

Coşkun SAĞLIK

Pavyon Kültürünün Aile Hayatına Etkisi

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir 2020

TC
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

PAVYON KÜLTÜRÜNÜN AİLE HAYATINA
ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Coşkun SAĞLIK

Danışman
Doç. Dr. Ensar ÇETİN

Nevşehir
Temmuz 2020

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan:
Coşkun SAĞLIK

“Pavyon Kùltürünün Aile Hayatına Etkisi” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Coşkun SAĞLIK

Danışman
Doç. Dr. Ensar ÇETİN

Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı
Doç. Dr. Hasan YAVUZER

Doç. Dr. Ensar ÇETİN danışmanlığında Coşkun SAĞLIK tarafından hazırlanan “Pavyon Kültürünün Aile Hayatına Etkisi” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ

İMZA

Danışman : Doç. Dr. Ensar ÇETİN

.....

Üye : Doç. Dr. Hasan YAVUZER

.....

Üye : Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve .....sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Enstitü Müdürü

PAVYON KÜLTÜRÜNÜN AİLE HAYATINA ETKİSİ
Coşkun SAĞLIK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran 2020
Danışman: Doç. Dr. Ensar ÇETİN

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, pavyon kültürünün aile hayatına etkilerinin pavyon müdavimleri, pavyon çalışanları ve kadın eşler ile görüşmeler neticesinde ortaya konmasıdır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, Ankara ilinde ikamet eden 17 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır. Bu katılımcılar içerisinde pavyon müdavimleri (5 kişi), işletmeciler (2 kişi), kadın eşler (5 kişi), pavyon sanatçısı (1 kişi) ile konsomatrisler (4 kişi) bulunmaktadır. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde NVivo 12 programı kullanılmıştır. Tümevarımsal teknikle veriler analiz edilerek kodlama ve kategorik gruplandırmalar neticesinde “Pavyon”, “Doğrudan Etkiler” ve “Dolaylı Etkiler” temaları elde edilmiştir.

Araştırmada elde edilen genel bulgulara göre pavyon müdavimlerinin aileleriyle yaşadıkları en büyük sorunların “yalan söyleme ve aldatma”, “maddi sorunlar” ve “aileye zaman ayırmama” gibi problemler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Özellikle müdavimlerle ve müdavim eşleriyle yapılan görüşmelerden, bu tarz ailelerde kuma getirme dahil her türlü sorunun yaşandığı analiz edilmiştir. Ayrıca işletmecilerin ve pavyon sanatçısının ise özellikle ailelerine zaman ayırma konusunda sıkıntılar yaşadıkları tespit edilmiştir. Eşler arasında süreklilik arz eden sorunlar, pavyon müdavimlerinin/çalışanlarının çocuklarına çok az vakit ayırmaları ve konsomatris çocuklarının babasız büyümesi dolayısıyla çocukların ebeveyn eksikliği yaşaması, erkek çocuklarının pavyon müdavimi veya çalışanı olan babalarını örnek almaları (özellikle müdavimleri), pavyon kültürünün çocuklara etkileri arasındadır. Konsomatrislerle yapılan görüşmelere göre ise konsomatrislerin pavyonda çalışma durumunu ailelerinin çoğunun bildiği fakat parası iyi olduğu için sustukları ve yakın çevrelerinden saklamaya çalıştıkları, konsomatrislerin ailelerinin çoğunun sorunlu veya dağılmış aileler olduğu, konsomatrislerin çoğunun maddi olarak ailelerine destek verdikleri, ortaya çıkarılmıştır. Pavyon çalışanlarının ve müdavimlerinin genel görüşlerinden, pavyon ortamındaki kişiler arasında sağlıklı bir ilişki veya evliliğin gerçekleşmesinin neredeyse imkansız olduğu ve gayri meşru ilişkilerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Bunların dışında, özellikle erkekler arasında kalıplaşmış olan kültürel sermayenin gelecek kuşaklara aktarılması dolayısıyla pavyon kültürünün ailede ve toplumda yeniden üretildiği, lüks yaşamın ve kısa yoldan para kazanmanın yolu olarak görülen konsomatrisliğin son zamanlarda üniversite öğrencileri dahil genç kadınlar arasında (18 yaşına kadar inmiştir) yaygınlaştığı, ortaya çıkarılan önemli bulgulardır.

Anahtar Kelimeler: pavyon, pavyon kültürü, aile hayatı.

THE EFFECT OF PAVILION CULTURE ON FAMILY LIFE
Coşkun SAĞLIK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences
Department of Sociology, M.A, June 2020
Supervisor: Associate Professor Ensar ÇETİN

ABSTRACT

The purpose of this study is to reveal the effects of pavilion culture on family life as a result of interviews with pavilion goers, pavilion workers and wives. Qualitative research method was used in the research and data was collected through in-depth interviews with 17 participants residing in Ankara. These participants include pavilion goers (5 persons), pavilion owners (2 persons), wives (5 persons), pavilion artist (1 person), and hostess (4 persons). NVivo 12 program was used to analyze the data obtained from the interviews. After the coding and categorical groupings, the themes of “Pavilion”, “Direct Effects” and “Indirect Effects” were obtained by analyzing the data with inductive technique.

According to the general findings obtained in the study, it was revealed that the biggest problems that pavilion goers had with their families were problems such as “lying and cheating”, “economic problems” and “not allocating time for the family”. According to the interviews made especially with the goers and wives, it was analyzed that all kinds of problems, including bringing to the second wife, occur in such families. In addition, it was revealed that the pavilion owners and the pavilion artist had difficulties especially in allocating time to their families. Continuous problems between spouses, due to the fact that the pavilion goers / workers spend little time with their children and the children of the hostess grow up without a father, the children have a lack of parents, boys take as a role model their fathers who are pavilion goers or workers (especially goers) are among the effects of the pavilion culture on the children. According to the interviews with the hostesses, it was revealed that the their families knew that hostesses were working in the pavilion, but they were silent because they had good money, they tried to hide from the people around them, that the hostesses supported their families with the money they earned in the pavilion. From the general views of the workers and goers of the pavilion, it has been demonstrated that a healthy relationship or marriage between the people in the pavilion environment is almost impossible and illegitimate relationships are in the majority. Apart from these, it is important findings that the pavilion culture is reproduced in the family and society due to the transfer to the next generations of cultural capital, which was stereotyped among men, that hostess, which is seen as the way of luxury life and make money shortcut, has become widespread recently among young women (until the age of 18) including university students.

Key Words: pavilion, pavilion culture, family life.

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu süreçte değerli bilgilerinden ve tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Doç. Dr. Ensar ÇETİN'e,

Gerek ders aşamasında bana teorik ve pratik anlamda değerli bilgileriyle katkıları olan gerekse tez savunma jürimde yer alarak çalışmam hakkında övgüleyici ve yönlendirici yorumlarda bulunan Doç. Dr. Hasan YAVUZER'e ve Doç. Dr. A. Burak KAHRAMAN'a,

Yine yüksek lisans ders aşamasında teorik ve pratik anlamda bilgilerinden yararlandığım saygıdeğer hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Neval KARANFİL'e ve Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ'a,

Tezimin her aşamasında bana destek veren ve değerli katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşim Zehra YAŞAR SAĞLIK'a,

Mezuniyet aşamasında tezimle ilgili her türlü iş ve işlemleri yürüterek önemli katkılarını sunan ve aynı zamanda eski iş arkadaşlarım olan Mehmet SALLANBAŞ'a, Enstitü Sekreteri Habip İDİZ'e ve Enstitü Müdürü Doç. Dr. Vedat AKTEPE'ye, teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Coşkun SAĞLIK

Nevşehir, Temmuz 2020

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
ONAY	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Özgün Değeri.....	3
1.2. Araştırmanın Önemi.....	4
1.3. Araştırmanın Amacı	5
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	6
1.4.1. Araştırmanın Modeli	6
1.4.2. Kapsam ve Sınırlılık	7
1.4.3. Katılımcılar.....	7
1.4.4. Veri Toplama Aracı, Tekniği ve Süreci	11
1.4.5. Verilerin Analizi	13
1.4.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği	14

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST ZAMAN

2.1. Serbest Zaman Kavramı.....	17
2.2. Serbest Zamana İlişkin Kuramsal Değerlendirmeler	19
2.2.1. Modern Çağ Öncesinde Serbest Zaman	21
2.2.1.1. İlkel Toplum ve Antik Çağda Serbest Zaman	21
2.2.1.2. Orta Çağ'da Serbest Zaman.....	24
2.2.2. Feodaliteden Kapitalizme Geçişte Serbest Zaman	28

2.2.3. Modern ve Postmodern Çağda Serbest Zaman	31
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GECE HAYATI

3.1. Gece Hayatı ve Mekânları.....	44
3.1.1. Kentleşme ve Gece Hayatı	48
3.1.2. Tüketim ve Gece Hayatı.....	49
3.1.3. Cinsellik ve Gece Hayatı	51
3.2. Pavyon Kültürü	53
3.2.1. Ankara Pavyon Kültürü.....	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ETİKETLEME (DAMGA) TEORİSİ

4.1. Kavram Olarak Etiketleme.....	87
4.2. Etiketleme Teorisi	89
4.2.1. Erving Goffman.....	90
4.2.2. Howard S. Becker.....	95

BEŞİNCİ BÖLÜM

AİLE HAYATI

5.1. Tarihsel Süreçte Aile Kurumu	99
5.1.1. Modern Öncesi Toplumda Gelenek, Din ve Ekonomi Bağlamında Ailenin Biçimlenişi.....	101
5.1.2. Modern Çağdaki Ekonomik ve Kültürel Devrimler Bağlamında Ailenin Biçimlenişi.....	104
5.2. Aile Kurumuna İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar	108
5.2.1. Yapısal İşlevselci Yaklaşım	109
5.2.2. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım	109
5.2.3. Çatışmacı Yaklaşım.....	110
5.3. Aile Kurumunun Kişi ve Toplum Açısından İşlevleri	111

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR VE SONUÇLAR

6.1. Pavyon.....	114
6.1.1. İş ve İşleyiş	116
6.1.1.1. Konsomatrisler.....	117

6.1.1.2. Maddi Sömürü	119
6.1.1.3. Pavyon Adabı.....	120
6.1.1.4. Müşteriye Bakış Açısı ve Pavyonun Asıl Yüzü.....	121
6.1.1.5. Müşteri Tipleri	122
6.1.2. Bakış Açıları.....	124
6.1.2.1. Pavyon Çalışanlarına Yönelik Bakış Açısı	124
6.1.2.1.1. Konsomatrislere Karşı Bakış Açısı	125
6.1.2.2. Mesleği Benimseme Durumu	127
6.1.3. Müdavimlerin Pavyona Gitme Sebepleri	128
6.1.3.1. Kadın ve Cinsellik	129
6.1.3.2. Evden Kaçış ve Özgür Olma	131
6.1.3.3. Aile İçi Sorunlar.....	132
6.1.3.4. Bağımlılık ve Ortamın Etkisi.....	134
6.1.3.5. Duyguların Tatmini ve Yaşanmamışlıklar.....	135
6.1.3.6. Erkekliğin İnşası	136
6.1.4. Konsomatrislerin Çalışma Hayatı.....	137
6.1.4.1. Hayat Hikayeleri	137
6.1.4.2. Mesleki Zorluklar	138
6.1.4.3. Çalışma Sebepleri	140
6.1.4.3.1. Para.....	140
6.1.4.3.2. Mecburiyet	141
6.1.4.4. Başka Bir Hayat Kurma	142
6.1.4.4.1. Amaçlar	143
6.1.4.4.2. Ayrılma Sebepleri	144
6.2. Doğrudan Etkiler	145
6.2.1. Ailevi Etkiler	145
6.2.1.1. Aile Bilgisi.....	146
6.2.1.1.1. Evlenme Biçimleri	146
6.2.1.1.2. Konsomatrislerin Aile Bilgisi	148
6.2.1.1.2.1. Aile Hayatı ve Yapıları.....	148
6.2.1.1.2.2. Aleme Giriş	149
6.2.1.1.2.3. Erken Evlilik.....	151

6.2.1.1.2.4. Geldikleri Yerler.....	151
6.2.1.2. Aile İçi Sorunlar.....	152
6.2.1.2.1. Yalan Söyleme ve Aldatma.....	153
6.2.1.2.2. Maddi Sorunlar.....	156
6.2.1.2.3. Aileye Zaman Ayırmama.....	159
6.2.1.2.4. Kabullenme	160
6.2.1.2.5. Boşanma.....	162
6.2.1.2.6. Destek Bulamama ve Mecburiyet	163
6.2.1.2.7. Eşler Arası Münasebet	164
6.2.1.2.8. Tehdit, Korku ve Şiddet	165
6.2.1.2.9. Yıpranma ve Umudu Kesme.....	167
6.2.1.2.10. Suçu Eşine Atma	168
6.2.1.3. Çocukların Durumu	169
6.2.1.3.1. Aile İçi Sorunların Etkisi	170
6.2.1.3.2. Ebeveyn Eksikliği	172
6.2.1.3.3. Çocukların Örnek Alması	173
6.2.1.3.4. Bakım ve Yetiştirme	174
6.2.1.3.5. Gizlenen Gerçekler ve Gerçeklerin İzahı.....	177
6.2.1.4. Aile İçi Tepkiler ve Sonuçları.....	179
6.2.1.4.1. Konsomatrisler	180
6.2.1.4.1.1. Aileden ve Çevreden Gizleme Durumu	180
6.2.1.4.1.2. Ebeveynlerin Tepkileri	182
6.2.1.4.1.3. Kişiyne Etkisi	183
6.2.1.4.2. Diğer Görüşmeciler	184
6.2.1.5. Aile Kurma ve İlişki Yaşama.....	185
6.2.1.5.1. Konsomatrisler	186
6.2.1.5.1.1. Evlilik	186
6.2.1.5.1.2. İlişkiler.....	188
6.2.1.5.2. Diğer Görüşmeciler.....	190
6.2.1.6. Ailevi Eksiklikleri Giderme.....	192
6.2.2. Bakış Açıları.....	194
6.2.2.1. Eş ve Evlilik Hakkındaki Görüşler	194

6.2.2.2. Aile Hakkındaki Görüşler	195
6.2.2.3. Evli Bireylere Yönelik Bakış Açısı	197
6.3. Dolaylı Etkiler	198
6.3.1. Bireysel Etkiler	199
6.3.1.1. Mesleğin Karaktere Etkisi	199
6.3.1.2. Manevi Bakış Açısı	201
6.3.1.3. Dramaturjik Etki	203
6.3.2. Toplumsal Etkiler	204
6.3.2.1. Kültürel Sermaye	204
6.3.2.1.1. Ailede Yeniden Üretim	205
6.3.2.1.2. Toplumda Yeniden Üretim	207
6.3.2.1.3. Üniversite Öğrencileri ve Genç Nesil	209
6.3.2.2. Damgalanma	210
DEĞERLENDİRME/ SONUÇ	212
KAYNAKÇA	219
ÖZGEÇMİŞ	229
EK	232

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Tablo 1.2. Katılımcılara Ait Görüşme Bilgileri

Tablo 5.2. Makro ve Mikro Düzey Kuramların Genel Özellikleri

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Pavyon Aleminin Tipleştirmeleri

Şekil 4.1. Damgalama ve Damgalama ile İlintili Kavramlar

Şekil 6.1. “Pavyon” Temasının Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.2. “İş ve İşleyiş” Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.3. “İş ve İşleyiş” Kategorisinin Hiyerarşik Karşılaştırmalı Grafiği-Project Map.

Şekil 6.4. “Bakış Açıları” Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.5. “Konsomatrislere Karşı Bakış Açısı” Hiyerarşik Dizilim Tablosu.

Şekil 6.6. Müdavimlerin Pavyona Gitme Sebeplerinin Karşılaştırmalı Grafiği

Şekil 6.7. “Kadın ve Cinsellik” Alt Boyotuna Yanıt Veren Görüşmeci Türleri-Explore Diyagram

Şekil 6.8. İki Alt Boyutun Karşılaştırmalı Diyagramı

Şekil 6.9. “Çalışma Hayatı” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.10. Çalışma Sebepleri Dairesel Grafiği

Şekil 6.11. “Doğrudan Etkiler” Temasının Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.12. “Ailevi Etkiler” Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.13. “Aile Bilgisi” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.14. “Aile ve Meslek Bilgisi” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.15. Aile İçi Sorunların Çeşitleri-Project Map.

Şekil 6.16. Aile İçi Sorunların Hiyerarşik Karşılaştırmalı Grafiği

Şekil 6.17. “Yalan Söyleme ve Aldatma” Alt Kategorisine Cevap Veren Görüşmeciler-Explore Diyagram

Şekil 6.18. “Maddi Sorunlar” ile İlgili Katılımcı Görüşlerinin Yüzdellik Grafiği

Şekil 6.19. “Aileye Zaman Ayırmama” ile İlgili Katılımcı Görüşlerinin Yüzdellik Grafiği

Şekil 6.20. “Tehdit, Korku ve Şiddet” ile İlgili Katılımcı Görüşlerinin Yüzdelik Grafiği

Şekil 6.21. “Çocukların Durumu” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.22. Kullanılan Kelime Referans Sayıları-Text Search Query Result Preview

Şekil 6.23. “Aile İçi Tepkiler” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.24. Kod Benzerliğine Göre Kümelenme Durumu-Cluster Analysis

Şekil 6.25. “Konsomatrisler” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Karşılaştırmalı Grafiği

Şekil 6.26. “Aile Kurma ve İlişki Yaşama” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.27. “Bakış Açıları” Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.28. “Dolaylı Etkiler” Temasının Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.29. “Mesleğin Karaktere Etkisi” Alt Kategorisine Yanıt Veren Görüşmeci Türleri-Explore Diyagram

Şekil 6.30. “Toplumsal Etkiler” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.31. “Kültürel Sermaye” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Şekil 6.32. “Ailede Yeniden Üretim” Alt Kategorisine Cevap Veren Görüşmeci Türleri-Explore Diyagram

Şekil 6.33. “Toplumda Yeniden Üretim” ve “Ailede Yeniden Üretim” Alt Kategorilerinin Karşılaştırmalı Diyagramı

GİRİŞ

19. yy.'da Batı'da sanayileşmenin ortaya çıkması kentleşmenin hızla artmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte yeniden şekillenen kapitalizm kendisine yeni alanlar yaratmış ve bu alanda kendini yeniden üreten mekânlarını oluşturmuştur. Bu mekanlardan birisi de kent sokaklarını ışıldatan ve yanılısamalı özgürlüğü çağrıştıran gece hayatı mekanlarıdır.

Kırsaldan kente sığınmak zorunda kalan insanlar, kapitalist sistemin getirdiği ağır ve uzun çalışma sürelerinin neden olduğu stresi atmanın yolu olarak çeşitli eğlence mekânlarını tercih etmeye başlamışlardır. Gittikçe cazibesini daha da artıran bu eğlence mekânları, çalışan insanların serbest zamanlarını dolduran en önemli mekânlar haline almıştır. Gece hayatı mekanlarının bu şekilde bir misyon üstlenmesi, kentin ışıldayan sokaklarının, kırsalın karanlık sokaklarına tercih edilmesine sebebiyet vermiştir. Artık kırsal alanlar sıkıntıyı, kentler ise özgürlüğü çağrıştırmaya başlamıştır. Fakat eğlencenin bu hali, Ortaçağın karanlık havasına karşı, François Rabelais'in Gargantua'sındaki ve Mihail Bakhtin'in "Rabelais and His World" adlı eserindeki gibi özgürlüğü ve direnişi sembolize eden karnavalesk biçimde değil, tutsaklık ve bağımlılığın bir ifadesi olarak çalışmanın verdiği dezenformasyonları iyileştirmeye yarayan bir aktivite şeklinde kendini göstermiştir. Diğer bir deyişle eğlenmek, sınır tanımayan özgürlük alanlarında standardizasyona ve yoğun ciddilik içeren bürokratik ve banal siyasetin havasına karşı olan bir duruşu değil, oklar yönünde dört duvar arasına sıkışmış klostrofobik mekanlara doğru ilerleyen sınırlandırılmış ve karşılığında para ödenerek satın alınan tekdüzeleşmiş aktiviteleri ifade etmeye başlamıştır.

Bu mekanlardan birisi de eskiden beri pahalı mekan olma özelliğiyle öne çıkan ve tam anlamıyla kapitalist bir işletme şeklinde çalışan pavyonlardır. 1950'lere kadar elitist furyanın uğrak yerleri olan bu pavyonlar, aynı zamanda farklı sanat gösterilerinin yapıldığı mekanlar olarak faaliyet gösterirdi. Fakat bu tarihlerden sonra elit mekan olma özelliğini yavaş yavaş yitirmiş, sonrasında illegal işlerin döndüğü, kaba erkeklik tiplerinin kol gezdiği, kırsalın muhafazakar erkeklerinin sert ve keskin kurallarının geçerli olduğu yerler haline gelmiştir.

Günümüzdeki haliyle ise sıkı denetimlerden dolayı eski illegal yönünü kısmen yitirmesine ve mekan içi sert kuralların aşınmasına rağmen pavyonlar, pahalı ve kaba erkeklik tiplerinin erkekliklerini inşa ettikleri mekan olma özelliğini devam ettirmektedir. Bu yeni haliyle araştırma sahamızla da alakalı olan Ankara pavyonları öne çıkmaktadır. Ankara pavyonları, alkol, cinsellik ve göstermelik itibarla müşterileri cezbederek hem maddi hem de cinsel, duygusal ve ruhsal sömürüyü gerçekleştirmektedir. Mekanlarda çalıştırılan konsomatrisler, mekanın iç dizaynı, ışıklandırmalar ve çalınan müziklerin içeriği cinselliğe gönderme yapar vaziyettedir. Müzikleriyle ve sahnede oynanan oyunlarıyla aynı zamanda Ankara'nın yerel kültürünü de yansıtan bu pavyonlar, şehrin en ünlü mekanları olarak bilinmektedir. Genellikle cinselliğe ve itibara aç olan ve Ankara'nın pavyon kültürünün mirasçısı olan kişiler için pavyonlar, sık sık uğranılan yerlerdir. Nitekim Ankara pavyonlarının en önemli özellikleri; pahalı mekanlar olması, cinselliğe gönderme yapması, çalınan müzikler ve sahnede oynanan oyunların kısmen Ankara'nın yerel kültürünü yansıtmasıdır.

Pavyon kültürünün özellikle Ankara'da yerleşik bir kültür halinde yaşanması sebebiyle bu kültürü içselleştirmiş kişiler (müdavimler, işletmeciler, konsomatrisler, pavyon sanatçısı) üzerinde araştırma yapmak önem arz etmektedir. Ankara'nın ünlü mekanları olan pavyonların bu ilde çokça olması ve göze çarpması, aynı zamanda bireysel, ailesel ve toplumsal etkilerinin hissedilir derecede fazla olması, bu konunun araştırılmasını gerekli kılan en önemli sebeplerdir. Bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda pavyon kültürünün aile hayatına etkilerinin araştırılmasının literatüre önemli katkılar sunacağı öngörülmektedir.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde "Serbest Zaman", "Gece Hayatı", "Etiketleme Teorisi" ve "Aile Hayatı" başlıklarından oluşan kuramsal çerçevenin teorik bilgileri yer almaktadır. Çalışmanın son bölümü olan altıncı bölümünü ise araştırmanın "Bulgular ve Sonuçlar" kısmı oluşturmaktadır. Araştırmanın genel değerlendirmesi ise son başlık olan "Değerlendirme/Sonuç" kısmında ele alınmaktadır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Özgün Değeri

Kahve kültürünü andırır bir şekilde Ankara’da erkeklerin pavyona gitme alışkanlıklarının olması, özellikle evli erkekler için birçok ailevi problemlere sebep olmaktadır. Pavyonun en önemli iki özelliği olan sömürü düzeyinde pahalı mekan olma ve cinselliğe gönderme yapma özellikleri, aslında sorunların en çok kaynaklandığı noktalara işaret etmektedir. Çünkü gelen müşterilerin kazandıkları paralarını iflasa varana dek pavyonda harcamaları ve pavyonda çalışan kadınlarla farklı ilişkiler içerisine girmeleri, özellikle maddi sorunlar ile yalan söyleme ve aldatma problemlerinin aile içerisinde baş göstermesine sebep olmaktadır. Müdavimlerle eşlerinin yaşadıkları bu gibi aile içi problemlerin dışında pavyonda çalışan erkeklerin ve konsomatrislerin aileleriyle yaşadıkları sorunlu mevzular da bir diğer araştırma gerekçesidir. Müdavimlerin ve çalışanların pavyona gitmeleri veya pavyonda çalışmaları sebebiyle aile hayatlarında ne gibi sorunlar yaşadıkları, bu tarz yaşantısı veya mesleği olan kişilerin aile hayatlarının nasıl olduğu, özetle pavyon kültürünün başta aile hayatına olmak üzere mikro (bireysel) ve makro (toplumsal) düzeyde etkilerinin neler olduğu gibi mevzular, araştırma konumuzun ana başlıklarını oluşturmaktadır.

Daha önce yapılmış araştırmalara bakıldığında “Pavyon Kültürünün Aile Hayatına Etkisi” isimli çalışmamızın özgün ve daha önce çalışılmamış bir konu olduğu görülmektedir. Araştırmamızın konu içeriğinin yerel bir özellik göstermesi sebebiyle yurt içi çalışmalarla karşılaştırılıp özgünlüğü ortaya konulmalıdır. İlk olarak Ankara pavyonları ile ilgili literatürde yapılmış çok az çalışmanın mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Deniz Erdoğan’ın (2018) yüksek lisans tezi olan “Ankara pavyon kültüründe erkekliklerin inşası” isimli çalışması, Ankara pavyonlarında sembolik ve ekonomik erkekliklerin çoklu inşalarına odaklanmış ve az sayıda doğrudan alıntıya yer vererek

kuram (Feminist Kuram) destekli bir analiz yapmıştır. Konuyla kısmen alakalı olarak Özarlan'ın (2015), "Masculinities at night in the provinces (Taşra gece hayatında erkeklikler)" isimli tezi de Ankara pavyonları ile alakalı olmayıp Burdur/Çavdır'da kırsalın erkeklerinin gece hayatında (gazinoda) kendilerini nasıl var ettikleri ve erkekliklerini nasıl inşa ettikleri ile ilgili bir araştırmadır. Gerek S. Sancar'ın (2009), gerekse Demet Ş. Dinler'in (2018), konuyla alakalı olarak yaptıkları araştırmalar ise, yine gece hayatında var olan erkeklik araştırmalarına dayanmaktadır. Dikkat edilirse özelde Ankara pavyonları ile ilgili genelde ise pavyon kültürü ile ilgili araştırmaların yok denecek kadar az olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmaların ise daha çok erkeklik teması ile ilgili olup pavyon kültürünün aile hayatına etkisi konusunda yazılmış araştırmalara rastlanmamış olması, araştırmamızın orijinal olduğunu göstermektedir. Bu sebepler, araştırma konumuzun özgün olduğunu göstermektedir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Ankara'da erkekler arasında yaygın olan pavyon kültürü, hem şuan ki ve gelecek nesli hem de aileyi ve toplumu etkileme noktasında güçlü yerleşik özelliklere sahiptir. Her ne kadar pavyon kültürü, Ankara'nın yerel kültürünü yansıtmada çarpıtılmış bir biçimde ortaya konsa da, Ankaralı erkeklerin bir kısmı için vazgeçilmez bir eğlenme aktivitesi sergilemektedir. Köylü ve işçiler, köylü veya işçi kökenliler ve bu kültürün mirasçısı olarak yetişen bireyler için kendi iç dürtülerini gerçekleştirebilecekleri ve kendi ruh hallerini yansıtabilecekleri kaba bir eğlence tarzının sergilenme yeri olan pavyon, özelde ailevi genelde toplumsal belli başlı bazı sorunların da kaynağını oluşturmaktadır. Araştırma konumuzun odaklandığı nokta pavyon kültürünün ailevi etkileri olması nedeniyle bu çalışma;

-evli erkeklerin pavyona olan bağımlılıklarından dolayı aile içerisinde bir takım problemlerin ve hatta boşanmaların meydana gelmesi,

-bunun yanı sıra konsomatrislerin buralarda çalışmalarına sebep olan unsurlar ve aileleriyle yaşadıkları sıkıntılar,

-ayrıca diğer pavyon çalışanlarının mesleklerinden dolayı yaşadıkları ailevi sorunlar gibi hususları araştırması nedeniyle önem arz etmektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; pavyon kültürünün aile hayatına olan etkilerinin pavyon müdavimleri, pavyon çalışanları ve kadın eşler ile görüşmeler neticesinde ortaya konmasıdır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki problemlere cevap aranmıştır:

- 1- Pavyon müdavimlerinin aileleri ve aile olma hakkındaki görüşleri nasıldır?
- 2- Müdavimler için pavyonun işlevleri nelerdir?
- 3- Müdavimlerin pavyona gitme sebepleri nelerdir?
- 4- Pavyon kültürünün müdavimlere etkileri nelerdir?
- 5- Kadın eşlerin aileleri ve aile olma hakkındaki görüşleri nasıldır?
- 6- Kadın eşler için pavyonun işlevleri nelerdir?
- 7- Pavyon kültürünün kadın eşi etkileri nelerdir?
- 8- Pavyon kültürünün müdavimlerin çocuklarına etkileri nelerdir?
- 9- Müdavimlerin pavyona gitme durumundan dolayı aile içerisinde yaşanan sorunlar nelerdir?
- 10- Pavyon çalışanlarının aileleri ve aile olma hakkındaki görüşleri nasıldır?
- 11- Pavyon çalışanları için pavyonun işlevleri nelerdir?
- 12- Pavyon çalışanlarının bu sektörde çalışma sebepleri nelerdir?
- 13- Pavyon çalışanlarının yaptıkları meslekler hakkındaki görüşleri nelerdir?
- 14- Pavyonda çalışma durumunun pavyon çalışanlarına etkileri nelerdir?
- 15- Pavyonda çalışma durumunun çalışanların ailelerine etkileri nelerdir?
- 16- Pavyon kültürünün pavyon çalışanlarının çocuklarına etkileri nelerdir?
- 17- Pavyon çalışanlarının genel aile yapıları hakkındaki görüşler nelerdir?
- 18- Evli olan pavyon müdavimleri ve çalışanları hakkında görüşler nelerdir?
- 19- Pavyon kültürünün devam etmesinde etkili olan genel sebepler nelerdir?

1.4. Araştırmanın Yöntemi

1.4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma modeli benimsenmiştir. Bu modelin kullanılmasının sebebi insanların düşüncelerinin, tutum ve davranışlarının derinlikli analizini ve altında yatan anlamı ayrıntılı bir şekilde ortaya koyması ve sayısal verilerle elde edilmesi mümkün olmayan verilere ulaşabilme olanağı sağlamasıdır. Çünkü nitel araştırmanın kullandığı kelimeler, cümleler, fotoğraflar, semboller vb. gibi yumuşak veriler, çoğunlukla yorumlayıcı veya eleştirel sosyal bilimi ve bunun yanında sayılar biçimindeki katı verilerden farklı araştırma stratejileri ve veri toplama tekniklerini gerektirir (Neuman, 2016:224).

Nitel araştırma, özellikle sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılan, sosyal olguları, insan davranışlarını ve bu davranışların sebeplerini detaylı ve derin bir şekilde anlamayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015:39). Merriam'a (2013:13) göre ise nitel araştırma, insanların dünyayı nasıl algıladıkları ve dünyada ne gibi deneyimler yaşadıklarıyla ilgili oluşturdukları anlamları kavramaya yarayan araştırma metodudur. Dolayısıyla bu yaklaşımın tanımında temel alınan esas, öznellik içeren ve her bireyin algılayış biçimine göre farklılık gösteren, ancak yorumlandıklarında anlam kazanan sosyal gerçekliklerin araştırılması mevzusudur (Zengin ve Arpaguş, 2018:29).

Araştırmamızın temel amacı, insanların yaşadıkları deneyimlerin altında yatan anlamı ve algıyı ortaya çıkarmak olduğu için nitel araştırma metodu bu anlamın keşfinde bize yardımcı olmaktadır. Nitekim pavyon kültürünün aile hayatına etkisini ortaya çıkarmak için insanların aile içerisinde ve gittikleri gece hayatı mekânlarında yaşadıkları ve başından geçen önemli olayları anlatması önem arz etmektedir. Bu anlatımların nitel tekniklerle analizinin yapılması, araştırmanın derinlikli ve bir o kadar da ayrıntılı olmasını sağlamaktadır. Çünkü ancak bu şekilde yorumların altında yatan sosyal gerçeklikler keşfedilebilir. Araştırma konusu olan bu sosyal gerçekliklerin ortaya çıkarılması ise nitel araştırmanın, "doğal ortama duyarlılık, araştırmacının katılımcı rolü, bütüncül yaklaşım, algıların ortaya konması, araştırma

deseninde esneklik, tümevarımcı analiz, nitel veri” (Yıldırım ve Şimşek, 2013:47) gibi özellikleri sayesinde mümkün olmaktadır.

1.4.2. Kapsam ve Sınırlılık

Herhangi bir araştırmanın neticeye varabilmesi için belirli bir kapsam ve sınırlılıklar dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekir. Nitekim araştırma konusunun bütün faillerine ulaşılması mümkün olmadığı için bu sınırlılıkların olması doğaldır. Bundan dolayı araştırmamızın bazı sınırlılıkları aşağıda verilmiştir.

-Diğer illere göre pavyonun bir kültür halinde yaşandığı Ankara ilinin araştırma sahası olarak seçilmesi nedeniyle araştırmamız, Ankara ili ile sınırlıdır.

-Elde edilen veriler, araştırma yapılan zaman dilimi ile sınırlıdır.

-Zamanın kısıtlı olması ve araştırma konusunun hassasiyet ve mahremiyet içermesi sebebiyle araştırmada gözlem tekniğinin yeterince kullanılamayıp sadece görüşme tekniği ile verilerin toplanması, diğer bir sınırlılıktır.

-Yaptığımız nitel araştırmada elde edilen veriler, katılımcıların verdiği bilgilerle sınırlıdır.

-Araştırma konumuzun mahremiyet içeren bir konu olması sebebiyle kişilerin bilgi vermekten kaçınması ve bundan dolayı bazı noktalarda derin bilgilere ulaşmakta güçlük çekilmesi bir diğer sınırlılıktır.

-Yine araştırma konumuzun hassas bir konu olması sebebiyle görüşme yapılacak kişilere ulaşılmasının zor ve zahmetli olması ve bundan dolayı da görüşme yapılan kişilerin bir kısmıyla telefon vasıtasıyla (kişiler yüz yüze görüşmeyi kabul etmediğinden) irtibat kurulması, diğer bir sınırlılık olarak kabul edilebilir.

1.4.3. Katılımcılar

Katılımcıların belirlenmesinde çoğunlukla nitel araştırma süreçlerinde kullanılan olasılıksız (seçkisiz olmayan) örneklem çeşitlerinden “amaçlı örnekleme” ve bu örnekleme çeşidinin alt örneklemelerinden “maksimum çeşitlilik örnekleme” ve “kartopu örnekleme” teknikleri kullanılmıştır. Herhangi bir durumun içinde sosyal

olguların artması dolayısıyla bu olgular için de örneklem seçilmesi gerektiğinden (Miles ve Huberman, 2016:27) çoklu örneklem seçimine gidilmiştir.

Amaca yönelik ya da amaçlı örnekleme, araştırma yaparken çalışma gurubunun, zengin bilgi sağlayacak şekilde araştırmanın kriterlerine ve amaçlarına uygun olarak seçilmesi ve bu yönde bir yol izlenmesidir (Merriam, 2013:76). Diğer bir deyişle amaçlı örneklem, derinlemesine araştırma yapılması için çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014:90). Amaçlı örneklem içerisinde alabileceğimiz *maksimum çeşitlilik örnekleme* ise araştırmanın amacına uygun olarak farklı çeşitlilikleri belgelemek ve önemli genel geçer kalıpları tanımlamak için (Miles ve Huberman, 2016:28) zengin bilgi kaynağına sahip farklı nitelikteki kişilerin çalışma gurubuna dahil edilmesidir. Ayrıca çalışmada kullanılan bir diğer örneklem çeşidi olan ve genellikle toplumun marjinal ve genel davranış kalıplarından sapan gruplara ulaşmak için kullanılan *kartopu örneklem* ise, bilgi kaynağı olan hedef bir öge seçildikten sonra bu hedef öge aracılığıyla araştırmaya bilgi sağlayacak olan diğer ögelerin bulunması ve çalışma gurubuna dahil edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013:95).

Pavyon kültürünün aile hayatına etkilerini araştırmak için amaca uygun ve pavyonla alakalı olan (müdavimler, müdavim eşleri ve pavyon çalışanları) kişilerin örnekleme dahil edilmesi gerekli olduğundan dolayı *amaçlı örnekleme*; bilgi kaynaklarının çeşitlilik göstermesinden dolayı (pavyonla alakası olan farklı nitelikteki kişiler olan müdavimler ve kadın eşler ile pavyon çalışanları olan konsomatrisler, işletmeciler ve pavyon sanatçısı) *maksimum çeşitlilik örnekleme*; çalışılan konunun hassasiyetinden ve çalışma grubundaki kişilere ulaşılması zor ve zahmetli olmasından dolayı bazı kişiler vasıtasıyla başka kişilere ulaşmayı mümkün kılan *kartopu örnekleme* tekniği tercih edilmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1.1.'de sunulmuştur.

Tablo 1.1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Medeni durum	Meslek	Yaş	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı	Aylık Gelir (TL)
M1	E	Evli	Memur	35-39	Yükseköğretim	1	4.000+

M2	E	Evli	İşçi	30-34	Ortaöğretim	Yok	2.000-3.000
M3	E	Evli	İşçi	35-39	Ortaöğretim	Yok	1000 altı
M4	E	Bekâr	Esnaf	25-29	Ortaöğretim	Yok	4.000+
M5	E	Boşanmış	İşçi	40+	İlköğretim	1	3.000-4.000
KE1	K	Evli	İşçi	35-39	İlköğretim	2	2.000-3.000
KE2	K	Evli	Ev Hanımı	35-39	Ortaöğretim	2	1.000 altı
KE3	K	Evli	Memur	30-34	Yükseköğretim	2	3.000-4.000
KE4	K	Evli	Ev Hanımı	25-29	Ortaöğretim	3	1.000 altı
KE5	K	Boşanmış	Ev Hanımı	40+	İlköğretim	3	1.000-2.000
KM1	K	Boşanmış	Diğer	30-34	İlköğretim	2	4.000 +
KM2	K	Boşanmış	Diğer	25-29	Ortaöğretim	1	4.000 +
KM3	K	Boşanmış	Diğer	40+	Okuryazar	3	4.000 +
KM4	K	Boşanmış	Diğer	30-34	Ortaöğretim	2	4.000 +
İ1	E	Evli	Esnaf	30-34	İlköğretim	2	3.000-4.000
İ2	E	Evli	İşçi (Eski İşletmeci)	40+	Ortaöğretim	Yok	3.000-4.000
S1	E	Evli	Diğer	30-34	Ortaöğretim	3	4.000+

Yukarıdaki katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı tabloda görüldüğü üzere katılımcılar sırasıyla aşağıdaki özelliklere sahiptir:

- “M” kod ismi müdavimleri, “KE” kod ismi kadın eşleri, “KM” kod ismi konsomatrisleri, “İ” kod ismi işletmecileri ve “S” kodu ise pavyon sanatçısını ifade etmek için kullanılmıştır. Beş farklı katılımcı türüyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.
- 8’i erkek ve 9’u kadın olmak üzere 17 katılımcı ile görüşme yapılmıştır. Ayrıca iki konsomatrisle görüşmek için söz alınmasına rağmen güven ve zaman problemleri sebebiyle görüşme gerçekleştirilememiştir. Bunun yanında 1 kadın eş, 3 müdavim, 1 emekli polis ve 1 işletmeciye ulaşılmasına rağmen görüşmeyi reddetmişlerdir. Yaklaşık olarak 5 kişi (1 kadın eş, 2 konsomatris, 2 müdavim) ise kendilerini ifşa etmemek adına konu hakkında iletişim kurmayı reddederek görüşmeyi baştan kabul etmemişlerdir.

- Katılımcıların 10'u evli, 6'sı boşanmış ve 1'i bekar. Bu duruma göre katılımcıların neredeyse hepsi en az bir evlilik yapmıştır. Boşanan katılımcıların 4'ü konsomatris (4 konsomatrisin 2 si, biri resmi olmak üzere iki evlilik yapıp boşanmış, diğerleri ise bir evlilik yapmıştır) biri ise eşiyle pavyon meselesi yüzünden şiddetli geçimsizlik sebebiyle boşanmış olan müdavim eşidir. Bekar olan müdavim ise kendisi ve abisinin müdavim olması sebebiyle hem kendisi hem de yakınları hakkında bilgi elde etmek için seçilmiştir. Bir müdavim ise evli olduğunu fakat aile içi sorunlardan dolayı ayrı yaşadığını ifade etmiştir.
- Katılımcıların 5'i işçi, 3'ü ev hanımı, 2'si memur, 2'si esnaf, 5'i ise belirtilen mesleklerin dışında "diğer" meslek grubuna mensuptur. "Diğer" olarak belirtilen mesleklere sahip kişiler, konsomatrisler ve pavyon sanatçısıdır. Bu kişiler işçi veya başka bir meslek grubuna dahil edilemediği için bu şekilde bir sınıflandırmaya gidilmiştir.
- Katılımcıların 6'sı 30-34, 4'ü 35-39, 4'ü 40 üzeri ve 3'ü 25-29 yaş aralığındadır. Her yaş gurubundan görüşmeci bulunmaktadır. 40 yaş altı kişiler (13 kişi) çoğunluktadır.
- Katılımcıların 9'u ortaöğretim, 5'i ilköğretim, 2'si yükseköğretim, 1'i ise okuryazardır. Katılımcıların çoğunluğu (15), lise ve altı öğrenim durumuna sahiptir. Yükseköğrenim görmüş iki kişiden biri (müdavim) ise açık öğretim mezunudur.
- Katılımcıların 13'ünün 1 ile 3 arasında değişen çocukları vardır. Kalan 4 katılımcının çocukları yoktur. Görüşülen konsomatrislerin hepsinin, boşanmış ve en az bir çocuğa sahip olması ise dikkat çekmektedir. Bu konsomatrislerden 3'ü, tamamen sorumlulukları kendilerinde olan çocuklarıyla beraber yaşamakta ve biri ise iki çocuğu olmasına rağmen eski eşi tarafından yıllardır çocuklarını görmesine izin verilmediğinden dolayı çocuklarından ayrı yaşamaktadır.
- Katılımcıların 7'si 4.000 TL ve üzeri, 4'ü 3.000-4.000 TL arası, 3'ü 1.000 TL altı, 2'si 2.000-3.000 TL arası ve 1'i 1.000-2.000 TL arası gelire sahiptir. En az gelire sahip veya geliri olmayan kişiler ev hanımları, en fazla gelire sahip

kişiler ise konsomatrisler ve pavyon sanatçısıdır. Tabloda olmayıp konsomatrislerle yapılan görüşmelerde konsomatrislerin aylık gelirlerinin 20.000-30.000 TL arasında değiştiği bilgisi elde edilmiştir.

1.4.4. Veri Toplama Aracı, Tekniği ve Süreci

Veri toplama aracı olarak “yarı yapılandırılmış form” kullanılmış ve nitel araştırmanın veri toplama tekniklerinden olan “görüşme tekniği” esas alınarak bu formdaki sorular katılımcılara aktarılmıştır. Demografik bilgiler dışında soruların hepsi açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Her bir görüşmeci türü için (müdavimler, kadın eşler, işletmeciler ve diğer pavyon çalışanları, konsomatrisler) farklı görüşme formu hazırlanmış ve soruların içeriği de bu görüşmeci türleri göz önünde bulundurularak değişiklik göstermiştir. EK-1’de verilen 4 farklı yarı yapılandırılmış görüşme formlarından; müdavimler için görüşme formu 13 ana soru olmak üzere sondaj sorular dahil 30 sorudan, kadın eşler için görüşme formu 10 ana soru olmak üzere sondaj sorular dahil 24 sorudan, pavyon çalışanları (işletmeciler ve pavyon sanatçısı) için görüşme formu 12 ana soru olmak üzere sondaj sorular dahil 22 sorudan, konsomatrisler için görüşme formu 13 ana soru olmak üzere sondaj sorular dahil 24 sorudan oluşmaktadır. Bahsi geçen soru sayıları form üzerinde geçen soru sayılarını göstermekte olup görüşme esnasında muhabbeti derinleştirmek ve daha fazla bilgi elde etmek için bunların dışında farklı sorular da yöneltilmiştir. Ayrıca her bir görüşme formunda 7 adet demografik bilgileri içeren soru mevcuttur. Katılımcılara ilişkin görüşme bilgileri Tablo 1.2.’de sunulmuştur.

Tablo 1.2. Katılımcılara Ait Görüşme Bilgileri

Katılımcılar ve Görüşme Bilgileri	Görüşme tarihi	Görüşme yöntemi/aracı	Görüşme yeri	Görüşme süresi
M1	18.11.2019	Yüz yüze	Kişinin işyeri	30 dk
M2	19.11.2019	Yüz yüze	Kişinin işyeri	35 dk
M3	26.11.2019	Yüz yüze	Gece kulübü	2 saat
M4	13.03.2020	Telefonla	-	30 dk
M5	25.10.2019	Yüz yüze	Kişinin işyeri	27 dk

KE1	06.11.2019	Yüz yüze	Kişinin işyeri	30 dk
KE2	07.12-08.12.2019	Telefonla	-	45 dk
KE3	21.02.2020	Yüz yüze	Kişinin işyeri	28 dk
KE4	09.03.2020	Telefonla	-	30 dk
KE5	09.03.2020	Telefonla	-	35 dk
KM1	25.12.2019	Yüz yüze	Kahveci	1 saat 10 dk
KM2	21.01.2020	Telefonla	-	55 dk
KM3	26.02.2020	Telefonla	-	50 dk
KM4	14.03.2020	Telefonla	-	55 dk
İ1	26.11.2019	Yüz yüze	Kişinin işyeri	45 dk
İ2	18.10.2019	Yüz yüze	Ortak bir tanıdığın evi	3 saat
S1	07.12.2019	Yüz yüze	Kafede	30 dk

Tablo 1.2.'de görüldüğü üzere ilk görüşme 18.10.2019, son görüşme ise 14.03.2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Konsomatrislere normal yollardan ulaşılması zor olduğu için birkaçına sosyal medya (instagram üzerinden mesaj aracılığıyla) aracılığıyla ulaşılmıştır. Diğer görüşmecilere ise tanıdık kişiler vasıtasıyla ve kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırılan konunun hassasiyet gerektiren bir konu olması nedeniyle görüşmeler yaklaşık 5 aylık süre içerisinde tamamlanmıştır. Özellikle konsomatrislerle görüşmenin ayarlanması ve yapılması yaklaşık 3 aylık bir süre almıştır. Örneğin KM1 ve KM2 ile defalarca görüşme yeri ve tarihi ayarlanmasına rağmen her defasında katılımcıdan kaynaklı problemler dolayısıyla (fazla alkol aldıkları için gündüz uyanamama, yoğun çalıştıkları için zaman ayıramama, yoğunluktan veya önemsemediklerinden dolayı her seferinde görüşme tarihi ve saatini unutma, güven problemi yaşadıkları için temkinli davranma gibi) görüşme iptal edilmiş ve yüz yüze görüşmelerin bahsi geçen problemlerden dolayı gerçekleştirilmesi güç olduğu için bir kısmıyla telefon vasıtasıyla görüşmeler yapılmıştır. Yine çalışılan konunun hassasiyeti ve gizliliği nedeniyle özellikle müdavimlerin eşleri ve konsomatrisler telefonla görüşmeyi tercih etmişlerdir. Gizlilik durumunu daha çok müdavimlerin eşleri problem etmiş ve kendilerinin ifşa olmaması için tembihte

bulunmuşlardır. Bu kişilerle görüşme ayarlanması ise yine önemli bir zaman dilimini gerektirmiştir. Katılımcılarla görüşmek için işyerlerine veya kendilerine yakın olan bir mekana (kafe, kahveci, ev veya o anda bulunduğu yer) gidilerek istedikleri yer ve saatte görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri yaklaşık yarım saat ile 3 saat arasında değişkenlik göstermiş ve ortalama görüşme süresi yaklaşık 50 dakikaya tekabül etmiştir. Bu süreler içerisinde konu dışı sohbetler, görüşme için hazırlık süresi ve ses kaydı dışında yapılan görüşme süreleri dâhil değildir. Her bir görüşme öncesi ses kaydı alınması için katılımcılardan izin istenmiş ve izin alındıktan sonra ses kayıt cihazıyla görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Bazı görüşmecilerin ses kaydı alınmasını kabul etmemesi üzerine görüşme esnasında ve sonrasında notlar tutulmuş ve böylece veriler toparlanmıştır. Tüm görüşmelerin kayıtları daha sonrasında transkript edilerek metne dökülmüştür. Metinleştirme sonucu yaklaşık 170 sayfalık doküman elde edilmiştir.

1.4.5. Verilerin Analizi

Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler nitel veri analizlerinde kullanılan NVivo-12 programı ile sistematize edilmiştir. Bu sistematik içerisinde 3 tema ve bu temaların alt kategorileri bulunmaktadır. Verilerin analizinde kodlama tekniği ile ilk olarak küçük ve çok sayıda kodlar oluşturulmuş, daha sonra bu kodların ortak noktaları bulunarak kategoriler elde edilmiş ve kategorilerin ortak noktaları tespit edilerek daha soyut kavramlar olan temalara ulaşılmıştır. Analiz sürecinde tamamen tümevarımsal bir yol izlenmiş ve bu süreç neticesinde bulgularda yer alan tema ve kategorilere ulaşılmıştır. İlk oluşturduğumuz tema olan “Pavyon” başlığı içerisinde; pavyon mekanının iş ve işleyişi (kategori 1), bu mekanlara ve mesleğe ilişkin bakış açıları (kategori 2), müdavimlerin neden bu mekanlara gittikleri (kategori 3) ve konsomatrislerin çalışma hayatı (kategori 4) analiz edilmiştir. Pavyon kültürünün aile hayatına etkileri ikinci ve üçüncü temada ortaya konulmuştur. “Doğrudan Etkiler” teması altında pavyon kültürünün ailevi etkileri (kategori 1) ve pavyon kültürü ile doğrudan alakalı olan kişilerin evliliğe, evli bireylere ve eşlerine karşı bakış açıları (kategori 2) incelenmiştir. Üçüncü tema olan “Dolaylı Etkiler” başlığı altında ise pavyon kültürünün bireysel (kategori 1) ve toplumsal etkileri (kategori 2) analize tabi

tutulmuştur. Ayrıca kullanılan şekil ve görseller, NVivo-12 programıyla oluşturulmuş, düzenlenmiş ve dökümü alınarak temalar altında sunulmuştur.

1.4.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırma, her ne kadar nicel araştırma gibi test edilebilir ve sonuçları genellenebilir olmasa da araştırmacı kişinin, okuyucuyu ve araştırmacıları ikna etmek ve araştırmanın geçerli ve güvenilir olduğunu ispat etmek için bir takım stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Bu stratejileri farklı kaynaklarda görmek mümkün olmakla birlikte derli toplu bir şekilde tek bir kaynağa dayanarak (Yıldırım ve Şimşek, 2013:298-306) vermek daha düzenli bir açıklama şekli sunacaktır. Bahsi geçen kaynağa dayanarak nitel araştırmada geçerlik güvenirlilik stratejilerinin araştırmamızda mevcut olup olmadığı aşağıda sorgulanmıştır.

1- İnanırcılık

Bu strateji altında araştırmada uzun süreli etkileşimin, derin odaklı veri toplamanın, çeşitleme tekniğinin, uzman incelemesinin ve katılımcı teyidinin olup olmadığı sorgulanmıştır.

-Araştırma ortamında *uzun süreli etkileşimi* sağlamak amacıyla araştırmacının veri toplama sahası olan Ankara ilinde aylarca bu konu üzerine gözlem ve araştırmalar yapılarak bilgi toplanmıştır. Mayıs 2019 tarihinden Eylül 2019 tarihine kadar Ankara’da pavyonlarla ilgili yapılan gözlemler dışında katılımcıların bir kısmıyla vakit geçirilip bu kişilerin yorumları, deneyimleri ve kişisel karakterleri üzerine analizler yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Ankara’da hemen her yerde pavyonların sohbet içeriklerine mevzu bahis olması, araştırmayı derinleştirmeye katkı sağlamıştır. Özellikle Ankara pavyonlarının pahalı mekanlar olarak bahsedilmesi, pavyona sürekli giden birçok müdavimin devasa miktarlarda para kaybetmesi, müdavimlerin eşlerini konsomatrislerle aldatmaları ve özellikle bu durumların aile hayatına ciddi zararlar vermesi, bu süreç içerisinde dikkat çeken hususlar olmuştur. Bunun yanı sıra yakından tanıdığım bir takım kişilerin, eşlerinin pavyona gitmesi nedeniyle sürekli yakınmalarına şahit olmam, konunun araştırılmaya değer olmasında etkili olmuştur. Gerek konuya dahil olan bazı katılımcılarla uzun süreli vakit geçirme gerekse

Ankara’da bulunan süre içerisinde pavyon kültürünün yakından incelenmesi, bu araştırmanın inandırıcılığını sağlayan uzun süreli etkileşimin gerçekleştirildiğine kanıt olarak gösterilebilir. Ayrıca katılımcıların çoğuyla yüz yüze ve yüz yüze görüşme yapılamayan bazı katılımcılarla telefon vasıtasıyla derinlemesine görüşmeler yapılması da uzun süreli etkileşimi sağlayan bir diğer kanıttır.

-Araştırmada nitel metot kullanıldığı için esneklik ilkesine dayanarak görüşmelerde katılımcılara sorulan soruların dışında daha farklı sorular yöneltilerek derinlemesine bilgi toplanmıştır. Konuya dair samimi sohbetler gerçekleştirilerek kişinin kendisini daha rahat hissetmesi ve daha gerçekçi bilgileri vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde araştırmanın inandırıcılığını sağlayan *derin odaklı veri toplama* kuralı araştırmamızda geçerlik kazanmıştır.

-Araştırmada pavyonla alakalı olan farklı nitelikteki ve farklı bakış açısına sahip kişilerin (müdavimler, kadın eşler, pavyon işletmecisi, pavyon sanatçısı, konsomatrisler) algılarının, deneyimlerinin ve bilgilerinin çalışmaya dahil edilmesi araştırmanın inandırıcılığını sağlayan *çeşitleme* tekniğini ortaya koymaktadır. Ayrıca her ne kadar araştırmanın veri toplama tekniği görüşme olsa da konu hakkında yapılan gözlemler de araştırmanın derinleştirilmesine, farklı kod ve kategorilerin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştur. Bu şekilde yöntem çeşitlemesi de yapılarak araştırmanın geçerlik güvenirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

-Gerek araştırma konusu ve soruları hazırlanırken, gerek veri toplanırken, gerek veri analizi yapılırken ve gerekse tüm bunların sonuçlarının değerlendirilmesi yapılırken uzman görüşü alınması araştırmanın inandırıcılığını sağlayan *uzman inceleme* ilkesinin uygulandığını göstermektedir.

-Tüm bunların dışında, katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirirken sorulan sorulara verilen yanıtların tekrar tekrar doğrulanması amacıyla katılımcılara, söyledikleri ifadelerin teyidi için sorular sorulması, araştırmanın inandırıcılığını sağlayan *katılımcı teyidi* kuralının yapıldığının kanıtıdır.

2-Aktarılabirlik

Bu strateji altında araştırmada ayrıntılı betimleme ve amaçlı örneklemenin kullanılıp kullanılmadığı sorgulanmıştır.

-Her bulgunun altında bu bulguyu kanıtlamak amacıyla çokça doğrudan alıntılara yer verilmesi ve bu şekilde tarafsız değerlendirme imkanının sunulması, araştırmanın aktarılabirliğini sağlayan *ayrıntılı betimlemenin* yapıldığını göstermektedir.

-Ayrıca araştırmada *amaçlı örnekleme* ve *çoklu örnekleme* tekniğiyle bu örnekleme çeşidinin iki alt örnekleminin (maksimum çeşitlilik ve kartopu) kullanılması, araştırmanın geçerli ve güvenilir olduğunu kanıtlar niteliktedir.

3-Tutarlık

Araştırma ortamının, veri toplama aracının, veri toplama sürecinin ve verilerin analizinin, yöntem kısmında ayrıntılı açıklanması ve okuyucunun bu hususta *tutarlık incelemesi* yapmasına imkan sağlanması, araştırmanın geçerlik güvenilirliğini kanıtlayan bir diğer husustur.

4-Teyit Edilebilirlik

Araştırma süresince elde edilen ses kayıtları, dokümanlar, çıkarımlar, notlar, veri toplama araçları, kodlamalar vb. ham verilerin tamamının *teyit incelemesi* için depolanması araştırma sürecini kanıtlayan bir diğer husustur.

5-Araştırmada veri kaybının önlenmesi amacıyla *ses kayıt cihazının* ve elde edilen verilerin kodlanması amacıyla *Nvivo-12* programının kullanılması, araştırmanın geçerlik güvenilirliğini gösteren diğer bir husustur.

6-Araştırmada elde edilen bulguların *kuramlarla desteklenmesi* de bir geçerlik güvenilirlik çalışması olarak değerlendirilebilir.

2. BÖLÜM

SERBEST ZAMAN

2.1. Serbest Zaman Kavramı

“Leisure” ile yakın anlamda kullanılan “Scholê” sözcüğünün, etimolojik kök olarak ilk başlarda, *durdurmak*, *sessiz olmak*, *barış* gibi anlamlara geldiğini, daha sonra özellikle kişinin *boş/özgür vakte sahip olması* anlamında kullanıldığını, bu yüzden de Aristo’nun serbest zaman (leisure) ve barış (peace) sözcüklerini sık sık birlikte ve ilişkili olarak kullandığını belirtmek gerekir (de Grazia, 1962:12). Bundan dolayı serbest zaman kavramının farklı dillerdeki kelime kökenine dair iki farklı yaklaşımdan bahsedebiliriz. Bu kavramın genel olarak “özgür olma” ve “eğitim ve öğrenim” anlamındaki kelime kökenlerinden türetildiği görülmektedir. Farklı anlamlar gibi görünse de aslında ilişkili olduğunu söylemek gerekir. Çünkü “özgür olma” durumu demek isten ve diğer zorunlu uğraşılardan arta kalan vakitte dilediği gibi zaman geçirmek demektir. Eğitim ve öğrenimin ise ancak insanın özgür olduğu bu boş zamanlarda yapılabildiği yorumunu yapmak, mantıklı bir çıkarım sunmaktadır. Serbest zamanın eğitim ve öğrenim anlamına başka bir açıdan yaklaşırsak; Aristo’nun barış zamanlarında ve boş zamanlarda, Spartalıların savaşa hazırlanması için eğitildiğinden, bu eğitimin hem insanın gelişmesi hem de polis hayatta kalması için gerekli olduğundan bahsetmesini göz önünde bulundurmalıyız (de Grazia, 1962:11; Kalimtzis, 2013:37). Bunun yanında Platon’un eğitilmiş insandan bahsederken bu insan tipinin, boş zamanlarını mantıklı bir şekilde değerlendirmesini sağlayacak bilgiyi ve entelektüel gelişmeyi kazanan insan olduğunu söylemesi de göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husustur (Arslan, 2009:310). Çünkü bu bahisler, serbest zamanın neden eğitim ve öğrenim anlamında kullanıldığını anlamak açısından önemlidir. Ayrıca Aristo, Spartalıların imparatorluk haline geldiğinde çöküşe geçmelerini, barış zamanındaki serbest zamanları nasıl kullanacaklarını bilmediklerine

bağlamıştır (de Grazia, 1962:11). Barış zamanlarında ortaya çıkan bu serbest zamanın eğitim ve öğrenime (özellikle savaşa hazırlık eğitimi) ayrılması gerektiği hususu bize, kavramın anlamının oluşumuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bundan dolayı “serbest zaman/özgür zaman/boş zaman” kavramlarının “eğitim/öğrenim/okul” gibi kavramlarla yakın veya eş anlamlı olarak kullanılması olağandır. Bu anlama gelmesinin diğer bir haklı sebebinin ise, bilimlerin boş zamana sahip ülkelerde oluşmasına, örneğin rahipler sınıfının çok boş zamanlarının olmasından dolayı Mısır’ın matematik biliminin beşiği haline geldiği savına (Aristotle, 1924) bağlayabiliriz.

Kelimenin ilk anlamı, İngilizcede “boş zaman” kelimesinin karşılığı olan “leisure”, Latince’de ise “izin verilmiş olmak” veya “özgür olmak” anlamına gelen “licere”, Fransızcadaki kelime anlamı “özgür zaman” olan “loisir” kelimelerinden türetilmiştir (Gümüşgül, 2016:68; Kara, 2015:10). Diğer anlamına dair genel bir etimolojik açıklamayı ise Usta, Doğan ve Amman (2000: 37-38) şu şekilde yapmıştır:

“Serbest zaman 'çağdaş' bir kavramdır. Aristo'nun "loisir" kavramına felsefi düşünceye dalarak "olma hali, eğitim" anlamını verdiği bilinmektedir. Bu anlamda "loisir" kültürün temelidir. Nitekim okul (ecole) sözcüğü "loisir" kavramının Yunancadaki karşılığı olan (skole) den gelmektedir. Buradaki eğitim sözcüğü ile iş hayatı ve özel hayatın serbest zaman kullanımı arasında bir ayırım yapılmamakta ve tamamen kitabi bir eğitim kastedilmektedir. Görüldüğü üzere "serbest zaman" kavramında tarihsel olarak tam anlamıyla bir kırılma söz konusudur. Söz konusu kavramın "iş" (travail) ile çatışan bugünkü anlamı çağımıza özgüdür.”

Aristoteles’in Metafizik eserinin ilk bölümünde geçen ve kelimenin anlamının tarihinin de benzer bir mesaj taşıdığı serbest zaman, Latince *scola*, Almanca *schule*, İngilizce *school* sözcüklerinin kökenine dayanmakta olup eğitim ve öğrenim kurumlarının adı –boş/serbest zaman- anlamına gelmekteydi (Pieper, 1998:25). Tamamlayıcı olarak Cordes (2013:1-2), serbest zamanları anlamadaki ilk girişimin muhtemelen yaklaşık M.Ö. 300’lerde Antik Yunanlılar tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmiş ve filozof Aristo’nun serbest zamanın kullanımıyla ilgili eğlence, rekreasyon (fiziksel etkinlik) ve tefekkürden oluşan kategorik şemasından bahsetmiştir. Aristo’nun bahsettiği serbest zamanın ayrıcalıklı bir zaman dilimi ve daha çok önemli devlet meseleleri,

edebiyat, sanat ve felsefe yapmak gibi uğraşılara ayrılan yönetici sınıfa özgü bir zaman olduğunu eklemek gerekir. Boş zaman, ilk uygarlıklardan beri elitizm ve sınıf ayrıcalığı ile tanımlanmış olmakla beraber muhtemelen, beslenme, güvenlik ve temel ihtiyaçlar için baskılar kaldırıldıktan sonra veya avlanmadan sonra ya da sert hava koşulları sırasındaki kutlamada ilkel kültürlerle başlamıştır (Torkildsen, 2006:11; Gümüüşgöl, 2016:70).

Serbest zaman tanımlaması oldukça zor olmakla beraber bazı sosyologlar bunu zamanın bir parçası olarak görürken diğerleri, belirli zamanlara mahkum olmayan bir deneyim kalitesi olarak görürler (Wilson, 1980:21). Serbest zaman, bireylerin işten ve diğer zorunluluklardan ayrı olarak rahatlama, eğlenme, sosyalleşme veya kendini geliştirme -ya da bunların hepsi- için kullanılan zaman parçasıdır (Üstün, 2016:8). Diğer bir tanımlamaya göre serbest zaman; mal veya hizmet üretmek, ev, aile ve toplumsal sorumluluklar, yemek yeme, uyuma gibi uğraşılara harcanan zamandan arta kalan zamandır (Arslan, 2011:2). Bir diğer tanımlamayı ise Çetin (2017:158) “insanların geçimlerini sağlamak için yapmak zorunda oldukları işler için kullanılan zamanın dışında dinlenmek, eğlenmek, sosyal faaliyetlere katılmak vb. işler için ayrılan zaman” şeklinde yapmıştır. Bilimsel mecrada serbest zaman kavramının tanımı konusunda farklı tartışmalar olsa da günümüzdeki modern anlamıyla serbest zaman, insanın çalışma zamanından ve diğer gündelik uğraşlarından arta kalan vaktinin bireyin kendisi için özgürce kullanacağı zamandır diyebiliriz. Sonuç olarak serbest zaman, sadece teknik anlamda bireyi çalışma için motive eden bir “mola” gibi düşünülmemeli bireyin kendi anlam dünyasını kurup özgür kazanımlar elde edeceği (Çelik, 2018:78-79), çalışmanın verdiği kuralları ve düzenlemeleri gevşeteceği (Rojek, 2005:185) bir zaman dilimi olarak düşünülmelidir.

2.2. Serbest Zamana İlişkin Kuramsal Değerlendirmeler

Serbest zamanın anlamına ilişkin tarihin farklı dönemlerinde farklı tutum, davranış, düşünüş ve etkinlik tarzları geliştirilmiş, bunun sonucu olarak ta insanın bilişsel ve eylemsel yapısı, bu dönemsel etkilerin tesiri altında şekillenmiştir. Kati olarak bilinmelidir ki birey hiçbir zaman sadece kendi oluşturduğu dünyada kendi kurallarıyla hareket etmemiştir. Çünkü insan hür doğsa da her yerde zincire

vurulmuştur (Rousseau, 2018:13). Her daim bireyi şekillendiren ve tarihsel dönemlere göre değişen bir tahakküm biçimi olmuştur. Nitekim toplumsalın önemli olduğu bireyselliğin göz ardı edildiği modern öncesi dönemle bireyselliğin ön plana çıkarıldığı, sözde özgürlüklerin kapitalist pazarda satışa sunulduğu modern dönem birbirinden farklı yöntemlerle bireyi belirli bir kalıba sokmaya çalışmıştır. Neticeleri bakımından analiz edildiğinde; döneme özgü başat ideolojik yapıların toplumsal kurumlarla iş birliği içinde -Althusserci (2003) mantığına göre bu kurumlar zaten hâkim ideolojinin baskı aygıtlarıdır- bireyin haz dünyasını hep bir baskı altında tutmaya çalıştığı yorumu yapılabilir. Antik çağda köleliğin doğal bir durum ve Tanrının buyruğu olduğunu söyleyen Platon ve Aristo (Aydoğan, 2000:42-50), bu çağın genel geçer düşüncesini yansıtmaktadır. Bu düşüncenin hem o dönemin devletimsi yapıları tarafından kendi fiziksel gücüyle uygulandığı hem de özellikle din kurumu aracılığıyla bu durumun meşru hale getirildiği düşünülmektedir. Fakat her ne kadar amaç aynı olsa da modern dönemin teknikleri farklılık göstermektedir. Çünkü kölelik ilk çağlarda görünür halde ve bilinçli olarak yapılmakta iken modern çağda bu durum köle olduğunun farkına varmayan insanların rızai bilinçsizliğine dönüştürülmektedir.

Bundan dolayı birey bütün dönemlerde hem hâkim ideolojiyle bir savaş ve anlaşmazlık içerisinde hem de onunla uyum içerisinde hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu savaş, antik ve orta çağ dönemlerinde köleci çileciliğin kısık sesiyle duyulurken, kapitalizmin dünyaya yerleşme aşamasında kanlı militarist eylemlerle, modern çağda ise çoğunlukla gerçeğin farkındalık bilincine sahip küçük bir kesim tarafından entelektüel düzeyde baş göstermiştir. Fakat hangi dönem veya çağ olursa olsun birey, gerek modern öncesi dönemde olduğu gibi fiziksel şiddetle gerekse modern dönemin denetim yöntemi olan *bilişsel şiddetle* hakim ideolojinin emirlerine uydurulmuştur. Bilişsel şiddetin etki etmediği ya da işlevsiz kaldığı yerde devletin baskı aygıtları (örneğin kolluk kuvvetleri) devreye girmekte ve üstü örtük veya açık bir zor kullanma durumu ortaya çıkmaktadır. Sonuç itibarıyla modern öncesi ve modern çağda insanların mevcut düzeni kabul etme ve bunu zihinlerine normal bir durummuş gibi yerleştirme çabası, amaç olarak güdülmektedir. Bu amacın izleri çalışma ve serbest zaman yaşamında da kendini büyük oranda göstermektedir.

2.2.1. Modern Çağ Öncesinde Serbest Zaman

2.2.1.1. İlkel Toplum ve Antik Çağda Serbest Zaman

Doğanın henüz kontrol altına alınmadığı ilkel yaşamda, serbest zaman ve çalışma diye bir tasnifin olmadığını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle bu topluluklarda çalışma ile serbest zaman arasında bir ayırım olmamakla beraber, bugünkü anlamda serbest zaman etkinlikleri de çalışmanın içine gömülmüştü (Aydoğan, 2000:32; Tabanlı, 2018:92). Çünkü sanayi öncesi toplum ve toplulukların gündelik uğraşları fazla olduğu için kendilerine ait farklı bir zaman yaratma gibi lüksleri olmadığı gibi böyle bir bilince de sahip değillerdi. Örneğin avcılık, balıkçılık ve yiyecek toplama, mahsul yetiştirme ve hasat etme ve tüm bunları kolaylaştıran yeni topraklara taşınma, düşmanlara, insana ve hayvanlara karşı savunma gibi uğraşlar, sanayi öncesi toplumda çok zaman kaplamaktaydı (Stebbins, 2017:1). Başta bu sebeplere binaen, zamanın bu kadar dolu olması ayrı bir serbest zamanın mevcudiyetini ortadan kaldırmıştır. Zaten insanların en önemli ve ilk amacı yaşamak olduğu için diğer amaçların göz ardı edilmesi olasıdır. Çünkü kıtlıkla ve hastalıklarla baş etmek en önemli yaşamsal faaliyettir. Bundan dolayı ilkel insanların serbest zamana ve serbest zaman bilincine sahip olduğunu söylemek güçtür. Fakat insanlar aletleri geliştirip doğayı işlemeye koyulunca yaşam için harcanan bu yoğun mesai de azalmaya başlamıştır. Tam da burada azalan mesaiye binaen ortaya çıkan artık zamanın serbest zamana dönüştüğüne dair bir çıkarım yapabiliriz. İnsanlar bitkileri ve hayvanları evcilleştirmeyi öğrendikten sonra avlanma ve yiyecek toplama temelli göçebe bir varlıktan otlayan hayvanlara ve ekim bitkilerine dayanan büyük ölçüde sabit bir yaşam tarzına geçerek sonuçta, askerler, ustalar, köylüler ve kölelerle birlikte yönetici sınıfları geliştirdiler (McClean, Hurd ve Rogers, 2008:25-26). Bunun sonucu olarak Sayers'in (1998: 72) belirttiği gibi *gerekli emek* ve *artı emek* ayırımına¹ binaen sınıflı toplum yapısına geçilmesiyle beraber zorunlu çalışmadan muaf olan aylak sınıflar

---

¹ Sayers'e (1998:72) göre "gerekli emek", toplumun çalışma kısmını belirten, tarihsel olarak gelişmiş, geçim düzeyinde yeniden üretmek için gerekli olan işken, "artı-emek", ayrıcalıklı olmayan bir grup işçi için temel oluşturan ürettir.

ortaya çıkmış ve bu sınıfların çalışmadan kalan zamanları ise serbest zamanı doğurmuştur (Selçuk, 2010:34).

İlk serbest zaman sınıfının, Hristiyan çağından önceki yaklaşık 5 bin yıl boyunca Orta Doğu medeniyetlerinde görüldüğünü belirten Mclean, Hurd ve Rogers (2008:26-29), bazı medeniyetlerde rekreatif faaliyetler de dâhil olmak üzere serbest zaman değerlendirme yöntemlerinin ilk görünüşlerinden şu şekilde bahsetmiştir:

“Antik Mısır; daha az işçi, zanaatkar, köylü ve köleye sahip çeşitli sınıf yapılarına mensup olmakla beraber güreş, jimnastik egzersizleri, top oyunları ugraşmış, bunun yanı sıra bir ibadet biçimi olarak ta görülen müzik, dans ve drama gibi faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Eski Asur ve Babil ise M.Ö. 330 yılındaki Büyük İskender'in işgaline kadar Mısırlılar gibi boks, güreş, okçuluk ve çeşitli masa oyunları gibi birçok popüler rekreasyon etkinliğine sahiptiler. Bunların yanında Eski İsraililer arasında müzik ve dans (dansa büyük saygı duyulurdu), ritüel amaçlarının yanı sıra sosyal etkinlikler ve kutlamalar için de icra edilmiş, boş zamanı değerlendirmeye en büyük katkıları ise; yedinci günü -Sabbath'ı- insanların işten dinlenmeleri ve ibadet etmeleri için bir zaman olarak ayırmaları olmuştur.”

İkel toplumdan köleci topluma geçilmesiyle birlikte üst sınıflarda çalışmadan arta kalan serbest zaman, özellikle kölelerin emek gücüyle kendilerini geçindiren mülk sahiplerinin sahip olduğu bir zamandan ibaret olduğu için (Tel, 2007:15), ilk başlarda bütün insanlara hitap etmekten ziyade ayrıcalıklı bir sınıfın entelektüel uğraşlarıyla geçirilen zamandır. Bunu köleci toplumların ilk örneklerinden olan Antik Yunan'ın dikkat çeken düşünürlerinden Platon ve Aristo'nun, serbest zamana ilişkin kuralcı ve üst sınıfa özgü bir açıklama getirişinden anlamaktayız. Aristo ve Platon, antik çağda kölelerin, beden işçilerinin, zanaatkarların ve tüccarların serbest zamana sahip olamayacağını, çünkü bu zamanın sadece özel bir sınıfa ait ve devlet meselelerinin çözüldüğü aynı zamanda sanat, edebiyat ve felsefeye ayrılan bir zaman dilimi olduğunu söylemişlerdir (Aydoğan, 2000:42-50). Bu mantığa göre antik çağda serbest zaman, devlet ve toplum için ciddi uğraşların yerine getirildiği (Bhattacharya, 2006:84) sınıfsal bir özellik taşımakta ve alt sınıfın hiçbir zaman bu ayrıcalığa sahip olamayacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca antik çağda kullanılan serbest zaman her ne kadar yönetici sınıfa özgü olsa da bir üretkenlikten bahsedebiliriz. Yani burada zamanın verimli kullanımı ve ülke için yararlı işlerin yapılması hususu söz konusudur. Fakat

sadece Tanrı tarafından kendilerine üst sınıfta olma ayrıcalığı verilmiş olanlar bu zamanın entelektüel işleriyle uğraşmaktadır. Kafası çalışmayan sınıf olarak görülen köleler, işçiler, zanaatkarlar ve tüccarlar bu ayrıcalığa sahip olma hakkından tamamen mahrumdurlar. Çünkü onlar sadece çalışmak için dünyaya gelen, entelektüel üretim için zamanları olmayan zavallılardır. O halde serbest zamanın asıl anlamını antik çağda bulduğunu fakat eşitsiz ve sınıfsal uygulamadan ötürü de bu anlamın eksik olduğunu söyleyebiliriz.

Antik Roma'da da Yunanlılarda olduğu gibi boş zaman düşüncesi, elit tabakanın sahip olduğu ve değerlendirdiği bir ayrıcalıktı (Tel, 2007:15). Çünkü bir nevi Antik Yunan'da gelişen serbest zaman fikri, büyük oranda Aristo ve Platon'un eserleriyle Roma'ya da taşınmıştı (Selçuk, 2010:52). Fakat Roma'nın savaşçı bir toplum olması Yunanlıların elit yurttaşlık kavramını ve serbest zaman anlayışını farklı bir noktaya taşımıştır. Örneğin Roma vatandaşı, ayrıcalıklı bir sınıfa ait olmasına rağmen, toplumunu savunması ve savaşlarda savaşması gerekiyordu ve bundan dolayı vatandaşlar, vücudu güçlü ve ruhu cesur tutmaya yönelik spor ve jimnastiklere katılırlardı (McClean, Hurd ve Rogers, 2008:28). Bu yönüyle bakıldığında Romalılarda serbest zaman kullanımı, estetik, entelektüel ve ruhsal gelişimi sağlamaktan ziyade hayatta kalmanın faydacı eğitimine ayrılan bir zaman dilimidir diyebiliriz. Başka bir deyişle Romalılar, serbest zamana olumlu bir değer atfederek Yunanlılarla aynı görüşü paylaştıklarına rağmen, serbest zaman faaliyetleri olan oyunları, estetik veya manevi olmasından ziyade, faydacı yönünden dolayı desteklediler ve bunun yanında Yunanlılardan daha az kültürel faaliyetlerle ilgilendiler (McClean, Hurd ve Rogers, 2008:28).

Yunan ve Roma uygarlıklarının birbirine benzer yanlarını anlamak için inşa ettikleri yapılara daha doğrusu eğlence mekanlarına da bakmak gerekir. Roma ve Efes şehirlerinde bol eğlence fırsatları vatandaşlar için sunulduğundan dolayı kamu eğlence binaları, kentsel yerleşimde ön plana çıkmıştır (Çinici, 2006:28). Bu iki şehir arasında yapılaşma bakımından benzer yönler olmakla birlikte daha sonrasında Roma'ya özgü yapıların ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü Romalıların gelişinden önce inşa edilen yerel örnekler bile, daha sonra sahne binalarının eklenmesiyle değiştirilen Romanize

Yunan tiyatroları gibi bazı eklemeler ve değişiklikler ile bir Roma karakteri kazanmıştır (Çinici, 2006:24). Romalılar da Yunanlıları gibi serbest zamana ayrı bir önem vermelerine ve şehirleri serbest zaman mekanlarına göre dizayn etmelerine rağmen Romalılar, Yunanlılarda olduğu gibi araştırma-incelemeden daha çok geleneğe ve hukuka vurgu yaparak serbest zamana farklı bir rol biçmişlerdir (Selçuk, 2010: 53). Bundan dolayı serbest zamanın üretkenliği açısından iki uygarlık arasında büyük farklılıklar vardır. Çünkü Yunanlılar, serbest zamana polis yararına değerli işler yapmak gibi bir anlam yüklerken, Romalılar giderek değişen serbest zaman anlayışıyla daha çok alt kitlelerin isyanını engellemek ve onları uyutmak için siyasi bir malzeme olarak serbest zamanı kullanmıştır.

Her iki uygarlıkta da serbest zaman faaliyetleri, giderek daha az katılımcıya sahip ve başkalarının ne yaptığını izlemeye yönelik bir hal almaya başlamıştır (Selçuk, 2010:53). Hatta giderek kötüleşen Roma halkının içinde bulunduğu bunalımı unutturmak için bazı oyunların sergilendiği sirkler yapılmış, bu sirklerin en az ekmek kadar önemli olduğu vurgulanarak “Ekmek ve Sirk” politikası çerçevesinde halkın memnuniyetsizliğini azaltmaya yönelik bir siyasi malzeme oluşturmuşlardır (Aydoğan, 2000: 140). Fakat bu sahte politika ve serbest zamanların üretkenlikten yoksun olması, giderek Roma uygarlığını içten içe çökertmiştir.

2.2.1.2. Orta Çağ'da Serbest Zaman

Her dönemde bir önceki dönemin izleri görüldüğü gibi Orta Çağda da özellikle Roma ve Grek uygarlığının izleri kalmıştı. Özellikle Roma'nın yapıları ve serbest zaman mekanlarını Orta Çağ insanı devralmıştı. Fakat yine de bu izleri silmeye çalışan ve Roma'nın zalim yönetiminden kurtulmanın sarhoşluğuyla bu yapıları hafızadan ve gündelik hayattan sökmek isteyen dindar Hristiyanlar, Roma'nın hunharvari eğlence anlayışını olabildiğince reddederek çileci ve melankolik dünya hayatını yeğlediler. Romalıların acımasız zulümleri altında acı çeken ilk Hristiyanlar, putperest zulümcülerin durduğu her şeyi, özellikle de hedonistik yaşam biçimlerini kınadılar ve ilk kilise babaları, mazoşist öz yoksunluk yoluyla kurtuluş düşüncesine sahip fanatik bir çileciliğe inanıyorlardı (McClean, Hurd ve Rogers, 2008:29-30). Genel bir değerlendirme yaparsak; özellikle Romanın son dönemlerindeki hazcı bir anlayışa

dayanan serbest zaman değerlendirilmesi, Orta Çağ feodal düzeninde çileci bir maneviyatla kaplı çalışma dışı zaman geçirme şekline bürünmüştür diyebiliriz. Yani dünyevi ve geçici hayat karşısında uhrevi ve sonsuz hayata değer verildiği anlaşılmaktadır (Evkuran, 2003:39). Bu dönemin ruhuna ve dönüşümüne ilişkin Veal (2004:20), şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur: *“Tüm Hıristiyanların yapması gerekli olan Tanrı'nın tefekkür ve ibadetinde çalışma dışı zaman geçirmek, birçok iş dışı faaliyetin (müzik, sanat, hikaye anlatımı, drama, ritüel) tek bir dini amaç için kullanılması olarak görülebilir. Erdemli çalışmaya ve ibadete olan bu kapalı yaklaşım, on altıncı yüzyıl Avrupa'sında Protestanlığın yükselmesiyle değişti. Martin Luther manastırın dünya dışı olduğunu reddetti ve sadece dini olanı değil, her işgali bir 'çağrı' olarak gördü.”*

Orta Çağ'daki bu tersine dönüş, toplumsal sistemin her yönüne sirayet etmiştir. Antik Yunan ve Roma'da kentli yaşam rövanstayken, feodal dönemde kırsal ve toprağa bağlı bir yaşam sürülmeye çalışılmıştır. Genel olarak antik dönemden feodal toplum yapısına doğru kentliliğin kırsallığa, soyluluğun dindarlığa, köleliğin serfliğe², hazcı eğlencenin çilekeş inzivaya dönüştüğüne tanık olmaktadır.

Orta Çağ'ın melankolik havası içerisinde insanların çalışma dışında çok fazla zamanları olduğu için -ki feodal düzen tatil ve ibadet için bolca zaman ayırmıştır- serbest zamanlarının da bu oranda fazla olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmaya karşı çileci ve manevi bir hayat tarzını öğüt veren zamanın zeitgeist³ havası, Orta Çağ insanını ağır, aceleci olmayan ve bolca vakte sahip olan bir duruma getirmiştir. Bu döneme daha çok feodalite ve kilise hakim olduğundan dolayı dönemin boş zaman aktiviteleri genellikle dini törenler ve festivallerden oluşmakta ve bu eğlence ve şölen fırsatları, halk tarafından kaçırılmamaktaydı (Tabanlı, 2018:145-147). Ağır işleyen kırsal bir ekonomi sistemi olduğu için halk mecbur olmadıkça çalışmaya başvuruyordu.

---

² Serflik, etimolojik olarak Latince'de köle anlamına gelen “servus” kelimesinden türetilmiştir (Huberman, 1982: 13).

³ Dönemin veya çağın ruhu olarak tanımlanabilir.

Fakat dönemin çileci, dini, karamsar ve yavaş işleyen yapısının karşısında halk yine de gülmeyi başarıyordu. Bunun kanıtlarını, ilk olarak François Rabelais'in Gargantua'sında, daha sonra Rabelais hakkında tuttuğu notları bir araya getirerek doktora tezi olarak sunduğu fakat ancak 1965'lerde yayıma giren Mihail Bakhtin'in "Rabelais and His World (Rabelais ve Onun Dünyası)"⁴ adlı eserinde görmekteyiz.

Her dönemde olduğu gibi Orta Çağ'da da mevcut düzeni eleştiren bir mizah ve sanat anlayışı olmuştur. Her şeyin feodal güçler ve kilise tarafından belirlendiği ve halka dikte edildiği düzenin yıkıcıları elbette ortaya çıkmıştır. Kesinliğe karşı belirsizliği ve düzensizliği, tahakküme karşı özgürlüğü, cehalete karşı bilimselliği savunan düşünceler, ölüm pahasına da olsa kendilerini göstermişlerdir. Bunun en güzel örneğini, aslında kendi yaşamını, Gargantua'nın öyküsü olarak anlatan Rabelais'in eserinde görmekteyiz. Onun eseri, döneminin derebeylik düzenine başkaldırıyı mizahi bir biçimde anlatan gerçek olaylara dayanmaktadır (Aydoğan, 2000: 64).

Peki, bu eser dönemin yönetimine nasıl karşı tavır almıştır ve ne anlatmıştır? Öncelikle her alanı tahakküm altına alan kiliseye karşı olan bu eserin genel içeriği; "*çalışmaya karşı serbestliği savunan, dini çileciliğe karşı canının istediğini yapan, saatlere göre ayarlanmış yaşama karşı zamanını istediği gibi kullanmayı seçen, ne insanı köleleştiren ve yabancılaştıran çalışmadan ne de uyuşturan ve ediginleştiren serbest zamandan yana olan, çalışmayı severek yapmayı ve serbest zamanını da kendisine eleştirel bir bilinç kazandıracak biçimde geçirmeyi yeğleyen*" bir insan tipini anlatmaktadır (Aydoğan, 2000: 65-69). İşte tam da bundan dolayı bu eserin önemi, Orta Çağ'ın skolastik düşüncesine karşı duruşunda ve tahakküm altına alınmış yaşama karşı özel hayatın özgürlüğünü savunuşunda ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir bilgi kaynağı olan Bakhtin'in "Rabelais and His World" adlı eserinde Orta Çağ'ın serbest zaman değerlendirme yöntemlerinden olan halk karnavallarından bahsedilmektedir. Bu halk kültürünün tezahürleri üç farklı forma ayrılabilir ve

---

⁴ Orijinal adı: "Tvorcestvo François Rabelais i Narodnaja Kultura Srednevekovja i Renesansa (François Rabelais ve Ortaçağ ve Rönesans'ta Halk Kültürü)" (Selçuk, 2010:77).

çeşitliliğine rağmen dünyanın tek bir mizahi yönünü yansıtan ve birçok yönden yakından bağlantılı olan bu üç halk mizah biçimi aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

1. Ritüel oyunlar: karnaval yarışmaları, pazarın komik gösterileri.
2. Komik sözlü kompozisyonlar: Latince ve yerel dilde sözlü ve yazılı parodiler.
3. Çeşitli küfürbazlık türleri: lanetler, yeminler, popüler gösteriler (Bakhtin, 1984:5).

Bu eserde genel olarak Orta Çağ'ın karamsar havasına, dini tahakkümüne ve skolastik düşünce biçimine karşı çıkışın mizahi, karnavalesk ve devrimci izlerini süren bir anlatım tarzı mevcuttur. Diğer bir deyişle bu eserde, tüm diretmelere ve ayarlanmış yaşam biçimlerine karşı eğlenmeyi ve gülmeyi seçen bir halk kitlesinden bahsetmek mümkündür. Bakhtin açısından Orta Çağ insanların serbest zaman eğlence biçimleri, aslında dönemin baskıcı ruhuna hem bir çelme takma hem de bu baskıcı yönetimle alay etme durumlarını yansıtmaktadır. Bakhtin'e (1984:4) göre; *“karnaval tipindeki çeşitli halk şenliklerine rağmen, komik ayinler ve kültler, palyaçolar ve aptallar, devler, cüceler ve hokkabazlar ile parodinin geniş ve çeşitli edebiyatının ortak bir tarzı olan “halk karnavalı mizah kültürü”nün kapsamı ve önemi Rönesans ve Orta Çağ'da çok büyüktü ve ayrıca esprili formların ve tezahürlerin sınırsız dünyası, Orta Çağ dini ve feodal kültürünün resmi ve ciddi tonuna karşıydı”*. Ayrıca bu karnavallarda feodal kültürün resmi bayramlarına da karşı bir tavır vardır. Çünkü bu bayramlar da gülme diye bir şey yoktur, ciddidir ve mevcut düzeni tekrar etmekten başka bir şeyi ifade etmemektedir. Oysa karnaval, bunun tam tersine herkesin eşit olduğu tam bir özgürleşme alanıdır (Selçuk, 2010:70-71). O halde Orta Çağ insanına özgürleşim alanı açan, onu sınıfsız bir şekilde kabul eden, kahkaha atmayı meşru kılan, karamsar ve küflenmiş siyasi formların dışından dünyaya bakan ve halkın serbest zamanlarını anlamlı kılan karnavallar, özellikle bu çağ için önemli bir yere sahiptir. Çünkü serbest zaman faaliyetlerinin olması gereken amacı ve manası burada yatmaktadır.

Bu dönemin sınıfsız ve halk tabanlı eğlence anlayışı, Antik Yunan ve Roma'dan farklılık arz etmektedir. Antik Yunan'da sınıfsal bir özellik taşıyan serbest zaman, üst konumdaki yöneticilere özgü bir ayrıcalık olarak verilmekteydi. Her ne kadar Antik Yunan'da serbest zamanın verimli kullanımı (bilim, sanat, felsefe, edebiyat yapmak

gibi) söz konusuysa da sadece üst konumdakilere hitap ettiği için Orta Çağ'daki serbest zaman anlayışından oldukça uzaktır. Ayrıca Antik Yunan'da serbest zamanlar, daha çok eğitim ve öğrenim gibi uğraşlara ayrılırken, Orta Çağ'da kilisenin karamsar ve çileci hayat sürme anlayışına karşı bir başkaldırı şeklindeki eğlence biçimlerinden bahsetmek mümkündür. Diğer bir karşılaştırmayı da Roma dönemi serbest zaman eğlence anlayışıyla yapabiliriz. “Roma dönemindeki iktidarın bilinçli bir şekilde ve kitlelerin dikkatini farklı yönler çekmek için düzenlediği manipülatif etkinliklerin aksine Orta Çağ karnavallarının Bakhtin'in de ifade ettiği gibi otantik ve halk orijinli olmasından dolayı, Ortaçağ karnavallarıyla, Roma dönemindeki kanlı eğlence şekillerini, gladyatör dövüşlerini, araba yarışlarını kapsayan sirk oyunları ile aynı kefeye koymak pek doğru olmaz” (Selçuk, 2010:72).

Geç Orta Çağ'da serbest zaman yukarıda bahsi geçen anlamını yitirmeye başlamıştır. Serbest zaman lüks, gösteriş ve israfa doğru dönüşmeye başlamış, Veblen'in (1934/1995), Aylak Sınıf Teorisi'nde bahsettiği tembellik yapmak asaletin bir göstergesi haline gelmiş ve bu durum, modern toplumumuza yapay bir zenginlik, prestij ve güç kaynağı olarak gelmiştir (Juniu, 2000: 70).

2.2.2. Feodaliteden Kapitalizme Geçişte Serbest Zaman

Feodal yapının çalışmayı ayıplayan, çileci hayatı benimseyen ve bilimi kendi sınırları dışında tutan ilkeleri zamanla aşınmış, gerek entelektüel sanatçı ve bilim insanları gerek halk, gerekse kilise içerisindeki farklı ideolojistler tarafından bu yaşam tarzına karşı bir hareket gelişmiştir. Entelektüel burjuvalardan gelen tepkilerin büyümesi ile Rönesans ortaya çıkmış, kırsaldaki malikane Lordlarının uygulamalarına⁵ karşı çıkan serflerin tepkileri ile kırdan kente göç hızlanmış ve dindeki yanlış uygulamaları eleştiren Lutherci Protestanlıkla da Reform hareketi baş göstermiştir.

İlk olarak Rönesans'ı ele almak gerekir. 15. Yüzyılın ortalarından itibaren kentlerin dolayısıyla burjuvanın özsel bir ürünü olan Rönesans (Marx ve Engels, 1995:244),

---

⁵ Lord açısından bakıldığında serfle demesnedeki (malikane) hayvanlar arasında pek fark yoktu (Huberman, 1982:15).

antikiteyi tekrar canlandırmayı, bilim ve sanatı hayatın gayesi haline getirmeyi, özgür düşünceyi geliştirmeyi hedefleyen İtalya merkezli bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Fakat özlem duydukları antik çağdaki Roma ve Yunan'ın sınıfsal uygulamalarından farklı olarak Rönesans taraftarları, bireyci ve hümanist bir tavırdan yana olmuşlardır. Fakat Rönesans'ı, salt İtalya merkezli olarak Orta Çağ'ın dini yaşam tarzına ve argümanlarına karşı çıkışın boy gösterişi olarak tanımlamak eksik bir açıklama şekli olacaktır. Çünkü Rönesans, entelektüel kaynaklar ve Doğu ticaretine katılmanın sağladığı maddi imkanlar temelinde siyasi ve iktisadi canlılık halinin olduğu kadar Orta Çağ koşulları içerisinde bir yenilenmenin ve Roma mirasını tekrar canlandırma çabasının kültürel, siyasi, bilimsel, estetik ve iktisadi ifadesidir (Coşkun, 2003:48-49). Yine de feodal Orta Çağ'ın dönüşümüne katkı sunduğu kati bir gerçektir. Çünkü Rönesans taraftarları, feodal ve dini yapının dogmatik kuralları ve yaşam tarzlarını topyekûn reddetmişlerdir. Bunun yerine gelecek sistemde daha fazla bilim, sanat, edebiyat ve felsefe ve tabii ki daha fazla hümanist ve özgür yaşam istemişlerdir. İşte bu değişimler Rönesans'la birlikte serbest zamanı, biraz daha Antik Yunan ve Roma anlayışının bireyci ve hümanist tarzına doğru götürmüştür. Ya da bu değişimin kıvılcımını yakmak için çaba sarf edilmiştir.

İkinci olarak halkın feodal beylere karşı gelişini konu edinmemizde fayda vardır. Orta Çağ'ın dönüşüm safhasında kentlerin tekrar önem kazanmasıyla birlikte hem ticaret gelişmiş hem de kentler, özgürlüğün mekanları olarak tasvir edilmiştir. Bu özgürlük fikri ve kendi mülkünü edinme hevesi, kentleri cazip hale getirmiş ve köylerden kentlere akınlar gerçekleşmiştir. Çünkü feodalizmin atmosferi tam bir hapisane, şehirdeki ticari etkinliğinki ise tam bir özgürlük atmosferiydi (Huberman, 1982:34). Bu atmosfere bir kere kapılan serfler, kendi emeklerini ve yaşamlarını özgürleştirme yolunda giderek daha fazla göç vermişlerdi. Aslında bir bakıma toplumsal hiyerarşinin düzenini de değiştirmişlerdi. Çünkü feodal dönemin başlarında, toplumsal ölçeğin bir ucunda bulunan dua edenler (rahipler) ve toprağın sahibi olan savaşımlarla bu ölçeğin diğer ucunda bulunan ve dua edenlerle savaşımların emeklerini yiyerek sırtından geçindikleri serfler (köylüler) varken, yeni kent hayatında alarak ve satarak yaşayan yeni bir 'orta sınıf' türemiştir (Huberman, 1982:42). İşte başta bu sebeplere binaen

köyden kente olan akım ve tüccar orta sınıfın büyümesi, feodal yapının zamanla güç kaybetmesine sebep olmuştur.

Son olarak Reform kısmına gelirsek; özellikle kilisenin geleneklere göre işleyen kurallarını değiştirmeyi amaçlayan mezheplerin, bu konuda bazı ilkeleri ters yüz ederek dinde ve ekonomi de yeni bir anlayış geliştirmeyi hedeflediklerini söyleyebiliriz. Bu mezheplerden birisi Katoliklerin anlayışına karşı çıkarak 16. Yüzyılda kendi ilkelerini ilan eden Protestanlık olmuştur. Lutherci anlayışla Protestanlık mezhebi, kilisenin başta günah satın alma gibi din dışı uygulamalarına ve din adamlarının kanaatkarlığı önerip kendilerinin lüks içinde yaşamalarına karşı çıkarak insan ile Tanrı arasına kilisenin giremeyeceğini belirtip büyük bir taraftarla Kuzey Avrupa'da kurulmuştur (Erdem, 2013:45). Katolik anlayışının tersine çalışmayı ve mal biriktirmeyi Tanrı'nın bir buyruğu olarak kabul eden bu anlayış, dünyevi zevklerden kendilerini çekip yalnızca Tanrı adına çalışmayı amaç edinmişlerdir. Bu anlayışın mensupları, hiç durmadan çalışıp, harcamayı, lüksü ve israfı yasaklayan doktrinler etrafında birleşmişlerdir.

Bu doktrinler, her ne kadar çok daha radikal ve şiddet yanlısı tavır sergileseler de Püritenizm'in⁶ ahlak anlayışıyla benzer argümanlar içermektedir. Çünkü Püriten iş etiği boş zamanı, "başiboşluk ve israf zamanı" olarak görmüş, hedonizmi, aylaklığı, harcamayı günah olarak nitelendirmiştir (Aytaç, 2005:4). Ki zaten Püritenlik, Protestanlığın bir parçası olarak sahneye çıkmıştır (Güngör, 2005:7). Manevi bir asketik⁷ yaşam tarzını benimseyen Katoliklerin tersine dünyevi asketizmi öne çıkaran özelde Püritenler genel de Protestanlar, dini reformları gerekli görerek değişim isteğinde bulunmuşlardır. Püritenler radikal ve şiddet yanlısı tutumlarıyla kendi ahlak sistemini empoze edip bunun dışındakileri tamamen gereksiz ve yok edilmesi gereken yaşam tarzları olarak görmüşlerdir. Fakat asıl önemli ve kapitalizmin zeminini

---

⁶ Püritenlikle ilgili yapılmış araştırmalarda ortak görüş, "Püriten" kavramının İngiltere'de Kraliçe Elizabeth döneminde (1558-1603) dini anlayış ve uygulama bakımından aşırı katılığı ifade ettikleri için, karşıt düşüncedekiler tarafından bu anlayışın mensuplarına -genellikle olumsuz anlamda- sıfat olarak verilmiştir (Güngör, 2005:8).

⁷ Çileci.

oluşturan nokta, Protestanlığın yan ürünü olan Püriten anlayışın bu radikal uygulamaları değil, Protestanların çalışmayı hayatın ve dinin en büyük amacı olarak görmeleri ve hazzı baskı altına alma yöntemi olarak yine çalışmayı yaşamlarının merkezi konumuna koymalarıdır. Feodal yapıdaki çalışmayı yeren ve çileci hayatı benimseyen Katolik anlayışının tersine Protestanlık çalışmayı kutsamış, boş zaman geçirmeyi ise aylıklık ve Tanrı'nın sevmediği davranış biçimi olarak tanımlamıştır. Başka bir deyişle dünyevi asketik Protestanlık, mülk sahibi olmanın verdiği doğal zevke var gücüyle karşı çıkmış, tüketimi, özellikle lüks tüketimi sınırlamış, buna karşılık mal kazancını, psikolojik olarak geleneksel ahlakın yasaklarından kurtarmış, kazanç uğraşısının zincirlerini koparıp bunu yalnız yasal hale getirmekle kalmamış, ayrıca doğrudan doğruya tanrının isteği olarak görmüştür (Weber, 1999:147). Burjuvanın işine yarayan kısım da burasıdır. Bundan dolayı Protestanlık ile kapitalizmin varisleri olan burjuva sınıfının anlayışı, ortak bir zeminde uzlaşmışlardır. Ekonomik sermaye kapitalist burjuvanın işi, bunu meşru kılan ve tutkulu hale getiren ise Protestan ahlakının kendisiydi. İşte tam da burada kapitalizmin kıvılcımlarının giderek büyümesine sebep olan dini yapının Avrupa'da yayılımına tanık olmaktadır. Artık çilekeş, dünya hayatını es geçen ve çalışma karşıtı Feodal Orta Çağ anlayışının yerini, rekabete dayalı, çalışmayı kutsayan, boş zamanı yeren anlayış almıştır.

Sonuç olarak Protestan ahlakının egemen olduğu, çalışmanın kutsandığı, üretimin devasalaştığı yerde boş zaman, göz ardı edilmiş bir şekilde köşeye fırlatılmıştı. İnsanların çalışmak ve acil ihtiyaçlarını karşılamak dışında herhangi bir şeye zaman ayıracak mecalleri ve durumları kalmamıştı. Sanayinin gelişmekte olduğu bu dönemde serbest zaman yok denecek kadar az miktarda insanların hayatlarında yer edinmişti. Diğer bir deyişle püriten çileci çalışmanın yaydığı ideolojik düşünce, kapitalizmin ilk dönemlerinde sosyal hayatı şekillendirdi (Aytaç, 2005:13) ve serbest zaman anlayışı da bu düşünceye göre değer gördü.

2.2.3. Modern ve Postmodern Çağda Serbest Zaman

Protestan ahlakının meşrulaştırdığı Sanayi döneminin yoğun ve uzun çalışma saatleri artık dayanılmaz hal almıştı. Özellikle sol cenahtan gelen eleştiriler işçilerin seslerini duyurmaya çalışıyordu. Karl Marx, çalışma sürelerinin uzun olmasına, Paul Lafargue

“Tembellik Hakkı” eserinde emekçilerin günde 14-16 saat olan çalışma sürelerinin yaratıcılıklarını yitirmelerine sebep olduğu gerekçesiyle bu sürenin 3 saate düşürülmesine, Bertrand Russel “Aylaklığa Övgü” adlı eserinde çalışma karşısında aylaklığı olumlayarak daha fazla serbest zamanın gerekliliğine dikkat çekmiştir (Çetin, 2017:158-160).

Yolunda gitmeyen bir diğer husus ise, sürekli üretimin ihtiyaç fazlası malın ortaya çıkmasına sebep olmasıydı. Bu sebeplerden dolayı Püriten çalışma etiği kapitalist üretimi bir yere kadar götürebildi. Çünkü durmadan çalışan fabrikaların ürettiklerinin tüketilmesi gerekiyordu. Tüketimin olmadığı yerde üretim hiçbir işe yaramıyordu. Bundan dolayı püriten etiğin çalışmaya koşullama anlayışında gerileme yaşandı (Aytaç, 2005:13). Artık kapitalist üreticiler, gerek sosyalist görüşlerin insanlık dışı çalışma koşullarına getirdikleri eleştirilerden, gerekse ellerinde bulunan malları eritme gerekliliğini düşündüklerinden dolayı, kendilerini yenileme yoluna gitmişlerdir. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, özünde 'iş müjdesi' ile yeni bir endüstriyel kültüre yol açan büyük mücadeleler ve dönüşümler yaşanırken, yirminci yüzyılda, endüstri ve teknoloji sayesinde maddi kıtlık sorunu çözümlenip daha fazla boş zaman yaratılarak bu yenilenmenin ilk adımı atılmış oldu (Veal, 2004:26).

Artık vahşi kapitalizmin/sanayileşmenin getirdiği olumsuzlukları giderme mevzusuna eğilen burjuva sınıfı, kendi sürekliliğini daim etmek için serbest zaman anlayışını değiştirmek adına kolları sıvadı. İşçinin artan sömürsü, daha az çalışma saati ve daha fazla ücret talep eden bir işçi hareketine yol açtığından dolayı gittikçe azaltılan çalışma süresinden arta kalan zaman, boş zamana çevrildi (Juniu, 2000: 70). Gerek kapitalistlerin kendilerini dönüştürme çabası gerekse artan işçi hareketleri ve karşıt eleştiriler, serbest zamanın tekrar canlanmasına sebep oldu. Fakat farklı bir şekilde. Artık modern dünyanın serbest zamana atfettiği değer, iki bakımdan tartışılmaktaydı: birincisi; serbest zamanın, çalışmaya motive olmak için bir yenilenme seansı, ikincisi; üretilen malların tüketiminin gerçekleşmesi için bir fırsat olarak görülmesi.

Böylece modern dönemin serbest zamana atfettiği bu iki değer, günümüze kadar sürecek olan anlayışın tohumlarını atmıştır. Serbest zamanın, özellikle tüketimsel pratiklerin gerçekleştiği bir alan olarak görülmesi, en çok tartışılan husustur. Çünkü

buradaki amaç hep daha fazla tüketmenin verdiği hazzı ayakta tutmaktır. Bu haz yenilendikçe üretim tüketime dönüşecek ve kapitalistler sermayesine sermaye katacaktır. Artık üretim ne kadar önemliyse tüketim bir o kadar hatta çok daha fazla önemlidir. Sonuç olarak Püriten etikte karşı çıkılan lüks, israf ve hazzı tüketim yeni modern sistemde özendirilen davranış biçimleri haline gelmiştir.

Hal böyleyken kapitalizmin yeni manevraları, serbest zamanı denetim altına alma ve yönetme üzerine olmuştur. 19. Yüzyılın başlarında endüstriyel çalışmanın sıkı denetimini sağlamak için zamanın tümü üzerinde kontrol ele alınırken, modern toplumun yeni düzeninde tüketimin gerçekleşmesi için zihinlerin tüketime yönlendirilmesi yoluyla boş zaman üzerinde denetim sağlanmıştır (Hilton, 2002:319). Bu denetimin sağlanmasının ilk görünümleri, çalışmanın ussallaşması ve bürokratikleşmesi ile serbest zamanın da bu mantığa uydurulması istencinde yatmaktadır. *“Çalışanların emek ve üretim süreci konusunda bilgi ve denetimlerini tamamıyla ortadan kaldıran ve bu süreci kapitalist işletmenin denetimine geçiren Taylor’ın XX. yüzyıl başındaki verimlilik ve çalışmanın ussallaştırılması adıyla getirdiği yeni düzenlemeler, Taylorcılığın üretken etkinlikler gibi sanayi toplumundaki serbest zaman etkinliklerinin de planlı, uyumlu ve düzenli kılınması gerektiği anlayışıyla serbest zamanın da etkin bir biçimde yönetilmesini yaygınlaştırmıştır.”* (Aydoğan, 2000: 108). Demek ki serbest zamanın bu şekilde yönetilmesi ve denetim altına alınması, bu zamanın özgür bir alan olduğu savını çürütmek için önemli bir kanıt sunmaktadır. Bu kanıtı sağlamlaştırmak adına tartışmayı genişletmekte fayda vardır.

Bu minvalde zamanı modern dönem mantığıyla iki kısma ayırırsak; birincisi çalışmak için zaman, ikincisi çalışma dışı zamandan bahsetmemiz gerekecektir. Kapitalist düzende çalışma zamanının her saniyesi para demek olduğu için bu zamanın özgür olması imkansızdır. Çünkü zaman, artık değişim değeri⁸ yasasına boyun eğdiğinden alınıp satılabilen bir şey olmuştur (Baudrillard, 2013:180). Boş zaman ise hem çalışılarak elde edilen bir zaman dilimi olduğundan (kapitalist dünyada boş zamanın

---

⁸ Kullanım değeri doğrudan doğruya ihtiyaçların giderilmesi için nesne üretimi iken değişim değeri, metanın paraya çevrilmesi sonucu ihtiyaç için değil de para için nesne üretilmesi anlamına gelmektedir (Zorlu, 2016:64).

sahibi olmak için ilk önce çalışmak gereklidir) hem de karşılığında para verilerek tüketim pratikleri gerçekleştirildiğinden bu zamanın da özgür olduğu meselesi de bayağı tartışmalıdır. Başka bir deyişle boş zamanın kendisi de "tüketilmek" için doğrudan ya da dolaylı olarak satın alınmak zorundadır (Baudrillard, 2013:180). Demek ki piyasa sistemiyle işleyen bir zaman tüketme mantığı var olduğu için bu iki zaman diliminin de modern çağda özgür olması imkânsız hale gelmiştir.

Modern çağda serbest zamanın öneminin artmasına binaen bu alana yönelik yatırımlar çoğalmaya başlamıştır. Serbest zamanı değerlendirme yöntemleri olarak paket programlar geliştirilmiş, hayatın tüm alanlarını işgal edecek olan kültür endüstrisi ortaya çıkmıştır. Tüketiciliğin pompalandığı kültür endüstrisi, gittikçe daha da otoriter hal alan bir varoluş tarzı ortaya koymuştur (Aydoğan, 2000:123). Yani bireysel yaşamdan toplumsal yaşamın her alanına değin tüketim içerikli, yönlendirilmiş, sınırları çizilmiş, kuşatılmış bir endüstriden bahsetmek mümkündür. Bu duruma özellikle medya gibi kültür endüstrisinin ürünleri, meşru bir zemin hazırlamaktadır. Çünkü çalışma zamanındaki mekanikleşmenin ortaya çıkardığı baskı, kültür endüstrisinin ürünlerinde (örneğin, sinema, televizyon dizileri, sosyal medya) de "bireye kendini hissettirmekte ve bu ürünlerde izleyicilerin vereceği tepkiler bile önceden belirlenmektedir." (Aydoğan, 2000: 167).

Bu endüstrinin temel amacı bireylerin serbest zamanlarında tüketim odaklı faaliyetlerde bulunmasını sağlamaktır. Burada hep daha çok ve aynı zamanda sorgulamadan tüketmek kuralı geçerlidir. Çünkü bu endüstri öncelikli olarak insanların zihinsel dünyasını ele geçirmekte ve bu dünyanın her parçasını tüketim nesneleriyle donatmaktadır. Kültür endüstrisi bu nesnelere özellikle popülerleştirilerek -ürünü çıplak olarak kültürel biçimlere aktararak (Adorno, 2005:99)- herkesin tüketmesini ve bu ürünlerin herkese hitap etmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu popülerleştirme, hem bireylerin serbest zaman kullanım pratiklerini hem de yüksek ve düşük kültür ürünlerini aynılaştırmaya çalışmaktadır. Tamamlayıcı olarak Adorno (2005:98-99) kültür endüstrisinin, tüketicilerini bilinçli olarak yukarıdan entegre ettiğini ve her ikisinin de zararına olarak, binlerce yıl boyunca ayrılmış yüksek ve düşük sanat alanlarını bir araya getirdiğini söylemiştir. Özellikle Yunan ve Roma

döneminde üst sınıfa özgü olan daha sonrasında ise zenginliğin, lüksün ve entelektüel olmanın⁹ bir göstergesi haline dönüşen sanatsal ve edebi ürünler, kültür sanayinin seri üretiminden sonra değeri düşmüş, herkesin ulaşabileceği nesnelere haline gelmiş ve bu şekilde gizemini yitirmiştir. Çünkü kapitalist sistem için her girdinin bir fiyat çıktısı olduğu için, karını maksimize etmek adına az sayıdaki entelektüel ve üst sınıf mensuplarına hitap etmek yerine çok sayıdaki alt ve orta sınıfa hitap etmeyi tercih etmiştir. İşte tüm kapitalist yatırımların nihai mantığı bunun üzerine kurulmuştur.

Aslında bu mantığa göre hareket edersek, insanların serbest zamanlarında yaptıkları pratiklerin genelini de benzeşmeye ve standartlaşmaya başladığını görürüz. Çünkü bu endüstri sadece sanatsal ve edebi ürünleri standartlaştırmamış, aynı zamanda insanların gün içindeki serbest zaman uğraşlarını tek bir tüketimsel yola kanalize ederek yapılan faaliyetlerin amacını birleştirmiştir. Temelinde yabancılaşmanın var olduğu, rekabetçi ve yönlendirilmiş bir çalışma gününden sonra kültür sanayi tarafından hazırlanmış ürünleri, akşam eve gelerek izleyen ve tüketen kitle toplumu insanı, serbest zamanının çoğunu kapsayan aktiviteleri hep bilindik şekilde sürekli tekrarlamakta ve onu rahatsız etmeyecek bir eğlence türü oluşmaktadır (Aydoğan, 2000: 135). Artık eğlence biçimlerinden yeme kültürüne ve dinlenme yöntemlerine kadar her şey, küreselliğin ağına takılarak aynışma, standartlaşma ve verileni kabullenme yoluna girmektedir. İnsanların çalışma dışı zamanda ne yapacağı önceden belirlenmekte, örneğin paket programlar içinde bütün aktivitelerin olduğu tatil ya da seyahat programları düzenlenmekte ve bu yolla serbest zaman aktiviteleri kişinin isteğinden çıkarılarak hazır bir biçimde önüne getirilmektedir.

Halbuki kapitalizmin ideolojik sözcülüğünü yapan liberalizm ilk ortaya çıktığında bireysel özgürlüğün savunuculuğunu üstlenmişti. Toplumsalın ve feodalitenin başatlığında kendine yol açmaya çalışan birey, modernizmin ideolojik altyapısında bu sisli yolu bulmuştu ya da bulduğunu sanmıştı. Feodaliteden kaçarken liberalizme yakalanan birey, çaresizce kendini burjuvanın kollarına bırakmıştı. Ama kapitalizmin,

---

⁹ Kültürel soyluluk, on yedinci yüzyıldan günümüze, kültürel düşünceler ve kültür-sanat eserleri ile meşru ilişkilerde farklılık gösteren ve dolayısıyla farklı olan gruplar arasında durmadan devam eden bir mücadeledir (Bourdieu, 1984:2).

bireysel özgürlüğü öne çıkarıp aynı zamanda bu bireylerin tüketimlerini metalaştırarak (Zizek, 2012:695) standardizasyon mantığıyla herkesin aynılaşmasını sağlaması ve bütün zamanları kontrol altına almaya çalışması, kendi içinde bir çelişki meydana getirmiştir. Bu çelişki içinde özgürmüş gibi görünen birey, yönlendirilmiş kitlesel tüketimi teşvik eden kültür endüstrisinin pençesinde çoktan parçalanmıştır. Artık birey, makineler tarafından üretilen nesnelere yer değiştirmiş kendisi bir nesne haline gelmiştir. İlk başta nesneyi yöneten birey, modern zamanda nesnelere öznelleşmesi ve tanrılaşması ile nesnelere tarafından yönetilmeye başlamış ve eşyaya bağımlı hale gelmiştir. Gerçekten de nesneye olan bu aşırı bağımlılık, bireyin ruhsal dünyasının tüm büyümesini darmadağın yaparken, birörnekleşmiş ürünlere paralel olarak gelişen kitlesel düşünüş, tavır ve davranış benzerleşmesi ve tümleşiklik, her türlü öznel ve farklılığın, yaşantı dünyasından keskin biçimde kovuluşunun başlangıcını oluşturmuştur (Köse, 2010:84).

Kitlesel düşünüş, davranış ve tüketim biçimlerinin, bireyin özgünlüğünü ve farklılığını yok etmesi gibi kapitalist sistemin üretimi, zamanı ve mekanı parçalara ayırması da insanların zihinsel dünyasının belleksizleşmesine sebep olmuştur. Bu konuda Aydoğan (2000: 135) şunları söylemiştir:

“Modern çalışma yaşamındaki işbölümü ile birlikte bireyin üretim sürecinin bütününe görememesi gibi, günlük yaşamda zaman ve mekan da bütünlükten yoksundur ve parçalanmıştır. Zamanın fragmanlaşması, insanın varolan sistem karşısında bilinçsizleşmesine, belleksizleşmesine yol açmaktadır. Belleksizleşme, varolan yaşamın tek yaşam olabileceği düşüncesine, bu nedenle bireyin var olan karşısında eleştirel bir tutum edinmemesine neden olmaktadır.”

Belki de kapitalist sistemin modern çağ insanına yaptığı en büyük kötülük bu olmuştur. Çünkü insanların sömürülmesinin en son evresi, zihinlerin boşaltılması ve yaşadığı hayatı sorgulayamaz hale gelmesidir. Düşünmenin insan hayatından çıkarılması, robotik bir ussalaşmanın yaşamın her alanına yayılmasına denk düştüğü için, duygunun, samimi ilişkilerin, ahlakın, empatinin, iç dünyanın ve verimli zaman geçirmenin de insan hayatından yavaş yavaş çıkmasına sebep olmaktadır. Artık insanlar anlamlı yaşama yetisini yitirmiş biçimde, verileni tüketen, herkesçe yapılan aktiviteleri yapan, hazır ve geçici olana alışan, hazlarının anlık tatminini yaşayan,

zamanının tümünü çalışmaya, çalışmaya motive olmaya ve genellikle ihtiyaç dışı tüketime ayıran yaratıklara dönüşmüştür. Bulunduğu sistemin çarpıklıklarını eleştirmeyi çoktan unutmuş bu insancıklar, kapitalist sistemin kendilerine sunduğu popüler serbest zaman aktiviteleriyle kendilerini özgürmüş gibi hissederek bir yanlısamanın içine düşmüşlerdir.

Serbest zamanın genel bir analizini yaparsak; Yunan ve erken Roma döneminde soyluluğun bir göstergesi olarak üretkenliğin, feodal dönemde çileci bir hayatın gölgesinde Tanrıya ibadet etmenin yanı sıra karnaval ve festivallerle süslenen eğlence anlayışının, modern dönemde ise çalışmanın uzantısı olarak verimliliği artırmak için bir yenilenmenin ve tüketimin gerçekleştirilmesinin zamanı olarak döneme göre anlamının değiştiğini görürüz. Fakat genel olarak bakıldığında serbest zamanın modern döneme gelene kadar kademeli olarak içinin boşaldığına tanık olmaktayız. Bilim, sanat ve edebiyat gibi verimli uğraşların gerçekleştiği zamandan yeteneklerin sergilendiği zamana oradan da edilgen bir biçimde sadece sunulan alan derinliğin ve verimliliğin olmadığı zamana evrilmiştir.

Derin düşüncenin olmadığı ve izafi bir yaşam şeklinin görüldüğü günümüz toplumundan postmodern toplum olarak bahsetmek mümkündür. Fakat belirtmek gerekir ki, postmodern çizginin, kesin bir biçimde modern dönemi arkada bıraktığı savı yanlıştır¹⁰. Postmodern dönemi Baudrillard, “hiper gerçeklikler çağı”, Jameson “geç kapitalizmin kültürel mantığı”, Kellner, “teknokapitalizm”, Berman, “katı olanın buharlaştığı bir dönem”, Sarup, “muğlaklık dönemi”, Feyerabend “ne olsa gider”, Gellner, “aşırı görelilik ve öznellik”, Eco, “masumiyet çağının sonu” olarak nitelemektedirler (Aytaç, 2002:253).

Postmodernizmin¹¹ en dikkat çekici özelliklerden birisi insanların kimliksizleşmesidir. Modern dönemin aşıladığı anlık, hazcı ve hedonik tüketimle birlikte üretimin dışında

---

¹⁰ Bu hususta bir tartışma için bakınız: Featherstone’un “Postmodernizm ve Tüketim Kültürü” kitabı s. 11-13.

¹¹ “Postmodernizm, elit-popüler ayrımının ortadan kalkması; zamanın sürekli bir şimdi haline gelmesi; evrenselliğe karşı yerelliğin ön plana çıkması; sürekli bir belirsizlik; çoğulcu demokrasi; üretimin yerine

bırakılan insanın hem kendisinin hem de hayatına giren birçok şeyin bu şekilde algılanmasına yani hayatındaki birçok şeyin edilgen olmasına, yabancılaşmasına ve içinin boşalmasına sebep olmuştur. Modern öncesi toplumda kendini mensup olduğu toplumsal kimlik üzerinden tanımlayan birey, bu kimliklerin iç içe geçtiği, belirsizleştiği, bulanıklaştığı ve mensubiyetin kaybolduğu günümüzde kendisini yalnızlık abidesi olarak tanımlanamaz halde bulmuştur. Artık Durkheim'ın (2016) bahsettiği toplumsal olguların işlevselci yönü ve bunun sağlayıcısı olarak gördüğü ahlaki sistemi bayağı tartışılır bir pozisyonadadır (Sağlık, 2019:475).

İkincil önemli bir husus postmodern dönemde gerçeklik algısının değişmesidir. Ki zaten postmodernizm modernizmin akılcı ve her şeyin arkasında mutlak gerçek arama özelliğine karşıdır. Belki de modernizmden postmodernizm kavramına geçişin arkasında gerçekliğin değil de gerçeklik algısının değişmesi hususu vardır (Featherstone, 2013:11). Burası çok önemlidir. Çünkü artık gerçekliğin bireysel kimlikler gibi kaybolduğunu, onun yerine gelen gerçeklik yanılısamasının gerçeklik olarak kabul edildiğini belirtmek gerekir. Yani Baudrillard'ın hiper gerçeklik dediği bu dönüşüm, tamamen başka bir şey olan simülasyon¹² ve simulakr¹³ evresidir (Baudrillard, 1995:83). Buna binaen insanların gerçekliği bir kenara bırakıp imgesel bir algılama biçimi ortaya koyması gündelik yaşamının her parçasına yansımıştır. Artık yapan değil yapmış gibi yaşayan insanların mevcudiyeti ortadadır. Yapmış gibi yapmak ise yapılan her şeyin gösteriş unsuru olduğu ve gerçekliğin sahte görüntüsünün gerçeklik olarak kabul gördüğü anlamına gelmektedir.

Bundan dolayı postmodern çağın insanı, özgürlük ve bağımlılık, kimlik ve kimliksizlik, gerçek ve sahte, sosyallik ve yalnızlık gibi ikilemler arasında kalmıştır. Bahsi geçen ikilemler arasında kalan birey kafası karışık biçimde evrenin boşluğunda dolaşmaktadır. Anlık yaşamın rövanşta olduğu bu çağda, kalıcılığın küllendiği ve değerli olan her şeyin derinliğini yitirdiği görülmektedir. Kitlelere hitap etmeyen ve

---

tüketimin geçmesi; üstanlatıların reddi; kısaca modernizmin yapmış olduğu her şeyin yadsınmasıdır” (Görgün Baran, 2013:384).

¹² Gerçeğin sahtesi.

¹³ İlk örneği bilinmeyen bir şeyin kopyasının kopyası.

popüler olmayan hiçbir proje ayakta kalmamaktadır. Ki ayakta kalsa dahi sürekli kendini yenilemesi ve zamanın değişen boyutuna kendini uydurması gerekmektedir. Sürekli değişen bir şeyin ise kalıcı bir değere sahip olması imkansızdır. Bundan dolayı postmodernist toplumsal proje dediğimiz şey, “modernist, fordist çalışma ve boş vakit tasarımları dışında, daha esnek, görselliğin klavuzluğuna hapsolmuş, uçucu, mobilik, geçici sosyalliklerin, sanal kabilelerin, netperest cemaatlerin, imaj tuzaklarının, tüketim ayinlerinin olduğu, hız/pop/fast food/fitness center vb. eklektik kitlesel aktivitelerin yapıldığı yaşamlarla tanımlanmaktadır.” (Aytaç, 2002: 256).

Bu geçicilik ve uçuculuk insan ilişkilerine ve serbest zaman aktivitelerine de yansımıştır. Yaptığı her şeyden çabuk sıkılan, anlık yaşayan, geleceği ve geçmişi düşünmeyen, sorgulamayı sevmeyen, işin kolayına kaçan insan tipi, postmodern insan tipinin tanımını oluşturmaktadır. Bu sebepten ötürü anlık, geçici, uçucu, yapay ve hızlı yaşayan insan tipine uygun bir medyanın olması da şaşılası değildir. Sosyal medya bu kimliğin en büyük taşıyıcısı ve ideolojik alt yapısıdır. Sosyal medyada anlık story çekmek, bir gün sonra kaybolmak üzere fotoğraf paylaşmak, popüler olanı hemen hayatına sokup bu popülerite geçtiğinde ise hemen hayatından çıkarmak, bahsi geçen insan tipine uygun medyatik özelliklerdir.

Postmodern çağın insanı, yaptığı her şeyi gösteriş unsuru olarak dışarıya sunmaktadır. Aslında yapmadığı ama yapmış ya da olmadığı ama olmuş gibi gösterdiği şeyler onun gerçekliği manipüle ettiği anlamına gelmektedir. Bu da postmodern insanın en büyük özelliğini, yani gerçekliğin aşınmasıyla yerine geçen taklitçiliği ifade etmektedir. Bu durum serbest zamanın kullanım pratiklerine de aynen uygulanmıştır. Örneğin gezmediği bir yeri gezmiş ve biliyormuş gibi lanse ettirmek, okumadığı bir kitabın fotoğrafını ya da içinden bir kısım yazıyı sosyal medyada paylaşmak, çektiği her fotoğrafta aslında olmadığı ama mutluymuş gibi pozlar vermek postmodern çağ insanının tipik özellikleridir. Oturulan bir yemekte veya gidilen bir mekanda ilk önce herkesin gülümsediği fotoğraf çekip bu anı başkalarına gösterme amacıyla paylaşma, bireyin varlığının gerçekte değil sanalda olduğunu göstermektedir.

Sanal gerçekliğin mecrasında yaşayan birey, tıpkı sosyal medyanın yüzeyselliği ve geçiciliği gibi kendisi de yüzeysel ve geçici bir hal almıştır. Nitekim postmodernizmin

modernizmde olan “köklü modeller”e karşı çıkma ve bunun yerine her şeyi “yüzeysel modeller”e dökme durumu bu insan tipinin özelliğini yansıtmaktadır (Mattelart ve Mattelart, 2017:140). Bu yeni model Jamesoncu (1997:33) anlayışla dünyanın derinliğini yitirdiğini ve parlak bir yüzeye, stereoskopik bir yanılsamaya, yoğunluktan yoksun filmsel imgeler akışına dönüşme tehdidi taşıdığını göstermektedir. Postmodernizm, dikkati semiyolojik¹⁴ tekil inceleme bakışlarından uzaklaştırmakta ve bunun yerine çok sayıda parçalanmış ve sıklıkla kesintiye uğramış 'görünüm' ile yer değiştirmesini istemektedir (McRobbie, 2005:12). Bundan dolayı her şeyin özetiyle, fragmanıyla, yüzeysel anlamını öğrenmeyle yetinen birey, serbest zamanını da bu anlık ve geçicilik üzerine kurmuştur. Örneğin boş zamanında gezmek için gittiği güzel bir manzaranın sadece fotoğrafını çekip sosyal medyada paylaşması onun için yeterli olmakta bunun dışında bir an bile o manzaranın ya da içinde bulunduğu anın anlamı ve güzelliği üzerine düşünmeyi aklına getirmemektedir. Çünkü bu onun için sıkıcıdır ve varlığını ispatlaması gereken yer orası değil yüzeysel ve anlık olan sanal mecraadır.

Can sıkıntısından bahis açılmışken bu çağın insanının neden bu kadar sıkılğan olduğu hususuna eğilmek gerekir. İnsanlar anlık tüketim ve sürekli değişen sezonluk hatta günlük moda anlayışının aynen hayatlarına sirayet etmesiyle kendi hafızaları, serbest zaman aktiviteleri, beğeni anlayışları, görsel ve düşünsel dünyaları da geçici, uçucu ve anlık hale gelmiştir. Tıpkı tüketim nesnelere gibi hayatlarına giren her şeyi hemen yaşamak ve tüketmek isteme durumu, modern/postmodern insanın can sıkıntısının kökenlerini açıklamak için sağlam bir kanıt sunmaktadır. Çünkü artık insan ürettiklerinin hükümlerinde yaşayan bir konumdadır. Zihinsel ve ruhsal dünyası da buna göre şekillenmiştir. Ve artık Tanrı, görünmeyen ve ilahi olan değil görünen ama ilahi gücü eline alan nesnenin simulakr halidir. O halde insanın tükettiklerine benzemesi, kendi hayatının da sürekli değişkenliğe sahip olmasına sebebiyet vermektedir. Sürekli değişen aktiviteler, olaylar ve sanal gerçeklikler olmadığı takdirde can sıkıntısı başlamakta ve bu da bireyi bunalıma sürüklemektedir. Bundan dolayıdır ki gece hayatındaki eğlence anlayışı, çoğunlukla hızlı pop ve kafa sallamayı

---

¹⁴ Gösterebilim.

teşvik eden sersemletici müzikle eşdeğer tutulmuştur. Derin anlamı olan, düşünmeye ve duygulanıma sevk eden sakin müzikler, bu çağın insanı için sıkıcı olarak görülmektedir. Aslında kafasını yoran her şeyden uzak durma durumu mevcuttur. Örneğin edebi ve felsefi sohbetler, matematiksel ve bilimsel düşünme ve açıklamalar, onlara eziyet gibi gelmektedir. Açıkçası bu tarz zevkleri ve uğraşları olan insanları da anormal olarak etiketlemeleri, başka türünün mümkün olmadığı düşüncesinin belleklere yerleşmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü postmodern çağın insanı, kırılmalı ve yüzeysel bir yapıya sahip olduğu için moralini bozacağını düşündüğü veya derin anlam arz eden alışılmışın dışında alternatif sunan seçenekleri tehlikeli olarak görme eğilimindedir. Ve bu çağın insanı için anlam, toplumları sürükleyip götüren ideal çizgisinden oldukça uzaktır (Baudrillard, 1991:13).

İç değerden yoksun tüketim nesnelere sembolik gösterişini tüketen bireyler kendi hayatlarında da yetenekten ve derinlikten yoksun aktiviteler ve uğraşlar gerçekleştirmektedir. Örneğin hiç bir derinliğin ve yeteneğin olmadığı, tamamen gündelik hayatın sıradan olaylarını dikkat çekici hale getirmeye çalışarak kamera karşısında sunum yapan youtuberlığın gözde meslekler arasına girmesi ve özellikle yeni yetmeler arasında popüler hale gelmesi, bu durumun açık göstergesidir. Böyle bir düzenin olması için de medya gibi kapitalist toplumun ideolojik araçları özel bir çaba sarf etmektedir.

Bu çağın özelliklerinden bir diğeri ise “komünal boş vakit” etkinliklerinde ve ev içinde çokça zaman geçirmedir. Tüketim şirketleri bunu çok iyi bildiği için hem ev içine uygun tüketim pratikleri ve araçları geliştirmiş hem de komünal boş zaman geçirmeleri için etkinlikler dizayn etmiştir. Bu boş zamanlar “yeni toplumsal parametrelerin bir türevi olarak, karşıt ilişki biçimleri, mekan ve zamanın metalaşarak görsel tüketime açılmasıyla anlık tüketimin gerçekleşmesi ve sosyalite üniteleri, uçucu/değişken/geçicilik/hız ve anlam kaybıyla tanımlanan “komünal boş vakit” etkinlikleri” biçiminde kendisini göstermektedir (Aytaç, 2002:254). İkincil hususa gelirse; zaten yeni nesil, medyatik ve teknolojik bir yaşam şeklinin bağımlı bireyleri oldukları için ev içinde internet tabanlı teknolojik ürünlerle vakit geçirmeleri normal karşılanmaktadır.

Demek ki postmodern çağın insanı modern çağın tüketim odaklı seri yaşam anlayışını, tamamen sindirmiş biçimde soyut ve somut düzeyde yaşamaktadır. Hazır tüketim nesnelere ve teknolojiyle yetişen özellikle Z kuşağının¹⁵ serbest zaman aktiviteleri, daha çok teknoloji donanımlı basit zaman geçirme yöntemleridir. Bu kuşağın insanının serbest zaman geçirme yöntemleri içinde sosyal medya ve telefon gibi teknolojik ürünler vazgeçilmezdir. Çünkü Z Kuşağı dendiği zaman, teknolojinin içinde doğan, internetin ve cep telefonunun olmadığı bir dünyayı hayal bile edemeyen kuşaktan bahsedilmektedir (Sarioğlu ve Özgen, 2018:1068). “Bu kuşağın bireyleri dışarıda çok zaman harcamazlar, çevrimiçi iletişim kurarlar, bilgisayarsız veya cep telefonsuz bir hayatları yoktur ve teknolojisiz bir yaşamdan haberdar değildirlere.” (Taş, Demirdöğmez ve Küçükoğlu, 2014: 1033). Ayrıca bu nesil siyaset ve politikadan uzak bir zaman geçirme anlayışına sahiptir.

Bir ara kuşak olan Y kuşağında (1980-1999 arası doğan) modern ve postmodern zamanların her ikisinin de özelliği bulunurken X kuşağında (1960-1979 arası doğan) modern dönem gelişmelere adapte olma çabası görülmektedir. Açıkçası serbest zaman pratikleri de her iki özellik arasında gidip gelmektedir. Genellikle Y ve Z kuşağının çoktan yalayıp yuttuğu teknolojik gelişmeleri X kuşağı sonradan yavaşça öğrenmeye çabalamaktadır. Bundan dolayı X ile diğer kuşaklar arasında özellikle hız ve yeni gelişmelere adaptasyon konusunda çatışma yaşanmaktadır. Facebook, instagram, twitter gibi sosyal medya araçları ve teknolojinin yeni ürünleri ilk önce Y ve Z kuşağı tarafından tüketilmekte daha sonrasında kalan artıklardan ise X kuşağı yararlanmaktadır. Örneğin önceleri serbest zamanlarının büyük bir bölümünü kapsayan Facebook kullanımı yeni nesilde terkedilmeye yüz tutarken (instagram gibi yeni bir sosyal medya aracı çıktığı için yeni nesil hemen diğerini atıp bunu hayatına sokmuştur), X kuşağı arasında bu sosyal medya, yeni yeni kullanılmaya ve anlaşılmaya başlanmıştır. Yine aynı mantık televizyon izleme alışkanlığında vardır. Yeni nesil televizyon izlemeyi sıkıcı bulurken (bunun yerine oyunlarla, sosyal

---

¹⁵ 2000-2018 yılları arasında doğduğu kabul edilen (Sarioğlu ve Özgen, 2018:1068) ve “dijital yüksek teknolojinin yaygın olarak kullanıldığı bir zaman diliminde dünyaya gelen” (Taş, Demirdöğmez ve Küçükoğlu, 2014: 1033) kuşaktır.

medyayla ve teknolojik ürünlerle daha çok zaman geçirmektedirler) X kuşağı için televizyon izlemek en büyük ev içi serbest zaman faaliyetidir. Farklı kuşakların arasında bu tutarsızlıklar olmasına rağmen ortak noktaları, hepsinin teknolojiye duyarlı, tüketim odaklı medyatik bir kafayla içinde bulunduğu çağın serbest zaman pratiklerini gerçekleştirmeleridir. Açıkçası bu durumun feci yanı, insan gelişimini tetiklemek yerine beyinleri boşaltılmış, yüzeysel ve anlık yaşayan robotik bir insan tipini ortaya çıkarmasıdır.

Modern/postmodern zamanın serbest zaman geçirme yöntemlerinden bir diğerini oluşturan ve kapitalist sistemin yatırımlarıyla donatılmış, görsel ve işitsel her türlü çekiciliğin adresi olan “gece hayatı” konusunu, tezimizin asıl kaynağını oluşturması sebebiyle ayrı bir bölümde almak daha iyi bir teorik çerçeve sunacaktır.

3. BÖLÜM

GECE HAYATI

3.1. Gece Hayatı ve Mekânları

Belirtmek gerekir ki eğlence, insanlığın birlikte yaşama kültürü kadar eski bir tarihe sahiptir. Çünkü toplumsallığın olduğu her yerde insanlar, gerek önemli günleri kutlamak gerekse enerjilerini atmak için eğlence ortamları ve aktiviteleri düzenlemişlerdir. Tabi bu eğlence anlayışı, toplumların kendine özgü yaşam tarzlarının kalıplaşmış ürünü olan sosyokültürel yapısına göre değişiklik göstermiştir. “İnsanın doğasında var olan ve ondan ayrı düşünülemeyen eğlence olgusu, her toplumun sosyal, dinî, kültürel normlarından az veya çok etkilenmiş ve her toplumda kendine özgü bir mahiyet kazanmıştır.” (Kara, 2014:169). Her ne kadar günümüz kapitalist sisteminin popüler eğlence anlayışı kültür endüstrisinin kurbanı olarak tekdüzeleşmiş biçimde küresellik arz etse de, geçmişin geleneksel anlayışında eğlencenin toplumsal normlara göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Fakat bir eğlence pratiği olarak gece hayatı mevzu bahis olunca bunun gelişim sürecini kentleşmeye ve bunun akabindeki bireyselleşmiş kentlileşmeye bağlayabiliriz. Yeni düzende gece hayatı stres atma ve sıkılmayı giderme yolu olarak görülmektedir. Gece hayatının stres atma ve sıkılma ile yakından ilişkili olması kent hayatının modern insanıyla özdeşleştirilebilir. Çünkü kırsalın yoğun gelenekselliğinde birey tek başına kalma lüksünü elde edemediği için toplumsal normların ağır baskısı altında yaşamını sürdürmekteydi. Açıkçası eğlence anlayışı da buna göre şekillenmişti. Modern çağda ise birey, toplumsal değerlerin baskısından kurtulmuş şekilde bir başına kalmanın verdiği sersemletici bilişsel durumla kendisini çekemeyecek kerteğe geldiğinde sıkılmaya başlamıştır. Yani toplumsal kimliğin yitimi (Simmel, 2013) ile bu süreç baş

göstermiştir. Ayrıca kentleşme ve yoğun sanayileşme sonucu ortaya çıkan standardizasyonun da payı büyüktür. Bundan dolayı birey üzerindeki bu sıkıntının mevcudiyeti, bireyselleşmenin ve modern düzenin kültürel standardizasyonunun tarihine koşut olarak gelişmiştir. Sıkıntının tarihsel dönüşümüne ve menşesine ilişkin aşamaları Anderson (2004:741) farklı kaynaklardan yararlanarak (Healey, 1984; Spacks, 1995 ve Highmore, 2002'nin çalışmalarından yararlanarak) şu şekilde sıralamıştır:

- İlk olarak, can sıkıntısının artmasının sekülerleşme sürecinden kaynaklandığı varsayılmaktadır: “Batı medeniyetinin kalbindeki büyüyen metafizik boşluk”.
- İkincisi ve buna bağlı olarak, can sıkıntısındaki büyümenin, sahiplenici, hesaplanabilir bir bireyciliğin yükselişine yol açan, kişilerarası ilişkilerin kalitesinin azalması sonucu (Elpidorou, 2017:7) modern bireyselleşme biçimlerinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir.
- Üçüncüsü, can sıkıntısı, geç modern toplumlarda değişen boş zaman koşulları ve aynı anda mutluluk hakkı ile belirlenmiştir.
- Son olarak, standartlaştırılmanın ve zaman alanının örgütlenmesinin yükselişine tepki olarak can sıkıntısının ortaya çıktığı iddia edilmektedir.

Antik Yunan, Roma ve Orta Çağ döneminde üst sınıfa özgü olan boş zaman, sıkılmanın varlığında geçirilen bir zaman olduğundan dolayı üretkenlikle birlikte anılmakta ve sıkılma sürecindeki entelektüel uğraşlar sonucu derin, anlamlı ve ruhani fikirler ortaya çıkarılmaktaydı. Fakat günümüze gelene kadar sıkılmanın bu işlevi giderek anlamını yitirerek ve yozlaşarak modern kültürde durağanlıkla denk bir anlama tekabül etmiştir. Bu anlam yitiminin sonucu olarak sıkıntı, bir varoluş durumu ya da yaratıcılık imkanı olarak anılması, modern kapitalizm tarafından reddedilerek durağanlığın göstergesi olarak mimlenmiştir (Özarlan, 2016:47). Hâlbuki Heidegger (1995) ve Kant (1997), bunun tersine zamanı sıkıcı ve çekilmez hale getiren şeyin, “tekerrür” olduğunu söylemişlerdir. Nitekim modern dünyada metalaşmış her şey birbirinin tekrarı biçiminde bunu doğrular niteliktedir.

Yukarıdaki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan sıkıntının giderilmesi için çare arayışında bulunan birey, modern hayatın tekdüze eğlence biçimlerinden birisi olan ve

paket halinde bireye sunulan gece hayatını seçmektedir. Unutmanın geçici bir merasimi olan gece hayatı, bu haliyle Modernitenin temel “kötülükleri” nin detaylandırılmasıyla bağlantılı rasyonel, materyalist, bir hastalık olduğu varsayılan sıkıntının (Anderson, 2004:741) giderilmesi için bir çare niteliğinde görülmektedir. Daha doğrusu kapitalist sistemin getirileri buna zorlamaktadır. Özetle kapitalist sistem sıkıntının patolojik ve gündelik tezahürünü iki şekilde tersine çevirmeye çalışmaktadır: sıkıntının anti tezi olarak modanın ve eğlencenin değişik biçimlerinin metalaştırılması ve ardından da sıkıntıyla barışık geleneksel epistemolojik sistemlerin çağdışı ilan edilerek kullanılamaz hale getirilmesi (Özarslan, 2016: 46-47).

Böylece modern çağda gece hayatı, sıkıntının yani durağanlığın karşıtı olarak hareketliliği temsil etmektedir. Yüksek volümlü sesler eşliğinde baştan çıkarıcı görselliğe sahip mekanlar, insanları kendine çekmeye çalışmaktadır. Cazibeli hale getirilen kışkırtıcı renkler, mekanın albenisini yükseltmek adına özel olarak dizayn edilmektedir. Modern dünyanın yeni serfleri/köleleri için bu mekanlar, gün boyu çalışmanın verdiği fiziksel, ruhsal ve duygusal deformasyonun yaralarını iyileştirmek için bir merhem olarak görülmektedir. Bundan dolayı özellikle bürokrasinin ciddilik içeren havasının dışında insanlar kendilerini özgür hissetmek adına, yoğun mesailerin ve iş stresinin ardından bir rahatlama unsuru olarak gece hayatı mekanlarına yönelmektedir. Bar, meyhane, taverna, pavyon, gece kulübü, disko gibi mekanlar kentli insanların stres atma ve kendini farklı bir dünyanın kollarına bırakma mekanları olarak görülmektedir. Şimdi bu mekanların anlamlarına kısaca bakalım.

Meyhane: “3572 Sayılı Yönetmelikte şişe veya kadehle içki satışı ile soğuk ve sıcak yemek servisi yapılan kapalı ve/veya açık yeri olan mekânlar olarak tanımlanmıştır. Başlangıçta uzak yerlerden gelen denizcilerin şarap içip yemek yedikleri yerler olarak hizmet veren meyhanelerde Osmanlı’nın son dönemlerinden günümüze kadar geçen zaman zarfında şarabın yerini rakı almıştır.” (Ateş ve Şahin, 2019:1120). Diğer taraftan meyhane adının Osmanlı’dan bu yana batakhane vurgusunu içermesi ve düşkünlükle özdeşleştirilmesi, klasik meyhanelerin (Cumhuriyet döneminde) ticari unvan belirlerken kendilerini gazino, lokanta, birahane gibi isimlerle gizlemesine yol açmıştır (Rakı Ansiklopedisi, 2018: 554).

Pavyon: “3572 Sayılı Yönetmelikte, genellikle geceleri geç saatlere kadar faaliyet gösteren, gazino özelliği taşımakla birlikte kadınların konsomasyon yapabildiği müzikli-içkili eğlence yeri olarak tanımlanan pavyonların ülkemizdekilerinden çok farklı bir profil çizerek dünyada marka olmuş Moulin Rouge, Lido ve Crazy Horse gibi örnekleri bulunmakta ve bizdeki müşteri profilleri istisnai durumlar haricinde tamamen erkeklerden oluşmaktadır.” (Ateş ve Şahin, 2019:1120). “Kökeni Fransızca “pavillon” sözcüğü olan pavyon terimi, eğlence hayatına 19. yüzyılın son çeyreğinde girdi ve 1950'lere kadar daha çok elit kesimin devam ettiği, kaliteli ve pahalı gece kulüpleri için kullanıldı.” (Rakı Ansiklopedisi, 2018:2341). Türkiye’deki anlamıyla pavyon, gecenin tehlikeli mekanları olarak anılmakla birlikte daha çok kabadayı ve mafya tayfasının hüküm sürdüğü, illegal işletme mantığıyla işçilerin çalıştırıldığı yerler manasında kötü bir ün kazanmıştır. Fakat günümüzde denetimlerin sıklaştırılması sebebiyle bu illegal özelliğini yitirmiş, kapitalist düzenin sermaye mekanları olarak diğer eğlence biçimleri gibi sıradan bir işlerlik ve işlev kazanmıştır.

Gece Kulübü: “Müzikli eğlence programları düzenleyen otel dışındaki herhangi bir alkollü içki satışı yapan ve konsomatris çalıştıran eğlence yerini anlatır.” (Gece Kulüpleri ve Benzeri Eğlence Yerleri Yasası, 2000:3).

Bar: “Bir mekânda özel bir tezgâhla (banko) çevrilmiş ve her türlü alkollü veya alkolsüz içkinin hazırlanıp servise sunulduğu bölüm anlamına gelmektedir.” (Rakı Ansiklopedisi, 2018:426). “Bunlar dünya genelinde örnekleri bulunan mahalle barları, publar, yüksek konseptli barlar, otel barları, dikey gruplaşan barlar, miksoloji barları, nostalji barları, plastik barlar, canlı müzik barları, rock barlar, caz barlar, dans barları, spor barları, tele barlar, uzmanlık barları, kolej barları, karaoke barları olarak sınıflandırılabilirken Türkiye’deki türkü barlar örneğinde olduğu gibi farklı yerel türleri de olabilmektedir.” (Ateş ve Şahin, 2019:1120).

Birahane: “Osmanlı toplumunun bira ile tanıştığı 19. yüzyılın ortalarından itibaren sürekli kimlik değiştirerek bugüne gelen meyhane türü. Bira üretimi ve tüketiminin Türkiye'deki tarihi çok yeni olmakla beraber, 1840'larda özellikle Alman göçmenlerin getirdiği ve daha sonra gene Alman ithalatçıların pazara sürdüğü bira, kısa sürede

yayılmış, hatta bozahaneler yerlerini birahanelere bırakmaya başlamıştır.” (Rakı Ansiklopedisi, 2018: 548).

Gazino: “3572 Sayılı Yönetmelikte sahne sanatçılarının çalışabildiği, kapalı veya açık mekânda faaliyet gösteren, yemekli, müzikli, içkili veya içkisiz eğlence yeri olarak tanımlanmıştır.” (Ateş ve Şahin, 2019:1120-1121). Batı menşeli meyhane türü olan gazino, İtalyancada "kır evi" anlamındaki “casino” sözcüğünden türemiş (fakat ilk örnekler tam tersine kentsel alanda ortaya çıkmıştır), kafa karışıklığına yol açacak derecede birbirinden farklı eğlence türlerini yansıtmıştır (Rakı Ansiklopedisi, 2018: 1151-1152). 1980'lerde televizyonun evlerde kullanılmaya başlanması (<http://www.milliyet.com.tr/gazino-kulturu--60-lardan-90-lara-turkiye-de-eglenme--molatik-9787/>) ve 1980 darbesi ile beraber gazinoların popülerliği azalmaya başladı. Eskinin büyük gazinoları teker teker kapanarak yerlerini katlı otoparklara, alışveriş merkezlerine bıraktı ve gazinoların işlevini gece hayatının karanlık mekânları olan pavyonlar üstlendi (Rakı Ansiklopedisi, 2018:1172).

3.1.1. Kentleşme ve Gece Hayatı

Tüccar burjuvazinin yükselmesiyle birlikte kentleşme önem kazanmış daha sonrasında ise mekânsal üretimin ve değişimin bir sonucu olarak zamanla toplumsal yapıda da radikal değişimler yaşanmıştır (Tellan, 2016:138; Gürhan, 2018:703). Feodal düzenden kaçan kırsalın mensupları, kentleri yeni mekanlar olarak bellemiş ve buna göre şekillenen bir düzen sağlamışlardır. Eğlence mekanlarının gelişim süreci de kentleşmeyle paralel olarak gelişmiştir. Çünkü tarih boyunca eğlence-dinence yerleri, kentlerin merkezinde toplanma eğilimi içerisinde olmuş ve doğası gereği alıcısı olan ilgili sınıfların (daha çok orta ve üst sınıfa hitaben) mensuplarına yakın konumlanmıştır (Önder, 2012:246).

Antik ve Feodal çağın karnaval ve festival havasındaki eğlence biçimleri, yerini kentin görselliğe hitap eden kapalı mekanlarındaki eğlence pratiklerine bırakmıştır. Dikkat edilirse eğlencenin açık mekândan kapalı mekanlara taşınması süreci yaşanmıştır. Özgürlüğün ifadesi olan açıklıktan kısıtlanmışlığın ifadesi olan kapalılığa doğru olan bu mekânsal değişim, eğlencenin anlamının da yitirilmesine yani özgürlüğünü

kaybetmesine sebep olmuştur. Çünkü eğlenmek bir bakıma ruhun özgürleşmesi demektir. Özgürlük ise ancak sınırların ve engellerin kalktığı, kısıtlamanın olmadığı, herhangi bir maddiyatın karşılığında alınıp satılmadığı durumda gerçek manasındadır. Aksi takdirde eğlenmek, ruhu kapana kısırmaktır. İşaretlenmiş okların yönünde ilerleyerek kapalı eğlence mekanlarına girip gecenin sonunda büyük meblağlar ödeyen insan, özgür değil sadece bağımlıdır ve de çaresizdir. O halde bu tartışmanın dayanağı olan argüman, kentin klostrofobik havasında insanın giderek köşeye sıkıştığı ve sersemletici müziklerin eşliğinde sadece beynini uyuşturduğu üzerinde temellenmektedir. Bu temeli sökmek adına modern kapitalist sistem, düzeni tam tersine döndürerek taşrayı klostrofobik addetmiş ve kentin havasını özgürlüğün mekanları olarak alıcılarına sunmuştur. Diğer bir deyişle sıkıntının merkezi taşraya, eğlencenin merkezi ise kentlere kaymıştır (Özarslan, 2016:51). Bu şekilde kent mekanı, üretimin merkezi statüsüyle kendisini ayrıcalıklı bir konuma taşıyarak önceki mekanları dışlamış ve tanrısal bir düzene kavuşmuştur (Lefebvre, 1991:325-326; Ghulyan, 2017:8).

Günümüz modern toplumunda eğlence ve kentin özdeşleşmesi ile birlikte karşılıklı bir ilişkinin mevcudiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu karşılıklı münasebette hem bir bağımlılık hem de bu mutual ilişkiden dolayı birbirlerini yeniden üretme durumu vardır. Eğlence ile kent mekânı arasındaki bu diyalektik ilişkinin sonucu olarak eğlencenin kentte kendine uygun mekânlar bulması ve kentin belirli özelliklerinin de eğlence aktivitesinin gelişimine olanaklar sunması, üretilen mekânların kentin ve eğlencenin yeniden üretimine katkıda bulunmasına sebep olmaktadır (Önder, 2012: 245). Yani kent kendini gerçekleştirirken eğlence mekanlarını da kendiyile birlikte üretmektedir. Aynı mantıkla eğlence mekanları kendini yenilerken kenti de yeniden değişime uğratmakta ve bu değişimin sonucu olarak kentin yanılısamalı çekiciliğini tekrar kazandırmaktadır.

3.1.2. Tüketim ve Gece Hayatı

Püriten ahlakın hüküm sürdüğü sanayileşme döneminin ilk zamanlarında zevk baskı altına alınarak içki içmek ve eğlenmek yasak hale getirilmişti. İnsanların zamanlarının disiplin altına alınarak sadece çalışmaya odaklandırılması ve insanın bir makine olarak

görülmesi bu dönemin eğlence anlayışını köreltmıştır. Fakat “Marcha Wolfenstein, Amerikan kültüründe özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra "eğlence ahlakı" denen yeni bir yaşam biçiminin ortaya çıktığından söz etmekte ve modern dönemdeki eğlencenin, tabu olmasa bile sanık olma durumundan çıkarak zorunlu bir etkinlik olma eğilimine girdiğini, sıradan insanın aşırı eğlenmeden dolayı suçluluk hissetmek yerine eğlenemediğinde utandığını belirtmektedir.” (Aydoğan, 2000: 161). Bu değişimin öncülüğünde kapitalizmin yayılcı politikasıyla beraber bütün dünyada eğlence anlayışı herkesin yapması gereken bir hak olarak lanse edilmiştir. Kapitalizmin kendini yeniden üretmesi adına çalışanların işteki stresi atmasını sağlayan eğlence, çalışmanın uzantısı biçiminde örgütlenmeye başlamıştır. Bu yönüyle eğlence, çalışma hayatı, siyaset, ideoloji gibi toplumsal alanlarla diyalektik bir ilişki içerisine girerek bağlantılı bir hal almıştır (Önen, 2018: 301). Eğlenmek aktivitesi, hem insanın tekrar çalışmaya adapte olması için ruhsal bir iyileştirme hem de tüketiminin merkezleri olan eğlence mekanlarının sermaye kazanması için bir fırsat olarak görülmüştür.

Kapitalist düzendeki eğlence anlayışı, modern çağ öncesinde olduğu gibi toplumsal normlara göre değişen bir durum arz etmemekle birlikte aksine, çalınan müzikten ortamın dizaynına kadar her şeyin aynılaştığı görülmektedir. Çünkü sözlü kültürün yazılı kültüre, yazılı kültürün de evrimsel bir süreçle görsel kültüre dönüşmesiyle birlikte eğlence, mekân ve zamanın sınırlarını ortadan kaldırarak, bireye özgüllüğü yerle bir etmiş ve bunun akabinde, yığınsal ve kitlesel etkinliğin hüküm sürdüğü bir sosyalleşme unsuru olarak yeniden yaratılmıştır (Tellan, 2016:148). Bundan dolayı eğlencenin toplumlara göre değişmesi mevzusu sorunlu hale gelmiş, popüler kültürün diğer pratikleri gibi eğlencenin tüm pratikleri de aynı şekilde kültür endüstrisinin kurbanı olmuştur. “Eğlencenin metalaşması ya da kitle kültürü ürünü (üreticiler ile tüketiciler arasındaki bir ticari ürün) durumuna gelmesi, eğlencenin farklı amaçlar doğrultusunda yeniden kurgulanmasını, planlanmasını, geleneksel içeriğini ve işlevlerini yitirmesini de beraberinde getirmiştir.” (Tellan, 2016:148).

3.1.3. Cinsellik ve Gece Hayatı

Gece hayatının cazibeli hale gelmesinin en önemli sebebi burada kullanılan cinsel uyaranların özellikle insanların bilişsel yönüne hitap etmesidir. Cinsel arzuları kışkırtıcı olarak daha çok mekanın görselliği ve kadın bedeni kullanılırken, bunun yanında çalınan müziğin içeriğinde de cinselliği çağrıştıran uyaranlar bulunmaktadır. Tüm bu uyaranların tek hedefi, müşteriye rahatlatmak ve bu sayede mekanda tutmaktır. Para harcama cesaretini ise daha çok alkolün verdiği sarhoşluk ve kişinin bağımlı yapısı vermektedir. “Bir daha mı geleceğiz dünyaya” mantığıyla gündelik hayatın verdiği sıkıntıları bu mekanlarda atma alışkanlığı, modern ve postmodern dünyanın serbest zaman geçirme yöntemi olarak en önemli eğlence anlayışını oluşturmaktadır.

Özellikle gece hayatının bar, disko, gece kulübü, pavyon gibi mekanları, insanları baştan çıkarma ve onların cinsel duygularını şaha kaldırma amacı gütmektedir. Böylece müşterilerin mekanda kendilerini rahat hissetmeleri sağlanmaktadır. Çünkü müşteriye para harcama cesaretini ve hazzını vermek, ancak bu yolla olabilmektedir. Buranın müşterileri, hem sarhoşluğun verdiği şehvi duygularla hem de mekanın cinselliği çağrıştıran görsel ve işitsel ambiyansı ile kendinden geçmektedirler. Geçici bir hazzın kazanılması elbette işletme sahipleri olacaktır. Fakat müşteriler bu geçiciliğe rağmen belli rutinlerle tekrar gelmek isteyecektir. Çünkü mesele genelev mantığıyla işleyen seksin icra edilmesi gibi salt ticari bir mantık değildir. İnsanların duygusal ve ruhsal yönleri ele geçirilerek hem bir bağımlılığın hem de müşteriye sürekli buraya çekme içgüdüsünün oluşması mevzu bahistir. Bu yönüyle olaya bakıldığında işin rengi değişmektedir. Çünkü gece hayatının sermayesi, sadece bir şeyler içmenin ve eğlenmenin karşılığında kazanılan parayla değil aynı zamanda duyguların ve de ruhun sömürülmesi ile elde edilmektedir.

Gece hayatının cinselliğe vurgusu özellikle kadın bedeni üzerinden olmaktadır. Pavyon, gazino, gece kulübü, disko gibi mekanlar kadın çalışanlara ve şov yapan dansçı kadınlara özellikle yer vermektedir. Çünkü kadın o mekanın veli nimetidir. Kadının bacaklarının erkeğin beyin hücrelerini öldürdüğü gerçeği ve kadının da kendini sunma, ifşa etme, gösterme ve beğenilmeyi isteme arzusu ticari işletmeciler tarafından bilinen bir şey olduğu için bu mekanlara yapılan yatırım karşılığını, kadın

ve erkeğin cinselliğine yapılan vurguyla almaktadır. Bu vurgunun erkek açısından cezbedici yanı kadın bedenini elde etme arzusu, kadın açısından ise kendi bedenini başkalarına gösterişli biçimde sunma ve karşılığında para ve beğeni alma arzudur. Ve mekan işleticisinin amacı, bu arzuyu taraflar açısından olabildiğince hep canlı tutarak müşteri profilini artırmak ve sürekli hale getirmektir.

Bu sürekliliği sağlamanın yolu sadece boşalmaya ve orgazma dayalı basit bir mantık değildir. Eğer öyle olsaydı genelevler, gece hayatı mekanlarından daha cazip hale gelir ve akabinde bu mekanlar iflasa sürüklenirdi. Baudrillard'ın (2005:39) dediği gibi pornografi, cinsellik uzamına bir boyut ekleyerek onu daha gerçek hale getirir ve pornonun baştan çıkarıcı hiçbir niteliği yoktur. Bu sebepten dolayı genelev, cinselliğin gerçek halinin yaşandığı mekanlardır. Ulaşılması kolay, basit ve çabasız. Genelevdeki kadın, erkek için zaten elde edilmesi kolay olan (Özarslan, 2016:91) ve çaba sarf edilmeyen bir nesnedir. Elde olanın ve kazanılması için çaba gerektirmeyen şeyin değeri de yoktur. Ama gece hayatı bu mantıktan çok daha farklı işlemektedir. Gece hayatının mantığı erotizm üzerine kuruludur. Erotizm ise hazzı hep ayakta tutmaya ve cinselliği bir seremoniye dönüştürmeye yöneliktir. Yani erotizmin baştan çıkarıcılığı, dıştan değil, onları içten etkileme biçimindedir (Bircan, 2016:63). Erotizm cinsel gerçekliğin basit edimi değil aksine cinselliğin kendi gerçekliğinden uzaklaşıp hiper gerçeklik haline dönüşmesidir. Diğer bir deyişle erotizmdeki gözaldatım, gerçek uzamın bir boyutunun yok edilmesi ve onun baştan çıkarıcı hale getirilmesidir (Baudrillard, 2005:39). Bu erotizm içinde erkekler tarafından elde edilmek için rekabete dayalı uğraş verilen kadın cinselliği vardır. Buradaki rekabetçi ruh ve doyumsuz bir heteroseksüel arzu, kuşkusuz erkekliği karakterize etmektedir (Grazian, 2007:222)¹⁶. İlişkisel olarak, kendisi için rekabet eden erkeklerin varlığından haz alan kadının da burada kendisini sürekli sunma arzusu mevcuttur. Gece hayatının bitmek bilmeyen eğlenceyi insanlara sunuş şekli, bu yönüyle her zaman kendini yeniden üretmektedir. Çünkü hazzın elde edilmesi için sürekli bir savaşım durumu vardır.

---

¹⁶ Çünkü "Erkeklerin dünyası acımasız ve keskindir, sesler fazla güçlü, ışıklar fazla parlak, etkileşimler serttir." (Goffman, 2014:113).

Baudrillard'ın (2005:33-34) bahsettiği gibi; cinselin yakın ve sıradan bir amacı olan, yani arzunun yerine getirilmesinin doğrudan biçimi olan haz bu kadar basit bir icranın edimiye neden gece hayatının baştan çıkaran cinselliğe vurgusu hep farklı şekillerde kendini yeniden üretmektedir? İşte bu sorunun cevabı gerçekliğin yitiminde saklıdır. Gerçekliğin yitimi ise Baudrillardcı mantıkla gerçekliğin ölmesi ve bir tuzak olarak kendini yaratması (baştan çıkarma) şeklinde olmaktadır. “Baştan çıkarma tuzağı, insanın kendini, kurduğu kapana düşürmesi ve büyülü bir dünyada hareket etmesidir. Baştan çıkarıcı kadının gücü de buradan gelir: O, kendi arzusuna yakalanmıştır ve bir tuzak olmaktan keyif alır; ötekiler de, sıraları geldikçe bu tuzağa yakalanacak ve ...kendi hakikatlerinden vazgeçeceklerdir.” (Baudrillard, 2005: 88). Bir tuzak hükmündeki kişi, Kierkegaard'ın (2010:19-20) dediği gibi; belki de hem baştan çıkarıcı hem de baştan çıkarmaktan zevk alma durumundan dolayı kendi de baştan çıkmış şekilde ortaya çıkmaktadır; çünkü burada ayak izleri öyle belirsizdir ki herhangi bir kanıt bulmak olanaksızdır.

3.2. Pavyon Kültürü

Daha önce bahsedildiği üzere pavyon, geceleri geç vakitlere, hatta genellikle sabaha kadar açık olan dans, müzik ve alkolün eşlik ettiği mekanlar olarak bilinmektedir. Etimolojik olarak Fransızca “pavillon” sözcüğüne dayanan pavyon terimi, eğlence hayatına 19. yüzyılın sonlarına doğru girerek 1950'lere kadar daha çok elit kesimin takıldığı, pahalı ve kaliteli gece kulüpleri olarak kullanıldı (Rakı Ansiklopedisi, 2018:2341). 1950'lerden önce pavyonlar kaliteli mekanlar olarak bilinip, barlardan bir derece yüksek yerler olarak yerli ve yabancı isim yapmış orkestralara, erkek şarkıcılara, dansöz ve dansörlere yer verilir; hatta Park ve Tokatlıyan otelleri, Taksim Belediye Gazinosu gibi ciddi işletmelerin bünyelerinde pavyonlar mevcuttu (Ögel, 2010:22). “Üstelik bu pavyonlar, Silvio Fontana gibi Çankaya Köşkü'nde Atatürk'e uzun yıllar hizmet vermiş duayen yöneticiler tarafından işletiliyordu. Devrin ünlü pavyonu Kervansaray'da Paris'in Crazy Horse Show gösterilerinden sertifikalı ünlü striptizci Dodo von Hamburg, Cordon Bleu [Kordon Blö diye de geçer] pavyonunda Norihga, June Harlow ve egzotik filmlerinin ünlü oyuncusu, Kübalı dansçı Chelo Alonsa sahne alırdı.” (Rakı Ansiklopedisi, 2018:2341).

Fakat daha sonrasında pavyonlar, eğlence hayatının yaşandığı kaliteli yerler olmaktan çıkıp, bugünkü anlamıyla gece aleminin yaşandığı mekanlara dönüştü (Ögel, 2010:22). Elitist furyanın uğrak yerleri olan pavyonlar anlam yitimi yaşadıkdan sonra yer altı işlerin döndüğü, mafyaların ve kabadayılardan kol gezdiği, illegal işlerin yapıldığı yerlere dönüşmüşlerdir. Bu anlam yitimi sonrasında pavyon, halk arasında kötü olarak bilinmiş, akabinde mimlenmiş ve bu sebebe binaen de pavyonlar, içerikten ziyade özellikle isim olarak değişiklik yapma ihtiyacı duymuşlardır. Elmadağ'daki Parisienne'in gazetelere verdiği erotik çağrışımlı ilanlardan ve pavyon isminin kötüye çıkmasından sonra eğlence sektörünün seçkin pavyonları bu ismi terk ederek *gece kulübü* ve *gazino* olarak anılmayı tercih etmişlerdir (Rakı Ansiklopedisi, 2018:2344). Ayrıca halk arasında özellikle Yeşilçam filmlerinde pavyonun kötü bir yer ve kadınların zorla çalıştırılıp satıldığı, illegal işlerin döndüğü mekanlar olarak sahnelenmesi, insanların pavyona karşı algılarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Pavyonun işlev ve anlam olarak iinin boşalmasıyla bugünkü durumunu yansıtır hale geldikleri görülmektedir. Herhalde 1950'lerden önceki pavyon anlayışından sadece pahalı mekan olma özelliği bir de bunun yanında ortada türlü dans ve oyun havalarının gösteri havasında sergilenmesi kalmıştır.

Pavyonun ilk zamanlar eğlence mekanı olma özelliği içinde elit kesimin eğlence anlayışına hitap etme durumu vardı. Fakat 1950'lerden sonraki dönemlerde kademeli olarak farklı değişimlere uğramıştır. Pahalı mekan olma özelliği her zaman devam etmekle birlikte pavyon, kabadayı ve mafyaların kol gezdiği, konsomatris kadınların çalıştırıldığı bir ortam haline dönüşmüştür. Pavyona giden elit müşterilerin yerini konsomatris kovalayan ya da kabadayılık peşinde olup alemde isim yapmaya çalışan ceketli ve genellikle kirli sakal veya bıyıklı kaba erkek tipleri yer almıştı. Aslında kırsal kesimin berduş insanların gece hayatını sonradan keşfetmesiyle gerek bir özentinin gerekse kendi anlayışlarına göre bir gece alemini yaratmanın ürünü olarak "baloz" tarzında pavyonlar ortaya çıkmıştı. Öncü, Ögel ve Çakmak (2001:140), balozu, "tam bir batakhaneye, berduş takımının gittiği kaçak olarak işletilip, denetimden uzak, müzikli, salaş ve sefil yerler olup, 18 yaşından 40 yaşına kadar kadınların görev yaptığı pavyonlar" olarak tanımlamıştır. Eskiden damsız girilmeyen baloz tipindeki bu

pavyonlara artık mekanlarda çalışan konsomatris kadınlarla gönül eğlendirmek için giden damsız erkekler gider olmuştur (Rakı Ansiklopedisi, 2018:2344). Bu serkeş ve yer altı gece hayatının pavyon kültürü haline gelmesini ve günümüze ulaşmasını anlamak için oluşum sürecinin ilk izlerine bakmak gerekir. Pavyonun, kabadayı takımının kol gezdiği ve illegal hallerde yürütülen mekanlar olma özelliğini anlamak için, Özarslan'ın (2015:2-3) taşra erkeklerinin gece alemine girme sürecinden yola çıkarak bahsettiği dönüşüme bakmak gerekir:

“Geçmişte, içki işletmelerinde (meyhane) insanlar alkol ve meze tüketiyor, arka plan müziği dinliyor ve ülkeyi nasıl kurtaracakları, aile üyelerinin sürekli şikayetleri, çocuklar ve çalışmaları ve ailenin ekonomik sorunları hakkında konuşuyordu. Bu gece hayatı kültürünün özü, müşteriler arasında (hepsi erkek) gerçekleşen sohbet ve gayri resmi sohbetlerden oluşuyordu. Çalışanlar ve müşteriler arasında iletişim yoktu ve çok nadir durumlar dışında kadın yoktu. Bu içme evlerinin, erkeklerin “özel” kamusal alanı olduğu söylenebilir.1980'li ve 1990'lı yılların ortalarında, Çavdır ve çevresindeki gece hayatı işletmeleri yaz aylarında canlı ve kış aylarında mevsime ve hasat zamanına bağlı olarak durağandı. 1990'ların ortalarından bu yana, alkol tüketilen restoranlarda ticaret azalmaya başladı. Bunun ana nedeni, bazı içme evlerinin “müşteri benzeri” konsomatrisleri çalıştırmaya başlaması ve müşterilerin bu tür yerleri tercih etmeye başlamasıydı. Erkeklerin sosyalleştiği taşra içme evleri, hızla şehir gece kulüplerinin (gazino) “taşra versiyonları” olarak kurulan yeni eğlence mekanlarına dönüştürüldü. Bu daha “umut verici” yerlerin ve orada çalışan kadınların modern görünümü, erkekler arasındaki sohbeti yetersiz kıldı. O zamandan beri yüksek sesli müzik ve konuştukları transparan elbiseli konsomatrisler, ülke gece kulüplerinin normu haline geldi. Konsomatrisleri çekmeye çalışan erkekler artık gece kulübünde birbirleriyle iletişim kurmaya önem vermiyorlardı. Erkekler sadece masasına oturan konsomatrislere dikkat etmeye ve onu masada tutmak için büyük miktarda para harcamaya başlamışlardı ve sonra onu baştan çıkarmaya çalışacaklardı.”

Taşranın meyhane tarzı işletmelerinin bu dönüşümünü pavyon kültürünün oluşumunda kullanmak oldukça yerinde bir analiz olacaktır. Çünkü pavyonların elit mekanlar olmaktan çıkmasıyla birlikte ilk olarak her türlü illegal işlerin döndüğü salaş mekanlar olma özelliğini kazanmış (baloz mekanları gibi) daha sonrasında ise sert kabadayıların ve erkeklik raconlarının kesildiği ve bu çerçevede katı kuralların konulduğu mekanlar haline dönüşmüştür. Her ne kadar şundaki pavyon işletmelerinde bu katı kurallar ve kabadayılık olayları aşınsa da, burada gerçekleşen

erkeklik müzayedeleri ve gösterileri, erkekliğin ispatı olarak yarışircasına konsomatris kadınlara para dökmeleri, taşra kökenli insanların en çok takıldıkları uğrak mekanlar olmaları pavyon kültürünün değişmeyen bazı çekirdek özellikleri olarak kalmıştır. Bundan dolayı yeni düzen pavyon kültürünü açıklarken dikkat etmemiz gereken asıl sosyolojik mesele, pavyonda sergilenen erkeklik davranışları ve konsomatris kadınlarla olan münasebettir.

Bu hususun ayrıntısına geçmeden önce, muhafazakar taşra insanının evrimsel bir dönüşümle nasıl olur da erkeklik kokan kabadayı tarzıyla gece alemine düşkün ve kadın kovalayan insan tipine büründüklerini açıklamak, herhalde bu konu başlığı altında faydalı olacaktır. Bu konuda çok kısa ve net bir açıklama yapmanın konuyu anlaşılır kılacağı ve daha fazlasına mahal kalmayacağı kanısındayım. Muhafazakar insan yapısı bilindiği üzere daha çok keskin toplumsal kuralların geçerli olduğu ve dini normların boyunduruğu altında şekillenmiş bir yaşam tarzına sahiptir. Bu yaşamın içerisinde bireyin kendi başına hareket etmesi veya kendi istediği şekilde yaşaması engellenmiştir. Yani bireyin haz duygusu, başta kadınlarda olmak üzere baskılanmış ve yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayanlar ise ayıplanmış, dışlanmış veya daha sert yaptırımlara tabi tutulmuştur. Pek tabi ki bu kurallar yazılı olmaktan ziyade sözlü ve ahlaki kurallardır. Peki bu ahlak normlarını kim ortaya koymuştur? Bu sorunun cevabı tabi ki “erkek”tir. Erkek toplumu inşa etmiştir ve bu toplumun kurallarını da kendi doğası gibi sert biçimde oluşturmuştur. Erkekliğin doğası, Goffman’ın (2014:113) bahsettiği gibi sert etkileşimli, acımasız ve keskindir. Oluşturduğu toplumsal yasalarda aynı şekilde sert, acımasız ve keskin olmuştur. Bu sertlik, acımasızlık ve keskinliğin asıl olarak tek bir amacı vardır: hazzı baskı altına almak. Peki, nereye kadar? Baskının, insanın içindeki haz güdüsünü bir türlü öldüremediği varsayımıyla diyebiliriz ki: artık yasalar hazzı yönetememiş, haz yasaları emri altına almıştır. İşte taşranın muhafazakâr insanı, kendi hazlarını baskı altına almak için oluşturduğu yasaları çiğneyerek hazlarının isteklerine boyun eğmişlerdir. Galip gelen yasa değil haz olmuştur. Hazzın galibiyet yaşadığı toplumlardan birisi de tabi ki muhafazakarlığın yoğun olarak yaşandığı İslam toplumlarıdır. Bu minvalde yobaz İslam dindarlığının olduğu toplumlarda erkeğin, eril zihniyet tarafından yapılmış şeri yasalara dayanarak kadına zorla çarşaf giydirmesi daha sonrasında ise o çarşafı yırtıp kadına tecavüz etmesi,

Baudrillard'ın (2005:35) deyiimiyle “yasa'nın hazzı yasaklayıp sonra da onun emri halini alması”dır. Taşranın insanı da bu anlatılanın aynısını yaşamıştır.

Tabi muhafazakâr kesimde yaşanan bu değişim sonucu olarak gece hayatı da eril ve muhafazakâr olan keskin kurallara tabi kılınmıştır. Yani hazzın yaşanması da yine erkekçe ve sert olmuştur. Muhafazakâr taşralı erkek artık gece aleminde hazzını yaşarken yine kendince yasalar oluşturmuş, bu sefer keskin ve sert kurallarını gece hayatında uygulamıştır. Bir kültürün (pavyon kültürü) oluşumunu işte burada görmek mümkündür.

Devlet tarihlerinin oluşumuna bakıldığında bu tarihin içeriğini genellikle erkeklerin efsanevi mücadeleleri oluşturmaktadır. Yani tarihin kendisi erkekliklerin gösterimi ve mücadeleleri ile doludur. Diğer bir deyişle tarih (he-story=history) erkeğin tarihidir (Atay, 2012; Özarlan, 2016:100). Aynı tarih içerisinde en çok öldüren erkeğin ismi tarihe daha kalın harflerle yazılmıştır. İktidar, hegemonik erkekliğin nesnesi olmuş (Horzum, 2018:93) ve erkekliğin gösterimi şiddetle bir tutulmuştur. Açıkçası erkek her zaman gücü ve şiddeti temsil etmesi dolayısıyla tarihsel kültürün hem yapımcısı hem de ürünü olmuştur. Doğa ile mücadelenin ve toplumsal ilişkilerin zamanla normlaşmasıyla yani gelenekselleşmesiyle kültürler oluşmuştur. İşte bu yaratılan kültürün kuralları erkeğin doğasına dayanmaktadır.

Kültürün ve tarihin bu şekilde oluşması haliyle her zaman kadın ve erkek arasında eşitsizlik meydana getirmiştir. Erkek kadını yöneten ve aynı zamanda onu ezen olarak sahneye çıkmıştır. İnsanın hayvani doğası medenileşmeden önce yönetimin kaba güce dayanmasından mütevellit kadın her zaman erkek tarafından ezilmiş ve öldürülmüştür. “Doğayı tarımla ezen erkek kadını da aynı şekilde ezmiştir. Doğa ve kadın arasındaki ilişkisellikte kadın toprak “ana” dır ve erkek bu toprağı sürmekle mükelleftir.” (Atay, 2004:19). Bunun izlerini kutsal kitaplarda da görmek mümkündür. Nitekim Kur-an'ın Bakara suresinin 223.ayetinde kadınlar, tarlaya benzetilmiş ve erkeklerin onlara dilediği gibi davranabilecekleri belirtilmiştir. Bu şekliyle aslında eşitsizlik büyük oranda tarımsal etkinlikle başlamıştır. Eşitsizliğin somutlaşması ise tarlaya serpilen tohumun (erkeği temsilen) yüceltilip tarlanın verimli topraklarının (kadını temsilen) ise bilinçli bir şekilde göz ardı edilmesiyle baş göstermiştir (Atay, 2004:16-17).

İşte bu sebebe istinaden tarihin yazımında kadın önemsizdir ve yeri yoktur. Çünkü kadın tarih boyunca bu eril şiddetin yarattığı erkek üstünlüğünün ayrıcalıklı alanlarından ve iktidar uygulamalarından zarar görmüş ve kadının yaşamı bir şekilde egemen erkeklik değerlerine tabi olma durumuna maruz bırakılmıştır (Sancar, 2009:219). O halde asıl tarih erkekler arasındaki mücadeleden gelmektedir. Ve erkek erkeği öldürerek iktidar mücadeleleri ile tarihe damga vurmuştur. Bu husus özellikle önemlidir. Çünkü aynı iktidar mücadelesini pavyondaki hovarda ve kabadayı erkeklerde görmek mümkündür. Eskiden tarihe damga vuran erkek aynı şekilde özellikle pavyon aleminde isim yaparak kendini ortaya koymaktadır. Pavyondaki konsomatris kadın ise erkeklik mücadelesinin sadece bir bahanesidir.

Pavyondaki bu erkeklik mücadeleleri ve gösterileri farklı şekillerde kendini göstermektedir. Osman Özarlan “Hovarda Alemi” adlı kitabında gece alemindeki bu tipleri üçe ayırır: *paralı*, *belalı* ve *yakışıklı*.¹⁷ Para harcama ile kendi erkekliğini ortaya koyan ve diğer erkekleri bu şekilde ezmeye çalışan tipe *paralı*, hayattan bir beklentisi olmayıp kendini çileden imal eden ve konsomatrisin koruyuculuğunu üstlenen tipe *belalı* ve kadının kendi isteğiyle pavyonun ve bu erkek tiplerinin dışında bulunduğu, kendisine göre şekillendirmeye çalıştığı erkek tipine de *yakışıklı* denmektedir (Özarlan, 2016:67-129). Bu tiplendirmeler üzerinden pavyon kültürünün genel mantığı açıklandıktan sonra kendi bulgularım ve analizlerim sonucu oluşturduğum yeni tiplendirmeleri sonraki başlık olan “Ankara Pavyon Kültürü” kısmında vereceğim.

Bu noktada belirtmek gerekir ki bu erkek tiplerinin hepsi konsomatris kadın için oradadır ve kendi erkekliklerini bu kadının bedenini namus belleyerek ortaya koymaktadır. Aslında ortada dolaşan kadın bu işin bahanesidir. Erkekler kendi aralarında rekabete dayalı bir ortamın sahnesinde kadını oynatmaktadırlar. Fakat bu sahnedeki kadın onların gözünde kadın olmaktan çıkıp bir namus haline gelmiş ve bu namus diğer erkeklerden kurtarılması gereken bir erek haline dönüşmüştür. Yukarıda

---

¹⁷ Özarlan bu erkeklik tiplerini, kendi etnografik gözlemlerinin yanında gece aleminin müdavimleriyle yaptığı görüşmelerdeki benzetmelerden yola çıkarak oluşturmuştur. Ayrıntı için bakınız: Özarlan (2015:6-7).

bahsedildiği üzere muhafazakar taşra yaşamının erkeksi ve keskin kurallarında kadın bedeni namus demek olduğu için aynı kural pavyonda da geçerli olmuştur.

Fakat bu erkeklikler arasındaki farkları ortaya koymak gerekir. *Belalı*, alemde isim yapmak adına kendini kadın için her türlü belaya atarak, *paralı* ise kadın için büyük meblağlarda para dökerek pavyon ortamında erkekliklerini göstermektedir. Fakat her ikisi de konsomatrisin cinsel bedenine dokunamamaktadır. Kadının onlara gösterdiği sadece erotik bedendir ve bu da o kişilerin erkekliklerini kıskırtmak için yeterli olmaktadır. Hem *belalı* hem de *paralı* çok istediği halde kadının bedenine sahip olamamaktadır. Eğer sahip olurlarsa konsomatris kadın artık av olarak yakalanmış olur ve hiçbir kıymeti kalmaz. Yani şayet kadın en sonunda baştan çıkıp ta (buradan baştan çıkarmanın da bir gün baştan çıkacağı kuralı geçerli olmaktadır) kendini erkeğin kollarına bırakırsa erkek bu zaferi kabullenemez ve kadın onun için bir ölüden farksız olarak artık değeri gözünde kalmaz (Baudrillard, 2005:151-152). Kadın baştan çıkararak baştan çıkarsa ölüm fermanını imzalamış demektir. Kadın daha önceki tecrübelerinden dolayı bunun farkındadır ve ölmek için türlü stratejiler geliştirmektedir (örneğin sarhoş olmamak için gerçek alkol yerine elma suyu içmesi gibi).

Fakat *yakışıklı* dediğimiz tip ise bunlardan biraz daha farklı şekildedir. Bu kişi pavyonun ve bu iki erkek tipinin dışında alemle alakası olmayan tiptir. Tamamen kadın tarafından seçilip bu aleme dahil edilen *yakışıklı* denilen tip, genellikle parasız olduğu için konsomatris kadının pavyonda kazandığı parayı yemektir. Hem parasını yemekte hem de onu becermektedir. Yani belalı ve paralının canını ve malını ortaya koyup elde edemediği cinsel bedeni *yakışıklı*, kolay bir şekilde avuçlamaktadır. Bu şekilde kadın parası yiyerek ortama dahil olan ve konsomatrisin kendi bedeninden imal ettiği *yakışıklı* tip, zamanla bu alemin kurallarını öğrenecek ve diğer erkek tipleri gibi kaba ve maço bir hal alarak O da pavyon erkeği haline gelecektir (Özarslan, 2016:120-129). Çünkü pavyondaki kadının zihninde başka türlü bir erkek tipi mevcut olmadığı için ya da zamanla bu erkek tiplerini içselleştirdiği veya psikolojik olarak bu erkek tipleri derin bir şekilde zihnine işlediği için kendi ürettiği erkeği de elinde olmadan gece aleminin hovarda tipine dönüştürecektir. Dönüştürdüğü bu erkek ise konsomatris

kadından elde ettiği parayla başka gece alemlerinde erkekliğini göstermek için av peşine düşecek ve en sonunda O da iflasın eşğine gelecektir.

Konsomatris ve pavyondaki erkekler mekanda av-avcı ilişkisi yaşamaktadırlar. Her ne kadar pavyon aleminde “keklik” mantığıyla ortada dolaşan av konumundaki konsomatris olsa da aslında çoğu kez erkeklerin av olma durumu mevcuttur. Bir kere *paralının* bütün parasını buraya dökmesi ve iflasa sürüklenmesi, *belalının* da bu yolda canını ve malını kaybetmesi bunun kanıtı olarak yeterlidir. Ama oradaki pavyon ortamı öyle bir ruh hali vermektedir ki herkes kendini avcı konumunda hissetmektedir. Bundan dolayı burada av ve avcının kim olduğu çoğu zaman bulanıklaşmakta ve ayırt edilememektedir. Çünkü bu ortamda kazanılan zafer ve uğranılan bozgun ayırt edilemez durumdadır ve daha çok baştan çıksın diye ötekine yönelen meydan okumanın ölüm dışında hiçbir sınırı yoktur (Baudrillard, 2005:33).

Konsomatris kadın erotik bedeniyle pavyon ortamını süslemekte ve alıcılarının iştahını kabartmak için çaba göstermektedir. Hatta çabaya bile gerek yoktur. Onun transparan giyinişi zaten erkeklerin aklını başından almaktadır. Ortada duran bu kadınları elde etmek için erkekler rekabete girişmektedir ve pavyonun yıkıcı gece alemi de bu şekilde başlamaktadır.

Kadının transparan giyinişi baştan çıkarmak için elzemdir. Emin olalım ki tamamen çıplak bir kadın erkekleri bu kadar cezbedemez. Çünkü erkeklerin büyük çoğunluğu kadını, çıplak yerine yarı çıplak ya da yarı giyinik olarak daha çekici görmektedirler (Reik, 2009:130). Ve erkek mücadelesi için erotizmin gücü şarttır. Kadın hayatta kalmak için erotik ve gözü pek olmak zorundadır. Bunun yanında kadın, gece aleminde hem *paralıya* hem *belalıya* hem de *yakışıklıya* ihtiyacı vardır. Çünkü bu erkek tiplerini var eden ve gece aleminin en önemli baş aktörü olan konsomatris, aynı zamanda bu erkek tiplerinin her birini hayatının farklı yerlerinde kullanarak kendisi var olmaktadır. Gece aleminden para kazanmak için *paralıya* yani enayiye, kendini gece alemindeki olası tehlikelerden korumak için *belalıya* yani sipere ve yaşayamadığı kadınlığını ve maceralarını yaşamak için de *yakışıklıya* yani sevgi ve şefkate ihtiyacı vardır. Yani baştan çıkarıcı ve baştan çıkarılan kendi gerçekliklerinden vazgeçerek birbirlerini var etmekte ve bu baştan çıkarma oyununun sonunda da birbirlerini yok etmektedirler.

Gece aleminin bu aktörlerinin birbirlerini yok etme meselesini de kaideye alıp bu bölümü sonlandırmak yerinde olacaktır. İlk olarak *yakışıklı*nın kendisini nasıl yok ettiğini, gece alemini bilmeyen fakat konsomatris sayesinde sonradan öğrenen ve buna müteakip gece aleminin hovarda veya kabadayı tipine dönüşen süreciyle –*paralı* veya *belalı*- öğrenmiştik. O halde *paralı*, *belalı* ve konsomatrisin için kaçınılmaz sonun senaryosunu yazmak gerekir.

*Paralı*nın gece alemine girme mevzusu ve burada var olmaya çalışması tamamen parasının gücüyle alakalı bir durumdur. Bu yönüyle maddi bakımdan pavyon işletmesini ayakta tutan kişi aslında *paralı* olan tiptir. Açıkçası en büyük sermaye buradan akmaktadır. Pavyon ortamının loş ışıklı mekanında kendi erkekliğini göstermek, konsomatris kadını diğerlerine kaptırmamak ve yanında tutmak için sürekli para dökmesi gerekmektedir. Çünkü pavyon kültüründe konsomatris kadını masasında tutmak, O'na sürekli bir şeyler ısmarlamayı icap eder. Aksi takdirde konsomatris kadın başka bir masaya gider ve böylece kadını başkasına kaptırmış olur. Halbuki bu alemde kendi kadını başkasına kaptırmak erkekliğe sığmaz.

Burada konsomatris kadın, cinsel bedenini değil erotik bedenini muhabbetiyle birlikte satarak işletmeye para kazandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında konsomatris kadın, *paralı* kişinin kendisini masada tutması için para dökmesi gerektiğini bildiği için bunu teşvik edici sözler ve hareketlerde bulunmakta ve *paralı* kişi de erkekliğine gölge düşürmemek adına ortamın ve kişilerin gazıyla parasını son damlasına kadar harcamaktadır. O an bunu sorgulamak *paralı* tipin aklına bile gelmemektedir. Fakat enayi olduğunu gecenin sonunda anlayacaktır.

Gece aleminin en acınası senaryolarından birini *paralı* oynamaktadır. Çünkü burada erkekliğin ispatını harcama yeteneği ile ölçtüğü için bu şekilde harcamanın iflastan başka sonu olmayacaktır. Ayrıca bir erkek burada hep diğerinden daha fazla harcamalıdır ki hem konsomatris kadını etkilesin ve elinde tutsun hem de diğer erkekleri parasıyla ezsin. Burada potlaç kültürüne (hediyeleşme) dikkat çekmek gerekmektedir. Marcel Mauss'un Kuzeybatı Amerika, Melanezya ve Polinezya yerlilerinin potlaç kültürünü araştırarak ortaya koyduğu bazı ilkelerin burada geçerlik kazandığı görülmektedir. Çünkü aynı mantık burada da geçerlidir. Mauss'a (1990:50)

göre verme yükümlülüğü potlacın özüdür. Hatta verme zorunluluğu almaktan hep önce gelir (Kitapçı, 2019:604). Yani birisi bir şey veriyorsa diğeri de karşılığında başka bir şey vermek mecburiyetindedir. Pavyon ortamında da bir erkek, konsomatris kadına masasında harcama yaparsa diğerk erkek de içgüdüsel olarak onun kadar ya da ondan daha fazlasını ortaya koymak zorunda hisseder kendini. Potlaç kültüründe olduğu gibi kişi ancak hediye vererek kabilesi, köyü ve hatta ailesi üzerinde otoritesini kurabilir ve ülke içi ve dışındaki diğerk şefler arasında rütbesini koruyabilir (Mauss, 1990:50; Gültekin, 2013:85; Tezcan, 1989:31). Aynı şekilde pavyondaki erkeklik müzayedesinde de bir erkek ancak diğerkinden daha fazlasını harcayarak erkekliğini ispatlayabilir ve orada statüsünü sürdürebilir. Diğerk bir deyişle ancak meydan okuyarak itibarını kazanabilir (Geçer ve Kartopu, 2017:682). Bu da yine imkansız bir zaferin mücadelesidir. Çünkü *paralı* kişi sınırsız harcamanın neticesinde iflasa sürüklenecek ve böylece kendini gece aleminde yok edecektir.

Bir diğerk husus potlaç kültüründe olduğu gibi vermenin karşılığını bekleme durumudur. Yani verilen bir hediye her zaman karşılığında başka bir hediye bekler (Mauss, 1990:3). *Paralı* mekanda sürekli konsomatris kadına harcama yaptığı için karşılığında ondan bir şeyler beklemektedir. İşletmedeki garsonlar tarafından harcadığı kadar hürmet ve itibar görmektedir fakat konsomatris kadının karşılığı farklıdır. O erkeğin harcamasına karşılık onunla muhabbet etmekte, sarhoş halini ve ağız kokusunu çekmekte ve bir yere kadar da vücudunun bazı erojen bölgelerine ellemesine izin vermektedir. Yine de erkek daha fazlasını istemeye kalkışınca (örneğin elini kadının daha iç bölgelerine götürerek cinsel temasta aşırılığa kaçma) kadın kendini geri çekmekte ve zorluk çıkarırsa mekanın korumaları tarafından fena halde darp edilmektedir. Zaten kişi bunun farkında olduğu için genellikle kadının istediği şekilde bir davranış tarzı sergilemek zorunda kalmaktadır. Hatta çoğu pavyonda erkek isterse bir gecede trilyonlar döksün yine de pavyondan kadını çıkaramamaktadır. Bu da, alemde isim yapmış pavyonların altın kuralıdır. Yani kadın istemediği sürece erkek mekanda istediği kadar para döksün yine de onu elde edemeyecektir. Zaten pavyonun mantığı budur. Aslında bu mantık *paralı* tipi gecenin sonunda enayi konumuna sokmaktadır. Çünkü diğerk erkekleri ezmek ve konsomatris kadını etkilemek adına döktüğü paralar sadece orada birkaç gösteri ve konsomatris kadının ona düzinesine

yalanlar söyleyip muhabbet etmesinin karşılığında verilmiştir. Ama yine de erkek pavyona gitmekten geri durmayacaktır. Çünkü bu, daha önce denildiği gibi imkansız bir iktidar mücadelesidir.

Paralı hakkında son olarak şunu söylemek gerekir. Bu gece alemine gelen *paralı* tipler sadece zengin kişiler değildir. Aynı zamanda bütün ay boyunca asgari ücrete çalışarak veya hamallık ederek kazandığı parayı gelip pavyonda bir gecede harcayan erkek tiplerini de mercek altına almak gerekir. Nitekim Demet Ş. Dinler'in (2018:100) Ankara sokaklarındaki işçi hikayelerini konu edindiği kitabında bir kağıt toplayıcısının iyi bir hurda satışından kazandığı tüm parasını pavyonda yemesi buna iyi bir örnektir. İşçi zar zor kazandığı parayı neden buralarda harcamak ister? Çünkü O da erkekliğini elde etmek için itibar satın almak zorundadır. Dışarıda yüzüne bakmayacak kişiler pavyonda bir anlığına ona hürmet gösterecek ve bu sayede kendini diğerleri gibi itibarlı hissedecektir. Aynı şekilde dışarıda yüzüne tükürmeyecek konsomatris kadın pavyonda sırf parası için ona güler yüzlü davranacak ve en önemlisi de insan yerine koyup onunla bir süreliğine muhabbet edecektir. Böylece işçi, dışarıda ezilen itibarını pavyonda kazanmaya çalışacaktır. Fakat ne zengin ne de yoksul olan *paralı*, istediğini elde edemeyecektir. Yoksul olan *paralı* kısa süre sonra zengin olan *paralı* ise bir süre sonra elindeki her şeyi, erkekliğini kurtarmak adına işletme sahiplerine ve konsomatris kadınlara kaptıracaktır.¹⁸ Bu şekilde *paralı* dediğimiz bu tipler kendilerini gece aleminden silecektir. Fakat yine de onları oraya götüren güdü hiçbir zaman içlerinde sönmeyecektir.

İkinci bir tip olan *belalı* ise erkekliğini farklı bir şekilde sergilemektedir. Genellikle hayatın darbesini yemiş, çeşitli suçlara bulaşmış ve bundan kaynaklı kendini çileden var etmiştir. Kimsesi olmayan ve açıkçası kimseden de beklentisi olmayan, kimsesi varsa da hepsini arkada bırakmış ve genellikle yakınları tarafından da reddedilmiş (Özarıslan, 2016:102), acılara göğüs geren korkusuz bir erkek tipidir. Bu kişi ise gece aleminde erkekliğini, delikanlılığıyla, mertliğiyle, korkusuzluğuyla, illegal işleriyle ve

---

¹⁸ Bu yönüyle bakıldığında pavyon, başta maddi olmak üzere duygusal ve ruhsal sömürü karşılığında sermaye edinen bir işletmedir.

belaya girme yeteneği ve yatkınlığıyla ortaya koymaktadır. Bu sayede gece aleminde bir isim edinmiştir ve bu ismi gece aleminde herkes tanımaktadır. Lakaplarıyla ünlü bu kişiler aynı zamanda konsomatrisin de koruyucu polisidir. Onun için her türlü belaya atlayan, azgın ve yabanıl erkeklere karşı dik bir duruş sergileyen, orman kurallarında dişisini koruyan bir aslan gibi diğer erkekleri korkutan bir tavır sergilemektedir. Bu erkek tipi çileden var olmakta ve buradan beslenmektedir. İsmi de geçmişindeki çileli hayatından gelmektedir. Yani çileden kahramanlık yaratma çabası vardır. Bu çileden yaratılan kahramanlıkların bazı tezahürlerini “ölümsüzlüğünü aramaya çıkan Gılgameş'te, Hades'in ölüm ülkesinden ve onun lanetinden bin bir meşakkatle kurtulan İlyada'da, bedenini demirlere dövdüren şamanlarda, çivili tahtanın üzerinde uyuyan Brahman'da, barbarları dize getiren Romalı yiğitlerde, ejderhalara kafa tutan Pers pehlivanlarında, bin yıllık köle öfkesini kendi bedeninin anlatısına dönüştüren Spartaküs'te, Makedonya'dan Hindistan'a kadar yıkılmadık sur bırakmayan İskender'de, ismini hak etmek için boğayı bir yumrukla yere seren Tirselioğlu Boğaç'ta, kefereyi yalın kılıç dize getiren Battal Gazi'de, girmedik gönül bırakmayan Don Juan'da, girmedik yatak odası bırakmayan Kazanova'da, girmedik balta girmemiş orman bırakmayan beyaz adamda” görmekteyiz (Özarlan, 2016:100-101). *Belalı* tip te aynı şekilde gece aleminde çilesinden kahramanlık yaratarak kendine bir isim edinmeye çalışmaktadır. Hayattaki tek gayesi budur ve bu gayeyi gerçekteşirmek için konsomatris kadının belalı işlerine de erkekliğini ispatlamak adına göğüs germektedir. Çünkü kadın burada kurtarılması gereken zayıf bir avdır. Avcıların korkunç mücadelesinde bu zayıf avı korumak aynı zamanda onu en iyi ve en cesaretli avcı konumuna sokmaktadır.

Tıpkı *paralı* da olduğu gibi *belalı* tipte de diğer erkeklerle olan bir rekabet vardır. *Paralı* parasıyla ve *belalı* da belaya girme yetisiyle kendi erkekliğini inşa etmektedir. Gece aleminde konsomatris kadına asılan genellikle kaba ve maço tiplerin karşısında onların dilinden anlayan ve yine onlar gibi aynı kabalık ve maçolukta birinin sahneye çıkışını temsil etmektedir *belalı*. Konsomatris kadın ise bu kaba ve maço tipler arasında adete hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Belalı tipler arasında çıkan çetin mücadelenin sahnesinde konsomatris kadın, paylaşılamayan bir av ve aynı zamanda erkeklerin erkekliklerini ispat etmek için sadece bir bahanedir. Buradan yola çıkarak

konsomatris kadınlar için savaşan erkeklerin kabadayılık gösterilerini konu alan pavyon maceralarının birkaç örneğini eski ve yeni gazete haberlerinde görmek mümkündür (Görsel 1 ve 2).

Görsel 1.

Kaynak: <http://www.gecmisgazete.com/haber/ayni-gece-pavyona-gelince-14372>

Görsel 2.

Kaynak: <https://www.aksam.com.tr/yasam/pavyonda-ask-cinneti/haber-609505>

Gece alemindeki *belalı* tipi her zaman sadece erkekliğini göstermek adına belaya girişmesiyle ele almak eksik bir değerlendirme sunabilir. Bazen de kendisini koruma

münasebetiyle fazlaca yakınlaştığı konsomatris kadına içten bir aşk duyduğu ve ona karşı delice bir sevdaya tutulduğu aşk macerasını da konu edinmek gerekir. Netice de her ne kadar maço ve sert görünüşünü bozmak istemese de içinde yaşayamadığı duyguların esiri olduğu zamanlar da olabilmektedir. Yine daha önce bahsedildiği gibi Baudrillardcı bakış açısıyla bunu, *belalı* tipin hazzının kendi sert kurallarını ya da yasalarını emir altına alması ve yasa karşısında hazzın galip gelmesiyle açıklamak mümkündür.

Belalı tipin gece aleminde var olma durumunun diğer bir türü de mafya tiplmesidir. Aynı şekilde gece aleminde yer edinmiş olan ve illegal işlerle geçimini sağlayan ve bazen de direkt olarak mekanın sahibi konumundaki *mafya belalı* da benzer erkeklik gösterileri sergilemektedir. Kendi mekanında kendi kurallarını koyan bu kişi aynı zamanda mekanda çalışan kişiler üstünde de bir hükümlanlığa sahip olmaktadır. Erden Kıral'ın 2014'te yönetmenliğini yaptığı "Gece" filminde konsomatris kadını kendine muhtaç olduğu için çalıştıran ve aynı zamanda da onunla zorla cinsel ilişki yaşayan Ekrem ile burada konsomatrislik yapan ve en sonunda tamamen bir bataklığa düşüp ucuz cinsel ilişki karşılığında para kazanma yoluna giren Süsen isimli karakter bu hususa örnek teşkil etmektedir. Yani belalı her zaman konsomatrisi koruyucu bir tipte değil aynı zamanda eğer hükmedici bir konumdaysa emri altındaki kişiyi sömürücü bir tip halinde de kendini göstermektedir. Neticede *belalı* tipin geldiği ailenin toplumsal koşulları onu hem şiddete meyilli hem de şiddetin ezici gücünün meşru görüldüğü bir insan şeklinde var etmiştir. Bourdieucu bakış açısıyla pavyon alanında kişinin kültürel, ekonomik ve toplumsal sermayesinin toplamı olan *simgesel sermayesinde* bulunan yatkınlığına göre yani *habitusuna*¹⁹ göre hareket etmiştir (Bourdieu, 1995; Özsöz, 2013:6; Çetin, 2017:44-48). Fakat bu *mafya belalı* tipinin de sonu *çileci belalı* tipiyle aynı olmaktadır. Bu şekliyle belalı tip kendisini gece aleminden iki şekilde silmektedir. Ya giriştiği belalardan sağ kurtulamayıp sonu

---

¹⁹ "Bir konumun içkin ve bağıntısal özelliklerini bütünleşik bir hayat tarzında, yani insanlar, mekanlar ve pratiklerle ilgili bütünleşik bir tercih dizisini dile getiren can verici ve birleştirici kökendir "(Bourdieu, 1995:22-23; Özsöz, 2013:6).

ölümle gelmektedir ya da esir olduğu duyguları yüzünden (yaşadığı aşk gibi) gururunu, benliğini ve bütün kişiliğini yitirmektedir.

Konsomatris kadına gelince bu kişi bahsi geçen erkeklik tipleri arasında bir yaşam mücadelesi vermektedir. Bu erkek tiplerini sevmeyen fakat başka çaresi olmadığı içinde gece aleminde çalışmaya devam eden konsomatris, erkekler arasında kendini var etmek için farklı stratejiler geliştirmektedir. Kendini erkekten korumak için yine erkeğe başvurmaktadır. Çünkü diğer türlü bu yabancı ortamda ayakta kalmak mümkün değildir. Konsomatris kadın da tıpkı *belalı* tip gibi hayatın darbesini yemiş ve bu darbeler sonunda gece aleminin taşlaşmış sert kurallarına göre biçimlenen vicdana sahip olmuş bir tiptir. Hemen hepsinin geçmişinde acı bir hikayenin ve bunun sonucunda gece alemine ayak basmak zorunda kalmanın serüveni yatmaktadır²⁰. Konsomatris pavyonda baştan çıkarıcı konumundadır. Yani bütün ipleri elinde bulunduran ve aynı zamanda da bu iplere bağlı olan konsomatris, mekan sahibi ve diğer erkek tipleri arasında yaşam mücadelesini veren gecenin baş aktörüdür. Gece aleminin sert erkeksi tipleri arasında kalan konsomatris, her zaman gelen müşterilere güler yüzlü olmak zorundadır. Aslında konsomatris, bedenini cinsel beden ve erotik beden olarak ikiye ayırdığı gibi kişiliğini de gerçek yüz ve sahte yüz olarak ikiye ayırır. Erotik bedeni ve sahte yüzüyle pavyona girer, cinsel bedeni ve gerçek yüzüyle pavyondan çıkar. Baştan çıkarıcı erotik bedenin ve ağır makyajın²¹ arkasında cinsel bedeni, pavyonda sergilediği sahte tipten ve müşterilerle konuştuğu yalanla dolu muhabbetin arkasında ise gerçek yüzü vardır. İşte tüm sahteliklerden ve sigara, alkol, ter, parfüm ve sperm kokan loş ışıklı pavyondan sıkılan konsomatris her zaman kendi gerçekliğini arama durumundadır. Bu gerçekliğini bulmak için baktığı gayri meşru çocuğuyla aile olmaya çalışacak ve yaşayamadığı gençliğini ve duygularını aşık olduğu *yakışıklı* tip ile yaşayacaktır. Fakat ne düzgün bir aile kurabilecek ne de aşık olduğu kişiyle mutlu olacaktır. Çünkü o sadece pavyon ortamında değerlidir. Bu

---

²⁰ Bir hikaye için bakınız: <https://www.haber3.com/guncel/3-sayfa/bir-konsomatrisin-itiraflari-haberi-468051>

²¹ Baudrillard (2005: 116), makyajı, ikiyüzlülük olarak değerlendirmiştir. Yani gerçek yüzün yok edilmesi.

mekanın dışında bütün erkek tiplerinin ve de toplumun gözünde kaba tabirle orospunun tekidir. Bundan dolayı onu elde etmeye çalışan erkek tipleri elde ettikten sonra bu orospu halini hatırlayacak ve gözlerinde hiçbir değeri kalmayacaktır (halbuki pavyonda diğer erkeklerle kıyasıya mücadelenin bahanesi konsomatris kadının kendisiydi). Pavyon dışındaki gerçek dünya, onların zannettikleri gibi yürümeyecek ve pavyon mekanında kurdukları tüm ilişkisellikler bir bir yıkılacaktır. Böylece konsomatris de tıpkı diğer erkek tipleri gibi bir gün gece aleminden silinecektir. Diğer bir hazin sonda ise ya bu erkeklikler arasında zihinsel çöküntü dolayısıyla kendini öldürme ya da başkası tarafından öldürülerek (ya benimsin ya toprağın mantığının verdiği kıskançlık) gece aleminin karanlıklarına gömülme durumu vardır. Hangi şekilde olursa olsun kendisini bekleyen sonlardan birini yaşamak zorunda kalacaktır (Görsel 3).

Görsel 3.

BURSA'nın Orhangazi İlçesi'nde 43 yaşındaki Güray U., masada birlikte oturduğu konsomatris 32 yaşındaki Sonay Demir'i tabancayla başından vurdu. Ağrı yaralı olarak hastaneye kaldırılan Sonay Demir yaşamını yitirdi. Kaçan Güray U., jandarma tarafından yakalandı.

SON DAKİKA 11.11.2015, 16:15 11.11.2015, 16:23

Diyarbakır'ın Ergani İlçesi'nde bir müzikholde konsomatris olarak çalışan 25 yaşındaki Çilem Kürtoğlu, canına kıydı

Murat BABACAN / HABERTÜRK

Adana doğumlu Kürtoğlu, işyerinden sabaha karşı alkollü bir şekilde ayrılarak evine gitti. Aynı evi paylaştığı ev arkadaşlarının uyumasının ardından 7. kattaki evin balkonundan atladı. Genç kadın olay yerinde

Son olarak şunu belirtmek gerekir. Pavyonun gece aleminde bu tipler (*paralı, belalı* ve konsomatris) her zaman var olmaya devam edecek ve kendi rollerini oynamak

zorunda kalacaktır. Çünkü “baştan çıkarma bir oyun olup bu ahlak dışı oyunu oynayan oyuncular kurallara uyararak kendi sonlarına, kaderlerine tutkuyla boyun eğmek zorundadırlar” (Bircan, 2016:61-62). Bir kere bu tipler onların ruhlarına ve zihinlerine işlemiştir. Ne zaman bu mekana girseler kendilerinden beklenen davranışları sergileyeceklerdir. Tıpkı Goffman’ın simgesel etkileşimci dramaturjik teorisinde bahsettiği gibi bu tipler ön sahne olan pavyon sahnesinde üzerlerine giydikleri kimlikleriyle rollerini oynayacaklardır (Goffman, 2014:28; Wallace ve Wolf, 2018:319-320; Çetin, 2017:67). Çünkü buradaki toplumsal etkileşim onların dışında ve onların dahil olduğu bir ortam sağlamaktadır. Bu ortamda herkes kendinden beklenen rolü oynayacak ve gecenin sonunda dağılacaklardır. Pavyondaki etkileşimi devam ettirilebilmeleri için bu tiplerin ortama uyumu sağlaması gerekecek ve bu kişilerin aklındaki erek ya da bu ereğe sahip olma nedeni ne olursa olsun, diğerlerinin kendisine verecekleri tepkilerin, bilhassa kendilerine nasıl davranacaklarının kontrolünü elinde tutmak çıkarlarına olacaktır (Goffman, 2014:17). Aksi takdirde *paralının* ve *belalının* erkeklikleri ve isimleri, konsomatrisin ise baştan çıkarıcı yönü kaybolacaktır. Bundan dolayı bu tiplerin akıbeti, yukarıda açıklanan olasılıkların dışında gece hayatını bırakıp mütevazı bir hayat kurmayla sonuçlansa da bu tiplerin derin etkileri onların zihinlerine ve ruhlarına işlemiş bir şekilde kendilerini hiçbir zaman bırakmayacaktır.

Bu şekilde somutlaşan pavyon kültürü de tıpkı diğer kültürler gibi postmodern dönemin esnekliği altında eskiye nazaran kendi sert kurallarını esnetmiştir. Gece alemi mekanları üzerinde eskiye nazaran denetim sıklaştığı için özellikle çalışanların resmi kayıtlı olması bakımından illegal olma özelliğini de büyük oranda yitirmiştir. Sık sık yapılan polis baskınlarından dolayı çalışan garsonlar ve konsomatrisler sigortalı bir şekilde istihdam edilmeye başlanmıştır. Ayrıca eski düzen pavyon kültüründe zorla çalıştırılan konsomatrisler artık kendi isteğiyle iş müracaatı gibi başvuru yapmakta ve günlük yevmiye karşılığında çalıştırılmaktadır. İstedikleri zaman ise işten ayrılma özgürlüğüne sahiptirler. Tıpkı eskiden zorla çalıştırılan kölelerin günümüzdeki görünümünde rızai bilinçsizlikle sermaye sahiplerine çalışan modern köle şeklini alması gibi. Fakat belirtmek gerekir ki pavyonun pahalı mekan olması, tamamen müşterinin cebindeki paranın son damlasına kadar soyma taktiği, *paralı* tiplerin

konsomatris kadın için devasa paralar dökmeleri, mekanın baştan çıkarma ve harcamayı teşvik etme üzerine kurulu olması, pavyona takılan tiplerin genelde kaba bir ruha ve karaktere sahip olmaları değişmeyen bazı çekirdek özelliklerdir. İşte Ankara pavyonları da bu yeni haliyle ortaya çıkmaktadır.

3.2.1. Ankara Pavyon Kültürü

Araştırmamızın uygulama sahasını oluşturması sebebiyle Ankara'nın pavyon kültürünü incelemek hem pavyondaki tiplerin değişen doğasını hem de aynı kalan bazı çekirdek özelliklerini anlamak açısından önemlidir. İlk olarak Ankara'da pavyonların herkes tarafından bilinen ve caddelerin yol kenarlarında ışıklı mekanlarıyla göze çarpan bir özelliğinin olduğunu belirtmek gerekir. İkincisi pavyonun Ankara'da yerel bir özelliği olması sebebiyle (özellikle belli ilçeler ve semtler) Ankaralı erkekler için kahve kültürü gibi bir niteliğe sahip olduğunu da eklemek gerekir. Üçüncüsü ise bu kültürü paylaşan ve pavyona gitme alışkanlığı olan erkekler sadece Ankara'nın yerlileri değil özellikle çevre illerden gelen (uzak illerden gelip Ankara'ya yerleşen bazı kişiler de bu kültürü içselleştirmiştir) ve Ankara'nın yerli halkıyla aynı habitusu paylaşan kişilerdir. Yani bu kişilerin birleştiği ortak nokta Ankaralı²² olmaktır, has yerli Ankaralı olmak değil.

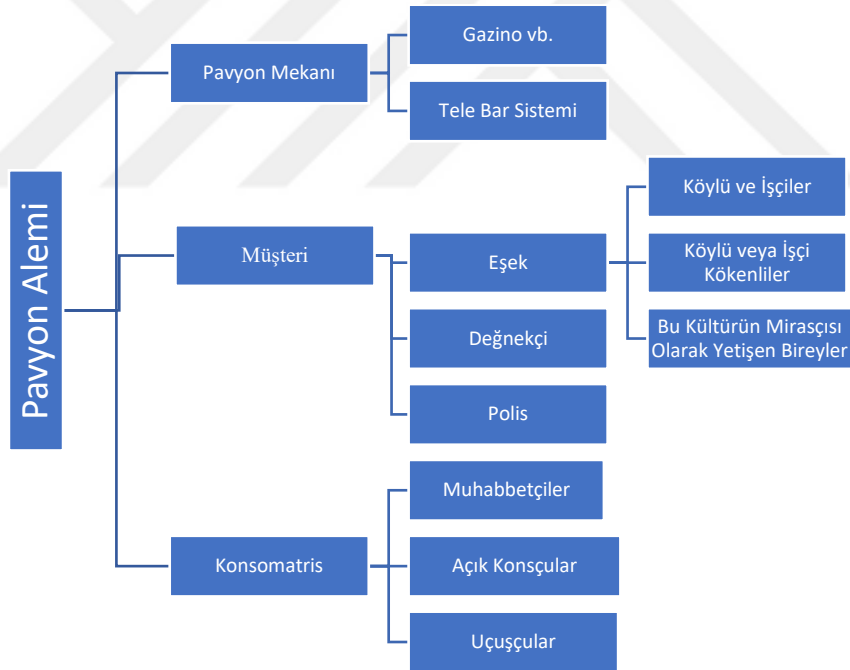
Pavyon kültürünün İç Anadolu'nun bazı illerine has bir eğlence kültürünün alt yapısından geldiğine dair söylemler ve kanıtlar mevcuttur. Zamanında *köy odaları* dedikleri yerlerde erkeğin evlenmeden önceki gecede eğlendirildiği, çeşitli çalgılı müziklerle ve bol alkolle zaman geçirildiği, oyun havalarının çalındığı ve bir nevi bekarlığa veda tarzında partilerle kutlanıldığı eğlence anlayışı, zamanla evrilip Ankara'nın pavyon alemini oluşturduğu söylenmektedir. Sami Öztürk'ün yönetmenliğindeki 2019 yapımı "Pavyon" belgeseli, bunu kanıtlayan anlatılar sunmaktadır (ilk bölüm ilk dakikalarda geçen muhabbet). Hala daha Kırşehir, Ankara gibi illerin bazı bölgelerinde düğün gecesinde gelen misafirlere bedava alkol verilmektedir. Düğün gecesini sabaha kadar eğlenen ve alkol tüketen özellikle bekar

---

²² Sokak dilinde sık kullanılan yerel bir sözcüktür. "Ankara'ya ait olma" veya "Ankaralı" gibi bir anlamı çağırır.

erkekleri görmek mümkündür. Bu bekar erkekler hızını alamayıp gecenin sonuna kadar belli bir köy mekanında sabaha kadar içip eğlenmektedirler. Daha sonraki süreçte ortada dansöz oynatma faslı da bu işin içine girdikten sonra şu anki eğlence anlayışına benzer hale gelmeye başlamıştır. Bu eğlence biçiminin eskiden yoğun bir şekilde icra edildiği bilinmektedir. Özellikle kırsalın bu eğlence kültürü kentleşmenin artmasıyla birlikte kentlere taşınmış ve her ne kadar icrası ve ifası değişse de köken bakımından kırsalın eğlence biçimini yansıtmıştır. Yani pavyonun “Ankara tarzı” olarak ortaya çıkmıştır.

Pavyon aleminin Ankara tarzını, aşağıdaki sınıflandırmada yer alan tiplere üzerinden açıklayabiliriz. Bu tipler Ankara'nın pavyon alemindeki gözlemler, araştırmalar ve doğrudan görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Bu tiplerin isimleri ise doğrudan bu alemin hitap şekilleri göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Ankara pavyon kültürü bu tipler üzerinden analiz edilecektir.

Şekil 2.1. Pavyon Aleminin Tipleri²³.

²³ Konsomatrislerin sınıflandırması, bu mekanlarda 11 yıl çalışan konsomatrisin (KM1) söylemi üzerinden oluşturulmuştur.

Ulus, Cebeci, Maltepe gibi semtler pavyon isminin en çok duyulduğu yerlerdir. Konum olarak genellikle yol kenarlarında bulunan fakat içeri girildiğinde yer altına doğru giden labirent şeklindeki hollerden geçildikten sonra tam karşıda oynamak için bir alanın görüldüğü bu inşa biçimi, pavyonun mimari tarzını yansıtmaktadır. Her ne kadar mekan ismi olarak pavyon kelimesi kullanılmasa da²⁴ çalışma mantıkları ve eğlenme şekilleri aynıdır. Genellikle elit kesime hitap eden ve pahalı mekanlar olarak bilinen pavyonlar Kızılay'ın belli yerlerinde ve Maltepe'de bulunmaktadır. Daha salaş mekanların bulunduğu Cebeci ve Ulus (özellikle Çankırı Caddesi) pavyonları, biraz daha alt kesimden insanlara hitap etmektedir. Ulus'un belli yerlerinde bulunan *tele bar* dedikleri salaş mekanlar, hem eğlence hem de konuştuğu konsomatris kadınla²⁵ belirlenmiş otel odalarında cinsel ilişkiye girmek için gelen insanların uğrak yerleridir. He ne kadar hem Maltepe pavyonları hem de Ulus pavyonları ikisi de Ankara'nın pavyonları olarak geçse de aradaki fark barizdir. Maltepe pavyonları daha zengin kesimin takıldığı ve kesinlikle pavyondan kadın çıkarma mevzusunun söz konusu olmadığı (kadın istemediği sürece kesinlikle pavyondan kadın çıkarılamaz), salaş pavyonlara nazaran nezih mekanlardır. Fakat tele barlar biraz daha farklı bir sistemle çalışmakta olup, açıkçası hem eğlence hem de seks karşılığında para kazanmanın kuralsız mekanlarıdır. Bu mekanlara göre Maltepe'nin pavyonları gibi elit pavyonlar, daha kurallı ve sistemli çalışan, müşterisi belli olan, alemde isim yapmış sanatçılara ve gösterilere yer veren mekanlardır. Yani Ankara'nın yoksulu Ulus'ta takılmakta zengini ise Maltepe'nin gece aleminde para ezmektedir. Şimdi pavyon isimlerinin sayılmasına mahal duymadan Ankara'nın pavyon kültüründen kısaca bahsetmek yeterli olacaktır.

Bir kere Ankara'da pavyon denince ilk akla gelen argo tabirle kazık hesapların ödenme mevzudur. Zaten daha önce de belirtildiği gibi pavyonun pahalı mekan olma özelliği eski bir tarihi geçmişe dayanmaktadır. Fakat Ankara pavyonlarında bu pahalı mekan olma özelliği tamamen sömürü düzenine dayanan, kuralı ve üslubu olmayan bir tarzda

---

²⁴ Genellikle "Eğlence Merkezi", "Show Merkezi", veya sadece mekanın ismi yazılıdır.

²⁵ Tele barlarda genellikle "uçuşçu" denilen konsomatris tipi çalışmaktadır. Uçuşçular müşteriyle kısa bir süre muhabbet edip içkisini içtikten sonra seks yapmak için otel vb yerlere çekilirler.

kendini ortaya koymaktadır. Yani pavyonda yapılan her edimi paraya çevirme mantığı vardır. Pavyona giden erkeklerin en çok muzdarip olduğu husus da budur (Görsel 3'e bakınız). Ama en nihayetinde vazgeçemedikleri eğlence anlayışı da yine pavyondaki eğlence tarzıdır. Ayrıca Ankaralı olmak *kaşık havası*nı sevmek ve bilmek demektir. Zaten Ankaralıların düğünlerinde çalan oyun havalarının neredeyse hepsi kısmen pavyonlarda da çalınmaktadır. Yani pavyon Ankara'da yerel bir özellik kazanmıştır. Böylece kendileri için farklı bir eğlence anlayışı geliştirmişlerdir. Pavyonda kaşık havası çalma geleneği ise bir tek Ankara'da mevcuttur.

Görsel 3.

Ankara'da hesabı fazla bulan 5 kişi, pavyona molotof kokteyli ile saldırdı

Başkent Ankara'da, gittikleri pavyonda gelen hesabı fazla bulan 5 kişi mekana molotof kokteyli ile saldırdı. Saldırıda ölen ya da yaralanan olmadı.

08.11.2019 17:10 | Son Güncelleme: 09.11.2019 07:49

Kaynak: <https://www.haberler.com/ankara-da-hesabi-fazla-bulan-5-kisi-pavyona-12597600-haberi/>

Kaşık havası ve burada çalınan müziklerin niteliği özellikle önemlidir. Çünkü hitap ettiği kesim açısından değerlendirme yapmak için gerekli bir mevzudur. Öncelikle belirtmek gerekir ki pavyonun ağır abilere hitap eden ve sert kuralları olan yönü aşınmış durumdadır. Artık daha çok cinsel içerikli şarkıların söylendiği, ortada konsomatrislerin para çarpmak için enayi bulmaya çalıştığı, müşteriyi son kerteeye kadar soymak için her şeyin mubah olduğu bir ortam halindedir pavyon. Yeni görünümünde, eski erkeklik tiplerinin de aşınmış ve evrimleşmiş hali mevcuttur. Hatta yerel bazda düşünürsek; çalınan müziklerin içeriğinin eski Ankara türküleriyle, oynanan oyunun da Ankara'nın kaşık havasıyla pek bir alakası yoktur. Sadece müziklerin ritmi aynıdır. Fakat bu müzikle oynanan oyuna türlü türlü stiller ve hareketler katarak ne olduğu belli olmayan karışık bir eğlence tarzı ortaya çıkarılmıştır. Yani geleneklerinden kopmuş melez bir eğlence ve müzik tarzı yansıtılmaktadır (Satır, 2014:206). “Yörenin yüzyıllar içinde süzülerek rafineleşmiş müzikal yapısı değiştirilerek basit ritimlerle ve tavırsız icra biçimleriyle piyasa aktörleri tarafından popüler tüketime dönük olarak yeniden üretilmesi, geleneksel sözlerin argo ve

müstehcen ifadelerle yer değiştirmesi ve ortaya çıkan yeni ürünlerin elektrosaz, darbuka ve zilden oluşan orkestralar eşliğinde komik gösterilerle icra edilmesi, Ankara halk müziğini yozlaştıran önemli göstergelerdir” (Satır ve Karahasanoğlu, 2015:161). Müzikler cinselliğe gönderme yapan imalı küfürlerle doludur²⁶ ve ortada oynanan oyunlar ise transparan giyinen yarı giyinik kadınların tamamen erotik bedenini sergiledikleri ve arada bir bu kadınlarla erkeklerin sahnede karşılıklı kaşık havası oynadıkları²⁷ teşhir gösteriler biçimindedir. Burada erkek ve kadınların sahnede oynama biçimlerinin farklı bir usulü vardır. Erkekler beğendikleri konsomatris kadınları sahneye çıkarıp onunla oyun oynamak için peçeteye ismini yazdırdıktan sonra sırasını bekleyip (herkes düzenli şekilde oynamak için sırasını sabırla beklemekte ve sıraya riayet etmektedir) sonrasında bu konsomatris kadınlarla sahnede kaşık havası oynayarak kendi erkeklik gösterilerini sergilemektedirler. Gerek alınan şarkıların sözleri gerek pavyonun loş ışıklı ortamı gerekse ortada oynayan kadınların erotik şovları tamamen cinselliğe gönderme yapan bir durumdadır. Pavyonu vazgeçilmez yapan sebeplerden birisi de budur.

Pavyon aleminin Ankara’daki görünümünde iki önemli hususu belirtmek gerekir. Birincisi alınan şarkılarda, ortamda ve ortada sergilenen konsomatris kadınların oyunlarında tamamen cinselliğe gönderme yapan sözcükler, ışıklar ve hareketlerin kullanılmasıdır. İkinci husus ise buraya takılan kişilerin genel görünümünün kaba erkek tiplmesiyle örtüşmesi ve aynı habitusu paylaşan genellikle köylü veya köylü kökenli, işçi veya işçi kökenli, evli ve eşi ev hanımı olan (ya da asgari ücretli işçi statüsünde), cinselliği evlerinde veya dışarıda yaşayamayan, konuşma tarzları ve üslupları kaba ve bel altı olan, tespihli ve ceketli gezen veya bu tip bir ruha sahip olan, her an kavgaya hazır ve nazır duruş sergileyen kişilerden oluřmasıdır²⁸. Pavyonda hovarda ve hayvani cinsel güdüleri olan ama dışarıda Allah’ı ve kitabı olan muhlis, imanlı, sert muhafazakar kişilerdir bunlar. Arada bir Cuma namazına gidip pavyonda

---

²⁶ Bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=Vqjl518LVWo>

²⁷ Bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=ToOxfHzhoXI>

²⁸ Ankara’da yaptığım gözlemlerden, analizlerden ve konuştuğum görüşmecilerden elde ettiğim tasvirlerdir.

ellediği ve baktığı konsomatris kadınlardan bulaşan zina günahlarını temizlemeye çalışan tiplerdir aynı zamanda. Zamanında yaşayamadığı gece hayatını, cinselliğini ve hovardalık günlerini pavyonlarda tatmin etmeye çalışan kişiler demek te yerinde olacaktır. Kapitalist dünyanın gündüz çalışıp gece eğlenmeyi reva gören mantığının aynısı işçi veya işçi kökenli, köylü veya köylü kökenli kişilere de sirayet etmiştir. Kent hayatının eğlenmek için istek uyandıran cinsel içerikli mekanları, onların da dikkatini cezbetmiştir artık. Dışarıda rahatça elini boynuna atıp gezemediği sevgilisini pavyonda bulmaya çalışan ve istediği kadar içip daha sonra eğlendiği kadınla uyumayı isteyen, iç dünyaları her daim aç ve susuz yaşayan kişiler de çoktur bu alemde²⁹. Velhasıl Ankara'da pavyon aslında duygunun, ruhun, cinsel açlığın, işçinin, köylünün, sefilin, yoksulun sömürsü üzerine kurulmuş bir işletmedir. Dış kapısında yazmasa da pavyon bağımlılık yapmakta ve bu bağımlılığın karşılığında tabiri caizse donuna kadar her şeyini elinden almaktadır. Bu bağımlılıktan kurtulmaya çalışan kişileri kapıda korumalar, içeride ise sesine ve muhabbetine hayran olduğu, onun için sürünerek mekana gittiği, genellikle erotik yerlerinden başka yerini görmediği konsomatrisler hırpalılar.

Akşama kadar Ankara sokaklarında kağıt toplayıp daha sonrasında kazandığı parayı bir gecede pavyonda harcamaya koyulan işçinin dramı saklıdır Ankara pavyonlarında (Dinler, 2018:100). Aynı zamanda köylünün hasadı hatta direkt olarak tarlayı satıp eline geçen parayla ve çamurlu ayakkabılarıyla pavyona gittiği de pavyon kültürünün tarihinde saklıdır³⁰. İster köylü olsun ister işçi her ikisini de pavyona götüren güdülerden birisinin itibar elde etmek (erkekliğin bir göstergesi), diğerinin ise yaşanmayan bazı tatmin edilmemiş duyguları doyurmaya çalışmak olduğunu söyleyebiliriz.

Pavyon işletmeleri bu iki açlığı çok iyi bildikleri için oraya giden müşterileri alkol ve cinsellikle sarhoş edip devasa hesapları önlerine getirmektedirler. Neredeyse bütün pavyonlarda işletme sahibinin ve çalışan konsomatrisin tek amacı, müşteriden

---

²⁹ Bu özellikler, genel görünümü yansıtmaktadır.

³⁰ Bu konudaki trajikomik hikayeler "Ali Dayı" gibi şarkılara da yansımıştır (<https://www.youtube.com/watch?v=5Ju69uduu1M>).

olabildiğince büyük meblağlarda para koparmaktır. Hesaba itiraz eden kişilerin ise malum yerlerde icabına bakılmaktadır. Bu pavyonlarda müşterilere sadece paraları kadar muamele eden garsonlar ve konsomatrisler bulunmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi konsomatrisi masada tutmak isteyen erkek müşteri, sürekli ona bir şeyler ısmarlamak zorundadır. Aksi takdirde kadın kendisine içki ısmarlayan başka masaya gitmekte ve erkek onu elinden kaçırmaktadır. Ayrıca garsonlar da aynı mantıkla bahşiş usulü masalarda ekstra hizmet sunmakta ve müşteriye muamelesini parasına göre yapmaktadır. Konsomatris kadına getirilen her içki müşterinin kendi içtiğinin neredeyse üç katı fiyatla adisyonuna yazılmakta ve ayrıca erkeğin çıkıp sahnede kadınlarla karşılıklı kaşık havası oynaması da yine büyük bir meblağ olarak hanesine geçmektedir. Bu şekilde pavyon tamamen para vurma ve keklik avlama mantığı üzerinden yürütülmektedir. Hal böyleyken yine de pavyonda eğlenmek Ankara'da vazgeçilmez bir eğlence anlayışı halinde geçerliğini sürdürmektedir. Ankaralılar için bu mekanların kullanımı gayet normal olarak görülmekte (özellikle erkekler açısından durum böyledir. Kadınlar ise daha çok bu durumu kabullenmiş bir haldedir) ve yeni yetişen aile bireyleri ise bu kültürü içselleştirerek büyümektedir (bulgular kısmında bunun kanıtları tespit edilecektir).

Önceki başlıkta da bahsedildiği gibi pavyon, genellikle kaba ve sert, taşralı veya taşra kökenli muhafazakar tiplerin takıldıkları gece alemi olarak bilinmektedir. Bu alemin geçmişteki sert ve racon kesen kurallarının aşınmasıyla pavyon, bugünkü görünümüyle daha esnek kurallara sahip ve tamamen tüketime, cinselliğe ve para çarpmaya odaklanmış duruma gelmiştir. Fakat devasa para harcayanların, *çakma belalı* erkeklerin ve konsomatrislerin olduğu bu mekanlar aynı mantıkla fakat esnemiş ve fetişleşmiş kurallarla işletilmektedir. İşletmecinin, konsomatrisin ve müzisyenlerin sömürü düzeyinde para kazandıkları, abartılmış cinsellikle ve loş ışıklarla donatılmış ortamın olduğu, yapılan her hareketin ve her hamlenin paraya çevrildiği, kaba tiplerin ve kaba eğlence anlayışının hakim olduğu Ankara pavyonları, tam anlamıyla her bakımdan sömürünün diğer adıdır. İnsanları kısa sürede sarhoş edip, cinsel güdülerini konsomatris kadının bedeniyle ve loş ışıklarla şaha kaldırarak cinsel sömürüyü, gidenlerin paralarını son damlasına kadar (eğer ilk defa gelen biriye ortamı bilmediği için bu kişinin hesabına devasa rakamlar yazılır) ceplerinden çeşitli bahanelerle alarak

maddi sömürüyü, muhabbete ve sevgiye muhtaç ruhu erginleşmemiş kişileri konsomatris kadınların yalan muhabbeti ve sevgi sözcükleriyle avutmasıyla duygu sömürsünü gerçekleştirmektedir.

Şimdi Ankara pavyonlarında yine üç tiplmeyi ve ayrıca konsomatrisi kısaca ele alalım. Aslında daha önceki başlıkta bu tiplmelerin genel özelliklerini vermiştik. Şimdi ise bu tiplmelerin biraz daha aşınmış şeklini ve aynı zamanda bir yeni tiplmeyi de vereceğiz. İlk olarak bu tiplmelerin yapılan görüşmelerden elde edilen analizler sonucu elde edildiğini belirtmek gerekir. Aşağıda iki görüşmecinin ifadelerini aynen verip bu tiplmelerin açıklamasına geçilecektir.

“Tabi alışkanlıktan dolayı. Kimisi hırs yapıyor. Mesela oradaki kadınlar dışarıdan gelenleri şey olarak görüyorlar “eşek” olarak görüyorlar. Alemde eşek derler onlara (müdavimlere). İşte paralı geliyor buraya beni kullanmak için geliyor diye düşünüyor kadın. O yüzden de gelen erkeklere yüz vermiyor. Bazı erkekler de bundan dolayı hırs yapıyor. 3 milyar harcıyorsa 5 milyar harcıyor 5 milyar harcıyorsa 10 milyar harcıyor. Böyle böyle kendini bitiriyor” (Pavyon sanatçısı, kişisel görüşme, 2019).

“Bir kadının para kopardığı yani siktiği birisi, belalı/değnekçisi bir de polisi vardır. Hepsi de sıklık için uğraşır. Kadın birinden yer, diğeri onu korur yani değnekçisi e bide emniyette işi falan olursa halletmesi için polis tanıdığı olur. Hepsi çıkar meselesi” (İşletmeci, kişisel görüşme, 2019).

Yukarıda yapılan görüşmelerden elde edilen bulguların analizi sonucunda Ankara pavyonlarının gece aleminde öne çıkan üç tip erkekten bahsedebiliriz. Birisi eşek (para harcayan tip), birisi değnekçi (konsomatrisin alemdeki koruyucusu), birisi de polis.

İlk olarak eşek tiplmesini ele alırsak; bu kişiye bu şekilde hitap edilmesinin sebebini oraya gelen kişilerin hunharca para harcamasına ve açıkçası bu kişilerin sırtından mekanın ve konsomatrisin para kazanmasına bağlayabiliriz. Bu tip pavyona sürekli gidip para harcayan kişileri üçe ayırabiliriz: köylü ve işçiler, köylü veya işçi kökenliler, bir de pavyon kültürünün ailede ve toplumda yeniden üretilmesiyle bu kültürün

mirasçısı olarak yetişen bireyler. Bu üç erkek tipinin de ortak noktası muhafazakâr³¹ bir yapıya veya geçmişe sahip olmalarıdır.

Genel olarak pavyonun gece aleminde hayvana benzetilen bu kişiler, işletmeci ve konsomatrisler tarafından enayi, salak ve yolunacak tavuk olarak görülmektedir. Aslında bu şekilde görülmesinin asıl sebebi onların düşük insanlar olarak görülmeleridir. Dışarıda kabadayı gibi gezip, gece aleminde ezdiği paralarla diğer erkeklere hava atsalar da gece aleminde zavallı insanlar olarak konsomatrislerin ve işletmecilerin kölesi konumunda bir pozisyona sahiptirler. Daha önce bahsedilen *paralı* tiplmesiyle genel olarak aynı özelliklere sahiptir. Kaba ve sert doğaları olduğu için (genellikle köylü, işçi veya bu kökenlerden gelen esnaflar ya da müteahhitler) açıkçası onların doğalarına uygun bir eğlence tarzı gelişmiştir pavyonda. Cinselliğe dayalı aşırıya kaçan sahne gösterileri, küfürlü şarkılar, kadınların bu kişilerle olan kaba erkek muhabbetleri aslında bu erkek tiplerinin doğasına göre ayarlanmıştır. Kendi doğalarına hitap eden bir eğlence tarzını ve kişileri pavyonda buldukları için de pavyona bağımlı bir hale gelmekte ve parasını harcamaktan geri durmamaktadırlar. Daha önce bahsedildiği gibi bu erkek tipleri kendilerini harcadıkları kadar ortaya koymaktadırlar. Erkekliklerini burada gösteren *eşek* denilen tipler, konsomatrislerin ve diğer erkeklerin gazına gelip cebindeki son paraya kadar harcamaktadırlar. Köylülerin tarlalarını veya mahsulünü satarak kazandığı paranın hepsini pavyonda eğlenmek için harcamaları Ankara’da çokça duyulan muhabbettir. Hatta pavyonda çalınan şarkıların içeriğinde buna gönderme yapan sözleri bulabiliriz. “Ali Dayı, Ali Dayı bir gece de yedin tarlayı dayı”³², “iki göbek attın tarlayı sattın, traktör gitti Fuat Abi”³³ gibi şarkılarda görüldüğü gibi aslında bu kişilerin fütursuzca harcamaları alay konusu yapılarak enayi oldukları yani *eşek* oldukları ima edilmektedir. Benzer şekilde işçilerin ay boyu çalışarak kazandıkları paraları bir gecede pavyonda harcaması aynı dramın öyküsüdür. Aslında bu kişilerin yaşayamadıkları duyguları ve cinsel açlıkları pavyon alemi tarafından fena halde sömürülmektedir. Üstüne *eşek* benzetmesiyle bu

---

³¹ Kültürel (özellikle dini) muhafazakârlık kastedilmektedir.

³² Bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=5Ju69uduu1M>

³³ Bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=vvOnlWBp2tc>

kişiler değersizleştirilmektedir. Bu mekanlara bağımlılık derecesinde sürekli gidilmesinin sebebini, erkekliklerini pekiştirmeleri için pavyon çalışanlarının sahte itibarlarını satın almak istemelerine, kendilerine hitap eden eğlence tarzını buralarda bulmalarına, cinsel açlıklarından dolayı dışarıda yüzüne bakmayan genç ve alımlı kadınları buralarda parayla kısmen elde edebilmelerine bağlayabiliriz. Sonuçta bu kişiler her ne kadar gece aleminde *eşek* olarak görülseler de geldikleri habitusun içerisinde onlar ayrıcalıklı ve itibar gösterilmesi gereken erkekler olarak toplum ve aile tarafından inşa edilmişlerdir. Modern kent hayatında eski ataerkil sistemin vermiş olduğu erkeklik gücünü ve itibarını kaybeden erkek, pavyonda bu otoriteyi tekrar elde etmek adına harcama yaparak erkekliğini inşa etmeye çalışmaktadır. Fakat bu çırpınışların acı sonucu, kendisinin bitmesi, işletmecinin ve konsomatrisin ise yükselmesi demektir. Kapitalist sistemin insanları tüketime özendirdikten sonra kullanım dışı nesnelere onları avutması ve bu sayede sermaye sahiplerinin yükselmesi, bahsi geçen durumla aynı mantığa dayanmaktadır.

Köylü ve işçiler dışında bir de bu kökenden gelen ve sonradan zengin olmuş kişiler de pavyonun müdavimleri arasındadır. Bu müdavimler, pavyonların sermayesinin büyük çoğunluğunu oluşturan meblağların kaynağı durumundadırlar. Genellikle esnaf, galerici ve müteahhitlerden oluşmaktadır. Her ne kadar işçi ve köylülere göre parasal durumları daha iyi olsa da onlarla aynı kültürün ürünleri oldukları için eğlence anlayışları da aynı olmaktadır. Fakat gece aleminde paraya göre muamele olduğu için parası olan bu kişiler Maltepe pavyonları gibi daha elit mekanlara takılmakta iken parası az olan köylü veya işçiler de Ulus'un salaş pavyonları gibi mekanlarda gece alemine katılmaktadırlar.

Ayrıca Ankara'da pavyonlarda çalınan müzikler ve oynanan oyunlar Ankara'nın yerel kültürüne kısmen hitap ettiği için açıkçası pavyona gitmek yetişen yeni nesil için kültürlerinin bir parçasıymış gibi algılanmaktadır. Zaten pavyon kültürü toplumda ve ailede yeniden üretilerek ve özendirilerek devamı sağlandığı için yeni yetişen nesil de aynı şekilde pavyona gitmekte ve yukarıda anlatılan erkeklik gösterilerini sergilemektedir. Genellikle pavyon kültürünü benimseyenlerin, buralara giden veya buralarda çalışan yani yakın çevresinde bu kültürü benimsemiş kişilerin çocukları

olduğunu da belirtmek gerekir. Toplumda ve ailede bu kültürün yeniden üretildiğine dair kanıtlar “bulgular” kısmında verilecektir.

Pavyondaki ikinci bir erkek tiplmesi *değnekçi* denilen tiptir. Önceki pavyon kültüründe bahsi geçen *belalı*nın görevini Ankara pavyonlarında bu tip almıştır. Pavyonun gece aleminde kendisini çileden imal etmiş olan *belalı* tipin eski sert yapısı aşınmış ve bunun yerine daha esnek biçimi olan *değnekçi* dediğimiz tiplleme gelişmiştir. Bir nevi Özarslan’ın (2016) bahsettiği *çakma belalı* tipllemesine daha yakın olan bir tiptir. Bu tipin bazı özellikleri *belalı* tipe benzer şekilde olup konsomatris kadını koruma misyonunu üstlenmiştir. Konsomatris kadının gece aleminde başı derde girdiğinde yardım isteyeceği bu tip, mekanın koruma görevlisi statüsündeki kişiler de olabilmektedir. Fakat en nihayetinde yukarıdaki alıntıda da bahsedildiği gibi konsomatris kadını korurken aynı zamanda onu elde etme gayreti de bu tipte görülmektedir.

Diğer bir tip olan *polis* tiplmesi ise bildiğimiz gerçek polislerin pavyon alemine dahil olmasıyla ortaya çıkmıştır. *Polislerin* genellikle kaba mizahları ve davranışları dikkat çeken unsurlar olduğu için, pavyon aleminde *polislerin* yer edinmesi tıpkı diğer tipler gibi normal karşılanmalıdır. Ayrıca pavyon sahipleri bir nevi *polislerin* istediklerini yerine getirmek zorundadır. Çünkü *polislerin* denetiminde olan pavyonlar her an baskın yiyebilir ve büyük meblağlarda zarara uğrayabilir. Bundan dolayı pavyon sahipleri *polislerle* aralarını iyi tutmaya çalışmaktadır. Karşılıklı çıkar meselesi ile işleri yürütmektedirler. Ayrıca pavyon sahipleri ve konsomatrislerin emniyetle ilgili sürekli işleri olduğu için bu kişilere ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Bundan dolayı özellikle konsomatrisler polis tanıdıkları yakınlarında tutup işleri düştüğünde halletmeleri için aramaktadırlar. Konsomatris kadınlar, alemde ayakta kalabilmek için hem *eşeğe*, hem *değnekçiye* hem de *polise* ihtiyaç duyarlar. Bu kadınlar erkeklerin dilini çözdükleri için anladıkları dilden konuşarak işlerini yürütmektedirler.

Konsomatris kadınlar pavyon aleminde çalıştıkları işin niteliğine göre üçe ayrılmaktadır. Birinci tip olan *muhabbetçi* kadınlar sadece müşteri ilk geldiğinde onlarla yeterince içki içerek ve muhabbet ederek hem kendisine hem işletmeye para kazandırma işlevini üstlenmektedirler. Müşteriyi iyice sarhoş ettikten sonra saat gece

2 civarı bu konsomatris tipinin müşteriyi işi bitmektedir. Çünkü müşteri iyice sarhoş olduktan sonra artık tamamen cinsel içerikli muhabbet ve hareketler başlamaktadır. Bunu bilen *muhabbetçi* kadın, müşteriyi yalnız bırakarak diğer bir konsomatris tipi olan *açık konsçu*ya meydanı bırakmaktadır. *Açık konsçu* ise müşteriyi cinsel içerikli muhabbetleri ve temasları yapmaktadır. Gecenin sonunda ise müşteri iyice kıvama geldikten sonra artık gece seks yapacağı bir kadın istemektedir. Bu sırada ise *açık konsçu* müşteriden ayrılmakta ve yerini *uçuşçu* denilen tip almaktadır. *Uçuşçu* ise erkeği alıp seks yapmak için mekandan ayrılmaktadır. Gazinolar bu sistem üzerinden müşteriyi temas kurmakta ve bu yöntemle çalışmaktadır³⁴. Ankara pavyon kültürünü açıklarken üzerinde durduğumuz pavyonlar ise daha çok gazino gibi çalışan pavyonlardır. Gazinoda bu kadın tiplerinin hepsi bir arada bulunup daha uzun süre müşteriyi ilişki sağlanmakta iken tele bar denilen yerlerde sadece belirli bir süre müşteriyi içki içip muhabbet ettikten sonra seks yapmak için mekandan ayrılan *uçuşçu* konsomatrisler çalıştırılmaktadır.

Durum bu çalışma usulünden ibaret olduğu için haliyle konsomatrisler pavyon aleminin baş aktörleri olmaktadır. Onlar olmadan hiçbir şekilde işletme yürümez. Yani kadını, pavyon aleminden çıkardığımızda neredeyse hiçbir erkek oraya uğramaz. İşletme sahipleri de bu konuda hem fikir olarak mülakat vermektedirler. Halbuki pavyonun tek amacı eğlenmek olsaydı o halde kadınlara ihtiyaç duyulmazdı. Fakat gerçekler bunun tam tersini göstermektedir. Yani konsomatris hem işletmeyi hem de kendini ayakta tutabilecek yegâne aktördür. Çünkü kadın burada erkekleri baştan çıkararak konumdadır. Bundan dolayı da işletme sahipleri konsomatris kadınları el üstünde tutarak her türlü ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Bir konsomatrisin gecelik kazancı 700 ile 1500 lira arasında değişmektedir (ek gelirler hariç). Tecrübeli ve alımlı konsomatrisler gecelik 1000 liranın aşağısında pavyonda çalışmamaktadır. Bu yönüyle

---

³⁴ "Gazino da böyle çalışıyor zaten. **Yani üç bayan tipi var. Muhabbetçiler:** yani biz oluyoruz. Bizim işimiz 2 ye kadar. Mesela diyelim sen geldin. Saat ikiye kadar sohbet, muhabbet, gırgır şamata, oyun, osu busu. Şimdi adamın kanına girmeye başlıyor. Başladıktan sonra eli ayağı durmuyor bu sefer. Çene susuyor el ayak başlıyor (cinsel dokunmalar). Hop ben kalkıyorum. **Açık konsçu** geliyor sonra. İşte onunla açık kons yapıyor artık meşrebine göre. Ne yapıyorsalar beni ilgilendirmez. Onun da işi bitiyor. En son **uçuşçu** geliyor, alıyor ve gidiyor. Yani sistem bu." (Konsomatris, kişisel görüşme, 2019).

bakıldığında konsomatrisi pavyonda tutan tek sebebin para olduğunu söylemek mümkündür. Aslında bu mekanları ve bu alemdeki tipleri sevmeyen ama sırf parası güzel diye bu çileye katlanan konsomatris kadınlar hem kendilerini hem de eğer varsa ailelerini lüks içinde yaşatmak için pavyonu kullanmaktadırlar. Yani pavyon, kısa yoldan parayı vurmanın yöntemi olarak görülmektedir. Nitekim de öyledir.

Özellikle eski tecrübeli konsomatris kadınların neredeyse hepsinin geçmişinde hayata dair izler bulunmaktadır. Acı hikayelerini geride bırakarak kısa yoldan para kazanmanın ve kendi ayakları üzerinde durmanın derdine düşen konsomatrisler, aslında geçmişlerindeki izlerden kalan yaraların hıncını da bir nevi buraya gelen erkeklerden almaktadırlar. Daha öncesinde onu üzen ve hayatını karartan erkeği gözünün önüne getirip pavyon alemindeki erkekleri parasının son damlasına kadar soymaktadırlar. Yani taşlaşmış bir vicdanın enkazı, pavyon aleminin erkekleri olmaktadır. Konsomatris kadın, erkeğin para harcaması için her türlü yola başvurmaktadır. Kendisini erkekler arasında sunarak erkeklerin onun için rekabet etmelerini sağlamaktadır. Bu sayede ise erkeğin hırs yapıp onu elde etmek için tüm parasını ortaya koymasına ve harcamayla erkekliğini ayakta tutmaya çalışmasına sebep olmaktadır. Çünkü konsomatris kadın burada baştan çıkarıcı konumdadır ve “baştan çıkarma, acımasızlık kültürünün bir parçasıdır; o kültürden bize kalan tek törensel biçimdir” (Baudrillard, 2005:153).

Pavyon ortamındaki tek rekabet, erkekler arasındaki konsomatris kadın üzerinden harcamayla yapılan erkeklik gösterileri değildir. Asıl ve en çetin olan rekabet konsomatris kadınlar arasındaki rekabettir. Kadınlar erkekler gibi düz bir biçimde savaşı tek bir yöntemle kazanma yoluna gitmezler. Kadınlar arasındaki neredeyse her dostluk gösterisinin arkasında aslında bir çelmenin ve rakibinin kozlarını eline almanın gayesi bulunmaktadır. Erkekler arasındaki rekabette gözlenen siyah veya beyaz olma durumu, kadınlara gelince gri bir hal almakta ve bu rekabetin yöntemi tamamen süreç alan savaş stratejilerine dönüşmektedir. Bundan dolayı konsomatris kadınlar sevmedikleri veya kendilerine rakip gördükleri kadınları gözden düşürmek için türlü planlar yapmaktadırlar. Bu planların en görünür olanı ortamda *masa bozmak* tabiridir. Bir kadın diğerinin mekandan atılmasını ya da onun gözden düşmesini istiyorsa ona

para kazandıran masaya gidip erkeğine türlü yalanlar veya kadını ispiyonlayan çeşitli sözler söyleyip onu ortamda rezil duruma düşürmektedir. Hatta böyle durumlarda erkekler arasında değil kadınlar arasında pavyonun orta yerinde saç baş kavgalar meydana gelmektedir. Fakat gecenin sonunda ya da sonraki gün, kavga eden bu kadınlar, genellikle samimi bir şekilde görünmektedirler. Sonuç olarak bahsettiğim gibi kadınların bu ortamdaki dostluğu, aynı zamanda birbirlerinin kuyusunu kazma stratejilerini de içinde barındırmaktadır (bunu kanıtlayıcı veriler yapılan görüşmelerin içerisinde mevcuttur).

Konsomatrislerle ilgili değinilmesi gereken bir diğer konu ise bu kadınların çalıştırılma mevzusudur. Eski pavyonlarda kadınlar genellikle tehditle senet imzalatıldıktan sonra çalışmaya mecbur bırakılırdı. Buralarda çalışan kadınlar eşinin veya yakın bir erkek arkadaşının aracılığıyla bir şekilde pavyon ortamına düşürülür hem aracıya (sokak jargonuyla pezevenk) hem de pavyon sahibine para kazandırma aracı olarak görülürdü. Burada “düşürmek” veya “düşmek” kavramına dikkat çekmek gerekir. Eskiden kadınlar, buralarda kendi isteğiyle çalışmadığı için birilerinin zoruyla düşürülürdü ya da düşerlerdi. “Pavyona düşmek” tabiri halk arasında bundan dolayı kötü bir çağrışım yaratmıştır. Fakat günümüzde pavyonların sıkı denetiminden dolayı sadece konsomatris kadınlar değil neredeyse bütün çalışanlar sigortalı bir şekilde istihdam edilmektedir. Şuan ki sistemde konsomatrisin çalıştırılması tamamen isteğe bağlı ve normal bir iş başvurusu şeklinde gerçekleşmektedir (işletmeci ve konsomatris kadınlarla yapılan görüşmelerden bu konuda hem fikir oldukları anlaşılmaktadır). Kadınlar çalışmak istemedikleri zaman mekandan ayrılıp başka bir mekanda işe başlayabilmektedirler. Bundan dolayı her ne kadar “pavyona düşmek” tabiri toplumsal hafızada derin bir şekilde iz bıraksa da günümüz pavyon işletmelerinde bu durum büyük oranda değişmiştir. 10.08.2005 tarihli ve 25902 sayılı İş Yeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik’te konsomatrislerin sadece ruhsatlı pavyonlarda çalışabilecekleri belirtilmektedir. Bundan dolayı pavyon sahipleri ceza yememek için ruhsatlı ve sigortalı çalışma kurallarına uymaya özen göstermektedirler. Zaten bu sıkı denetimlerden muzdarip olan birçok pavyon işletmecisini görebiliriz.

Ayrıca Ankara pavyon aleminde konsomatrisler en önemli baş aktör olduğu için hem işletmeciler tarafından hem de oraya gelen müşteriler tarafından oldukça önemsenmektedir. Hatta bazı konsomatrislerin pavyondaki danslarından dolayı şöhreti Ankara dışına taşmıştır. “Sarı Tutku”, “Kara Ece”, “İzmirli Burcu” gibi lakaplarla hem pavyon aleminde hem de sosyal medyada oldukça bilinmektedirler. Bazı pavyon çalışanı konsomatris kadınların sosyal medyadaki takipçileri binlere milyonlara ulaşmaktadır. Sadece erkekler tarafından değil kadınlar tarafından da oldukça yakından takip edilen konsomatrisler, bu hesaplarını aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Hatta bu konsomatrisleri takip eden kadınlar, bu yolla konsomatrislerin çalıştıkları mekanları öğrenmekte ve açıkçası pavyonda çalışmak özendirici olabilmektedir. Konsomatrislerin gecelik kazançları çok fazla olduğu için (zaten genellikle bununla övünürler) giyimleri kuşamları abartılı bir şekilde sosyal medyaya yansımaktadır. Zaten diğer kadınları en çok cezbeden tarafı da pavyonun, fazla para kazanmanın mekanları olarak görülmesi ve bu sayede istedikleri lüks yaşamı elde edebilmeleridir.

Konsomatrisin bu şekilde yer edinmesi eski görünümünü neredeyse tamamen değiştirmiştir. Artık konsomatrisler hem ayıplanan hem de özenilen ve ulaşılmak istenilen kişiler olmuşlardır. Haliyle konsomatris bu iki bakış açısı arasında kalmıştır. Pavyon ortamında da aynı mantık geçerlidir. Pavyon müdavimi erkeklerin gözünde konsomatris, pavyonda, elde edilmeye çalışılan kraliçe, dışarıda ise toplumsal dille orospunun tekidir. Muhafazakar erkek tipinin konsomatrise bu şekilde bakmasının sebebi, aslında kendisinin de ikilikler arasında sıkışmasıdır. Pavyonda hovarda dışarıda ise namuslu muhafazakar insan moduna girmesi onu bu kişilikler arasında bırakmıştır. Kendindeki bu iki zıt kutuplu karakter karmaşası, konsomatrisi değerlendirmesinde de etkili olmuştur.

Her ne kadar mevzu para koparmak olsa da konsomatris kadının da gece aleminde kendini tatmin ettiği bazı duygular vardır. Birincisi beğenilmenin ve kendisi için erkeklerin rekabet etmesinin ona verdiği hazdır. İkincisi ise; her gün makyajını tazeleyip farklı elbiselerle sahnede yer almak ve herkesin gözü önünde olmak, tüketim ve gösteriş nesnesi olarak kendisini diğer kadınlarla yarıştırmak, günümüz kadın

imajını ayakta tutan en önemli duygusal ve ruhsal tatmin yöntemi olduğu için bu durum, konsomatris kadınlarda da aynen mevcuttur. Kadın bir nevi pahalı giyinmek ve her gün farklı şekillerde güzelliğini ortaya koymak için pavyon aleminin bütün sıkıntılarına katlanmaktadır. İlk başlarda belli bir miktar para kazanıp sonra pavyondan ayrıлып başka bir iş kurmayı düşünen kadınlar, zamanla içerisinde bulunduğu lüks yaşamı ve ulaşılmaz insan olmayı içselleştirdikleri için bu yaşam tarzını kaybetmemek adına uzun bir süre bu mekanlarda çalışmayı sürdürmektedirler.

Tüm bu pavyon sahnesindeki tiplerin mekana bağlı oyun senaryolarını Goffman'ın dramaturjik teorisine dayandırabiliriz. Çünkü burada herkesin sergilediği bir *performansı* (rol: pavyondaki tiplerin sergiledikleri tavır ve davranışlar), oyunu oynadıkları *ön sahneleri* (seyirci önü: pavyon), *arka sahneleri* (gerçek olan: bu tiplerin aslında pavyon dışında farklı hayatları ve karakterleri vardır) (Wallace ve Wolf, 2018:319-320) vardır. *Ön sahne* olan pavyon ortamında sergiledikleri performans açısından kimse kendisi değildir (Çetin, 2018:82). Erkekler kadını elde etmek için oradaki etkileşimin gücüne tutulup kendi dışında bir kişilikle pavyon ortamında var olmaktadır. Karısına etmediği güzel sözlerle ve nazik olmaya çalışan tavırlarıyla konsomatris kadını etkileme yoluna gitmektedirler. Konsomatris kadın ise tüm bunların çoktan farkındadır ve tek odaklandığı nokta erkekleri olabildiğince soyup kendisine ve işletmeye para kazandırmaktır. Kişiliğini ve vicdanını tamamen dışarıda bırakmıştır. Goffman'ın (2014:65) deyiimiyle kadın, “resim, heykel veya sahnedeki aktör gibi, orada olmayan birisini, yani temsil ettiği ama olmadığı bir karakteri ima eden bir araçtır”. Artık erotik bedeni ve sahte³⁵ yüzüyle erkekleri tava getirmenin performansını sergilemektedir. Konsomatris kadın erkeklerle muhabbetinde yalan söylemekte ustalaşmış şekildedir. Bu yalanla o kadar içselleşmiştir ki sarhoş olması bile yalan söylemesine engel teşkil etmemektedir. Aslında konsomatris kadının yalan söylediğini erkekler de bilmektedir. Ama bu pavyon ortamındaki toplumsal etkileşim

---

³⁵ Konsomatrisler bu sahte yüzlerini abartılı makyajları ve giyinişleriyle oluştururlar. Makyaj yapan kadının yüzü artık kendine ait bir yüz değil gerçekliğin yok edilip yerine yaratılan yeni bir yüzdür. Bu şekliyle makyaj aslında ikiyüzlülüktür (Baudrillard, 2005:116).

onların dışında bir ruh hali verdiği için herkes pavyona gidip kendi rolünü oynadıktan sonra normal hayatlarına geri donmektedir.

4. BÖLÜM

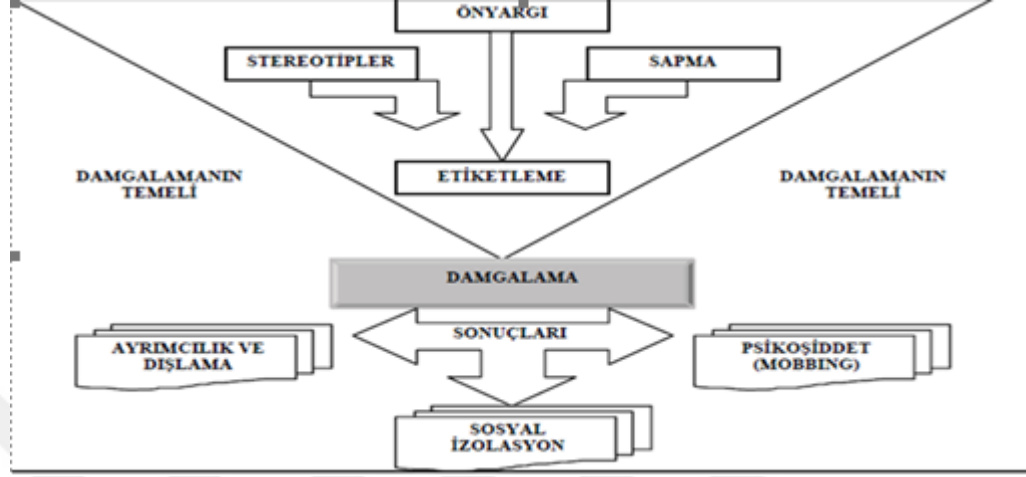
ETİKETLEME (DAMGA) TEORİSİ

4.1. Kavram Olarak Etiketleme

Etiketleme/damga teriminin tarihsel arka planındaki ilk belirlenimler Yunan toplumunda karşımıza çıkmaktadır. Yunan toplumunda “stizein”, kölelerin toplumsal konumlarını belirlemek ve değersiz olduklarını ifşa etmek için yerleştirilen bir işaret (Arboleda-Flórez, 2002:25-26). Bu işaretler yani damga, kişinin statüsünde anormal ve kötü olan her şeyi göstermeye yönelikti ve bedene kazınarak veya yakılarak oluşturulan bu işaretler, taşıyan kişinin damgalı (köle, suçlu veya hain) olduğunun kanıtıydı (Goffman, 2014:29; Hinshaw, 2007:23). Böylece, damgalanma ve damgalama süreci, ayırt edici işaretin tanınması ve daha sonra kişinin gözden düşürülmesi olarak iki temel unsurdan oluşurdu (Arboleda-Flórez, 2002:25-26).

Toplumun belli normlarının ihlal edilmesi ya da toplumsal uzlaşma fikirlerinin dışında bir görünüme, fikre, tavra, davranışa veya karaktere sahip olunması beraberinde ön yargı ve kalıp yargıları, akabinde ise etiketlemeyi ve ayrımcılığı getirir. Toplum kendi kurallarını inşa ederken aslında sapma durumlarını da belirlemiş olur. Böylece toplumsal hafızada yer edinen bazı belirlenimler kişinin damgası olarak ortaya çıkar. Damgalama ile ilgili klasik tartışmaların çoğu, damgalamanın, kültürde bol miktarda olan gözden düşürülmeyi, olumsuz görüntüleri ve klişeleri içselleştirdiğini varsayar (Crocker, 1998:89). Bu minvalde Corrigan ve Watson gibi yazarlar damgalanmanın anlaşılmasında üç kavramı ayırt etmektedirler: tutumlarımızı önceden belirleyen olumlu fakat daha sık olarak olumsuz sosyal bilgi yapıları olarak tanımlanan *klişeler*; bir kişi veya grup negatif stereotipleri onayladığında gelişen bilişsel ve duygusal tepki olan *önyargı*; ve önyargı ortaya çıktığında davranışsal tepki olan *ayrımcılık* (Arboleda-

Flórez, 2002:25-26). Damganın ortaya çıkmasına sebep olan belirtileri ve bu belirtilerin sonuçlarını Yaman ve Güngör (2013: 253)'den alıntılararak kabaca aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

Şekil 4.1. Damgalama ve Damgalama ile İlişkili Kavramlar

Damga kavramını tanımlamadan önce *sapma* kavramına değinmek gerekir. Çünkü en nihayetinde toplum nezdinde meşru veya hoş görülme-yen tutum ve davranışlara sahip kişi, toplumsal normlardan sapmış demektir. Sapmayı, toplumun belirlediği kuralların, normların veya meşru düzenin dışına çıkma olarak tanımlayabiliriz. Toplumun normlarını ve değerlerini tehdit eden ve toplumsal kuralları ihlal eden davranışlarda bulunma, genel olarak toplum tarafından *sapkınlık*, bu işi yapanlar da *sapkın* olarak nitelendirilir (Çetin, 2017:83). Sapmanın kural dışı olarak kabul edildiği toplumda damganın sapma neticesinde ortaya çıkacağını söylemek gerekir. Çünkü toplumsal bakış açısı, kendi oluşturduğu standartlar dışında kalan bireyleri hem soyut hem de somut düzeyde bir ayrıma tabi tutar. “Sapmayı açıklayan değişik kuramlardan olan ve sapmayı yanlış ruhsal işlevler açısından ele alan Etkileşim Kuramının en önemli görüşü “Etiketleme Kuramı”dır ve bu kurama göre kişi, eğer toplumda bir normu herhangi bir şekilde ihlal etmişse bu kişiye “sapkın” etiketi vurulur ve ona toplumun bakışı değişerek kişi de zamanla bu etiketi içselleştirir ve kişiliğinin bir parçası haline getirir” (Göksu ve Karakaya, 2009:29).

Edwin Lemert'in “Social Pathology: Asystematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior” isimli eserinde belirttiği *birincil ve ikincil sapma*

durumlarından birincil sapmanın, kural ihlallerinin henüz toplum tarafından damga olarak görülmediği fakat ikincil sapmanın toplumsal olarak dışlama seviyesine geldiği ve kişinin toplumsal kurallara karşı tepki geliştirdiği durumları ifade etmektedir (Karğın, 2016:151-152; Dursun, 1997:310-311). İkincil sapma, damgayı ortaya çıkaran durumu tanımlamaktadır. Bu minvalde sosyal açıdan kabul görme vasfını tamamen yitirme durumuna *damga*, bu vasıfsız kişiye de *damgalı* diyebiliriz (Goffman, 2014:23). Bu durumda damgalama koşulları, bireylerin reddine yol açar, çünkü bu bireyler insanlıklarını başkalarının gözünde tehlikeye atan bir niteliğe sahiptir (Crocker, Cornwell ve Major, 1993:60). Etimolojik olarak ilk kez Eski Yunanca’da delmek, delik, yara, iz gibi anlamlarda kullanılan damgalama, günümüzde ise semantik köküne yakın bir anlamda, gözden düşmenin, itibar düşüklüğünün ve aşağılanmanın ifadesi olarak kullanılmaktadır (Goffman, 2014:29; Özmen ve Erdem, 2018: 186). Sonuç olarak damgalama, toplumsal kuralların ve değerlerin dışındaki bireyin sapkınlık veya anormal olarak kabul edilen görünümüne ya da tutum ve davranışlarına konulan etiketin *kalıplaşmış sosyal yargısı* olarak tanımlanabilir.

4.2. Etiketleme Teorisi

1938’de "Kötülüğün Tiyatrosu" (Dramatization of Evil) makalesini yazan ve damgalama teorisinin kurucusu olarak sayabileceğimiz Frank Tannenbaum’a göre, “kişinin tutuklanması ve yargılamaya tabi tutulması bir kamusal tanıma işlemidir ve tutuklanan kimseye bir etiket yapıştırılması toplum tarafından o kimsenin suçlu olduğunu göstermeye yarayan bir işarettir” (Dursun, 1997:309). Tannenbaum, 1938 yılında “Suç ve Toplum” isimli kitabında kamu görevlilerinin, çevreye zarar verenlere karşı uyguladıkları muamelenin, bu insanların kötü olarak anılmasına ve daha ciddi sapma ve suç davranışı sergilemelerine sebep olduğunu söylemiştir (Karğın, 2016:147-148). Ayrıca Edwin Lemert, yüksek görünürlüğü olan ve ciddi toplumsal reaksiyona yol açan tekrarlanan sapmaların, bir sapkın olarak “ben” tanımına yol açabileceğini, yani, bir birey, sapkın olarak benlik kavramını geliştirebileceğini ve bu nedenle de sapmaya katılımın daha kararlı hale gelebileceğini belirtmiştir (Bernburg, 2009:2). Bu görüşler damganın anlamına ilişkin farklı bir bakış açısı getirmiştir. Böylece işlevselci bakış açısı olan damganın sapmayı andıran anlamı ve tamamen bireye atfedilen olumsuz çağrışımı, farklı görüşler tarafından tekrar şekillenmiştir.

Etiketleme yaklaşımıyla ilgili temel açıklamalar, Tannenbaum (1951) ve Lemert'in (1951) ilk çalışmaları ile özellikle Becker (1963), Goffman (1963) ve Scheff (1966) tarafından yapılmıştır (Bernburg, 2009:2).

İşlevselci yaklaşımın toplumsal kuralların gerekliliğine vurgu yapması sapmanın sadece bireysel edim olarak algılanmasına ve toplum etkisiz bir olgu olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Tersine sembolik etkileşimci yaklaşım, damganın bireysel bir durum değil toplumsal, psikolojik, çevresel birçok faktörün ürünü olduğunu söylemiştir. Diğer bir deyişle sembolik etkileşimciler, sapmanın bir durum olarak değil süreç olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve sorunun analizinde, normal veya sapan davranış olsun, ilgili tüm aktörlerin etkisinin göz önüne alınması gerektiğini savunmuşlardır (Göksu ve Karakaya, 2009:28). Bu savununun önemli isimleri olan Erving Goffman ve Howard S. Becker, damga/etiketleme kuramının açıklanmasında öncü isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.1. Erving Goffman

Goffman “Damga (Stigma)” isimli eserinde damganın nasıl oluştuğuna, damganın normaller ve damgalılar açısından nasıl bir anlam ifade ettiğine ve damganın sosyal etkileşimci bir çerçevede değerlendirilmesine ilişkin bilgilerden bahsetmektedir. İşlevselci yaklaşımın toplumu koruma odaklı anlayışına karşın Goffman, bireye odaklanmış biçimdedir. Bu çalışmanın dikkate değer bir başarısı, sosyolojik geçmişine bakılmaksızın, okuyucuya damgalamanın dinamiklerini ya deneyimsel ya da teorik bir bakış açısıyla eleştirel bir gözle bakmaya teşvik etmesi ve toplumun ötekileştirilmiş bireylere ve gruplara karşı tutumları üzerine araştırma ve analiz üretmenin kanıtlanmış bir çerçevesini sunmasıdır (Whitehead, Carlisle, Watkins and Mason, 2001:21).

Goffman (2014:29-79), damgayı açıklarken *kişinin varsayılan toplumsal kimliği* ile *fiili toplumsal kimliği* arasında ayrıma gider. Bu ayrım ve toplumsal kimlik arayışı ile kişiler hakkında kestirimler veya yargılarda bulunulur (Karabıyık, 2016:1). Kişinin ilk başlarda damgasına ilişkin bilgiler elde yokken bu kişi varsayılan kimliği üzerinden değerlendirmeye alınırken, damgasına dair ipuçları ortaya çıktıktan sonra bu kişi artık farklı bir kategoriye sokularak damgasını içeren fiili toplumsal kimliği üzerinden

zihinsel bir ayrıştırmaya tabi tutulur. Bu durumda kişinin varsayılan ve fiili toplumsal kimliği arasında bir uyumsuzluk meydana gelir ve Goffman, bu uyumsuzluk sonucunda ortaya çıkan damgayı son derece itibarsızlaştırılmış bir kimliğe atıfta bulunmak için kullanır. Bu noktada Goffman, bir ayrıma giderek aynı sürecin iki farklı durumundan bahseder; *itibarsızlaştırılmış* veya *itibarsızlaştırılabilir* bir vasfa sahip olmak ve bu vasıflar üzerinden, kişiyi damgalı olarak nitelemeye götüren bir yargıda bulunmak.

Goffman, üç damga tipinden bahsetmektedir:

1- Bedenin korkunçlukları -muhtelif fiziki deformasyonları.

2- Zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları.

3- Irk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar (Goffman, 2014: 33; Mason, Carlisle, Watkins, ve Whitehead, 2001:8; Çetin, 2017:83; Major ve O'Brien, 2005:395; Sevim, 2017:472).

“Bunlardan ilkinde, bedenin hor görülmesi ve aşağılanması söz konusudur – çeşitli fiziksel bozukluklar buna örnektir, daha sonra zayıf irade, baskın ve doğal olmayan tutkular, tehlikeli ve katı inançlar ve sahtekârlık olarak algılanan bireysel özelliklere işaret eden damgalar söz konusudur ve bu damgalar; örneğin akıl hastalığı, tutukluluk, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, suç, intihar girişimleri ve radikal politik davranış gibi bilinen bir kayıttan ortaya çıkmaktadır ve son olarak, ırk, ulus ve din gibi alanları içeren kabile damgasından bahsedilir: bunlar, nesiller yoluyla aktarılabilen damgalardır ve bir ailenin bütün üyelerini eşit olarak kirletirler.” (Timurturkan, Demez, Kart, Ertan, Cankurtaran ve Aktin, 2017:141).

Bu damga tiplerinin var olduğu kişiler *damgalı* bireyler olarak toplumda yer edinirken onların karşısındaki kişilerden Goffman, *normal* bireyler olarak (yani bizler) bahsetmektedir. Goffman’a (2014:33-34) göre biz normaller, damgalılara karşı aşağıdaki şekilde tavır takırız:

“Damgası olan bir kişiye dönük biz normallerin takındığı tutumlar ve ona dönük eylemlerimiz iyi bilinir, çünkü iyilikseverlik eylemi tam da bu tepkileri yumuşatmaya ve abat etmeye yöneliktir. Şüphesiz, tanım gereği, biz damgalı bir kişinin pek de insandan sayılmayacağına

inanırız. Bu zanna binaen, onun yaşamım zorlaştıran, birçok durumda düşünmeden de olsa etkili olan muhtelif ayrımcılıklar uygularız. Onun aşağı hâlini açıklamak ve temsil ettiği tehlikeyi izah etmek için bir damga teorisi, bir ideoloji inşa eder; bazen de sosyal sınıf gibi başka farkları temel alan bir hasımlığı akla yatkın kılmak için rasyonel gerekçeler buluruz.”

Normaller, damgalı bireylerin olduğu ortamlarda, muhtemelen duruma pek de uygun düşmeyen kategorileştirmeler yaparlar ve bu durumdan, yine muhtemelen, hem söz konusu damgalı kişi hem de normaller rahatsızlık duyar (Goffman, 2014:51). Çünkü damganın zihinlere yerleşmiş hali, normallerin damgalı bireye normal davranmasını engeller. Bu engele karşı koyamayan normaller ve kendisini sürekli olarak normallerin dünyasına sokmaya veya onlardan kaçmaya çalışan damgalılar birbirlerine karşı bizi kalıp fikirler geliştirirler. Bu fikirlerden Goffman (2014:49) şu şekilde bahsetmiştir: “Bizler de damgalı bireyin ya ziyadesiyle saldırgan ya da ziyadesiyle mahcup olduğu yönünde bir hissiyata kapılırız ve bunlardan hangisi söz konusu olursa olsun, damgalı bireyin eylemlerimize, kasıt taşıyorlarmış gibi birtakım anlamlar atfedip böyle bir okumaya fazlasıyla meyilli olduğumu düşünürüz”.

Goffman (2014:65-70) damgalıların sosyalizasyon sürecinde geçirdiği dört safhali ahlaki kariyerden bahsetmiştir: birincisi normalin bakış açısını öğrenmesi ve içselleştirmesi, ikincisi ailenin damgalıya kapsül oluşturarak tehlikelerden koruması, üçüncüsü damgasını öğrendiği ve bundan dolayı geçmişini köklü bir şekilde sorgulaması, dördüncüsü ise kendi kimliğini kabullenmesidir. Damgalanmış birey, oluşturduğumuz kimlikle ilgili aynı inançlara sahip olma eğilimindedir; çünkü daha geniş bir toplumdaki getirdiği standartlar onu, başkalarının kusur olarak gördükleri şeylere yakın yaşamak için donatmaktadır (Goffman, 2014: 36). Başka bir deyişle, algılayıcıların aşağılayıcı tutumları söz konusu gözden düşürülmüş özelliğin sahibi tarafından içselleştirilebilir (Hinshaw, 2007:25). Bu aşamaları geçiren damgalı ile normal arasında statü farklılıkları da bu süreç içerisinde oluşmuş olur. Ki zaten Goffman’ın (2014:81-82) bahsettiği *toplumsal bilgilerin oluşturduğu normallere ait olan statü sembolü* ve onun karşısında konumlanan damgalıya ait *damga sembolü*, bu farklılığın belirginleşmesine işaret etmektedir.

Normallerin, damgalıların içinde bulunduğu toplumsal kategorinin dışında konumlandıkları herkesçe bilinen bir şeydir. Normallerin takındığı bu tavra karşılık asıl mevzubahis olan damgalıların verdiği tepkileri değerlendirmektir. Statü sembolünü taşıyan normaller damgalanmaya karşı ayrımcı davranırlar ve başka türlü tepki gösterirler, damga sembolünü taşıyan damgalılar ise buna genellikle gücenirler. Bir kişi başkalarına karşı damgalanmanın suçu haline geldiğinde, Goffman'ın analizine göre, bu birey bir dizi duygusal reaksiyon yaşar (Whitehead ve diğerleri, 2001:22). Damgalılar, bu durum karşısında başkalarına ve kendilerine cevap vermenin yollarını geliştirmeye çalışırken bu etkileşim ortamında yaratılan kişisel hayal kırıklıklarının ve sorunlarının üstesinden gelmek için çeşitli teknikler, damgalanmış birey tarafından benimsenir (Defleur, 2015:141-142).

Goffmancı bakış açısında durum tanımından hareketle gerçekleşen yüz yüze etkileşim çerçevesinde gerçekleşen damgalı ve normalin eylemleri ve yorumlayıcı stratejileri ön plana çıkarılır. Goffman, bu stratejilerden daha çok yüz yüze karşılaşmalarda (karma temaslar: sosyal karşılaşmalar) meydana gelen durumların analizini yaparken bahseder. Goffmancı yaklaşımla bu stratejiler damganın gizli olup olmamasına göre değişiklik arz eder; itibarsızlaştırılmış bir birey ilk olarak karma temaslarda ortaya çıkan gerilimleri yönetme yoluna giderken itibarsızlaştırılabilir bir damgalı için (yani damgası gizli olan biri için) ise öncelikle önemli olan damgasına ilişkin bilginin açığa çıkmasını önleme adına kontrolü sağlamaya çalışmasıdır. Burada damganın görünür olup olmamasına göre değişen stratejiler ve teknikler ortaya çıkmaktadır. Örneğin itibarsızlaştırılmış birisi kendi damgasını benimseyip diğerlerini damgalı olarak addedebilir. Ya da normaller ile yakın temas kurmak için yani onlar gibi olmak için çeşitli spor dalları veya uğraşlar icra edebilir (ten rengi açıcı maddeler, gençleştiriciler, vücut geliştiriciler, konuşma terapileri, topluluk içinde özgüven edinme sırrını öğrenmeye çalışma gibi) (Goffman, 2014: 38-39). İtibarsızlaştırılabilir birey ise “aldatıcı görünüm sergileme, “mış, miş gibi yapma”, normallerin özelliklerine sahip olmak için “kimlik karıştırıcılar” kullanma şeklindeki stratejiler” geliştirebilir (Goffman, 2014: 19-20). Bu tartışmalar Goffman tarafından toplumsal kimlik, bireysel kimlik ve ego kimliği gibi çoklu kimlik tanımlamaları üzerinden yapılır. Sonuç olarak damgalılar her zaman kusurlarını kontrol altına alma ve yönetme

konusunda büyük çaba sarf ederler. Bunu büyük oranda normallerin bakış açısını değiştirmek adına yaparlar. Fakat ister itibarsızlaştırılmış ister itibarsızlaştırılabilir bireyler ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar “diğerlerinin kendisini gerçekten kabullenmedikleri ve kendisiyle eşit bir seviyede temasa geçmeye razı olmadıkları” yönünde bir algıya sahip olurlar (Goffman, 2014:36).

Damgalı bireyler, kendilerini kabullendirme çabasının yıkıcı sonucunda buna karşı koymanın stratejileri dışında aynı acıyı paylaşan kişilerle birlik olma yoluna giderler. Goffman’ın bahsettiği üç damga kategorisine giren damgalılar, kendilerine uygun ve damgalıları savunan kurum veya kuruluşlara ya da informel oluşumlara katılmaya meyil gösterirler. Goffman’ın *halden anlayan ötekiler* olarak bahsettiği bu gurup veya kişiler, ilk başta kendisi gibi damgası olan bireyler ve kendisini damgalılara kabullendirebilmiş yani damgalıların güvenini kazanabilmiş normallerden oluşur. Fakat gurup liderliğini yapan damgalı bireylerde gözlenen durumlardan birisi statüsü gereği gurup liderinin kendisini diğerlerinden ayırma ve toplumsal kabul açısından kendisini daha sosyalleşmiş birisi haline dönüştürmeye çalışmasıdır (Goffman, 2014:60). Damgalının kabul görme çabası aslında damgalıları savunurken bile ortaya çıkmaktadır.

Tüm bunların sonucunda şunu söyleyebiliriz: toplumun (normallerin) genel bir özelliği damgayı idare etmektir ve damgalının özelliği ise bu idare ediliş karşısında normallerin kendisine yönelik algısını değiştirmek adına sürekli çaba göstermektir. Bu yönüyle normalin ve damgalanmışın rolleri aynı bütünlüğe ait olduğundan dolayı aynı kumaşın iki parçası olarak değerlendirilebilir (Goffman, 2014: 183). Damgalıların sürekli teyakkuzda olması ve kendini kabullendirme çabaları ve normallerin de sürekli damgalının damgasını idare etmesi hususunda vicdani bir gerekliliği yerine getirmeye çalışması, toplumun farklı iki katmanındaki insanların aynı ortamı paylaşmalarından dolayı zorunlu bir birlikteliğin kuralları olmuş durumdadır.

“Sonuca bağlamak gerekirse damga kavramının, iki sütun hâlinde ayrılmış somut bir bireyler topluluğunun -damgalılar ve normaller-mevcudiyetinden ziyade, en azından bazı ilişkiler çerçevesinde ve hayatın belli dönemlerinde her birimizi iki rolü de oynamaya götüren ve her yerde mevcut bir toplumsal sürecin edimini içerdiğini tekrarlamak isterim. Normal ve damgalı, somut kişiler değillerdir, ikisi

de birer bakış açısidir. Bu bakış açıları, karma temaslar esnasında, layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince toplumsal olarak üretilirler. Bir birey daimî sıfatlar tarafından tiplendirilebilir elbette; bulunduğu birçok toplumsal durumda, damgalı rolünü oynamaya zorlanabilir ve bu durumda ondan, bu çalışmada yaptığım gibi, kaderinin onu her şeyiyle normallerin zıddında konumlandığı damgalı bir kişi olarak bahsetmek doğaldır. Ne var ki, sahip olduğu bu damgalayıcı nitelikleri, iki rolün doğasını kati surette belirlemez; bu nitelikler sadece, damgalının rollerden birini veya diğerini oynama sıklığını tanımlar” (Goffman, 2014:192).

4.2.2. Howard S. Becker

Becker, özellikle “Hariciler (Outsiders)” isimli eserinde toplum nezdinde sapkınlığa farklı bir anlam yükleyerek sade ve basit bir dille içinden geldiği³⁶ haricileri/sapkınları anlatmaktadır. Görüşmelerden alıntılarını kanıt olarak sunan Becker, sokağın dilini akademik mecraya taşımıştır. Chicago ekolünün devamı olması nedeniyle Goffman’la aynı bakış açısının farklı biçimlerini dile getirmiştir. Sapkınlığın aslında toplumsal bakış açısının sürekli yeniden ürettiği bir etikete denk düştüğünü söylemesi onun damgalılara bakış açısının etkileşimci bir bakış açısı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Becker, sadece toplum tarafından sapkın olarak nitelenen kişilere odaklanan sosyolojik çalışmalara karşı çıkarak ona sapkın diyene de dönüp bakmaktadır ve değerlendirmesini her iki tarafın bakış açısından yapmaktadır.

Becker, hariciler olarak nitelediği kişileri sadece sapkınlar olarak ele almamaktadır. Becker’a (2017:21) göre toplum açısından sapkınlar haricilerdir fakat haricilere göre de onları yargılayanlar harici olabilmektedir. Burada harici kavramı, kendisini normal olarak addedip diğerlerini kendisi dışında tutan dışarıdakilere atıfta bulunmak için kullanılmıştır.

Sosyolojik bakış açısına göre sapkınlık, üzerinde uzlaşmış herhangi bir kuralın ihlali olarak tanımlandığı ve toplum bu kuralların dışında kalanları türdeş bir kategoride ele aldığı için Becker’a göre (2017: 28-29) bu varsayım, sapkınlığın toplumsal etkenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Yani toplum kurallar koyarak aslında

---

³⁶ Becker’ın kendisi de bir dans müzisyeniydi. Dans müzisyenleri kendilerini toplumdan soyutlamış olmaları sebebiyle birer hariciydiler.

karşısında olan sapkınları da üretmiş olur. Ayrıca sapkın davranış başlangıçta çeşitli nedenlerden ve koşullardan kaynaklanabilse de, bireyler sapma olarak etiketlendikten veya tanımlandıktan sonra, sıklıkla kendinin ve başkalarının bağlı olduğu negatif stereotiplere (damgalama) gönderme yapan sapkın etiketten dolayı yeni sorunlarla karşılaşır (Bernburg, 2009a:187).

Becker, kitabının ikinci bölümünde sapkınlık türlerine değinmektedir. Becker (2017:41-42) toplumsal algılama ve yorumlamaya göre dört tür sapkınlıktan bahsetmektedir.

	İtaatkâr davranış	Kural ihlal eden davranış
Sapkın olarak algılanan	Mesnetsiz suçlanan	Pür sapkın
Sapkın olarak algılanmayan	İtaatkar	Gizli sapkın

Toplumsal kurallara uyan kişiler *itaatkar* olarak görülmektedir. Bazen itaatkar olduğu halde *mesnetsiz suçlamalarla* sapkın haline gelen kişiler de vardır. Hem kuralları ihlal eden hem de görünür halde olanlar *pür sapkın*lardır. Bir de aynı şekilde kuralları ihlal eden fakat sapkınlığı toplum nezdinde ortaya çıkmayan daha çok iç duyguların körüklediği gizem içerisinde eylem ve düşüncelerini icra eden *gizli sapkın*lar vardır. Örneğin esrar kullanıcılarının çoğu gizli sapkındır (Becker, 2017:94). Goffman'ın bahsettiği *itibarsızlaştırılabilir damgalı* ile Becker'ın bahsettiği *gizli sapkın*ın, damgalarının açığa çıkmaması adına geliştirdikleri stratejiler benzerlik göstermektedir.

Bu sapkınlık modelleri sadece birer kavramsallaştırma olmakla beraber asıl önemli olan soru şudur: “kişi gerçekleştirdiği sapkın eylemi neden yapmak ister?”(Becker, 2017:48). Aslında bu sorunun cevabı kurallara uyanlarla sapkınlar arasındaki farklara atıfta bulunmaktadır. Becker bu sorunun cevabını vermeden önce sorunun altında yatan asıl niyeti sorgulayarak farklı bir yorumu gündeme getirir: “Neden insanlar onaylanmayan şeyleri yapmak isterler sorusu yerine neden geleneksel normlara bağlı insanların sahip oldukları sapkın itkileri gerçekleştirmeye kalkışmadıklarını sormamız

gerekir” (Becker, 2017:48-49). Aslında bu soru daha mantıklı bir izaha yol açmaktadır. Çünkü Becker’ın da bahsettiği gibi *normal* olarak addedilen insanların hayal dünyaları gerçek dünyalarına göre çok daha sapkın olmasına rağmen bu sapkınlıklarını gerçekleştirememelerini sorgulamak daha yerinde bir tahlil olacaktır. Becker ekler: “bu soruya yanıt olabilecek şey, normal bir kişinin giderek daha fazla geleneksel kurumların ve davranış biçimlerinin parçası haline geldiğinden dolayı *bağlılık geliştirme* sürecinde bulunabilmesi ve bu bağlılık geliştirmekten dolayı da sanki onlara dışlanmış gibi görünen belli davranış biçimlerini benimsemeleri” sonucunda ortaya çıkan durumun analizinde yatmaktadır (Becker, 2017:49). Fakat normal olarak görülen kurallar çerçevesinde sapkınlığa bakış, beraberinde sapkınlık denilen durumun değerlendirmesinin tek taraflı olmasına ve bunun da aslında sapkınlığı pekiştirici bir işlevi ortaya çıkarmasına sebep olmaktadır. Yani harici kişi uyum sağlamakta sıkıntı çekmekte (Timurturkan ve diğerleri, 2017:144) ve sapkını daha çok sapkın hale getirmektedir. Böylece Goffman’ın da bahsettiği gibi damgalı hep dışarıda kalmakta ve normal ile damgalı, uzlaşmaz bir toplumsal ayrışmanın iki parçası haline gelmektedir. Goffman ve Becker’ın üzerinde hemfikir oldukları bir nokta bu ayrışmanın toplumsal kurallar tarafından hep yeniden üretildiğidir ve aynı zamanda damgalı ve normal tanımlamalarının toplumsal bir kategorileştirme olduğudur.

Becker, sapkın gruplarına örnek olarak esrar kullanıcılarını ve dans müzisyenlerini vermiş, yaptığı mülakatlarla hariciler grubundaki bu kişilerin deneyimlerini ve topluma karşı bakış açılarını analiz etmiştir. Becker (1953:235), “Becoming a Marijuana User” isimli makalesinde sapkın olarak sınıflandırılan esrar kullanıcılarının bu davranışı sergilemelerini, onları bu davranışa katılmaya yatkın hale getiren veya motive eden bazı özellikleri incelemiştir. Becker, bu hususa ayrıca “Outsiders” eserinin üçüncü bölümünde yer vermiştir. Ona göre esrar kullanıcısı ilk önce tekniği öğrenir, sonra esrarın etkilerini algılamayı öğrenir ve daha sonrasında ise bu etkilerden keyif almayı öğrenir (Becker, 2017:72-84). Ayrıca Becker sonraki bölümde esrar kullanımına karşı kural koyucuların denetimine ilişkin bazı engellemelerden bahsetmiştir. Becker’a göre (2017:89-106) bu engellemeler; maddenin arzını ve maddeye erişimi sınırlandırma, kullanıcı olmayanların esrar kullanmayı öğrenmelerine engel olma ve davranışı gayri ahlaki olarak tanımlama şeklindedir.

Benzer incelemeyi dans müzisyenleri üzerinde yapan Becker, bu kişilerin de esrar kullanıcıları gibi davranışlar sergiledikleri ve sonuç olarak kendilerini toplumdan soyutladıklarını söylemektedir. Becker, müzisyenlerin kendileri ve müzisyen olmayan kişiler arasındaki çatışmasına, ticari ve caz müzisyenlerinin bu çatışmaya ilişkin uzlaşma noktalarına ve müzisyenlerin geleneksel toplumdan ayrılma biçimlerine ve yalıtılmışlık hislerine odaklanmaktadır (Becker, 2017: 113). Ayrıca belirtmek gerekir ki Becker'ın bahsettiği caz müzisyenlerinin parasal sıkıntılardan dolayı ticari müzisyen olmak zorunda kalmaları, Goffman'ın damgalıların normallerle karma temaslarında ayrımcılığa uğramamak için normallerin kurallarına boyun eğmeleri ve onların istekleri doğrultusunda hareket etmeleri hususuyla benzerlik göstermektedir.

Sapkın olarak değerlendirilen her iki grubun toplumsal kuralları yok saymaları ve kendi yaşam tarzlarını oluşturduklarından dolayı toplumsal denetimi etkisiz hale getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bundan dolayı Becker'a (2017:87) göre, sapkın davranışın kökenindeki önemli öğeler, kişilerin genel toplumsal denetimlerden uzaklaştığı ve daha küçük gruplarınkilerle uyumlu hale geldiği süreçlerde aranmalıdır. İşte bu küçük gruplar geleneksel topluma karşı kendi alt kültürlerini (Gençosmanoğlu, 2015:124) ve kurallarını oluşturarak kendilerini normal addedip diğerlerini anormal olarak görme eğilimi göstermeye başlarlar.

Becker, son olarak, etiketleme eylemini, toplumsal açıdan sapkın olanların eylemlerinin tek açıklaması olarak düşünmenin yanlış olacağını ifade ederek "etiketlenme kuramı" isminin yerine, "etkileşimci sapkınlık kavramı" adını kullanmayı yeğlemiş ve Sosyologların çalıştığı şeyin toplumdan ziyade kolektif eylem olduğunu dile getirmiştir (Karaduman, 2019:229).

5. BÖLÜM

AİLE HAYATI

5.1. Tarihsel Süreçte Aile Kurumu

Aile sözcüğü, Latince “famulus” yani “evcil köle” anlamından türetilmiş, “familya” sözcüğü ise tek efendiye/bireye bağlı kölelerin bütünü, başka bir anlamda ise kandaş ve kayınların topluluğu anlamında kullanılmıştır (Güler ve Ulutak, 1992:52, Engels, 2015:73). “İngilizceden bilinen ve artık gittikçe dünya dillerine marka olarak etki eden sözcük, “family” sözcüğü köken bilim olarak orta dönem İngilizcesindeki “familie”ye geri gitmekte; o sözcük de Fransızca ve Latince “familia”ya dayanmakta ve evdeki akrabalar kadar hizmetçileri ve uşakları da içermektedir.” (Ayan, 2012:227).

Aile, evlenme bağıyla birbirlerine bağlanmış, aynı mekanda yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde birbirlerine etki eden, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uygun bir kültür yaratıp kuşaktan kuşağa sürdüren toplumsal bir birimdir (Güler ve Ulutak, 1992:53). Toplumun temel unsurlarından olan aile en genel tanımıyla, ana-baba-çocuklar ve kan bağı olan akrabalarından meydana gelmiş toplumsal ve ekonomik bir birlikteliktir (Gökçe, 2012:51; Duman, 2012:21). Aile, kan, evlilik veya evlat edinme ile ilişkili insanlardan ve buna karşılık, bir hane halkı, aynı konut birimini işgal eden insanlardan oluşur (Henslin, 2015:302). Aile toplumun en küçük birimi olarak bireyin toplumsallaşmasını, dış dünyadan korunmasını, ekonomik güvencenin verilmesini, cinsel hayatın düzenlenmesini ve kültürün nesilden nesle aktarılmasını sağlayan kurumdur.

Toplumun temel unsurunu teşkil eden aile, insanlığın başlangıcından bu yana süreç içerisinde çeşitli değişikliklere maruz kalsa da varlığını günümüze kadar korumuştur

(Turgut, 2017:94). Çünkü insanlar toplumsallaşma özelliği gösterdiği andan itibaren aile kurmaya da önem vermişlerdir. Din gibi ailenin mevcudiyeti de özellikle modern öncesi toplumlar için önem arz etmektedir. İlkel yaşama değin bu husus geriye gitmektedir.

İlkel yaşamda asıl amaç hayatta kalmaktır. Bunu sağlamanın yegâne yolu ise bir arada olmaktır. İlkel insanlar vahşi doğadan korunmak için bir arada yaşamayı elzem olarak görmüşlerdir. İlkel insan toplulukları gerek doğanın acımasız koşullarından korunmak gerekse ekonomik geçimlerini sağlamak için başta toplu yaşamayı daha sonrasında ise aile olmayı önemsemişlerdir. Aile daha çok bir korunak ve soyu devam ettirmenin bir yolu olarak görülmüştür.

Ailenin oluşumu hakkında farklı fikirler ortaya atılmakla birlikte bu fikirler kesinlik arz etmemektedir. Fakat yine de bu fikirlerin derlemesini vermek en azından tahmin yürütmek adına faydalı olacaktır. Bu anlamda ailenin kökeni dair dört temel yaklaşım olduğu görülmektedir:

1. Ailenin meydana gelişini cinsel içgüdüyle açıklayanlar,
2. Ailenin meydana gelişini “mutlak cinsi serbestlik” ile açıklayanlar,
3. Ailenin bir tekâmül ve olgunlaşma sonucunda ortaya çıktığını iddia edenler,
4. İnsanlığın başlangıcından itibaren ailenin var olduğunu öne sürenler (Can, 2013:66).

Bu varsayımların tümünü mantıklı bir çerçevede analiz edersek; insanların çiftleşmeyi öğrendikten sonra karşı cinsle farklı bir şekilde yaklaşması gerektiğini öğrenmesi muhtemel olacaktır. Daha sonrasında ise vahşi doğada serbest halde yaşayan insan, tıpkı hayvanlar gibi çiftleştikten sonra dünyaya gelen yavrusunu koruma içgüdüğü kazanmıştır. Fakat hayvanlardan biraz daha farklı olarak eşini başkalarından kıskanması ve kendi himayesi altına alarak diğer erkek veya kadın cinslerinden koruması, ailenin oluşumu için zemin oluşturduğu söylenebilir. Engels'e (2005:45) göre hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da kıskançlık, grup/sürü olmayı engellemektedir. Yani aile olmak için kıskançlığın baş göstermesi ve eşini diğerlerinden ayırması gerekmektedir. Bundan dolayı insanlığın ilkel döneminde bu kıskançlık özellikle erkekler arasında gerçekleşmeden önce cinsel serbestiliğin olduğu

grup evliliği denilen yaşam tarzından bahsetmek mümkündür. Grup evliliğinden sonra gerçekleşen küçülme ile çekirdek aileye doğru gelişen bir süreçten bahsedebiliriz. Engels (2015:47-105) ailenin bu gelişimsel sürecini, kısmi cinsel serbestilikten sınırlandırılmış cinselliğe doğru *soydaş aile* (ailenin ilk aşamasıdır, soylar tek bir aile gibi kabul edilir, soylardaki bütün erkek ve kadınlar birbirinin karı ve kocalarıdır), *ortaklaşa aile* (ebeveynler ve çocukları ile kardeşler arasındaki cinsel münasebet yasaklanmıştır, kız kardeşler ortak kocalarının ortak karılarıdır), *iki başlı aile* (aile ve yakın akraba içi evliliklerin yasaklanarak iki kabile arasındaki evliliklerin gerçekleşmesi) ve *tek eşli aile* (iki başlı aileden türemiştir) şeklinde sıralamıştır.

5.1.1. Modern Öncesi Toplumda Gelenek, Din ve Ekonomi Bağlamında Ailenin Biçimlenişi

Ailenin oluşumu gerçekleştikten sonra insanın toplumsal yaşamı içselleştirmesi sonucu gelenekleri oluşturma süreci başlamıştır. Her toplumun kendine özgü ve kültürel anlayışına göre farklı gelenekler oluşturması normal bir durumdur. Genel olarak toplumun veya topluluğun kendinden önceki nesillerden devraldığı ve farklı metotlarla sonraki kuşaklara aktardığı her türden maddi ve manevi kurum ve uygulamaların biçimi olarak tanımlanan gelenek, toplumların ortak değerleri ile bilgi ve davranış kalıplarını oluşturmaktadır (Turğut, 2017:95). Özellikle modern öncesi dönemde bu geleneğin en büyük taşıyıcısı ise ailedir. Aile bir toplumsallaşma aracı olduğu için toplumsal kuralların öğretilmesinde ve böylece bireyi sosyal ortama hazırlama hususunda önemli bir yere sahiptir.

Sosyoloji bilimi, ailenin tarihini genellikle üç döneme -anaerkil (maternal), ataerkil (paternal) ve eşitlikçi- ayırarak ele alır (Duman, 2012:25). İnsanlığın yabanıl dönemlerinde küme halinde evlenme ve her türlü kuraldan yoksun cinsel ilişki münasebetinden dolayı çocuğun babasının kim olduğu bilinmediği ve sadece anne bilindiği için klanın egemenliğinin kadında olduğu (anaerkil) bilinmektedir (Güler ve Ulutak, 1992:54). “Bu döneme anaerkil denmesinin iki önemli nedeni bulunmaktadır: birincisi, soy zincirinin babadan ziyade anaya göre belirlenmiş olması, ikincisi ise kadının üretim sürecinde oynadığı başat rolü” (Duman, 2012:25-26). Neolitik çağ denilen bu çağda erkek avcılık yaptığı için evden uzaklaşmakta, bunun aksine kadın

toplayıcılık yaparak evin geçimini sağlamaktaydı. Ekonomik koşullar kadını ön plana çıkardığı için bu dönem anaerkil dönem olarak yaşanmıştır. Daha sonrasında “gerek kadının tarımsal üretimde lazım olan emek gücünün farklılaşması sonucu azalan rolü, gerek erkeğin tarımsal üretim sonucunda tüketilebileceklerinin fazlasını üreterek oluşan artı değere el koyması ile kadının elindeki statü kaybolarak ataerkil (erkek egemen) yapıya geçilmiş, erkek toplumsal güç hiyerarşisinin üst kısmına yerleşmiştir” (Turgut, 2017: 102). Anaerkil dönemden ataerkil döneme geçişte hem ekonomik koşullar hem de geleneğin (adetlerin) etkili olduğunu söylemek mümkündür. Her ikisinin etkili olduğuna dair şu şekilde bir tarihsel aşama adımları oluşturabiliriz:

- İnsan toplumlarının en ilkel göçebe, avcılık ve ağaçlardan meyve toplama dönemlerinde, erkek geçici olarak karısının evine gitmektedir.
- İnsan toplumlarında nüfus artıp bir yere yerleşmeye ve yalın ziraat yapmaya başladığı dönemlerde ise tarımla uğraşan genellikle kadın olup, erkeğin temelli olarak kadının evine gelmesinin adet olduğu görülmektedir.
- Toplumlar, daha ileri derecede ziraat ve özellikle hayvan yetiştirmeye başladıktan sonra siyaset ve savaşa karışarak ailenin, erkeğin bulunduğu yerde oturması gelenek halini almıştır (Güler ve Ulutak, 1992:56).

Ailenin geçimini sağlayan yani üretim gücünü elinde bulunduran taraf aynı zamanda ailenin reisi olarak söz sahibi olma hakkını elde etmiştir. Bu şekilde ekonomik faktörlerin ve yaşam koşullarının insan doğasına sirayet etmesiyle gelenekler oluşmuş ve bu da ailenin biçimlenmesinde rol oynamıştır. Diğer bir deyişle oluşan bu geleneklerin normatif yapıları, ailedeki evlilik çeşitlerini ve evlilikle elde edilen statüleri belirlemiştir (Bayer, 2013:102).

Ayrıca ailenin biçimlenişinde din kurumu da etkili olmuştur. Daha doğrusu din bunu meşrulaştırma noktasında daha çok tesir etmiştir. Çünkü en nihayetinde din de kültürel bir unsur olduğu için ailenin biçimlenmesinde dinin dogmatik emirlerinin etkili olması olasıdır. Örneğin sembolik olarak İslam’ın yaratılış hikayesinde kadının erkeğin kaburgasından yaratıldığı kabul edilmesi (Ulutaş ve Özpınar, 2013:384), ataerkilliği pekiştirmiş ve aynı şekilde kadının ikinci ve önemsiz bir yerde konumlanmasına sebep olmuştur. Benzer şekilde “Yahudilikte kadın, Tevrat’taki on

emirde işaret edildiği üzere erkeğin kendisine sahip olduğu mülkiyet ilişkileri içerisinde bir nesne, bir meta olarak değerlendirilir. Hristiyanlık'ta da kadına erkeğin sadık bir hizmetçisi olması buyrulur ve kadın kilise mihrabı önünde erkeğe itaatkârlık yemini etmek zorundadır.” (Turgut, 2017:99). Sonuç olarak büyük semavi dinler başta olmak üzere din kurumu, erkeği ve kadını varoluşsal olarak eşit görmemiş ve bundan dolayı da kadını, erkekle eşit hak ve özgürlüklere sahip olarak değerlendirmemiştir (Duman, 2012:32). Böylece din kurumu, ailenin ataerkil biçimine meşru bir zemin hazırlamıştır.

Ataerkil aile biçimi zamanla tüm toplumsal kurumlar (din, siyaset, hukuk) tarafından içselleştirilmiş ve gelecekteki aileye dair anlayışın temellerini atmıştır. Örneğin batı kültürünün oluşumunda bu izleği görebiliriz:

“Eski Yunan'da görülen; aile, akrabalık, evlilik ve boşanma gibi özel yaşamı ilgilendiren konuların çoğu aynı zamanda Batı kültürüne de sirayet etmiştir. Çünkü antik Yunan kültürü, hem Avrupa kıtasının politik (demokrasi) yapısını, hem de felsefi (rasyonalizm) temellerini atmıştır. Kadim Yunan'da aile hayatı ve kadın erkek ilişkileri üzerine yapılmış ilk çalışmalar Platon ve Aristoteles'e aittir. Her iki düşünür de, kadın ve erkek eşitsizliğini doğal hatta gerekli buluyor, kadınların akli eksik olduğu için sağlıklı düşünemeyeceklerini ve dolayısıyla idari işlerde ve yönetimde yer almamaları gerektiği savunuyorlar. Onlara göre devlet, fiziksel ve duygusal açıdan güçlü, bilgili ve erdemli olan özgür erkekler tarafından yönetilmeli, krallar da, filozoflardan seçilmelidir. Çünkü bilge kişiler, ancak adil bir yönetim sergileyebilirler.” (Duman, 2012:28).

Son olarak modern öncesi geleneksel toplumlardaki aile tiplerinden bahsetmek gerekir. Geleneksel toplumlarda geçerli olan aile tipi de ekseriyetle “geniş aile” olmuştur (Bayer, 2013:115). Çünkü bu dönemlerde özellikle gelenek, görenek ve soy bağı hususları ciddilik arz ettiği için bu bağların güçlenmesi adına geniş aile tipine önem verilmiştir. Kırsal alanda yaşamını idame ettiren, tarımla geçimini sağlayan, akrabalık bağları kuvvetli, aile isminin önem arz ettiği, erkeklerin aile içi karar alma sürecinde ön planda olduğu, yaşlı erkeğin veya erkeklerin ailede söz sahibi olduğu, geleneklere bağlı bir aile tipi olan geniş aile (Gökçe, 2012:53) bu dönem için uygun bir aile tipi olmuştur.

Bunun yanında Orta Çağ'da geniş ailenin kısmen küçülmesiyle özellikle büyük şehirlerde "dar aile" denilen aile tipi de ortaya çıkmıştır. Geniş ailede anne, baba, çocuklar, büyük anne ve büyük babanın yanında evlenen çocukların eşleri de aynı evde yaşamaktayken, dar aile biraz daha küçülerek bu aile bireylerinden evlenen çocukları ayırma girişiminde bulunmuştur. Bu dönem evliliklerinde duygusal değil ekonomik etkenlere önem verilmiş, evlenmeler ticari sözleşme olarak görülmüş, evde yoğun bir babaerkillik baş göstermiş ve baba çocuklar üzerinde mutlak hakka sahip olmuştur (Güler ve Ulutak, 1992:57). Baba figürü çocuklar üzerindeki tüm haklara sahip olduğu için çocuklarını istediği gibi yetiştirir hatta evleneceği kişi hakkında hiçbir fikri olmayan kız çocuklarını en yüksek fiyata satmak için pazarlığa girişirdi.

5.1.2. Modern Çağdaki Ekonomik ve Kültürel Devrimler Bağlamında Ailenin Biçimlenişi

Sanayi devrimiyle birlikte seri üretime geçildiğinden dolayı devasa bir işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu işgücü istihdamını sağlayan fabrikaların şehir merkezlerinde konumlanması giderek şehirlerin nüfusunun artmasına ve eski feodal düzendeki aile bireylerinin çalışmak için şehir merkezlerine göç etmesine sebep olmuştur. Çalışmayı özgür bir edim olarak ifa etmek adına feodal beylere karşı gelip şehrin özgürlük vadeden havasına doğru yol alan köylü serfler artık kent hayatının yeni köleleri haline gelmiştir. Bu durum ise ailenin parçalanmasına ve geniş ailelerin giderek küçülmesine sebebiyet vermiştir. Günde 15-16 saat çalışan bireyler ailelerine zaman ayıramayacak hale gelmiş ve böylece aile içerisinde bir kopuş meydana gelmiştir. Yani ekonomik gelişmeler aile kurumunu da radikal bir dönüşüme sürüklemiştir. "Sanayi toplumundaki coğrafi hareketlilik, yalnızca akrabalık bağlarını zayıflatmakla kalmamış, aile tarafından yapılan işlevlerin birçoğu okullara ve toplumdaki diğer kurumlara aktarılmıştır. Ailenin ekonomi ve sanayileşme ile ilişkisi çerçevesinde kentsel ve kırsal aile birbirinden farklılaşmıştır" (Karkıner, 2013:131).

Sanayi devrimiyle birlikte üretim, göç, kentleşme gibi birçok sosyal olgu tezahür etmiş ve düşünce dünyasında Aydınlanma dönemi ile başlayan sekülerizm, ilerleme, bireycilik, rasyonalizm, hümanizm ve pozitivizm gibi felsefi akımlar, modern dönemde toplumların hayata bakışında derin etkiler yaratmıştır (Can, 2013:77-78).

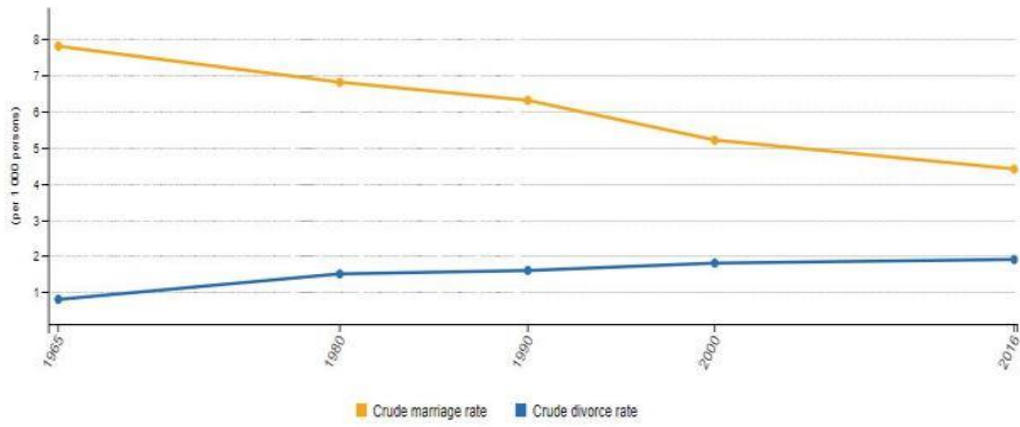
Böylece hem ekonomik devrimler hem de düşünsel devrimler genelde toplumun özelde ise ailenin dönüşümünü tetiklemiştir. “Bireyin, kendi başına bir amaç ve yüce bir değer olarak görülmesi, hem yaşam alanını kuşatan her tür otoritenin ve denetimin tanınmamasına, hem de kurumsal bağlayıcılığı olan ve toplumsal nomosu meydana getiren din ve geleneğin etkisiz kılınmasına yol açmıştır” (Duman, 2012:23). Bireyciliğe vurgu yapan kapitalist sistemin ideolojik akımları aynı zamanda ailenin de bireyselleşmesine yani çekirdek aile haline gelmesine sebep olmuştur. Zaten bütün aile bireylerinin kent hayatında bir arada yaşaması imkansız hale gelmiştir. Kent hayatının yoğunluğu, parçalanmışlığı, iş ile ev arası mesafenin uzak olması gibi sebepler aile bireylerinin farklı yerlerde konumlanmasını zorunlu kılmıştır. Böylece geniş ailenin ilk dönüşümü sanayi devrimiyle birlikte olmuştur. Daha sonrasındaki gelişmeler de aynı şekilde aileyi farklı düzeylerde etkilemeye ve içsel bir dönüşümü beraberinde getirmeye başlamıştır.

Ailenin birey sayısı ve fonksiyonları, geçmişten günümüze değişime uğrayarak her yeni dönemde yeni bir biçim ve işlev kazanmıştır (Bayer, 2013:105). Yani toplum alt seviyeden üst bir seviyeye geliştiği ölçüde aile de aynı şekilde aşağı bir biçimden yukarı bir biçime geçmiştir (Engels, 2015:39). Ailenin birey üzerindeki etkisinin kalkmasıyla birlikte birey ailenin diğer bireyleriyle eşit düzeye gelmiş fakat ailenin etkinliğinin kalkmasıyla da birey kendini boşlukta bularak kendine ve topluma yabancılaşma durumuyla baş başa kalmıştır. Henüz kendi başına ayakta durmayı bilmeyen birey hızlı kentleşmenin geçtiği yollarda çoğu zaman ezilmiştir.

Ayrıca değişen toplumsal koşullar sonucu kadının iş hayatına atılması ile beraber aile içerisinde hem yetki çatışması yaşanmış hem de aile içerisinde kadın ve erkeğin konumu değişmeye başlamıştır. Kadının iş hayatına daha fazla katılması neticesinde iş yaşamında ve ailede giderek otoritesini büyük ölçüde yitiren erkek, bu değişime ayak uydurma hususunda zorluklar yaşamış, bir yandan geleneksel rolleri ve değerleri sergilemeye, bu şekilde erkekliğini yeniden üretmeye çabalarken; öte taraftan da toplumsal dönüşüm sonucu geleneksel erkeklik tiplmesiyle ters düşen çocuk bakımı, ev işleri gibi sorumlulukları yerine getirmek ve hoşgörü, empati, uzlaşım gibi biraz daha kadınsı değerleri sergilemek zorunda kalmıştır (Bayer, 2013:107-108). Yeni

gelişen bu düzende geleneksel erkeklik değerleri aşınmaya başlamış ve bunun sonucunda hem aile içerisinde hem de erkeğin kimlik yapısında çatışma ve uyuşmazlıklar meydana gelmiştir. Bu minvalde erkeğin kimliği ve benliği arasındaki gerilimin daha da artmasıyla bu gerilimin belirgin şekilde edimlere yansması süreci baş göstermiştir (Bayer, 2013:108). Kadın ve erkek arasında beliren aile içerisindeki konum çatışması sonucunda erkek tarafından kadına karşı fiziksel ve psikolojik şiddet edimleri sıkı sık gündeme gelmeye başlamıştır. Bu şiddet edimlerinin ve otorite çatışmasının sonucunda ise boşanma oranlarında büyük bir artış gözlenmiştir. Aşağıdaki şekilde Avrupa Birliği Eurostat verilerinde evlilik oranlarının azaldığına ve boşanma oranlarının ise tersi yönde arttığına dair kanıtlayıcı oranlar verilmektedir AB'deki evlilik oranı 1965'te 1000 kişi başına 7,8'den 2016'da 4,4'e düşmüş, boşanma oranı ise 1965'te 1000 kişi başına 0,8'den 2016'da 1,9'a yükselmiş, bunun yanında 2016 yılında AB'de yaklaşık 2.2 milyon evlilik ve yaklaşık 1 milyon boşanma gerçekleşmiştir (Eurostat, Haziran 2019 verileri).

Kaba evlilik ve boşanma oranları, AB-28, 1965-2016

Not:
2016 boşanma oranı tahmini 27 ülkeye göre (İrlanda mevcut değil)
1970'den 1990'a kadar Fransız denizaparı bölümleri hariç.
Kaynak: Eurostat (çevrimiçi veri kodları: demo_nind ve demo_ndivind)

eurostat

Şekil 4.1: Kaba Evlilik ve Boşanma Oranları (Kaynak: Eurostat 2019 verileri)

Sanayi Devrimi ve devamında gelen Kültürel Devrim sonucunda geniş aile tiplerinde de değişimler yaşanmıştır. Farklı aile birliktelik formları ortaya çıkmış bunun sonucunda geleneksel değerlere dayanan geniş aile ve modern dönemdeki çekirdek

aile dışında da farklı aile yapıları ortaya çıkmıştır. Geniş ve çekirdek aile yapıları dışında postmodern dönemdeki bazı aile türleri aşağıda verilmiştir.

- “*Tek ebeveynli ailelerin*, son yıllarda sayısı gittikçe artmaktadır. Tek ebeveynli hane reisi sadece kadın veya hane reisi sadece erkek olan haneleri ifade etmektedir. Ancak fiili durum gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tek ebeveynli ailelerin hane reisinin çoğunlukla kadınlar olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, çocuğu ile birlikte yalnız yaşayan reisi kadın olan ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır. Bu ailelerin sayısındaki artışın nedenleri ise boşanma veya ayrılma evlilik dışı doğumlar ve kadının kocasının ölmesi gibi sebeplerdir.” (Güneş, 2012:38).
- “*Babasız aile (fatherless family)* kavramı, başlangıçta özellikle 1930-1970 yılları arasındaki savaşlar neticesinde babasız kalan aileleri ifade ederken, daha sonraları taşıyıcı anneleri (surrogate mothers) ve babasız büyüyen çocukların bulunduğu aileleri ifade etmek için kullanılır olmuştur” (Çapcıoğlu, 2018:26).
- “*Üvey aile (step families)*, boşanma, terk veya eşlerden birinin ölümü nedeniyle tekrar evlenenler ve eşlerden en az birinin önceki ilişkisinden çocuğunun olduğu aileler üvey aile yapısı içinde değerlendirilmektedir” (Arikan,2018:9). Örneğin, günümüzde Britanya’da hali hazırda evli olanların % 40’ı, daha önce bir evlilik tecrübesi yaşamış, eşinden ayrılmış ve yeniden evlenmiş kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle 18 yaş altı çocukların üçte biri üvey ailede yaşamaktadır. Araştırmalar, üvey ailede yaşam süren çocukların duygusal yaşantı ve davranışlarında çok önemli problemlerin yaşandığını göstermektedir” (Çapcıoğlu, 2018:26).
- “Postmodern aile tiplerinden bir diğeri ise, *gönüllü çocuksuz ailelerdir*. Bu aile, kadınların evliliklerini çocuk yapmadan sürdürme isteğinden doğmaktadır. Batı’da evli kadınların yaklaşık % 30’u bilinçli olarak çocuk yapmak istemediklerini ve hayatlarına bu şekilde devam etmek istediklerini belirtmektedirler” (Can, 2014: 67).
- “*Birlikte yaşama (cohabitation)*, evlenmeksizin ya da resmi nikâh olmadan beraber yaşama olarak tanımlanmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu gençlerden, hiç evlenmeyenlerden ve boşananlardan oluşmaktadır.

Günümüzde resmi nikâh olmadan imam nikâhlı yaşama ve muta nikâhı ile birlikte olma da bu kapsamda değerlendirilmektedir. ABD’de nikâhsız birlikte yaşayanların yaklaşık % 30’u çocuk sahibidir” (Çapcıoğlu, 2018:26).

- “Eşcinsel evlilik, Batı-dışı toplumlarda sosyal bir sapma olarak görülen ve aynı cinslerin evliliği olan eşcinsel evlilik, bugün daha çok Batı’da karşımıza çıkan ve medya aracılığıyla haberdar olduğumuz sıra dışı bir evlilik türüdür. Ayrıca Avrupa ve Amerika’nın son dönemlerde tartıştığı eşcinsel evlilik meselesi, bu türden evli olan eşlere çocukların vesayetini verme gibi bazı hakların tanınmasını sağlayan yasaların çıkarılmasıyla, bu evlilik şeklinin meşrulaştırılacağı öngörülmektedir.” (Can, 2014: 67).
- “Bu aile tiplerinin yanı sıra *komünler ve tek/yalnuz yaşama* gibi örneklere de rastlanmaktadır” (Çapcıoğlu, 2018:26).

5.2. Aile Kurumuna İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Aile kurumunu farklı perspektiflerden değerlendiren bazı kuramsal yaklaşımlar, ailenin birey ve toplum açısından işlevleri ve aynı zamanda aile içerisindeki etkileşimlerin nasıl gerçekleştiğine dair teorik ilkeler geliştirmişlerdir. Aileye yönelik kuramsal yaklaşımlara geçmeden önce bu yaklaşımların genel özelliklerini belirtmek adına bazı özellikler aşağıda verilmiştir.

Tablo 5.2. Makro ve Mikro Düzey Kuramların Genel Özellikleri

Sınıflandırma	Kuram	Geliştiği Dönem	Temsilcileri	Temel Kavramları
Makro düzey kuramlar	Yapısal İşlevsel Kuram	1930-1945	Talcott Parsons Robert Merton Kingsley Davis	Yapı, işlev, istikrar, norm, uzmanlaşma, ortak değerler, toplumsal düzen
	Çatışma Kuramı	1960-1980	Karl Marx Friedrich Engels Randall Collins	Toplumsal sınıflar, çatışma, rekabet, yabancılaşma, çıkarlar, güç
	Ekolojik Kuram	1960-1980	Urie Bronfenbrenner Roger Baker	Çevre, ekoloji
	Feminist Kuram	1970ler ve sonrası	Shulamith Firestone Bell Hooks Heidi Hartman Harriet Taylor	Toplumsal cinsiyet, ataerkillik, ayrımcılık, cinsiyetçilik
Mikro düzey kuramlar	Sembolik Etkileşimci Kuram	1918-1929	Charles H. Cooley George H. Mead Ernest W. Burgess	Etkileşim, gündelik yaşam, anlamlandırma, semboller, rol, beklenti, ayna benlik
	Gelişimsel Kuram	1946-1980	Carter McGoldrick Evelyn Duvall Roy H. Rodgers	Yaşam döngüsü, geçiş evreleri, krizler
	Sosyal Mübadele Kuramı	1960-1980	Peter Blau George C. Homans John Thibaut	Ödül, fayda-maliyet, alışveriş
	Aile Sistemleri Kuramı	1960-1980	Murray Bowen	Sınırlar, denge, bütünlük, değişim, sağlıklı aile, sağlıksız aile

Kaynak: (Arikan, 2018: 12).

5.2.1. Yapısal İşlevselci Yaklaşım

İşlevselciler, hayatta kalabilmek için bir toplumun temel işlevleri yerine getirmesi gerektiğini (yani temel ihtiyaçlarını karşılaması) vurgulamakta, evliliğin ve ailenin toplumun diğer kesimlerine, özellikle toplumun refahına nasıl katkıda bulduklarına dair fikir yürütmektedirler (Henslin, 2015:305). Bu bakış açısında göre aile, bireyi topluma hazırlama ve toplumun belli değerlerinin içselleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Yani aile, toplumun yapısının bozulmasını önlemek adına çimento görevi görmektedir. İşlevselci yaklaşıma göre aile toplumun yapı taşı olarak toplumsal düzenin yeniden üretimi için gereklidir. Fakat modernleşme ve küreselleşmeyle birlikte bazı özelliklerini yitirmeye başladığı ise dikkat çekilen bir noktadır.

“T. Parsons’a göre toplumlar sanayileşmeye bağlı olarak değiştikçe ailenin üretim birimi olmaktan çıkıp tüketim birimi haline dönüşmesiyle, yeni sistemin ihtiyacına göre şekillenen aile de geniş aileden çekirdek aileye evrilmiştir. Sanayileşme ve kentleşmenin ailenin geleneksel işlevlerini zayıflattığını savunan işlevselciler; ekonomik üretim, çocukların toplumsallaşması, yaşlı ve hasta bakımı gibi temel işlevler aracılığıyla aileyi araştırma konusu olarak almıştır” (Gökçe, 2017:53).

İlk dönem yapısal işlevselci kuramcılardan Emile Durkheim’da (2015:159) “İntihar” eserinde ailenin toplumda intiharı önleyen bir işleve sahip olduğunu, bu yönüyle ailevi değerlerin korunması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Durkheim, bekarların ve bu sebeple aileyle daha az bütünleşmiş olanların intihar oranlarının, evli ve ailevi bağları güçlü olan kişilere göre daha fazla olduğunu belirtmiştir (Ritzer, 2014:205; Sağlık, 2019: 460-463).

5.2.2. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Burgess’in aileyi, etkileşen kişilerin birliği olarak yorumlamasından sonra, eş seçimi, etkileşim konularında Chicago Üniversitesi’nin çalışmalarıyla devam etmiştir (İçli, 1997:62). Çocuğun toplumsallaşmasında ailenin rolünü açıklayan sembolik etkileşimcilik her ne kadar Herbert Mead tarafından geliştirilmişse de Blumer bunu daha ileriye götürmüş ve dünyayı semboller aracılığıyla temsil ettiğimizi söylemiştir (Çabuk Kaya, 2012:113). “Sembolik etkileşimcilere göre geleneksel bakış anlayışı ile

ailenin kutsal olduğu anlayışı hakimdir. Daha çok ailedeki değişim ve boşanma üzerinde duran sembolik etkileşimciler, bu anlamdaki sembollerin ve kavramların yorumlanmasındaki değişikliğe vurgu yapmaktadırlar” (Gökçe, 2017:54). Henslin, bu değişimleri toplumsal cinsiyet, ev işi ve çocuk bakımı üzerinden analiz etmiştir. Sembolik etkileşim kuramcılarına göre toplumsal düzen etkileşim sürecinin bir sonucu olduğu için (Suğur, 2013:47) aile bireylerinin değişen etkileşim biçimlerine binaen aile düzeninde de değişimler yaşanmıştır. Örneğin kadının iş hayatına girmesiyle birlikte karı kocanın aile içi rolleri değişmiş ve buna binaen aile yapısında değişimler yaşanmıştır. Yine geniş ailenin dağılmasıyla birlikte bireylerin aileye verdikleri anlamlar değiştii için farklı aile yapıları ve yaşayış tarzları gelişmiştir.

5.2.3. Çatışmacı Yaklaşım

Evli olan veya evlilik geçiren herkes, çiftlerin iyi niyetlerine rağmen, çatışmanın evliliğin bir parçası olduğunu bilir ve kaçınılmaz olarak, yakın bir şekilde yaşayan ve hayattaki her şeyi paylaşan iki kişi arasında -hedeflerinden ve çek kitaplarından yatak odalarına ve çocuklarına kadar- çatışma kaçınılmaz olarak ortaya çıkar (Henslin, 2015:306; Kasapoğlu, 2012:14). Çatışmacı kuram bu anlayış üzerinden şekillenmiştir. Çatışmanın ortaya çıkmasının sebepleri üzerine farklı kuramcılar farklı bakış açıları geliştirmişlerdir. İşlevselciler aile değerlerinin yozlaşmasına, sembolik etkileşimciler zamanla değişen anlamlara ve buna göre gelişen düzene, çatışma kuramcıları ise daha çok kapitalist düzenin ideolojik argümanlarının çatışmaya sebep olduğuna atıfta bulunmuşlardır. Diğer bir deyişle bazı kuramcılar eşitsizliğin nedenini yapısal ve etkileşimsel nedenlere bağlarken, bazıları ise eşitsizliğin nedenini kaynakların eşitsiz dağılımına bağlamıştır (Çabuk Kaya, 2012:117). Çatışmacı kuram, temel olarak Hegel ve Karl Marx’ın fikirlerine dayanmakla birlikte toplumda düzen ve istikrarı vurgulayan yapısal-işlevselci kurama karşın toplumsal yaşamın doğal bir çatışma ve mücadele alanı olarak görmektedir (Arikan, 2018:13).

Marksist düşünörlere göre modern toplumda ailenin rolünü kavramak için, kapitalizm içindeki işlevine ve ona nasıl katkı sunduğuna bakılması gerekmektedir (Gökçe, 2017:54; Kasapoğlu, 2012:15). “Aile, eğitim, din ve devlet gibi toplumsal kurumlar da bazı gruplara, özellikle güçlü olanlara ayrıcalık sağlamaktadır” (Arikan, 2018:13).

Bu minvalde çatışmacı kuramın söylemek istediği, ailenin de diğer toplumsal kurumlar gibi kapitalist sistemin (toplumsal sınıfların) yeniden üretimine katkı sunduğudur ve ayrıca toplumsal yapıda dikotomik (ikilik) ayrışmaları (kadın erkek ayrımı gibi) beslediğidir. “Marksizme göre toplumlarda biri “alt -yapı” (infrastructure) diğeri ise “üst-yapı” (superstructure) olmak üzere ikili bir model bulunur. Bu bağlamda ekonomik alt yapı (kapitalizm) istisnasız diğeri tüm üst yapı kurumları gibi aileyi de belirler. Kapitalizmin ideolojik koşullama aracı olarak aile, kapitalizmin yeniden üretilmesinde kullanılır” (Kasapoğlu, 2012:15). Louis Althusser de (2003) aynı şekilde devletin ideolojik aygıtlarının içerisine aileyi koymuş ve kapitalist sistemin meşrulaştırılmasına ve yeniden üretimine ailenin katkı sunduğunu belirtmiştir. Marksist kuramcıların bu şekilde düşünmesinin temellerini, F. Engels’in (2015) “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” adlı eserinde bahsettiği “üretim güçlerinin ortak olarak kullanıldığı dönemde ailenin var olmadığını ve ailenin, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte tek eşli çekirdek ailenin geliştiği” fikrine bağlayabiliriz. “Dolayısıyla üretim güçlerinin sahipliği ve devletin keşfi bunu izledi. Devlet, özel mülkiyet sistemini korumak için yasalar inşa ederken, tek eşli evliliğin kurallarını da dayattı. Tek eşli çekirdek aile özel mülkiyetin miras olarak paylaşım sorunlarını çözdü; zira mülkiyetin sahibi olan erkekler mallarının kendi soylarından çocuklara geçmesini istediler” (Karkiner, 2013:130).

Ayrıca çatışma kuramı aile içerisindeki çatışmaların sebebinin ataerkil sistemin getirdiği kurallarda kadını göz ardı etmesine ve ailenin de bu eşitsiz uygulamayı devam ettirdiğine bağlamıştır. Böylece bu eşitsiz uygulama babadan oğula geçen miras şeklinde devamı sağlanmaktadır (Henslin, 2015:31; Kasapoğlu, 2012:15). Bu yönüyle aynı görüşü paylaşan *feminist kuramcılar* da aileyi, ataerkil sistemindeki kadının sömürsünün ve kadına karşı ayrıştırmacı politikaların devam ettirilmesini sağlayan bir kurum olarak görmüşlerdir. İşlevselci ve çatışmacı yaklaşımın eleştirisinden kadın taraftarı bir açıklama geliştirmişlerdir.

5.3. Aile Kurumunun Kişi ve Toplum Açısından İşlevleri

İşlevselci yaklaşım, ailenin birey açısından toplumsallaşmayı sağlama görevi gördüğünü ve bu yönüyle toplumsal düzenin devamlılığının ve huzurunun sağlanması

için gerekli olduğunu savunmuşlardı. Daha çok geleneksel dönem için geçerli olan bu görüş çoğu modernist düşünürü göre geçerliğini yitirmiştir. Çünkü artık ailenin toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı ve bireyi toplumsal düzene adapte edici yönünün aşındığı, bireyi aileden çok başka kurumların (okul ve serbest zaman kurumu gibi), düşüncelerin, kişilerin (akran grubu) ve araçların (teknolojik araçlar) şekillendirdiği ortadadır. “Ailenin çocuk yetiştirme görevi, artan oranlarda ebeveyn dışında başka bir yetişkin tarafından üstlenilmektedir, kültür ise günde en az yedi sekiz saat açık kalan televizyon tarafından çocuğa aktarılmaktadır. Çocuğun günlük bakım merkezleri ve kitle iletişim araçları tarafından yetiştirilmesi, ailenin görevlerindeki değişimleri gösteren örneklerdendir” (İçli, 1997:65). Başka bir deyişle postmodern ailelerde görülen iki önemli özellikten birisi, çocukların ebeveynleri dışındaki kişilerce yetiştirilmesi, ikincisi ise çocukların toplumsallaşmasında ve kültür aktarımında televizyonun çok önemli bir rolünün olmasıdır (Kasapoğlu, 2012:20). Kitle iletişim araçları ile aktarılan kültür ise tek düze ve tek tip bir kültürü yansıtmaktadır. Aynı makineden çıkan tek tip ürünler gibi bu kültürle yetişen bireyler de eylemleri ve düşünüş tarzları bakımından aynı standarda sahip olmuşlardır. Bundan dolayı geçmişte kültürel farklılıklara ve yetiştirilme tarzlarına göre şekillenen bireyler günümüz toplumunda bu kendine özgü kültür endüstrisi ürünleri gibi büyük oranda yitirmişlerdir. Bu bakımdan aile, birey üzerindeki eski geleneksel işlevlerini tamamen olmasa da büyük oranda kaybetmiştir.

Belirtmek gerekir ki çalışan annelerin ve babaların çocuklarına yeterli zaman ayıramadıklarından dolayı bireyin yetiştirilme ve karakterlerinin şekillenmesindeki etkileri büyük oranda azalmıştır. Bakıcı anne veya kreş gibi yerlerde yetişen çocuk, anne ve baba sevgisinden yoksun olarak büyümektedir. Sadece akşam saatlerinde kısıtlı bir süre çocuklarıyla zaman geçiren ebeveynler, bu sürede çocuklarına yeterli emeği ve ilgiyi verememektedirler. Günümüz toplumunda aile bireyi daha çok belli bir yaşa kadar destekleyici (özellikle maddi bakımdan) pozisyonda bulunmakta olup belli bir yaştan sonra ebeveynlerden ayrılan birey kendi başında hayatla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Aile bireyleri aynı evde ikamet etseler bile birbirleriyle yakın ilişkiler kurma durumları büyük oranda azalmıştır. Aile bireyleri daha çok teknolojik aygıtlarla zaman geçirmekte ve çocuğun algı ve ilgi yönü başka taraflara

yönelmektedir. Tüm bu aktarılanların bir neticesi olarak, ailenin normalde sağlaması gereken yakın ilişkiler ve sıcak yuva olma özelliğinin aşındığını söyleyebiliriz.

Fakat her ne kadar postmodern dönemde ailenin birey üzerindeki işlevinin yıkıldığına dair söylemler gelişse de yine de ailenin sağladığı bazı işlevlerin başka kurumlar ve araçlar tarafından sağlanamayacağı kanısında olan yapısal işlevselci ve sembolik etkileşimci yaklaşımlar mevcuttur. Yapısal işlevselci yaklaşıma göre aile bazı fonksiyonlarını başka kurum ve araçlara aktarsa da bu fonksiyonların yerine başka fonksiyonları üstlenerek yine birey üzerinde fonksiyonel olacaktır (Turan, 2012:243). Sembolik etkileşimci kuram da benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Sembolik etkileşimcilere göre aile içerisindeki ilişkiler zamana göre değişse de yeni geliştirilen aile içi ilişkiler yeni düzeni tekrar sağlayacak ve kendini yenileyecektir (Turan, 2012:243). Bu minvalde her iki yaklaşım da özellikle boşanmaların sebeplerini değişen toplumsal yapıdaki aile içi ilişkilerin zayıflamasına ve bireylerin evliliğe verdikleri anlamların değişmesine bağlamışlardır.

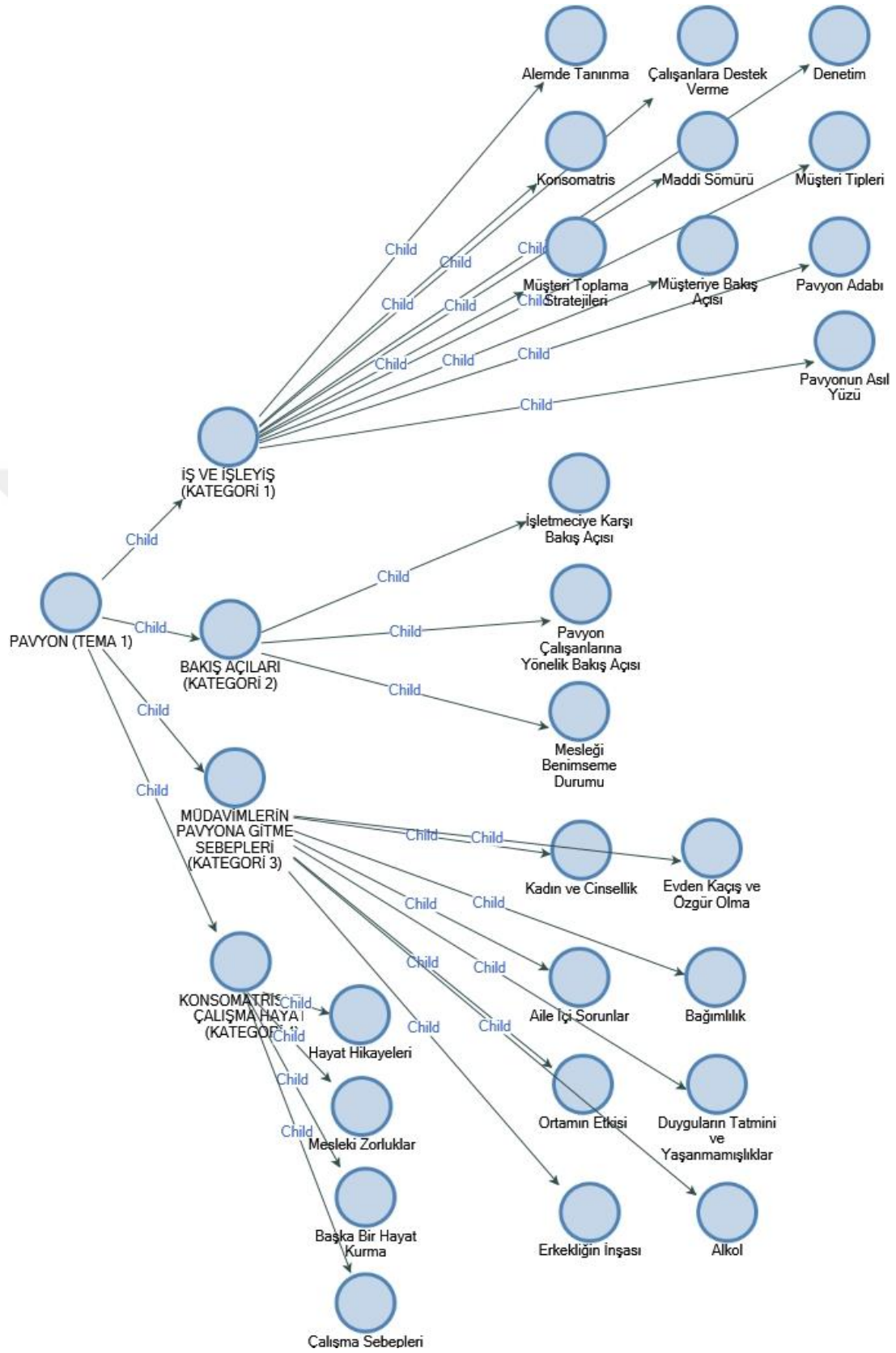
6. BÖLÜM

BULGULAR VE SONUÇLAR

6.1. Pavyon

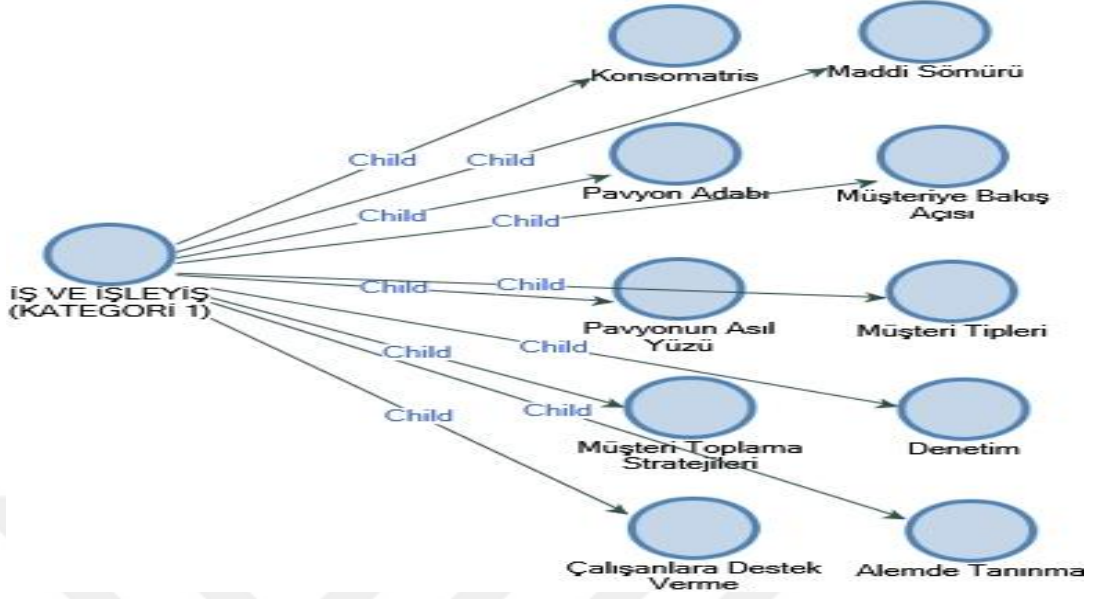
Bu başlık altında pavyon/gazino işletmelerinin iş ve işleyişi ve bu mekanlarda çalışanlara yönelik bakış açıları ile bu mekanların işleminde en önemli paya sahip iki aktör olan konsomatrisler ve müdavimlerin durumları ele alınmıştır. Her tema ve kategori altında bu başlıkları en çok ilgilendiren konulara yer verilmiş ve ilgili başlıklar bu şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

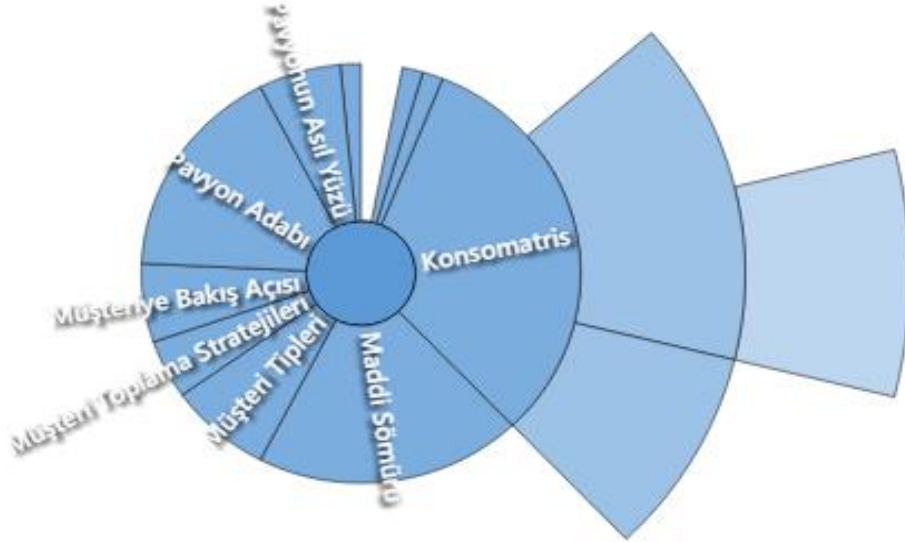
Şekil 6.1. “Pavyon” Temasının Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

6.1.1. İş ve İşleyiş

Şekil 6.2. “İş ve İşleyiş” Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu kategori altında görüşmecilere sorulan sorular neticesinde ortaya çıkarılan ortak kodlardan en çok öne çıkanlar aşağıda verilmiştir. Bu kodlar üzerinden pavyonların iş ve işleyişi açıklanmıştır.

Şekil 6.3. “İş ve İşleyiş” Kategorisinin Hiyerarşik Karşılaştırmalı Grafiği-Project Map.

6.1.1.1. Konsomatrisler

Öne çıkan kodlar arasında en çok payı kaplayan “konsomatris” kodu altında konsomatrislerin çalışma sistemleri ve yaşam standartları ele alınmıştır. Konsomatrislerin çalışma sistemlerine ilişkin konsomatrislerle ve pavyon işletmecisiyle yapılan görüşmeler aşağıda verilmiştir. Bu görüşmelerde konsomatrislerin alemde ne şekilde ve nasıl çalıştıklarına dair sorular sorulmuştur.

“-Şimdi Tuana (takma isim) olarak biliniyorum. Cankız lakabını aldım. Günlük 1300 lira yevmiye alıyorum.

-Her kadında böyle lakaplar var mı?

-Tabi. Ankara'nın kafa kızlarının çoğunda var.” (KM1).

“Ya şimdi şöyle bir şey var. Orada ben “Masal” diye bilirim ötekisi Evla, Sevda, Hayal, Leyla veya Seda. Kimse kimsenin gerçek ismini bilmez. Hani çok yakın bir arkadaşı olursa bilir. Bayanlar dahil. Çünkü hiç kimse kendisini deşifre etmek istemiyor.” (KM4).

“Gazino da böyle çalışıyor zaten. Yani üç bayan tipi var. Muhabbetçiler. Yani biz oluyoruz. Bizim işimiz 2 ye kadar. Mesela diyelim sen geldin. Saat ikiye kadar sohbet, muhabbet, gırgır şamata, oyun, osu busu. Şimdi adamın kanına girmeye başlıyor (alkol). Başladıktan sonra eli ayağı durmuyor bu sefer. Çene susuyor el ayak başlıyor (cinsel dokunmalar). Hop ben kalkıyorum. Açık konsçu geliyor sonra. İşte onunla açık kons yapıyor artık meşrebine göre. Ne yapıyorsalar beni ilgilendirmez. Onun da işi bitiyor. En son uçuşcu geliyor, alıyor ve gidiyor. Yani sistem bu. Biz muhabbetçileriz.” (KM1).

“Sigortalı mı çalışıyorsunuz orada? Bir sıkıntı var mı bu konuda?

Evet sigorta var. Özellikle bizim dükkanda hem sigortamız var hem de aylık yatan maaşımız var. Günlük aldığımızın haricinde. O bizim yevmiyemizden kesiliyor. Atıyorum 160 lira kesiliyor günlük yevmiyeden....Maaşımızı sigortamızı zamanında yatırıyorlar.” (KM3).

“Kadınların zorla çalışma durumu var mı?

Hayır kendi isteğiyle. Çalışmak istemezse çalışmaz gider başka işletmeye başvurur. Tabi kadınlar buraya para için geliyor.” (İ1).

Yukarıda verilen alıntılara göre konsomatrislerin çoğunun alemde belirli takma isimlerle çalıştıkları, alemde yer edinmiş ve bu yeri bilinen kadınlara ise lakap verildiği anlaşılmaktadır. Konsomatrislerin, müşterilerin isteğine göre (muhabbet, cinsel içerikli muhabbet ve seks) belirlenmiş çeşitli işlemlere sahip oldukları, çalıştıkları

işletme tarafından düzenli olarak sigortaları ve maaşlarının yatırıldığı, zorla çalıştırılma diye bir şeyin olmadığı, aksine istediği yere normal bir iş başvurusu yaparak serbestçe mekan değiştirebildikleri ifade edilmektedir.

Konsomatrislerin herhangi bir takma isimle çalışmalarını, Goffman'ın Damga (Stigma) kitabında bahsettiği *varsayılan* ve *fili toplumsal kimlik* yakıştırmasına dayandırabiliriz (Goffman, 2014:30-31). Burada konsomatrislerin kendi gerçek isimlerini ve geçmişlerini saklayarak ve yeni bir toplumsal kimlikle ortaya çıkararak *varsayılan toplumsal kimliklerini* yarattıkları ve gerçekte olan yani *fili toplumsal kimliklerini* ise çok yakın arkadaşları dışında sakladıkları anlaşılmaktadır. Yeni oluşturdukları kimlikle pavyon alanında kendilerini göstermekte ve böylece kendi kişiliklerini çalıştıkları mekan dışında bırakmaktadırlar.

Ayrıca konsomatrislerin işlevlerinin ve çalışma sistemlerinin müşteriye göre düzenlenmesini, sermaye sahibinin talebe uygun arz yaratma mantığına dayandırmak mantıklı bir çıkarım sunacaktır. Bu arzın ise beden üzerinden yapıldığını belirtmek gerekir. Çünkü sunulan şey konsomatrisin bedenidir. Bedenin ise tam anlamıyla tüketim nesnesinin yerini aldığı görülmektedir. Nitekim “bedenle ilişkinin örgütlenme tarzı, şeylerle ilişkinin örgütlenme tarzını ve toplumsal ilişkilerin örgütlenme tarzını yansıtır.” (Baudrillard, 2013:150). Diğer bir deyişle bedeni nesneye dönüştüren kültürel pratikler, bedeni fetiş bir değer ve sermaye olarak kodlayan pratiklerdir (Köse, 2010:167). Ayrıca burada bahsi geçen bedenin gerçek bir cinsel beden olmaktan öte erotik beden olduğunu da belirtmek gerekir (Özarlan, 2016:115). Çünkü nesneye dönüşen ve karşılığında maddi bir kazanç elde edilen beden konsomatrisin erotik bedeni yani gerçek olmayan bedenidir. Baudrillard, “Tüketim Toplumu” isimli kitabında üretimin /tüketimin günümüzdeki yapısında, öznenin kendi bedenini çifte pratiğe sahip zihinsel temsiller olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bu çifte pratiklerden birisi *sermaye olarak beden*, diğeri ise *fetiş olarak bedendir* (ya da tüketim nesnesi) (Baudrillard, 2013:150). Fetiş olarak beden, yukarıda bahsi geçen, konsomatrisin işletmeci tarafından müşterinin isteğine göre tüketim nesnesi olarak sunulmasını ifade etmektedir. Sermaye olarak beden ise konsomatrisin ve işletmecinin bedenin sunumu karşısında elde ettikleri parasal değer kendisidir.

6.1.1.2. Maddi Sömürü

Bu minvalde “pavyonun iş ve işleyişi” başlığı altında önemli bir paya sahip diğer bir kod olan “maddi sömürü”nü açıklamak için -sermayenin, sömürü düzeyinde müşterilerden elde edildiğine dair- bazı doğrudan alıntılar şu şekilde verebiliriz.

“Ankara da benim bildiğim daha çok böyle Ayaş tarafının (Ankara'nın semti) erkekleri gidiyor. Oranın böyle arazileri de para eder. Satıp oralarda (pavyonda) yediklerini söyleyenler çok.” (KE3).

“-Çok para döküyorlar mı?”

-Şöyle söylüyüm aramızda kalsın. Ben bir gecede adamı 45 bin liralık yaptım (45 bin lira hesap ödettim) birisini. Bir gecede bir adamı 12-13 bin liralık yaptığımı bilirim. Mesela dün gece ben bir masayı 8 bin liralık yaptım.” (KM4).

“İşte bu kızı ayarlıyım sonra bişeyler yedireyim belki bana verir. Bu şekilde batan çok kişi var. Benim tanıdığım var babamın amcasının oğlu 350 milyar para ödedi oraya.” (M1).

Burada pavyonun pahalı bir mekan olduğu, müşterilerden devasa miktarda paraların alındığı ve bu şekilde tam anlamıyla maddi bir sömürünün gerçekleştiği, bu maddi sömürüyü sağlamak için konsomatrislerin masada oturduğu kişilere kendini sunarak onların para harcamasını teşvik ettiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda da anlaşıldığı üzere kapitalist ekonominin özü sömürüye dayanmaktadır. Çünkü K. Marx'a göre sömürü, kapitalist ekonominin özüdür (Ritzer, 2014:171). Fakat buradaki sömürü müşterinin isteği dışında zorla yapılan bir şey değildir. Burada rızai bir bilinçsizlikten bahsetmek mümkündür. Çünkü *tüketimci* birey, kendisini neşeli, baştan çıkarıcı veya çıkarılan, öven veya övülen, hareketli ve mutlu olmak zorundaymış gibi hissederek bireysel/toplumsal varlığını, çeşitli tüketim pratiklerini *göstergesel* düzeyde icra etmekle ve tüm zevk algılarını elde etmekle ortaya koymaya çalışır (Aytaç, 2006:31).

Pavyon mekanında baştan çıkarıcı ve müşteriyi para harcamaya teşvik edici unsur olarak konsomatrisler kullanılmaktadır. Konsomatrisin bedeninin baştan çıkarıcı olarak kullanılmasını, felsefenin alt disiplinlerinden estetiğin önemli bir alt konusu olan *baştan çıkarma* kavramına dayandırabiliriz. Baştan çıkarıcı konumda olan konsomatrisin erkeklere sunduğu bedeni, gerçek bedeni değil, göstermediği ve

erişimine izin vermediği, erkekler arasında fantezi ürünü olarak görülen *erotik bedendir* (Özarlan, 2016:116). Bu elde edilmesi çoğu kez mümkün olmayan ve erkekler arasında rekabet nesnesi olan erotik beden uğruna pavyonda servetler dökülmektedir. Bu şekilde iflasa uğrayan müşteri erkekler pavyon aleminde yok olmaktadır. Bu yok olma durumu bizi, Baudrillard'ın baştan çıkarmanın en nihayetinde ölümcül bir özelliğe sahip olduğu savına götürmektedir.

6.1.1.3. Pavyon Adabı

Bu başlık altında öne çıkan diğer bir kod ise “pavyon adabı”dır. Bu yönde sorulan sorulara verilen cevapların derlenmesi sonucu pavyon mekanının adap ve kuralların neler olduğuna dair bazı alıntılar şu şekilde verebiliriz.

“Palto mesela. Eskiden paltoyla gelinirdi pavyona. Şimdi insanlar eşofmanla geliyor gazinoya. O zaman yok öyle bir şey. Eşofmanla gelinir mi? Döverler adamı. Şef derdi ki git indir şunu (donunu). E olur mu bu olur. Yatak odasına gelir gibi pavyona gelirsen olur (gülüyor). Eskiden pavyon sahibini kimse görmezdi. Görse de mecburen gelip selam verirdi. Şimdi birine verip diğerine vermezse orada sıkıntı olurdu. Selam vermediği kişi “bak hele şu pezevenge selam bile vermiyor” derdi. Olay çıkarırdı. Şimdi pavyon sahibi ortalıkta (kalkıp ayağa yaşar gibi anlatıyor) geziyor. Kural nizam kalmadı.” (İ2).

“Bizim sistemimizle (pavyon/gazino) onların (tele bar) sistemi çok farklı. Onlar gidiyorsun bir tane küçük (içki) söylüyorsun ya da iki tane. Alıyorsun kıızı gidiyorsun bu kadar. Bizde öyle değil. Bizde bir kere gece mekandan dışarı adım atamazsın. Hani müşteri “ben Tuana’yı alıyor gidiyorum” diyemez. Dünyanın dayağını yer.” (KM1).

“Bir de zaten şöyle bir şey var. Aynı mekan içinde bir çalışanla ilişki durumun sıfır öyle bir şey yok. Yasak yani yapanlar da gizli yapıyordur. Duyulduğu zaman ikisi de işinden oluyor bay bay başka mekana.” (KM4).

Yukarıdaki alıntılardan anlaşıldığı üzere pavyon aleminin sert kurallarının büyük oranda aşındığı ve gerek çalışanların gerekse müşterilerin lakayt davranışlar sergilediği, pavyon/gazino ile yine aynı mantıkla çalışan tele barların çalışma sistemlerinin farklı olduğu (birisi daha lüks ve nezih sayılabilecek bir yer, diğeri (tele bar)ise daha çok müşterilerin içki ve seks için orada bulunduğu mekan konumunda), pavyon çalışanları arasında duygusal ve cinsel ilişkilerin yasak olduğu ifade edilmektedir.

İlk iki alıntıda bahsi geçen hususlar erkekliğin sert doğasına dayanan kuralların pavyon ortamına yansımalarıdır. Bu konunun teorik çerçevesini, erkeklik çalışmalarını kuramsal bir gözle irdeleyen *Feminist Kurama* ve Goffman'ın *benlik sunumu* kavramına dayandırabiliriz. Gerek feminist bakış açısı gerekse Goffmancı bakış açısındaki erkeklerin benlik sunumu dikkate alındığında erkeklerin doğasının sert ve keskin kurallara tabi olduğu anlaşılmaktadır. Bu sert kurallar, oluşturdukları pavyon ortamında da kendini göstermektedir.

6.1.1.4. Müşteriye Bakış Açısı ve Pavyonun Asıl Yüzü

Diğer önemli kodlar ise pavyon işletmelerinde müşterilere bakış açılarının gerçekte nasıl olduğunu ve pavyonların asıl yüzünü ortaya koyan “müşteriye bakış açısı” ve “pavyonun asıl yüzü” alt kategorileridir.

“Mesela biz onları şey görüyoruz. Şimdi miller ısmarlayanlar, 20 lik ısmarlayanlar, 35 lik ısmarlayanlar. Biz ona göre geliyoruz mesela. 20 lik ısmarlayan 20 lik gibi geliyor gözüme. Suratına bakmıyorum (alaycı ve küçümseyici tavır). Suratında kafa yerine 20 lik var. Mesela miller ısmarlayanların kafasında miller var dolar işareti var yani (içten gülümsemeye). Biz onlara bu şekilde bakıyoruz ama evdekiler (müdavimlerin eşleri) bunu anlamıyor.” (KM1).

“Yani ben hem pavyonda çalışırdım milleti sikedim parasını alırdım hem de gider başka mekana sikilirdim. Birisi geldiğinde çalıştığım pavyona “aha eşşek geldi” derdim içimden ama kendim gidip başka bir pavyonda eşşek olurdum.” (M3, müdavim ve eski pavyon garsonu).

“Mesela oradaki kadınlar dışarıdan gelenleri şey olarak görüyorlar “eşşek” olarak görüyorlar. Alemde eşşek derler onlara (müdavimlere). İşte paralı geliyor buraya beni kullanmak için geliyor diye düşünüyor kadın.” (S1)

“Yani pavyon aslında normalde insanların yapmak istediklerini serbestçe yaptıkları bir yer. Aslında burası da (oturduğumuz kafeden bahsediyor) bakarsan bir pavyon. Sadece şunu diyemiyorlar. Mesela sabahtan beridir şu adam gözlerini benden ayırmıyor. Oturduğumdan beridir böyle beni izliyor. Pavyon ne biliyor musun? Onun rahatlıkla şu hanımefendi gelsin yanıma diyebileceği bir ortam. Normal hayatta yaşanan şeylerin serbestliğe vurulmuş hali.” (KM1).

Bahsi geçen alıntılarda pavyona gelen müdavimlere, işletmeci ve dolayısıyla konsomatrisler tarafından parasına göre bir muamelenin söz konusu olduğu, çok para harcayan müşteriye daha fazla ilgi gösterildiği, ayrıca müşterileri enayi konumunda

görüp kendi aralarında (pavyon aleminde) müşterilere “eşek” tiplmesini yakıştırdıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bahsi geçen diğer bir husus ise müşteri erkeklerin pavyon ortamında kendilerini daha serbest hissettikleri, bu ortamlarda toplumsal kuralların tahakkümü kalktığı için içsel dürtülerine göre davranışlarda buldukları mevzusudur.

Yapılan gözlemler, görüşmeler ve sahadan alınan notlar sonucunda edindiğim verilere göre konsomatrisler ve işletmeciler, müşterilere sadece göstermelik bir itibar ve saygı göstermektedirler. Bu itibar ve saygı ise müşterinin parası ölçüsünde olmaktadır. Bu husus kapitalist ekonomideki *kullanım ve değişim değeri* kavramlarının anlamlarıyla örtüşmektedir. Kapitalist ekonomide her şeyin kullanım değeri yerine değişim değeri ile ifade edildiği göz önüne alınırsa, pavyon işletmelerinde de aynı mantıkla müşterinin bir nesne olarak değerinin, verilen hizmet karşılığında alınan parayla ölçüldüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca pavyon ortamında toplumsal kuralların riayetini uymama durumu olduğundan dolayı Emile Durkheim’ın bilimsel metodunda bahsettiği birey üzerinde etkili unsur olan *toplumsal olguların*, bu mekanlarda aşındığı ve bireyin kendi iç dürtülerine göre hareket ettiği görülmektedir.

6.1.1.5. Müşteri Tipleri

Son olarak pavyona gelen müşterilerin özelliklerinin nasıl olduğuna dair pavyon çalışanları tarafından yapılan yorumların doğrudan biçimleri aşağıdaki gibidir. Özellikle konsomatrislere sorulan sorulardan elde edilen bilgiler müşteri tiplerini belirlemede etkili olmuştur.

“Mesele iki tip üç tip müşteriyle karşılaşıyorum ben (pavyonda). Biri “lan lun hayt huyt” yapanlar kabadayılar var. Biri gerçekten gelip adam gibi içkisini içip kadınla kızla işi olmayanlar var. Bir de sadece kadına gelenler var.” (KM1)

“Ya zaten bizim müşteri profilimiz de işte zenginler, tarla sahipleri, hayvancılık işiyle uğraşanlar, müteahhitler, galericiler, illegal iş yapanlar. Yani tefeci, kumarıcı, kulüpçü falan. Bu tarz insanlar geliyor. Yani bunlar sürekli geliyor. Hafta sonları da Cuma Cumartesi de atıyorum haftalığını ya da aylığını alanlar geliyorlar. Normal işçiler geliyor ama onlar kadar para harcamıyor.” (KM2).

“-Genelde gelen kişilerin profilleri müteahhitler ve galericiler mi oluyor?”

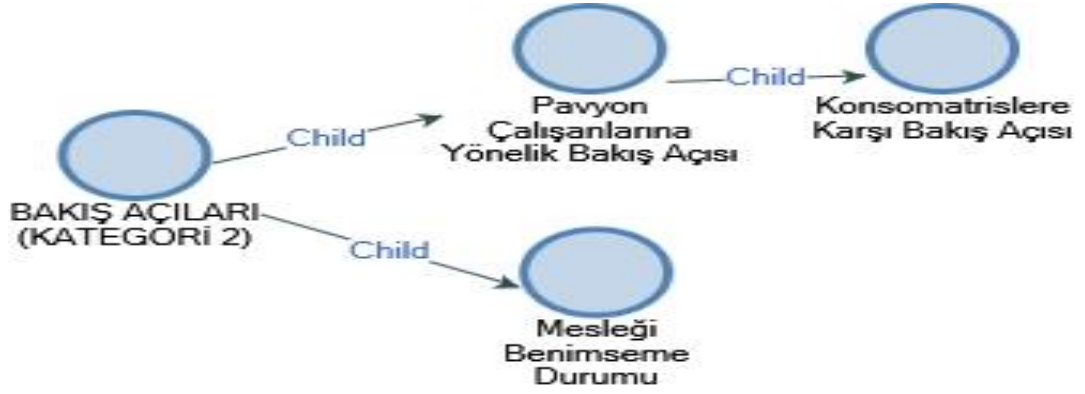
-Yani müteahhitler galericiler. Savcılar ve hakimler de geliyor ama böyle en diplerde oturuyor. Birisi görür mü falan diye. Nadiren geliyor. Polisler çok gelir mesela. Acayip kons yaparlar (kadını masaya çağırma). Uygulama (pavyonu denetim) olunca hayt huyt yaparlar. Uygulama bitince “merhaba Tuanacığım” gibi.” (KM1)

“Ha şöyle bir şey var kulüp sahipleri çok geliyor. Kumarhane işletenler. Yani havadan gelen para. Dışarıdan tefeciler falan filan onlar geliyor. Emlakçılar da çok geliyor. Mesela bir iş bağlar, bir ev satar. Der ki ev sahibine beni eğlendir bak ben sana şu fiyata ev buldum. O ev sahibiyle birlikte gelir yine en kötü harcadıkları 4-5 bin lira para. Onların bize faydası olur.” (KM4).

Yukarıdaki alıntılardan anlaşıldığı üzere pavyon ortamında bazı müşterilerin kabadayı tarzında kendilerini var ettikleri, bazılarının sadece para karşılığında eğlenmek için pavyona gittikleri, bazılarının ise kadınlara olan düşkünlüklerinden dolayı bu mekanlara bağımlı oldukları ifade edilmektedir. Bu pavyonların müşteri profillerini genellikle müteahhitler, galericiler, tarla sahipleri ve hayvancılıkla uğraşan köylüler, işçiler, günlük sıcak para akışının olduğu mesleklere sahip esnaf, illegal iş yapan tefeciler ve kumarhane sahipleri ile polisler oluşturmaktadır. Bu profile bakıldığında pavyona sürekli giden müdavimlerin çoğunun parasal durumlarının iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Maddi bakımdan cebinde parası olan bu müdavimlerin *serbest zaman*larının önemli bir kısmını bu mekanlarda geçirdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca ilk alıntıdaki tiplerin Özarlan’ın “Hovarda Alemi” kitabında geçen tiplerle kısmen örtüştüğü görülmektedir. Özarlan kitabında gece aleminde kendini var eden taşra kökenli müdavimleri *paralı, belalı (kabadayı)* ve *yakışıklı* olarak ayırmıştır. Ayrıca tezin kuramsal kısmında “Gece Hayatı” başlığı altında ele alınan “Ankara Pavyon Kültürü” konusunda işlenen bazı müdavim tiplerinin özellikleriyle (*eşek (köylü ve işçiler ile köylü veya işçi kökenliler), değnekçi, polis*) görüşmecilerin bahsettiği tipler örtüşmektedir.

6.1.2. Bakış Açıları

Şekil 6.4. “Bakış Açıları” Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu kategori altında görüşmecilerin pavyon işletmecisine ve pavyon çalışanlarına karşı bakış açıları ve bu işletmeci ve çalışanların mesleklerini benimseme durumları analiz edilmiştir.

6.1.2.1. Pavyon Çalışanlarına Yönelik Bakış Açısı

Bu alt kategori altında görüşmecilerin pavyon çalışanlarına yönelik bakış açısı analiz edilmiştir. Pavyon çalışanlarından garsonlar, sanatçılar ve konsomatrilere yönelik bakış açıları aşağıda verilmiştir.

“-Evlü birinin bu sektörde çalışmasını nasıl karşılıyorsunuz?

-İşini yapıyor yani ben bu şekilde bakıyorum. Benim kardeşimde evli mesela ama onlar bizim gibi değil mesela. Çok büyük sorunlar yaşıyorlar mesela. Biz öyle değiliz. Çünkü kıskançlık giriyor onların arasına. Ama bizim yok.” (KE1).

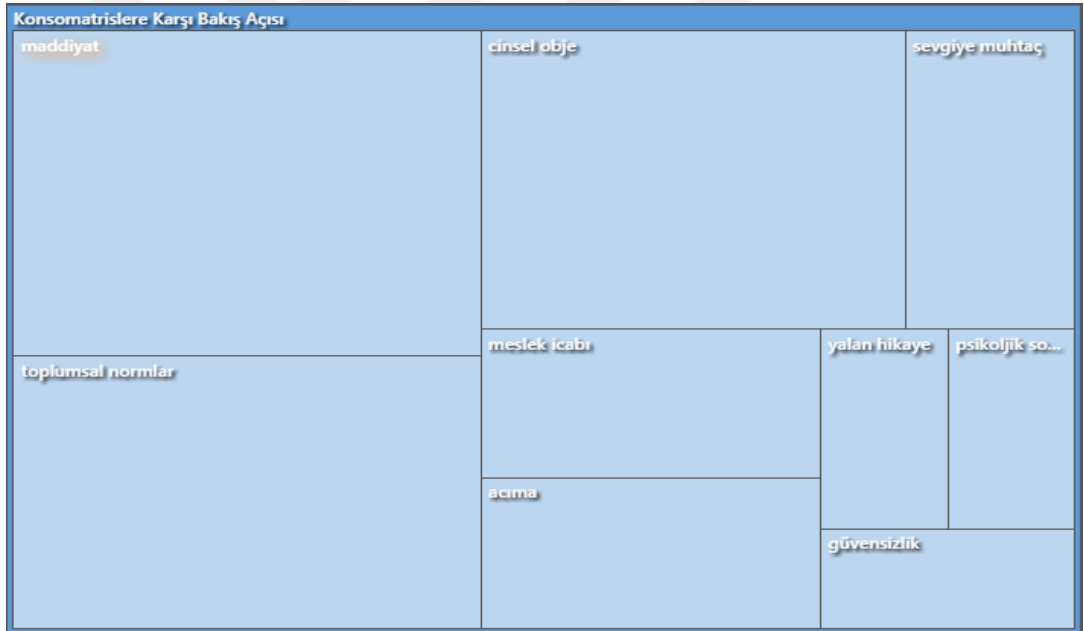
“Ben ömrü billah hayatımda yani kadına bir şey diyemem de benim için esas pezevenk onlar. Karısını oraya gönderenler benim için baş pezevenkler. Kendisi çalışsın karısı evde otursun ona bir şey demem. Onda sıkıntı yok. Şimdi eğer kadın kabul ediyorsa yani kocasına git limon sat bana 300 değil de 100 getir diyorsa yapmasın. Ama şimdi evdeki hanım da var kadın var yani evde. Saç ister baş ister elbise ister. İster de ister yani. Adam ona yetişebilmek için bu işi yapıyordur kadın da razıdır o zaman çalışsın. Erkek te bir sıkıntı göremiyorum ben ama karısıyla beraber çalışan olmaz.” (KM1).

“Yani onlar da nasıl mesela müzisyen kendi mesleği. Meslek çünkü zaten adam o şekilde para kazanıyor. İki saat üç saat çalmak ta kolay değil o darbukayı o sahnenin ışıkları altında. Onlar da bizim iş

arkadaşlarımız. Biz iş ortamında hepimiz birbirimizi severiz sayarız. Birbirimizi savunuruz koruruz.” (KM4).

Bu alıntılardan, erkeğin pavyonda çalışması normal bir durum olarak görülürken karısını çalıştıran veya karısıyla birlikte pavyonda çalışan kişilerin ayıplandığı ve normal görülmediği anlaşılmaktadır. Toplumun belirlediği kadın erkek rollerinin burada da işlerlik kazandığı görülmektedir. Erkeklerin gece aleminde var olması gayet normal karşılanırken tam tersi bir durumda kadınların çalıştırılmasına anormal gözle bakılmaktadır. Bu yorumların bir kadın görüşmeci (konsomatris) tarafından söylenmesi dikkat çeken bir diğer noktadır. Erkeğin namus kavramının dışında tutulması ve aynı namus kavramının kadın için geçerli olması *feminist bakış* açısıyla, erkeksi kuralların gece alemine sirayet ettiğini göstermektedir.

6.1.2.1.1. Konsomatrislere Karşı Bakış Açısı

Şekil 6.5. “Konsomatrislere Karşı Bakış Açısı” Hiyerarşik Dizilim Tablosu.

Yukarıda görüldüğü üzere konsomatrislere bakış açıları içerisinde en büyük paya sahip olan kodlar “maddiyat”, “toplumsal normlar” ve “cinsel obje” kodlarıdır. Bu bakış açılarının neler olduğuna dair doğrudan alıntıların bazıları aşağıda verilmiştir.

“Her kadın geldiğinde geçici olarak çalışacağını daha sonra ayrılacağını söyler, işte ev araba alıp ama para tatlı gelince bir daha ayrılmazlar. Günde en kötü 1000 lira alıyor. Ayda 30 bin lira.” (İ1).

“Baktığında konsomatris kadınlar çok para kazanırlar. Ayda hesaplarsa 30 bin lira falan. Ama ona bir şey kalmaz. Örneğin 5 bini taksiye verir, 5 binin kuaföre verir. Sonra ailesi şüyu buyu para ister ona bir şey kalmaz. Yani birikim yapan kadın veya işletmeci neredeyse yoktur. Mesela bazen kadın taksi parasını çıkaramazdı beni arardı taksi parasını ödemem için. E daha dün sana 750 lira vermiştik hani.” (İ2).

“Yani gazino pavyon deyince eskidendi o “aa pavyon kadını” ya da böyle tepkiler bilmem neler. Şimdi mesela bütün esnaf çıkıyor “oo Tuana hanım”. Toplumun o şeyi biraz yıkıldı. Çünkü geldiler gördüler. Ünlüler mesela geçen Tuba Özay geldi. Ondan sonra Ziyet Sali geldi ondan sonra Yıldız Tilbe zaten Mega Show’dan (Ankara da bir pavyonun ismi) çıkmıyor. Anlatabiliyor muyum yani (gülümsüyor). Sadece bu cahil toplum bizi pavyon kadını olarak değerlendiriyor.” (KM1).

“Dışarıda aa pavyon, orospu. Orosu değiliz biz çalışınız sadece. Toplumun gözünde pavyonda çalışıyorsan bitmiştir. Hayat sönmüştür.”(KM4).

“Bir kadının para kopardığı yani siktiği birisi, belalı/değnekçisi bir de polisi vardır. Hepsi de sirmek için uğraşır. Kadın birinden yer, diğeri onu korur yani değnekçisi, e bide emniyette işi falan olursa halletmesi için polis tanıdığı olur. Hepsi çıkar meselesi.” (İ1).

“Polisler de çok sarkar. Mesela bir gün bir olay oldu yakalandık bizi emniyete götürdüler (pavyondan alıp götürmüşler emniyete). İşte neyse biz bekliyoruz tabi orada fıstık gibi karı var. Polisler etrafında dört dönüyor kimisi instagramı istiyor kimisi telefonunu. Sonra kadın vermedi bilgilerini emniyette dövüp göndermişler. Yani burada herkes onlara sikecek gözle bakar.” (M3).

Yukarıdaki alıntılardan konsomatrislerin pavyonda iyi para kazandıkları ve lüks hayatın getirilerine alıştıkları için pavyonda çalışmayı sürdürdükleri, kazandıkları parayı lüks yaşamın masrafları ve aileleri için harcadıkları anlaşılmaktadır. Pavyonda çalışan kadınlara toplum tarafından kötü gözle bakıldığı fakat eskiye nazaran şuanda toplumsal normların daha esnek olduğu ve bu mekanlarda çalışan kadınların daha çok cinsel obje olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Ayrıca bu konuyla alakalı olarak görüşmecilerin bazılarının konsomatrisleri sevgiye muhtaç kişiler olarak gördükleri, geçmişlerinde yaşadıkları zorluklardan dolayı bu kişilere acınası bir gözle baktıkları, burada çalışan kadınların genellikle psikolojik problemlere sahip kişiler oldukları,

ayrıca konsomatrislerin pavyonda anlattıkları yalan hikayelerinden dolayı güvensiz kişiler olarak ta görüldükleri ortaya konan diğer bulgulardır.

Konsomatrislere hem kötü gözle bakan hem de onlar için pavyona giden kişilerin aynı toplumsal yapının üyesi olmasını, muhafazakar insan tipinin *kültürel sermayesinde* bulunan toplumsal normlar ile liberal dünyanın verdiği bireysel özgürlüğün getirdiği kişisel zevkler/dürtüler arasında kalmasına dayandırabiliriz. Nitekim Bourdieu'nun *düşünümsellik* kavramı da bu konuya atıf yapmaktadır. Çünkü O'na göre düşünümsellik, bireysel olandaki toplumsala, mahrem altında yatan kişisel olmayana yani yapı ve birey arasındaki diyalektik sürece odaklanmaktadır (Özsöz, 2013:5). Bunun yanında İl'in son alıntısında bahsettiği tipler, *Ankara'nın pavyon kültürü* açıklanırken kuramsal çerçevede ele aldığımız müdavim tiplerine (*eşek, değnekçi, polis*) dayanak oluşturmaktadır.

6.1.2.2. Mesleği Benimseme Durumu

Bu alt boyut altında pavyon çalışanlarının mesleklerini benimseme durumları analiz edilmiştir. Bu konuyla alakalı olarak işletmeci, konsomatris ve pavyon sanatçısının görüşleri aşağıda verilmiştir.

“Peki, gece çalışıyorsun bu sorun olmuyor mu?”

Yani alıştık ama zor tabi hiç sosyal hayatım yok. Gündüz çalışmak daha iyi. Hiçbir şey yapamıyorum. Herkes işe giderken ben evde uyumaya gidiyorum” (İ1).

“Ben baştan beri orayı hiç sindirmedim zaten. Böyle iş mi olur dedim. Kaçış yeri olarak görüyordum. Ya paraya zayıf kalıyordum ya kafama sarmıyordu diğer işler geri geliyordum gazinoya. Ya da bir şey yapamadığım zaman tekrar geri dönüyordum. Benim çok kopmalarım oldu. Hep gitme gelme vardı ben öyle yaşadım. Hiç sindiremedim içime.” (İ2).

“Zaten ben çalışmak istemiyorum bıktım bunaldım bu ortamdan. Ama şuan yapabileceğim bir şey yok. Anca bir iş kurabilirsem o şekilde bırakabilirim. Çünkü ödemelerim çok fazla.” (KM2).

“Mesela akşam beşte çıkıyorsun işte bir trafik olur ne trafiği millet işinden çıkmış evine gidiyordur. Sabahleyin de mesela ben işten çıktığım zaman yine trafiğe kalıyorum. Neyin trafiği işte insanlar uyanmış eşlerinden çocuklarından ayrılıp işlerine gidiyorlar. Onun

trafiği. İnsanlar normal hayatlarını yaşarken gün içerisinde ben geceyi yaşıyorum.” (KM3)

“Gündüz işine geçme gibi bir düşüncen oldu mu?

Var öyle bir düşüncem ama ha deyince bırakamıyorsun. Yani hani şöyle bir şeyde var. Hani dedim ya alışkanlık yapıyor. Hani bende işimi de seviyorum. Şarkı söylemeyi seviyorum.” (S1).

Yukarıdaki işletmeci ve pavyon çalışanlarının yorumlarından, yaptıkları işi içlerine sindiremedikleri, pavyon ortamından bunaldıkları fakat özellikle maddi getirisi yüzünden bu işi yapmaya kendilerini mecbur hissettikleri, gece çalıştıkları için sosyal hayatlarının olmadığı ve bundan dolayı da normal hayatta sorunlarla karşılaştıkları ve ayrıca pavyon sanatçısının ise işi bırakmayı düşündüğü fakat alışkanlığından ve yaptığı işi sevdiğinden dolayı mesleğini şuan için bırakmak istemediği anlaşılmaktadır.

6.1.3. Müdavimlerin Pavyona Gitme Sebepleri

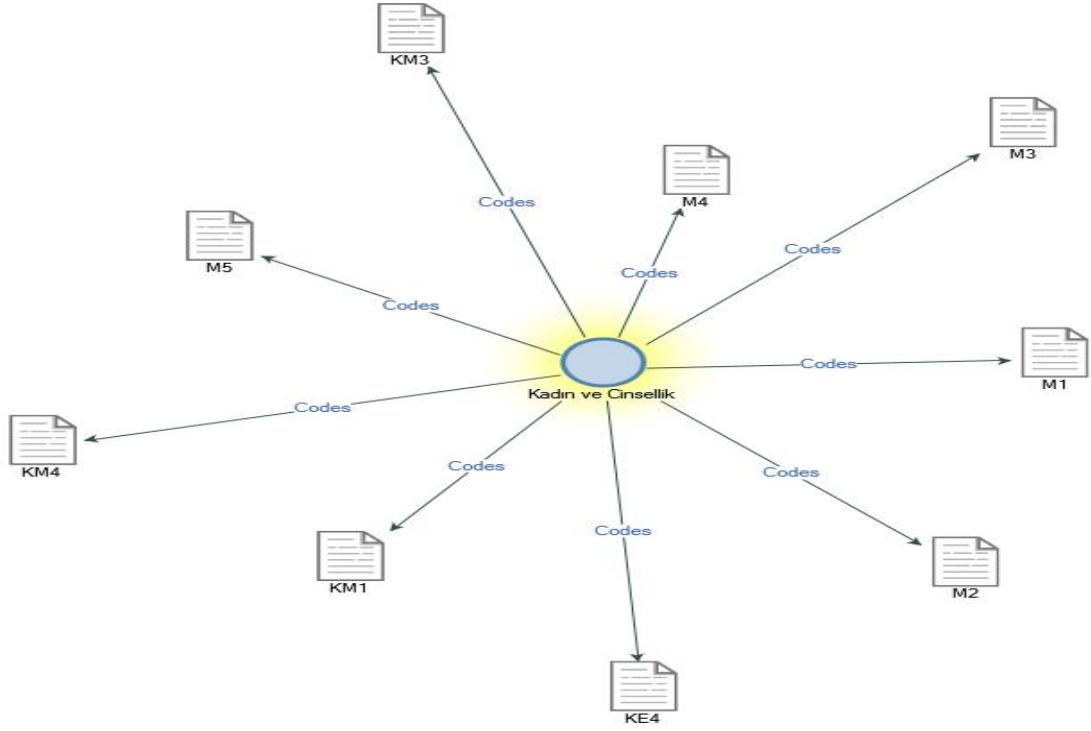

Şekil 6.6. Müdavimlerin Pavyona Gitme Sebeplerinin Karşılaştırmalı Grafiği

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında müdavimlerin pavyona gitme sebepleri içerisinde en çok payı kaplayan boyutların sırasıyla “kadın ve cinsellik”, “evden kaçış ve özgür olma”, “aile içi sorunlar”, “bağımlılık”, “ortamın etkisi”, “duyguların tatmini ve yaşanmamışlıklar”, ve “erkekliğin inşası” olduğu görülmektedir. Bu alt boyutların analizi aşağıda aynı sıra ile verilmiştir.

6.1.3.1. Kadın ve Cinsellik

Araştırmanın bu boyutunu oluşturan kısımda görüşmecilere pavyonu cazip hale getiren ve müdavimleri bu mekanlara gitmeye iten sebepler üzerine sorular sorulmuş ve alınan cevaplar içerisinde en çok kadın ve cinsellik üzerine yorumların yapıldığı görülmüştür. Görüşmeci türlerinden neredeyse hepsinin bu konuda mülakat verdiği de aşağıdaki diyagramda görülmektedir.

Şekil 6.7. “Kadın ve Cinsellik” Alt Boyutuna Yanıt Veren Görüşmeci Türleri-Explore Diyagram

Bu alt boyut için görüşmecilerin verdiği yanıtlar aşağıda verilmiştir.

“Peki pavyona gitmenin cazip hale gelmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?”

Ortamı daha çok kadınları. Kadınların ilgisi. Tamamen erkeklerin egosunu tatmin ettikleri için. Sonuçta oraya gidiyorsa oradaki kadınlarla oturuyor dertleşiyor. Hatta daha ilerisine bile gidebiliyor bazen.” (KE4).

“Üç çeşit dört çeşit erkek tipi var zaten. Kadın delisi olanları hiç demiyorum zaten. Bööylee (kafasıyla taklit ederek) bakıyor kadına. Kadın nereye gidiyor o da oraya gidiyor (alaycı bir gülüşle). Çok gülüyorum ben onlara.” (KM1).

“-Sizce evli erkeklerin buranın müdavimi olmalarının sebepleri nelerdir?”

-Bakımlı kadınlar. Kendi eşleri bakımlı değil. Orada çıkan kadınlar (konsomatrisler) günlük makyaj yapıyor, günlük kuaföre gidiyorlar. Bakımlıları da vardır eşlerinin. Ama çok nadir. Mesela gösteriyor karısını bana. Çok samimi müşterilerim. Karısını gösteriyor bana bakıyorum çok güzel bebek gibi. Niye geliyorsun buraya diyorum. Mesela diyorum ki niye karını aldatıyorsun? “Hoşuma gidiyor” diyor. Bakımlı karısı olanlar için söylüyorum bunları. Ama geneli bakımsız. Arada bir çıkıyor böyle bakımlı kendine bakan kadınlar. Mesela benim var öyle arkadaşım. Kuaföre gider bakımını yapar her şeyi yapar ama eşi pavyoncu.” (KM3).

“Adam diyor ki mesela benim eşim tayt giymiyor. İşte şunu yapmıyor bunu yapmıyor. Adam mesela hayatında farklı bir şey istiyor. Belki eşiyile de mutlu ama eşini daha şık görmek istiyor ama yapmıyoruz işte. Kadınlar olarak yapmıyoruz. E ne oluyor mesela pavyondaki kızlar tokasından küpesine ojesine her şeyiyle dört dörtlük gidiyor. Erkek te oraya (pavyona) kapıdan girince o kadınları gördüğünde evdekini unutuyor (kahkaha atıyor).” (KM4).

“Şimdi hayatı boyunca doğru düzgün kadın görmemiş birini kadınların içine koyarsan ne olur. En çirkinine bile saldırır. Niye görmemiş. Pavyonda öyle. Adam tarladan çıkıyor akşam geliyor pavyona. Bu şekilde çok kişi tanıdım. Pavyonda son on beş bin lirasını gece yiyip yaya köye giden adam bilirim ben.” (M1).

“Yani mesela nasıl örnek vereyim sana. Mutlu eden ne olur mesela. Bir kariyla oturup sohbet etmek seni mutlu ediyor mesela. Mesela eşine söyleyemediğin bir şeyi oradaki kariya çok rahat bir şekilde söylüyorsun.” (M2).

“Şimdi şöyle bir şey var kadınlar erkeklerden daha çok cinselliğe dayanabilir. Biz erkekler dayanamıyoruz. Bende bundan dolayı pavyona gidiyorum. (orada oturan mekan sahibi arkadaşı araya giriyor: yani diyor ki tek çiçekle bahar gelmez (gülüşüyorlar)).” (M3).

Yukarıdaki alıntılara göre kadın ve cinsellikle alakalı olarak müdavimlerin buraya gitme sebepleri arasında; çalışan kadınlarla (konsomatrisler) sohbet etmek ve onlardan ilgi görmek, kadınları ayartmaya veya onlarla seks yapmaya çalışmak, kendi eşlerinde bulamadıkları ve eksiklik olarak gördükleri bazı duyguları, özellikleri, dürtüleri veya zevkleri mekanda çalışan kadınlarla gidermek, burada çalışan bakımlı kadınları kendi eşlerinden daha güzel ve alımlı bulmak, eşleriyle konuşamadıkları bazı özel meseleleri konsomatrislerle konuşmak, cinsel dürtülerine karşı koyamamak ve seks peşinde koşmak gibi sebepler görülmektedir.

Müdavimlerin pavyona gitme sebebi olarak kadın ve cinselliğin öne çıkmasını, kuramsal çerçevenin “Gece Hayatı” başlığında ele aldığımız Baudrillard’ın “gerçek uzamın bir boyutunun yok edilmesi ve onun baştan çıkarıcı hale getirilmesi” anlamına gelen *gözaldatım* kavramına ve ayrıca Özarlan’ın “Hovarda Alemi” kitabında bahsettiği konsomatrisin müdavimlere sunmuş olduğu bedenlerinden olan *erotik beden* kavramına dayandırabiliriz.

6.1.3.2. Evden Kaçış ve Özgür Olma

Bu alt boyut altında görüşmecilere erkeklerin neden pavyona gittikleri sorulmuş ve görüşmecilerin önemli bir bölümü evden uzaklaşmak ve özgür olmak için erkeklerin pavyona gittiklerini belirtmişlerdir.

“Evde mesela sürekli nasıl desem? Evde tabi ki mesela benim de şeylerim vardır eksiklerim... nasıl anlatsam... (duraksama ve anlatmak için uygun cümleyi aramaya çalışma çabası). Cinsel olarak değil de evde sürekli para isteyen birisi var. Çocuklarını sürekli sorgulayan birisi var. Ama oradaki insanlar onu sorgulamıyor mesela.” (KE2).

“Yani evden uzaklaşmak kafa dağıtmak. Mesela orada alkol falan da alınıyor ya. Onun için olabilir herhalde.” (KE3).

“Yani gençliğinden kalma bir şey. Bence evle alakalı (evde yaşadığı sorunlardan değil) bir şey değil. Dışarıyı seviyor arkadaş ortamını seviyor, eğlenmeyi, gezmeyi seviyor. Ama tek başına.” (KE4).

“Evinde olmayıp ta pavyonda seni mutlu eden ya da tatmin eden ne var?”

Orda istediğini seçebiliyorsun. Karılar var. Onlarla muhabbet sohbet. Eğleniyorsun. Evde olsan sıkılıyorsun.” (M3).

Yukarıdaki alıntılardan anlaşılacağı üzere müdavimlerin pavyona gitme sebepleri arasında evdeki ortamın onlar için sıkıcı olması, evden uzaklaşıp kendilerine daha farklı bir ortam yaratma isteği, evin dışında kendilerini daha özgür hissetmeleri ve pavyonda fazla kadın olduğu için tek bir kadından ziyade birden fazla kadını seçme özgürlüğüne sahip olunması gibi nedenler görülmektedir.

Müdavimlerin *serbest zaman*larının büyük bir kısmını evde geçirmek yerine pavyonda geçirmelerini, kuramsal çerçevenin serbest zaman kısmında bahsi geçen modern

insanın sıkılğan yapısına ve *sıkılmaya* çare olarak gece hayatını seçmelerine dayandırabiliriz.

6.1.3.3. Aile İçi Sorunlar

Yapılan analizler sonucunda müdavimlerin pavyona gitme sebeplerinden bir diğèrinin ise aile içi sorunlar olduğu ve bu yönde görüş bildirenlerin referans kodlarının da önemli bir paya sahip olduğu görölmektedir.

“-Sizce evli erkeklerin buranın müdavimi olmasının yani sürekli buralara gelmelerinin sebepleri nelerdir?”

-Evde aradığı ilgiyi bulamamak. Çünkü gelen bütün erkekler bundan şikayetçi. Ben diyor gri eşofmanla karşılanmak istemiyorum. Bakımlı olsun diyor. Eğlence yok diyor ya ruh yok diyor ruh.” (KM1).

“Evde eşleriyle sorun yaşıyorlar mutlu değiller. Bun alıyorlar. E içki, kızlar, kız sesi, zil sesi, kaşık sesi (oyunlarda kullanılan zil ve kaşık) onlara hoş geldiği için pavyonda buluyorlar kendilerini.” (KM2).

“Evli olan erkeklerin çoğunun buraya gelmesinin sebebi aile içerisinde geçimsizlik, boşanma aşamasında olma, kadının erkeğe ilgi duymaması gibi sebeplerden dolayı dışarıda teselli aramasıdır.” (KM4).

“Evli birinin pavyona gitmesini nasıl karşılıyorsun?”

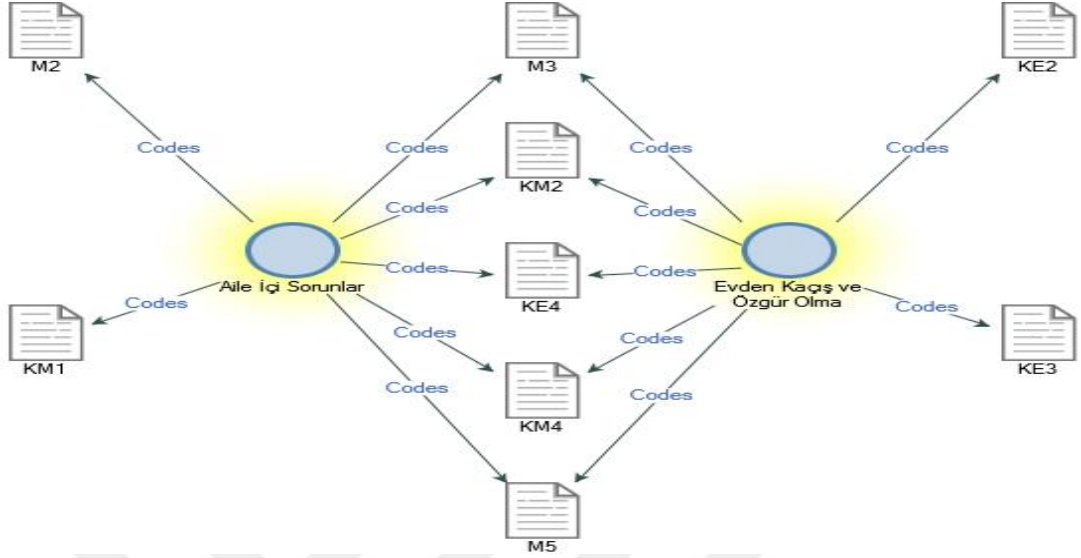
Gayet normal karşılıyorum. Kadın da sahip çıksın kocasına gözü dışarı gitmesin. Adamın belki sorunları vardır. Huzuru yoktur. Huzursuz adam gelir buraya.” (M3).

“Eşine ailene söyleyemediğin şeyi alkolün etkisiyle de o anda o kadını yakın görüyorsun kendine ona anlatıyorsun. O kadınları seks amaçlı düşünme.” (M2).

“Yaşım 45. 23 yaşında evlendim. İlk evliliğim biraz sıkıntılıydı. Ondan sonra benim başladı bu ortama gitme ve dışarıda gezme olayları.” (M5).

Yapılan yorumlara göre müdavimlerin konsomatrislerle muhabbetlerinde sürekli eşleri tarafından yeterli ilgi görmediklerinden bahsettikleri, aile içerisinde yaşanan sorunlardan dolayı pavyonda teselli aradıkları, eşlerine anlatamadıkları ya da eşleriyle konuşamadıkları muhabbetleri pavyonda çalışan konsomatrislerle yaptıkları anlaşılmaktadır. Konsomatrislerle yapılan görüşmelerin hepsinde dikkat çeken nokta, erkeklerin buralara gelmelerini evdeki eşinin ilgi eksikliğine ve aile içi sorunlara bağlamalarıdır. Diğèr bir nokta ise konsomatrislerle müdavimlerin eşlerinin suç

birbirlerinde aramalarıdır. Bu bakımdan kadınlar arasındaki bir çekişmenin izlerini bu yorumlarda görmek mümkündür.

Şekil 6.8. İki Alt Boyutun Karşılaştırmalı Diyagramı

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki her ne kadar farklı başlıklar altında alınsa da müdavimlerin pavyona gitme sebeplerinden “evden kaçış ve özgür olma” ile “aile içi sorunlar” alt boyutları hakkında mülakat veren kişilerin benzer kişiler oldukları dikkat çeken diğer bir noktadır. Yani bir erkeğin evden kaçıp özgürleşmek adına pavyona gittiği görüşü ile aile içi sorunlardan uzaklaşıp bu sorunlara teselli aradığına dair görüş arasında sıkı bir ilişki olduğu yukarıdaki karşılaştırmalı diyagramda görülmektedir. Buradan, müdavimlerin evdeki eşiyle herhangi bir sorun yaşamıyormuş gibi görünmesine rağmen evden kaçıp özgürlük adresi olarak pavyonu seçmesinin, aslında aile içerisinde yaşadığı içsel sorunlardan bir kaçış olduğunu anlayabiliriz. Neticede bunun da bir sorun olduğu ve bu sorunlardan kaçışın tesellisinin pavyonda arandığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Müdavimlerin pavyona gitmek için bir sebep olarak aile içinde yaşadıkları sorunları öne sürmelerini aile kuramlarından *çatışmacı kurama* dayandırabiliriz. Çatışma kuramcıları, kapitalist düzenin ideolojik argümanlarının aile içi çatışmalara sebep olduğuna ve toplumsal yaşamın doğal bir çatışma alanı olduğuna atıfta bulunmuşlardır.

6.1.3.4. Bağımlılık ve Ortamın Etkisi

Yapılan görüşmeler sonucunda müdavimlerin pavyona gitmelerinin bir diğer önemli sebebi ise bu mekanlara zamanla olan bağımlılıkları ve ortamın bu kişiler üzerine bıraktığı tesirdir.

“Oraya gelen müşteri de bir kadını düşürmek için aranır. Kadın da ondan nasıl para koparacağını yollarını arar. Garsonda aynı şekilde. İşte sonra bu müşteriler gider evde yatar sonraki gün tekrar o kadını düşürme hevesiyle pavyona gelir. Bunun sonu yok bir gelen bir daha gelir ve kolay kolay vazgeçemez” (İ2).

“Nasil desem. Erkeklerle bayanlar farklı. Şöyle söyleyeyim ben size. Erkeklerin... şey gibi nefis diye düşünüyorum. Bilmiyorum. Yani irade. Hani bir sigara gibi düşünün. Bayanlar istediği zaman bırakıyor ama erkekler bırakamıyor mesela. Yani bir alışkanlık.” (KE2).

“Artık oraya alışıyor. Haftanın iki günü üç günü orada. Para bitene kadar artık. Para tekrar gelince bir daha. Ya değişik ya bilmiyorum (gülüyor).” (KM4).

“-Peki evde olmayıp ta pavyonda size iyi gelen/sizi mutlu eden neler var mesela?

-Valla oranın ortamı öyle bir farklı ki yani bunun adını koyamıyoruz biz. Oraya gidiyoruz arkadaşlarla eğleniyoruz. Ha biz bunu dışarıda da yapıyoruz ama orada içtiğimiz de daha çok eğleniyoruz. Ortam olsun oradaki bayan çalışanlar olsun erkek çalışanlar olsun, orada mekanın içinde toplu bir bütün halinde eğleniyoruz yani. Elli kişi yüz kişi birlikte eğleniyoruz. Farklı bir ortam ya telaffuzunu yapamıyorsun.” (M4).

“Yani işte orda iki tane içince işte pavyonun ışıkları, çirkin kadınlar bile sana güzel görünüyor (hafif gülümseme).” (M2).

“-Peki buraya gelen müdavimlerin pavyona gelme sebepleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

-Abi o ışıklar gazino ortamı insana bağımlılık yapıyor. Yani mesela diyelim adamın evinde manken gibi karısı var ama oraya gelip te bağlanıyor yani. O çok manevi bir şey onu anlatamam belki de.” (S1).

Yukarıda yapılan görüşmelerden müdavimlerin pavyona kadın düşürme hırsından dolayı gittikleri, zamanla pavyona gitmenin bir alışkanlık haline geldiği, kişinin parası bitene kadar pavyona sürekli gidip geldiği, pavyonun özellikle ışıklarının ve oradaki

eğlence ortamının müdavimleri cezbediği ve buraya bağımlı olmalarının bir sebebinin de bu olduğu anlaşılmaktadır.

Müdavimlerin tarifini yapmakta güçlük çektikleri pavyona olan bağımlılıklarını, pavyon mekanının erotizm odaklı dizaynına ve cinselliği bir seremoniye dönüştüren *baştan çıkarma* durumuna bağlayabiliriz. Baudrillardcı bakış açısıyla erotizmde esas olan *gözaldatımın* ve bu şekilde gerçekliğin yok olup *hipergerçeklik* halinde ortaya çıkan *baştan çıkarmanın* sağlanmasıdır.

6.1.3.5. Duyguların Tatmini ve Yaşanmamışlıklar

Diğer bir önemli sebep ise müdavimlerin bu ortamlarda bazı yaşanmamış duygularını tatmin etmeye çalışmaları ve geçmişinde yapamadıkları bazı şeyleri yapmaya çalışmalarıdır. Aşağıdaki alıntılarda bunların izlerini görebiliriz.

“Nasıl desem nasıl anlatsam size? İlk elini tutan kişi benim eşimin. Belki bir yoksunluk hani onu da bilmiyorum. Benle kaynaklı olduğunu çok sorguladım çünkü. Benle kaynaklı değil. Önceden yaşamadığını hani bekarken yaşamamış bu tarz şeyler ondan dolayı olduğunu düşünüyorum (buralarda biraz duraksayarak konuşuyor çünkü özel meseleleri tanımadığı bir kişiye anlatmanın yolunu arıyor. Bu yüzden cümleleri düşünerek söylüyor. Mahremiyetten bahsetmenin verdiği çekingen cümle ve tavırlar var).” (KE2).

“Daha çok oraya giden insanlar dışarıda düzgün bir hayatı yoktur, işte orada farklı duyguları yaşamak istemiştir, ikinci bir hayat kurmak veya kaçamak yapmak için oradadır. Ha şimdi baktığında adam ayda oraya 30 bin lira döküyor ama istese dışarda o paraya bir sürü karı siker ama o kişi işte pavyona gitmek istiyor. O duygularını tatmin etmek için.” (M1).

“Yani nasıl bir şey oluyor biliyor musun? Ben şimdi 4 yıl oldu işte 26-27 yaşında evlendim. Çabuk evlendik yapamadığımız şeyleri evlenince mesela denk geldi bazı şeyler. Gece hayatı misal. Örnek veriyorum konu oraya gelecek şimdi. Bekarken çok basit sıkıntı yok ama imkanın yoktu fırsat bulamıyordun (eğlenmek için). İşte evliyken denk geldi bazı şeyler işte sıkıntıya oradan giriyorsun. Mesela bir pavyona gideceksin bara gideceksin cebinde paran da var evinle huzursuz oluyorsun işte. İşte yalan söylüyorsun. Eşine diyemezsin ki pavyona gidiyorum.” (M2).

Yapılan görüşmeler sonucunda; müdavimlerin bazı yaşamadığı duyguları veya hevesleri buralarda yaşamaya çalıştıkları, geç kalınmış bir hayatın eksiklerini bu

mekanlarda gidermeye çalıştıkları, gençliğinde yaşayamadığı veya yapamadığı şeylerin heves ve isteklerini bu mekanlara giderek tatmin etmeye çalıştıkları bilgilerine ulaşılmıştır.

6.1.3.6. Erkekliğin İnşası

Son olarak müdavimlerin pavyona gitmelerinin bir diğer kayda değer sebebi ise erkekliğin bu mekanlarda sınanması, gösterilmesi ve tekrar inşa edilmesidir. Bu alt boyut hakkında görüş bildiren kişilerin yorumları aşağıda verilmiştir.

“Ben erkeğim yaparım. Ben özgürüm. Öyle diyordu çünkü benim eşim. Ben özgürüm istediğimi yaparım.” (KE2).

“Az önce de dediğim gibi ben işte erkeğim, erkekliğini ispatlama aracı. Bence öyle. Erkek adam yapar erkek adam gider. Yani bu bir övünme aracı bence. Bunu bir marifet gibi görüyorlar.” (KE3).

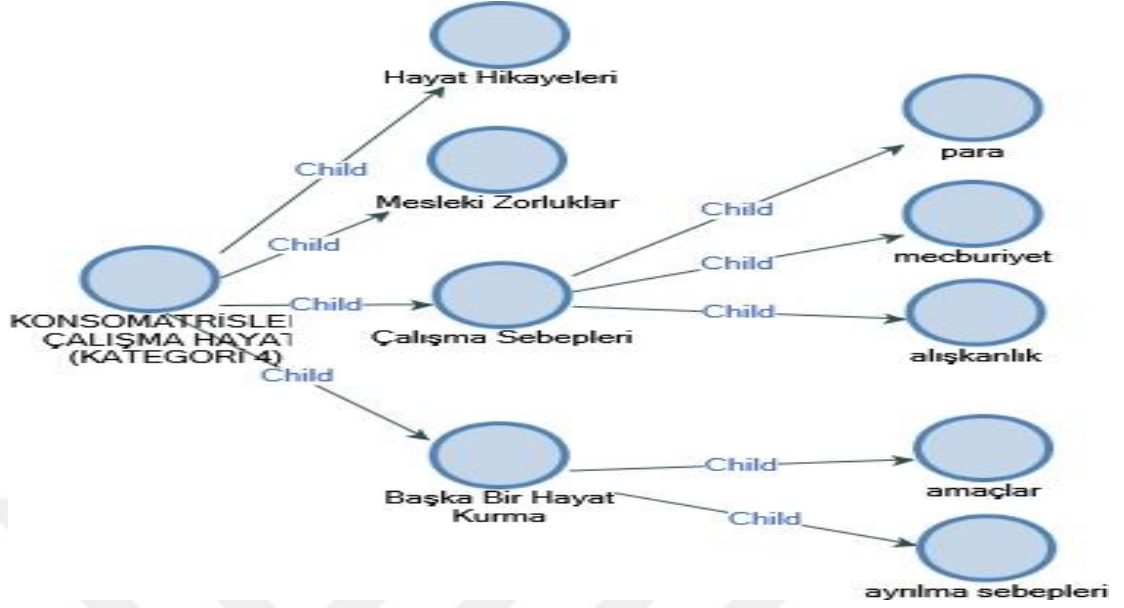
“Aslında ben eşime baktığımda bir ego savaşı olduğunu görüyorum. Bazı şeylerde egosu düşük olduğu için bir şeyleri kanıtlama işte ben adamım diyebilmek adına yaptığını düşünüyorum. Kendisini sevdiğini daha doğrusu sevmeye çalıştığını göstermek adına.” (KE4).

“Mesela oradaki kadınlar dışarıdan gelenleri şey olarak görüyorlar “eşşek” olarak görüyorlar. Alemde eşşek derler onlara (müdavimlere). İşte paralı geliyor buraya beni kullanmak için geliyor diye düşünüyor kadın. O yüzden de gelen erkeklere yüz vermiyor. Bazı erkekler de bundan dolayı hırs yapıyor. 3 milyar harcayorsa 5 milyar harcıyor 5 milyar harcayorsa 10 milyar harcıyor. Böyle böyle kendini bitiriyor.” (S1).

Bu görüşmeler sonucunda; müdavimlerin erkekliği özgür olmayla bağdaştırdıkları ve bundan dolayı pavyona gitmeyi özgürlük olarak algıladıkları, erkekliklerini ispat etme ve sergileme yeri olarak pavyonu gördükleri, pavyonda kadınları elde etmek için hırs yapan erkeklerin para harcama üzerinden erkekliklerini göstermeye çalıştıkları ve bu erkeklik gösterisinin maddi bakımdan iflasla sonuçlandığı ortaya çıkarılmıştır.

Daha önce kuramsal çerçevede de ele alındığı üzere Özarlan'ın (2016:67-129) gece aleminde var olan *paralı* ve *belalı* erkeklik tiplerini açıklarken, paralının harcadığı parasıyla, belalının ise bedel olarak girdiği belalar ve çileci duruşuyla kendi *erkekliklerini* ispatlamalarını, yukarıda ele aldığımız pavyon ortamında gerçekleştirilen erkeklik inşasına bağlayabiliriz.

6.1.4. Konsomatrislerin Çalışma Hayatı

Şekil 6.9. "Çalışma Hayatı" Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Konsomatrislerin hayat hikayeleri, mesleki zorlukları, çalışma sebepleri ve başka bir hayat kurma düşünceleri bu konu başlığı altında analiz edilmiştir. Konsomatrislerden alınan verilere göre yapılan kodlama sonucu dört alt boyut ve ayrıca bu alt boyutlardan "çalışma sebepleri" alt boyutundan üç alt boyut, "başka bir hayat kurma" alt boyutundan ise iki alt boyut meydana gelmiştir.

6.1.4.1. Hayat Hikayeleri

Bu başlık altında konsomatrislerin hayat hikayeleri analiz edilmiştir. Görüşmeci konsomatrislere, pavyondaki çalışma arkadaşlarının özel hayatlarında yaşadıkları zorluklar ve bildikleri kadarıyla hayat hikayeleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

"Uyuşturucuya batan mı dersin dolandırıcı olan mı dersin. Çok yani yaşantısı bozuk olup buraya çok gelen çok. Yaşantısı iyi olanlar da var ama az yani. Zaten çoğunun psikolojisi bozuk. İntihar etme girişimleri vesaire." (KM2).

"Madde bağımlısı. Genelde intihar edenlerin hepsi madde bağımlısı. Hani akli salim kimse bu zamana kadar ne kendini astı ne de başka bir şey yaptı. Ama genel olarak baktığımızda hepsi madde bağımlısı. Mesela en son Betül vardı. Onu da ben kendi ellerimle yıkadım."

Kendine altın vuruş yapmış eroinle. ...Parasını erkek arkadaşına yedirenler var. Mesela adam gidiyor kızdan parayı alıyor başka bir gazinoda yiyor ya da kumara gidiyor. Ama kız onu çok seviyor. Niye diyorum böyle bir adam sevilir mi? Sevgi bu mu diyorum. Ya diyor her şeyi ben onda görüyorum diyor. Bu da başka bir kafa.” (KM1).

“Ama şöyle bir şey var. Beş yıldır altı yıldır alemde çalışıp halen otelde kalan kızlar var. Neden? Çünkü ya madde bağımlısı ya da çok boş bir çevresi olduğu için.” (KM4).

“Tamamıyla aklını kullanan da var mesela. Mega Show da bir tane arkadaşım var. Onun 11 tane dairesi var. Makine gibi çalışıyor. Ama o da bütün gururunu ayaklar altına aldı. Şimdi tele bar sisteminde çalışıyor. Hani ona git bir 70 lik aç sabaha al götür. Ya hayattan vazgeçmiş. Tamamen parasal bakıyor. Mesela bu da paranın köpeği olmuş.” (KM1).

Yukarıdaki alıntılara göre konsomatrislerin genellikle psikolojik ve ruhsal sıkıntılara sahip olduğu, özellikle madde bağımlısı kişilerde intihar etme girişimlerinin sık görüldüğü, bazılarının pavyonda kazandığı parayı dost hayatı yaşadıkları erkeklere yedirdiği, kazandığı parayı tamamen kaybettiği ve bu şekilde yaşayan kişilerin kendilerine bir gelecek kuramadıkları, bazılarının ise sadece para odaklı çalışıp mülk edinmeye kendini adadıkları anlaşılmaktadır.

6.1.4.2. Mesleki Zorluklar

Bu başlık altında konsomatrislerin mesleklerini icra ederken yaşadıkları zorluklar analiz edilmiştir. Konsomatrislere günlük hayatta ve pavyonda çalışırken yaşadıkları zorlukların neler olduğuna dair sorular yöneltilmiştir.

“Bir markete gidiyorsun. Reyoncusu ayrı bir askıntılık yapıyor. Yani bir ayakkabı mağazasına giriyorsun o ayrı bir dert.” (KM1)

“Mesela akşam beşte çıkıyorsun işte bir trafik olur ne trafiği millet işinden çıkmış evine gidiyordur. Sabahleyin de mesela ben spordan çıktığım zaman yine trafiğe kalıyorum. Neyin trafiği işte insanlar uyanmış eşlerinden çocuklarından ayrılıp işlerine gidiyorlar. Onun trafiği. Ben de uğraşıyorum ki işten çıktım spora gittim sonra gidip uyuyacağım. İnsanlar normal hayatlarını yaşarken gün içerisinde ben geceyi yaşıyorum.” (KM3).

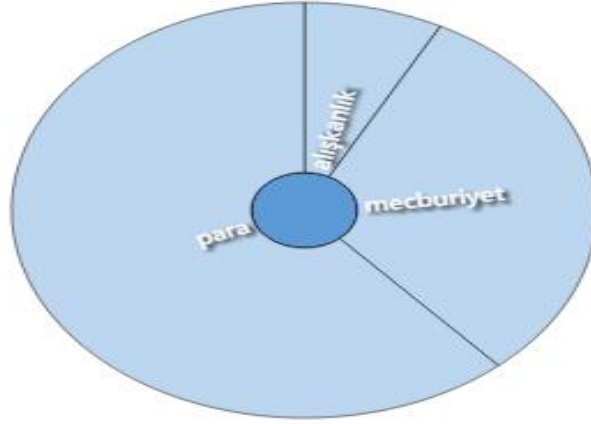
“Nasıl zahmeti yok sapıklarla uğraşıyoruz (gülüyor). Ya yorucu, nasıl desem oyuncuların da aynı şekilde yorucu mesela. Yeri geliyor yarım saat sahnede oynamak zorundasın. Müşteri oynuyor çünkü kafası iyi.

Başkası yine seni yazıyor (müşteriler oynamak istedikleri kadının ismini yazıp onunla sahnede oyun oynar) ve yine çıkıp oynuyorsun. Ayakların 20 veya 16 cm yükseklikte (topuklu ayakkabıdan bahsediyor) ve ayakların şişiyor. Mesela benim ön parmaklarımda ufak bir mantar oluştu ve hiç yoktu. Onu çekmek zorundasın. Terliyorsun gidip üst baş değiştiriyorsun. Ondan sonra alkol alıyorsun kafan iyi oluyor, düşüyorsun falan bir yerin morarıyor. Bir müşteri geliyor mesela nasıl desem. Geliyor adam önce bir tipine bakıyorsun falan adam sanıyorsun. Oturuyorsun beş on dakika bakıyorsun öpmeye çalışıyor dudağından, yok göğsüne ellemeye çalışıyor, yok bir şekilde elini bir yerlerine atmaya çalışıyor. Ondan sonra şey söylüyor: beni tanısan neler olur ben sana neler yaparım. Ne vaatler ne vaatler. Kafası güzel ya. Onu çekmek zorundasın. Geçen adam ter kokuyor dişleri iğrenç beni öpecek. Öpemezsin ya. Kalkmak istiyorsun ama müşteri kaldırmak istemediği zaman kalkamıyorsun.” (KM4).

Yukarıdaki görüşmelere göre konsomatrisler, çalıştıkları iş sebebiyle günlük hayatta bazı zorluklar çektiklerini, dışarıdaki bazı erkekler tarafından görsel tacize uğradıklarını, gece çalışmaları sebebiyle sosyalleşme problemleri yaşadıklarını ve gündüz çalışıp gece uyuyan insanlara göre tersi bir hayat yaşamaya mecbur kaldıklarını ve bunun da yaşam standartlarını ve dengelerini etkilediğini, pavyon içerisinde kendilerine sürekli sarkıntılık yapıldığını ve gerek fiziksel gerek sözel tacizlere maruz kaldıklarını ve mekan kuralları gereği bunlara katlanmak zorunda olduklarını, gece boyu gerek müşterilerle gerekse sahnede oyun oynamak zorunda oldukları için sürekli elbise değiştirmek zorunda kaldıklarını ve topuklu ayakkabılar üzerinde oynadıkları için fiziksel rahatsızlıklarının meydana geldiğini, ifade etmişlerdir.

6.1.4.3. Çalışma Sebepleri

Şekil 6.10. Çalışma Sebepleri Dairesel Grafiği

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında konsomatrislerin çalışma sebeplerinden en çok payı kaplayan kodun “para” olduğu görülmektedir. Bu konuda bütün konsomatrisler neredeyse tek sebebin para olduğuna dair mülakat vermişlerdir.

6.1.4.3.1. Para

Konsomatrislerin çalışma sebeplerine ilişkin sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında konsomatrislerin hepsinin ilk ağızından çıkan kelimenin “para” olduğu dikkat çekmektedir. Bu konuda mülakat veren görüşmecilerin yorumları aşağıda verilmiştir.

“-Peki neden bu sektörü seçtiniz?

-Parası için.

-Sadece para mı?

-Tabi ki sadece para. Para her şeydir biliyor musun? Sevgi dostluk arkadaşlık bunların hepsi yalan.” (KM1).

“Çünkü kolay para, kolay kazanç. Çok iyi kazancı var. Çünkü biz milletvekilinden bile fazla para kazanıyoruz. Aylık ortalama 30-40 bin lira. Daha düşük alan da var daha yüksek alan da var. Bu sebeple buradayız yani.” (KM2).

“-Bunun dışında sizi burada çalışmaya iten başka sebep var mı?

-Şimdi 3 tane çocuk bakmak bu zamanda çok zor. Benim de gelirim yok. Kenarda param olabilir. Evim arabam olabilir ama gelir olmayınca bu hayatta yaşanmıyor biliyorsunuz. Gelir için çalışıyorum.” (KM3).

“-Alışkanlık mı oluyor diyorsunuz?

-Hayır, rahat para. Hiçbir şey yapmıyorsun, sabaha kadar eğleniyorsun, alıp parayı gidiyorsun (olayı çözmüş bir gülümsemeyle). E tabi zorlukları da var. Olmaz mı? Sapıklarla uğraşıyoruz sabaha kadar (gülümseme)” (KM4).

Bu alıntılardan, konsomatrislerin pavyonda çalışmasının neredeyse tek sebebinin para olduğu, pavyonu kolay kazanç kapısı olarak gördükleri, aylık totalde aldıkları ücretlerin çoğu mesleğin kazancından çok daha fazla olduğu, hem eğlenip hem para kazanmanın yolu olarak pavyonun seçildiği ve konsomatrislerin kazancına bakıldığında bu sektörde ciddi paraların döndüğü anlaşılmaktadır. Konsomatrislerle yapılan görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla kazandıkları parayla övündükleri ve bu kazançlarını diğer mesleklerin kazançlarıyla kıyasladıkları ortaya çıkmaktadır. Ciddi kazançların elde edildiği pavyon sektöründe kadınların önemli bir kısmının kazandıkları paranın çoğunu lüks yaşama ve bakımlarına ayırdıkları ve bunun yanında görüşmecilerin söylediklerine göre gayrimenkul alımına yatırım yaptıkları da elde edilen verilerin arasındadır.

Konsomatrisler, pavyonda erotik bedenlerini sergileyerek ve müşterileri baştan çıkarmak için bu bedenlerini kullanarak para kazanmaktadırlar. Bu durumu bizi, Baudrillard'ın “Tüketim Toplumu” isimli kitabında bahsi geçen ve öznenin kendi bedenini çifte pratiğe sahip zihinsel temsiller olarak gördüğü pratiklerden olan *sermaye olarak beden* ve *fetiş olarak beden* temsillerine götürmektedir (Baudrillard, 2013:150). Konsomatrisin bedeninin tüketim nesnesi olarak pavyonda sunulması *fetiş olarak bedeni*, bu bedenin sunumu karşılığında para kazanılması ise *sermaye olarak bedeni* yansıtmaktadır.

6.1.4.3.2. Mecburiyet

Konsomatrislerin pavyonda çalışmalarının bir diğer sebebi ise yaşadıkları sıkıntılardan ve yaşam zorluklarından dolayı bu sektörde çalışmaya mecbur kalmalarıdır.

“Ha denedim mi denedim. Mesela anneme dedim gel çocukların başında dur dedim normal 3 bin liralık evde oturmayalım da bin liralık evde oturalım dedim. Ben bu saatten sonra torun mu bakacağım, dedi. Ki bu saatten sonra torun bakma yaşındasın. 53 yaşındasın. Teyzeme gittim o da biliyor. Benim bütün sülalem biliyor çalıştığımı. Neyse aileden yana bir destek göremedik. O yüzden buradan (pavyondan) bir çıkışımız olduğunu düşünmüyorum. Kaldık yani burada.” (KM1).

“Yoksa çocuklarım olmasa ben çalışmam bile. Evim arabam var benim. Giderim normal bir işe girerim. Hayatıma devam ederim. Ama çocuklarım var onları kime bırakayım. Nasıl bir iş bulayım ki çocuklarımın okula gidiş geliş saatlerine göre ayarlayayım.” (KM3).

“Şöyle söyleyeyim düzenli bir ailesi olan kişi gelip pavyonda çalışmaz. Ya maddi sıkıntıdan dolayıdır ya evlenmiş boşanmış bir şekilde kendi ayakları üstünde durmaya çalışan kadınlardır veya şöyle bir şey var: doğuda mesela evlenmek zorunda kalıp ta kaçıp gelip batıda çalışan insanlar var. Yani ailesini sıfırlamış kendini sıfırlamış (ailesinden kaçıp yeni bir kimlikle ortaya çıkan kadınlardan bahsedilmektedir). Zaten diyor tamam öleceğim bari kafama göre yaşayayım öyle öleyim diyor. Zaten bu insanlar istemediği kişilere zorla veriliyordu ve bunlar buraya kendini sıfırlayarak gelen insanlar. Gelip kadın sığınma evlerinde kalıp daha sonra yeni kimlik çıkararak kadınlar var aileleri bulmasın diye. Yani öyle ailesi düzgün normal olan yok ya. Ya boşanmış ya şiddet görmüş ya nişanlanmış ayrılmış, ya maddi sıkıntıları olan. Genel olarak böyle.” (KM4).

Bu konuda yapılan görüşmelere göre konsomatrislerin yaşadıkları zorluklardan dolayı pavyonda çalışmayı seçtikleri, aileden ve çevreden maddi ve manevi destek bulamadıkları için kendi ayakları üzerinde durmak adına bu sektörde çalışmaya mecbur kaldıkları, bu sektörde iyi para kazandıktan sonra kurulan lüks yaşama alıştıkları ve bu lüks yaşamı bırakmak istemedikleri, aile içi şiddetten kaçmış kadınların bu sektörü kendilerine çıkış kapısı olarak gördükleri ve burada yeni bir kimlikle hayatlarını tekrardan inşa ettikleri anlaşılmaktadır.

6.1.4.4. Başka Bir Hayat Kurma

Konsomatrislerin çalışma hayatının analizinde ele alınması gereken diğer bir nokta ise bu kişilerin çalışma hayatının nereye varacağı ile ilgili bilgilerdir. Bu konu altında “amaçlar” ve “ayrılma sebepleri” olarak iki alt başlık bulunmuş ve konsomatrislerin

çalışma hayatındaki hedefleri ile bu sektörden ayrılma düşüncelerinin olup olmadığı analiz edilmiştir.

6.1.4.4.1. Amaçlar

Konsomatrislerle yapılan görüşmelerde gelecekteki hedeflerine ilişkin sorular sorulmuş ve alınan cevaplar aşağıdaki verilmiştir.

“Şöyle: benim erkek çocuğum var yani. Hani bu alemi bıraktığım zaman bi param olması lazım. İkinci evi düşünüyorum. Ondan sonra kendime dükkan açmayı düşünüyorum. Biraz mutfakta iyimdir ben. Eğitim de almayı düşünüyorum. Aşçılık.” (KM1).

“-Peki nasıl bir hayat kurmayı düşünüyorsunuz bundan sonra?

-Normal bir hayat. Yani hayalini kurduğum sorunsuz bir hayat.

-Ne kadar çalışmayı düşünüyorsunuz en fazla?

-En fazla iki sene. Bütün borçlarımı öderim.” (KM2).

“-Bir gün bu mekandan ayrılıp farklı bir iş/aile/hayat kurmayı düşünüyor musunuz?

-38 yaşından sonra hayatı akışına bırakır gibi yaşıyorum. Hani hedefin ne diyorlar. Hedefim yok ya çalışıyorum, çocuklarımla geçimimi sağlıyorum. Ayırabildiğimi ayırırım, ayıramadığımı ayıramam. Yok kenara para koy yok şunu yap. Hayatta onun için de uğraşmıyorum valla. Yanlış mı yapıyorum bilmiyorum ama benim yanlışım.” (KM3).

“Çünkü benim bir mücadelem var. Şimdi ben çocuklarımı bir şekilde alacağım (eski kocasında kalan çocuklarını) ve kendimi bir şekilde onlara ispatlamak zorundayım. Belki 5 yıl belki 3 yıl belki 4 yıl ne kadar olur bilmiyorum ama bir zaman dilimi var. Belki daha yakın olur ama ben kendimi çocuklarıma ispatlamak zorundayım. O yüzden şimdi bir ev alacağım da annem diyor biraz daha bekle iyi bir yerden alalım. Ben Ankara'dan alayım diyorum o İzmir diyor bilmiyorum. Hedefim o bir de bir araba alacağım ufak bir işyeri açıp. Çekeceğim ya elimi ayağımı çekeceğim. Küçük bir butik açarım giyim üzerine. Ankara dışından getiririm buraya Ankara'da zaten gece alemindeki kızlara satarım her türlü. Fazlasıyla karım olur. Mesela ben İzmir'de bir abiye alıyorum 25 lira geliyor Ankara'da soruyorum 80 tl diyor. Toplu alıp getiririm burada satarım.” (KM4).

Konsomatrislerin gelecekteki hedeflerine bakıldığında kazandıkları parayla daha çok yeni bir iş ve yaşam tarzı kurmak istedikleri, işlerini değiştirip onlara göre normal gördükleri (bu mesleği yapanların hepsi yaptıkları işi anormal olarak gördükleri

yapılan analizler arasındadır) bir mesleğe atılmayı düşündükleri, bazısının bu konuda herhangi bir hedef belirlemeyip sadece ailesini geçindirme derdinde olduğu, bazısının da yeni bir iş ve hayat kurmanın yanında kendisini, görmediği çocuklarına ispatlama ve onları geri almak için yeterli güce sahip olma gibi amaçlara adanmış, tüm görüşmeler analiz edildiğinde ise kadınların hedefleri arasında yeni bir iş ve hayat kurmanın yanında çocuklarının geleceğini de hesaba kattıkları elde edilen bulgular arasındadır.

6.1.4.4.2. Ayrılma Sebepleri

Son olarak konsomatrislerin bu sektörden ayrılmayı isteme sebeplerine ilişkin sorular sorulmuştur.

“Zaten ben çalışmak istemiyorum bıktım bunaldım bu ortamdan. Ama şuan yapabileceğim bir şey yok. Anca bir iş kurabilirsem o şekilde bırakabilirim. Çünkü ödemelerim çok fazla” (KM2).

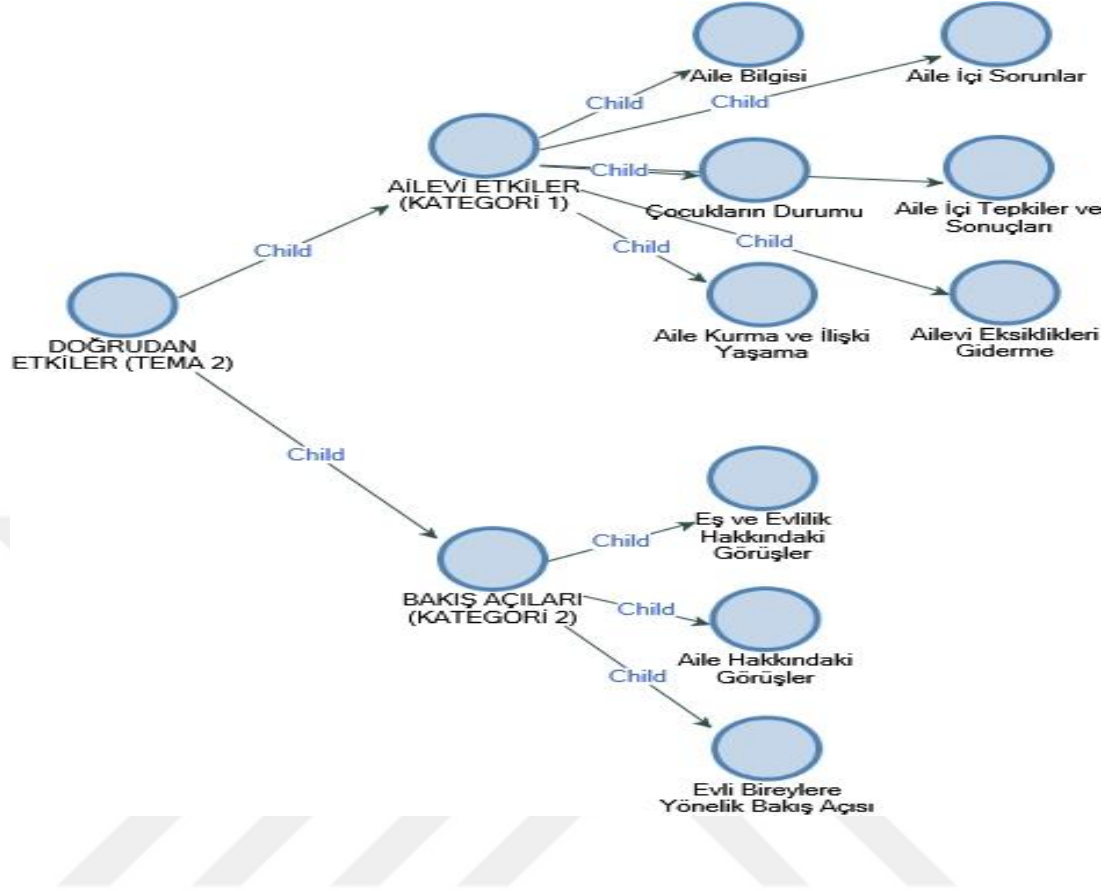
“Aile olmanın sizin için anlamı nedir?”

Tabi ki önemsiyorum. Dikkat ederseniz ben hep bir aile olmanın peşine düştüm. Bir ailem olur. Evlenirim çocuklarım olur. Çocuklarımla yaşarım. Hep bu yüzden işi (pavyonda çalışmayı) bıraktım ama olmadı.” (KM3).

Konsomatrislerin sektörden ayrılma sebeplerine bakıldığında bazı konsomatrislerin bu ortamdan bıktıklarından dolayı ayrılmak için bir kaçış yolu aradıkları, maddi sebeplerden dolayı bu mekanlarda çalışmaya mecbur oldukları, bazılarının ise evlenip yuva kurmayı bu sektörden ayrılmak için bir çare niteliğinde gördüğü fakat yapılan evliliğin sonuç vermemesinden dolayı (diğer başlık altında yapılan analize göre bu sektör içerisinde aile kurmanın neredeyse imkansız olduğu, görüşmeye katılanlar ve bu görüşmeciler aracılığıyla diğer konsomatrisler hakkında edinilen bilgiye göre çocuklu konsomatrislerin hepsinin bekar olduğu ve genellikle çocuklarını resmi bir evlilik olmadan yaptıkları ve çocukların babalarının çocukları kadına bırakıp gittiği tespit edilmiştir) tekrar çalışmaya devam etmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak konsomatrislerle yapılan görüşmelerin çoğunda bu kişilerin şuanda yaptıkları mesleği bırakıp farklı bir hayat kurmak istedikleri ve bu mekanlarda kazandıkları parayla, bahsi geçen hayatı kurmanın maddi dayanağını oluşturmaya çalıştıkları analiz edilmiştir.

6.2. Doğrudan Etkiler

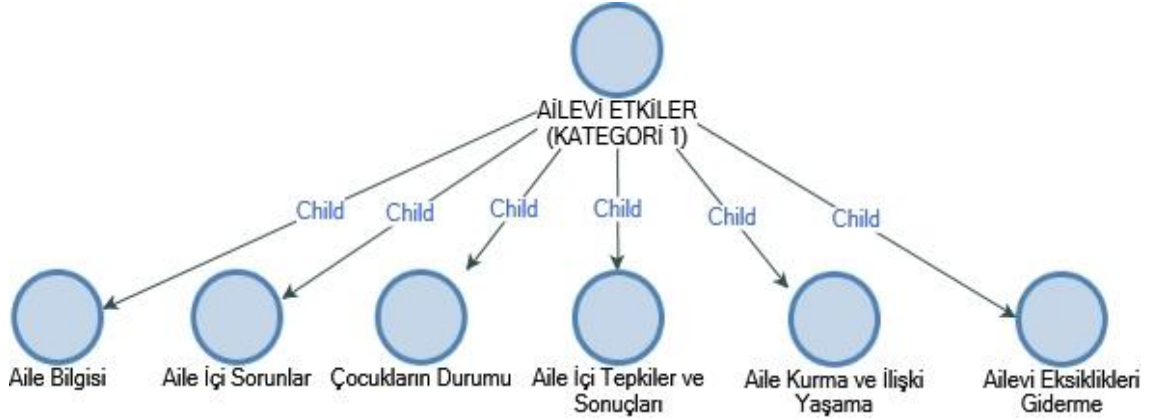

Şekil 6.11. “Doğrudan Etkiler” Temasının Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu başlık altında pavyon kültürünün aile hayatına olan doğrudan etkileri analiz edilmiştir. “Ailevi Etkiler” ve “Bakış Açıları” kategorileri ile kategorilerin alt boyutları bu başlık altında ele alınan konulardır.

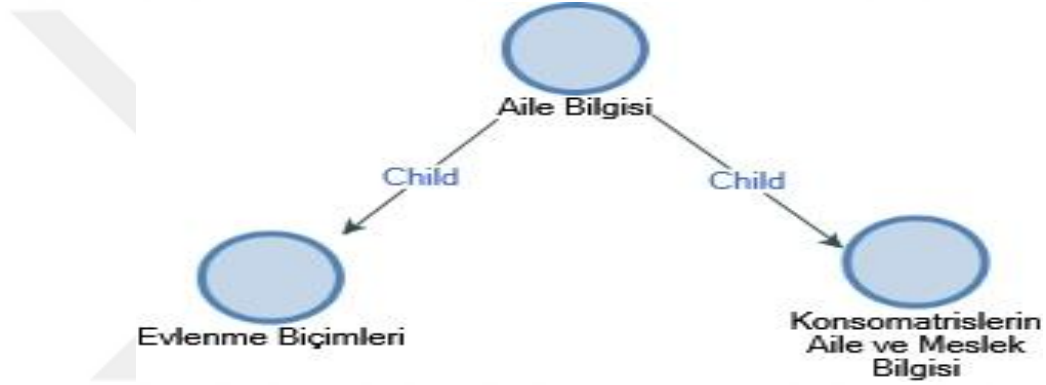
6.2.1. Ailevi Etkiler

Bu kategori altında pavyon kültürünün aile yapısına etkileri belli başlıklar altında analiz edilmiştir. İlk olarak görüşmecilerin aile bilgilerine dair temel bilgiler verilmiştir.

Şekil 6.12. “Ailevi Etkiler” Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

6.2.1.1. Aile Bilgisi

Şekil 6.13. “Aile Bilgisi” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu başlık altında görüşmecilerin aile ve meslek bilgileriyle ilgili temel veriler analiz edilmiştir. Konsomatrisler dışındaki görüşmecilerin “evlenme biçimleri” ve “konsomatrislerin aile ve meslek bilgisi” bu başlık altında analiz edilmiş olan alt boyutlardır.

6.2.1.1.1. Evlenme Biçimleri

Görüşmecilere genel olarak aile yapıları ve hayatları hakkında sorular sorulmuş ve kişilerin verdikleri cevaplar içinde önemli olduğu düşünülen evlenme tarzları ile ilgili olan bölümler bu başlık altında analiz edilmiştir. Bazı görüşmecilerin verdikleri cevaplar aşağıda sunulmuştur.

“-Görücü usulü mü evlendiniz?”

-Yok, biz biraz görüştük sonra evlendik (aile hakkında soru sorunca pek cevap vermek istemiyor çekingen davranıyor).” (İ1).

“-Siz onunla görücü usulü mü evlendiniz?

-Hayır severek evlendim.

-Ne kadar süre birbirinizi tanıdınız?

-İşte iki sene bir buçuk sene birbirimizi tanıdık ondan sonra evlendik.” (KE1).

“-Görücü mü yoksa severek mi evlendiniz?

-Yok severek evlendik.

-Ne kadar süre geçti evlenmeden önce ?

-2.5 yıl. Nişanlılık dahil bu kadar ama.” (KE3).

“-Peki severek mi evlendiniz görücü usulü mü?

-Yani çok tanışmadık. İki haftalık bir tanıma sürecinden sonra nişanlandık. Bir altı ay kadar nişanlı kaldık. Ondan sonra da evlendik zaten.” (KE4).

“-Görücü usulü mü evlendiniz severek mi?

-Yok kaçtım ben ona” (KE5).

“-Peki severek mi evlendin yoksa görücü usulü falan mı?

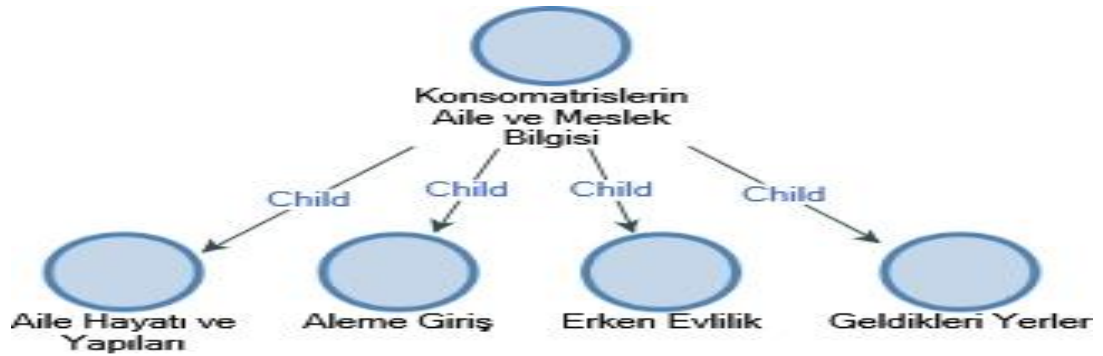
-Severek evlendim. Üç dört yıl konuştuk sonra evlendik.” (M2).

“-Görücü usulü mü?

-Yok biz birbirimizi sevdik. Bir yıl falan kaldık öyle sonra evlendik.” (M3).

Yapılan görüşmelerde müdavimlerin ve müdavim eşlerinin çoğunun tanıştıktan belli bir süre sonra ve severek evlendikleri, bir tane kadın görüşmecinin kaçarak ve bir tane görüşmecinin ise görücü usulü evlendiği bilgileri elde edilmiştir. Ayrıca her iki işletmeciye aileleri hakkında soru sorulduğunda cevap vermekten çekindikleri ve sadece meslekleri hakkında konuşmaya meyilli oldukları ortaya çıkarılmıştır. Bundan dolayı işletmecilerin aile hayatları ve yapıları hakkında net bilgilere ulaşamamıştır. Görüşmeler dışında aldığım notlara göre müdavimlerin eşlerinin genellikle çalışmadığı ve ev hanımı oldukları, eşi çalışan kişilerin ise genellikle hizmet sektöründe yer aldıkları ortaya çıkarılmıştır.

6.2.1.1.2. Konsomatrislerin Aile Bilgisi

Şekil 6.14. “Aile ve Meslek Bilgisi” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu başlık altında konsomatrislerin aile bilgileri ve aleme nasıl girdiklerine dair bilgiler yer almaktadır. Konsomatrislerin bilgileri ile diğer görüşmecilerin bilgileri ortak kodlar altında toplanamadığı için konsomatrislerin aile bilgilerine ayrı bir başlık açılmıştır. Dört alt başlık halinde ortaya çıkan bilgiler görüşmecilerin ortak görüşleri dikkate alınarak elde edilmiştir.

6.2.1.1.2.1. Aile Hayatı ve Yapıları

Görüşmecilere konsomatrislerin aile hayatlarının ve yapılarının nasıl olduğuna dair sorular sorulmuş ve gerek konsomatrislerden gerekse diğer bazı görüşmecilerden elde edilen bilgiler aşağıda verilmiştir.

“Uyuşturucu için bu işi yapanlar var. Kocası akşam bırakıp sabah alan var. Resmi nikahlı eşi. Bu işi ailecek yapan var. Ben Bursa’da çalışıyordum. O gazinonun ismini vermiyim. Babası içeride müdür annesi kulisçi kızı konsomatris. Neler gördük yani neler. Anne kız çalışan var. Teyze yeğen çalışan var. Baba kız çalışan var. Karı koca çalışan var. Çok dayakçı bir babanın evinden çıkan kızlar var. Amcasının dayısının tacizine uğramış olan kızlar var. Sadece keyif için gelen kızlar var mesela. Zaten burada çalışanların aileleri sahip çıksa gazino diye bir şey olmaz. Hepsinin ailesinde sahip çıkmama var. Ya paraya tama ediyorlar ya da sahip çıkmıyorlar. Ankara da ünlü bir solist var kızı tele barda çalışıyor. Düşünebiliyor musun? Şimdi bu anne mi? Nasıl bir aile olabilir bu ya da nasıl bir anne olabilir?” (KM1).

“Peki bu sektörde sizin gibi çalışanların aile yapıları hakkında bildiklerinizi anlatır mısınız?”

Çoğu yuvada büyümiş kızlar. Üniversite öğrencileri var. Ailesiyle sıkıntı yaşayıp evi terk edenler var. Doğudan (bölge) gelen kız çok var. Aile baskısından kaçmış olan var. Üvey babası tarafından tecavüze uğrayıp buraya gelen var. Eskort olarak gelip pavyona dönen var. Annesi babası ayrı olan kız da çok. Annesi solist babası pavyoncu olan var. Babası eski pavyoncu ama kızı pavyonda çalışıyor. Annesi solist olup kızı konsomatrislik yapan var birkaç tane arkadaşım. Annesi eski solistlerden olan üç dört tane arkadaşım var. Sonra evlenip ayrıldıktan sonra yapacak bir şeyi olmayan kadınlar var. Çocuğu olup benim gibi.” (KM2).

“Peki bu sektörde sizin gibi çalışanların aile yapılarını biraz anlatır mısınız?

Çoğunun ailesi kopuktur, reddetmiştir. Reddeden insanlar da var yani. Bu bizim kızımız değil diyen. Ne bileyim kız ailesini görmeye gitmiştir orada amcasından dayak yemiştir. Allah kimseye yaşatmasın öldüğün zaman mezarına gelmeyen ailesi var. Cenazesini kabul etmeyen aileler var.” (KM3).

“Şöyle söyleyeyim düzenli bir ailesi olan kişi gelip pavyonda çalışmaz. Ya maddi sıkıntıdan dolayıdır ya evlenmiş boşanmış bir şekilde kendi ayakları üstünde durmaya çalışan kadınlardır veya şöyle bir şey var: doğuda mesela evlenmek zorunda kalıp ta kaçıp gelip batıda çalışan insanlar var. Yani ailesini sıfırlamış kendini sıfırlamış (ailesinden kaçıp yeni bir kimlikle ortaya çıkan kadınlardan bahsedilmektedir).” (KM4).

“Zaten oradaki kadınlar normal değil. Ya kocası sürüklemiştir ya kardeşi falan işte.” (M1).

Yukarıdaki alıntılara bakıldığında; pavyonda çalışan konsomatrislerin çoğunun ailevi sorunlardan dolayı burada çalıştıkları, sorunlu ailelere sahip oldukları, aileleri tarafından sahip çıkılmadığı, sahip çıkılsa da parası için çalıştırdıkları, bazılarının ailece bu işi yaptıkları, aileleri tarafından cenazeleri dahil reddedilenlerin olduğu, bazılarının keyif için bu işi yaptıkları, bazılarının ise aile baskısından kaçıp yeni bir hayatın adresi olarak pavyonu seçtikleri anlaşılmaktadır.

6.2.1.1.2.2. Aleme Giriş

Bu alt başlık altında konsomatrislere pavyonda çalışmaya nasıl başladıkları ve ne şekilde girdiklerine dair sorular yöneltilmiştir. Karşılığında alınan cevapların bazıları aşağıda verilmiştir.

“Küçük bir kuaför dükkanında çalışıyordum ben. Erken evlendirildiğim için meslek yok. Ankara’da başladım. Ondan sonra Cennet diye bir bayan vardı. Benim ustam. İşte lazere girelim dedi onu yapalım bunu yapalım. İyi dedik İstanbul’a gittik Antalya’ya gittik eğitimlerini aldık kuaförlüğün. İşte bundan 11-12 yıl önce ne kadar diyim lazer aleti 270 milyar para. Yani masraf içine girdik. Yani o aldı ben onun kefiliydim. Ürünler alımına. Sonra kaçtı. 270 milyar da bana kitlendi. Bu aleme girme sebebim işte. Ondan sonra bu alemde çalışan kızlardan Ela diye bir kız vardı, Konak Gazinosu’nda çalışıyordu. Ben, dedi, seni bu aleme sokmak istemem ama sen dedi bu parayı, dedi, 2-3 senede ödersin dedi. Şimdi meblağ çok yüksek yaşıam küçük çocuğum var. Başka çarem yoktu.” (KM1).

“Peki burada (pavyonda) çalışma hayatınız evlendikten önce mi başladı sonra mı?

Ayrıldıktan sonra oldu. Burayı buldum ilanlardan facebook üzerinden. Menajer şu bu. O şekilde Ankara’ya geldim. Ondan sonra da başladım. Tabi ilk kazancım düşüktü ama şuan alemin en yüksek yevmiye alanlardan birisiyim.” (KM2).

“23 yaşında başladım. Ben oryantallik yaptım bir sene. Ankara’ya 23 yaşında falan geldim. Ablam buradaydı benim. Ziyarete gelmişim. Sonra sıkıldım. Normal eğlenceye götürdü beni. Oynar mısın dediler bende oynarım dedim. Tabi o zaman yirmili yaşlardayım. Sonra bana o yerden teklif gelmişti. Yılbaşında özel günlerde oynar mısın falan? Bende öyle eğlencesine yani oynarım demiştim. Para kazanıyordum oynuyordum. Sonra bu bana cazip geldi. Burada çalışmaya devam ettim.” (KM3).

“Çalışmaya nasıl başladınız burada?

Daha önce çalışan bir kız arkadaşım vardı. Bırakmıştı birkaç sene sonra onunla konuştuk falan beraber başladık ve halen de ikimiz alemdeyiz. İşte benim dört yıl oldu alemdeki hayatım.” (KM4).

Yapılan görüşmelere göre konsomatrislerin çoğunun yakın bir tanıdık aracılığıyla bu işe giriştikleri, görüşülen kişilerin hepsinin maddi sıkıntılardan dolayı pavyonu kolay ve çok para kazanmanın yolu olarak seçtikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca görüşülen iki konsomatristen birisinin daha önce oryantallik yaptığı, birisinin ise dansçı olmak istediği fakat bunun için eğitim alamadığı bilgileri de elde edilmiştir. Maddi çıkmazların dışında aleme girişin güdüleyici bir diğer sebebinin ise bu olduğu düşünülmektedir.

6.2.1.1.2.3. Erken Evlilik

Yapılan görüşmelerde dikkat çeken bir diğer nokta ise konsomatrislerin erken evlilik yaptıkları ve erken yaşta boşandıkları bilgisidir. Bu hususta sorulan sorulara verilen yanıtlar aşağıda verilmiştir.

“Yaklaşık 11 yıldır bu işi yapıyorum. İki tane oğlum var en büyüğü 16 yaşında. Ben 30 yaşındayım. Çok erken evlendim. Ben 13 yaşında evlendirildim. Sırf çok zenginler diye. Mesela benim ilk eşim şu anda 48 yaşında.” (KM1).

“19 yaşında evlendim, 20 yaşında anne oldum ve direkt ayrıldım.” (KM2).

“17 yaşında evlendim. Annem babam istemediği halde sevdim diye. Onlara sormadan çektim gittim. Bilmiyorum ya öyle bir cahillik yaptım birden ve yaptığım şeyin sonu sıfır. Bir düğünüm bile olmadı gelinlik giyemedim (acı bir gülümseme). Öyle işte. Çocuğun ailesi hep dışladı beni. Bir beş altı yıllık evlilikten sonra ayrıldım.” (KM4).

Yapılan görüşmelerde mülakat veren konsomatrislerin yanıtlarına bakıldığında neredeyse hepsinin erkenden evlendiği ya da evlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu evlilikten sonra boşanıp kendi ayakları üstünde durmak adına pavyonda çalışmayı seçtikleri, bir diğer çıkarımdır.

6.2.1.1.2.4. Geldikleri Yerler

Yapılan görüşmelerde dikkat çeken bir diğer bilgi ise konsomatrislerin hangi bölgelerden Ankara iline çalışmaya geldikleridir. Bu yönde direkt olarak herhangi bir soru sorulmamasına rağmen ortak verilen bilgiler neticesinde böyle bir alt kategori oluşmuştur.

“Ailem abilerim İstanbul da. Burada (Ankara’da) annem var ablam var erkek kardeşim var.” (KM3).

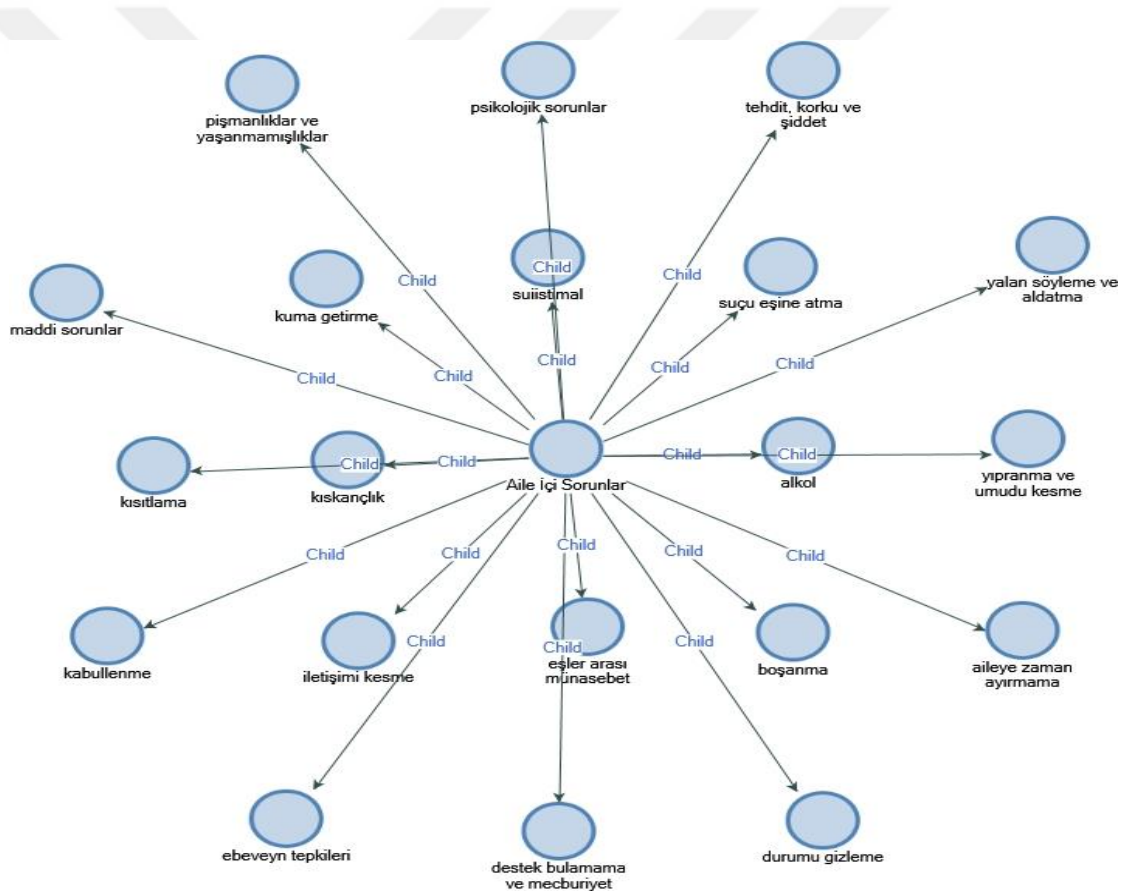
“-Peki kendi aileniz hakkında biraz bilgi verir misiniz? Anneniz babanız falan...”

-Annem babam İzmir’de. Köken olarak Tunceliliyim, İzmir doğumluyum. Ailem hemen hemen 30-35 yıldır İzmir’de.” (KM4).

“Yani yüzde doksan dokuzu zaten Ankara dışı. İşte doğu tarafı güneydoğu İzmir.” (S1).

Konsomatrislerin ve pavyon sanatçısının verdiği bilgilere göre konsomatrislerin neredeyse hepsinin il olarak Ankara dışından geldikleri ve buralara yerleştikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca görüşülen diğer iki konsomatrisin de memleketlerinin farklı olduğu bilgisi mevcuttur. Bu konunun nedenine dair birkaç görüşmeciden aldığım dipnotta Ankaralı kadınların burada çalışmamasının sebebini yakın çevrelerinden çekinmelerine ve korkmalarına dayandırdıkları bilgisine ulaşılmıştır. Bu bilgi bizi, Emile Durkheim'ın bilimsel metodolojisinin ve *işlevselci bakış açısının* temelini oluşturan *toplumsal olguların* bireylerin dışında baskılayıcı bir işlev görmesine götürmektedir.

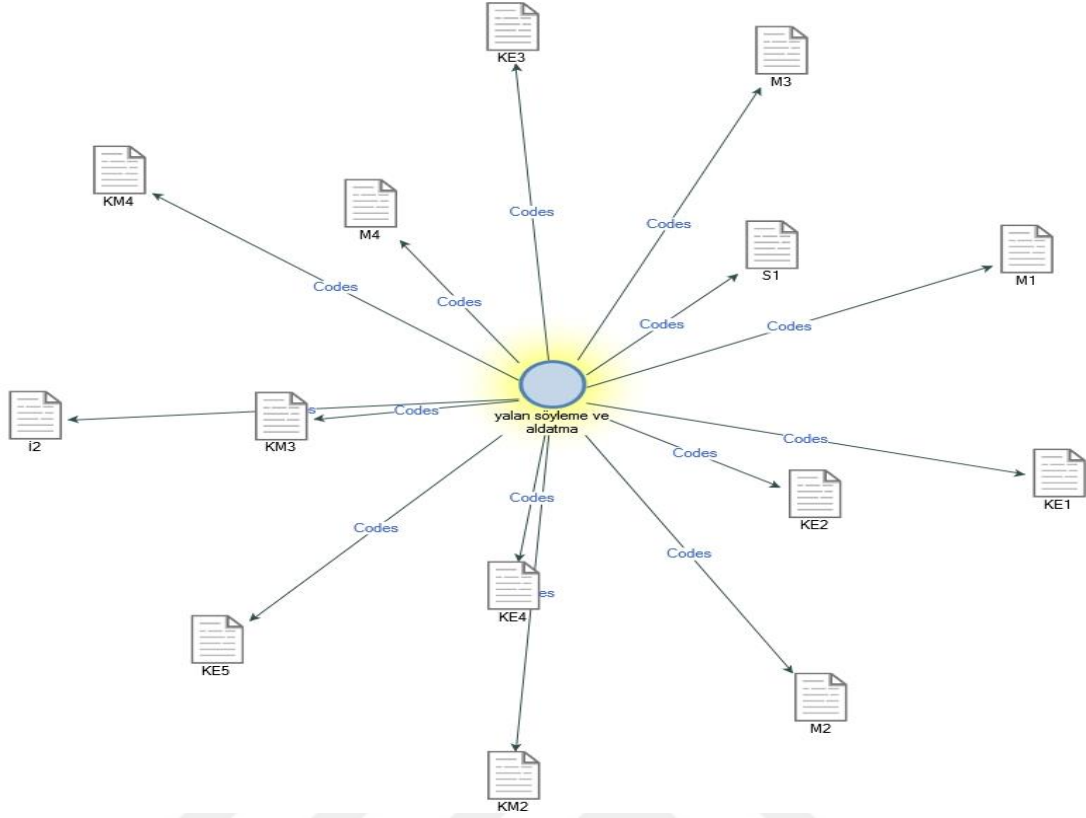
6.2.1.2. Aile İçi Sorunlar

Şekil 6.15. Aile İçi Sorunların Çeşitleri-Project Map.

Yukarıdaki şekilde pavyona gitme sebepli aile içerisinde yaşanan sorunların çeşitleri verilmiştir. Aile içerisinde yaşanabilecek hemen hemen bütün sorun çeşitlerinin bu

Şekil 6.17. “Yalan Söyleme ve Aldatma” Alt Kategorisine Cevap Veren Görüşmeciler-Explore Diyagram

Bu görüşmecilerden bazılarının yorumları doğrudan alıntı şeklinde aşağıda verilmiştir.

“Eşine nereye kadar yalan söyleyebilirsin (ilişkilerini). Bir yere kadar yalan söyleyebilirsin. Telefon çıkar şey çıkar. Sen üç ayda bir gitsen işte bir ayda bir gitsen ha yemek vardı iş vardı, mühendisler geldi falan desen eyvallah. Ama bu oraya gidenlerde alışkanlık haline gelir. Kahveye giden adam gibi. Ayağı oraya alışır. Hemen çekemez yani. Bu şekilde yaşayan insanlar ailesiyle ilgili huzursuzdur.” (İ2).

“-Siz bunu bilerek mi onunla evlendiniz?”

-Yok, benle evlendiği zaman bıraktı zaten bırakıyorum dedi. Sonra tekrardan başladı.

-Size bırakacağım dediği için mi razı oldunuz?

-Evet. Sonra düğünlere giderken sonra arkadaş çevresi işte şurada bir iş var burada bir iş var derken devam etti.” (KE1).

“Mesela bir tanesi beni aramıştı (eşinin pavyondan tanıdığı konsomatrislerden bahsediyor). Bayan yani yakaladım. Dedi ki bana: sen evde eşinin bokunu temizle, şeylerini pis donlarını yıka, dedi, biz

onların keyfini sürüyoruz, dedi. Telefon aldı bana falan dedi (eşi kons kadına telefon almış).” (KE2).

“Hafta sonları emlak işiyle uğraşiyor. Emlak işi olduğunu söyleyerek evden çıkıyor. Ya da herhangi bir şeyi bahane ediyor. Bu konuda çok usta hemen yalan söyleyebiliyor. İş varsa bile hallettikten sonra hemen eve gelmiyor. Geldiğinde sarhoş oluyor. Pavyona gittiğini anlıyorum zaten. Onun üzerine kavga ediyoruz.” (KE3).

“Eşim odada bilgisayarda çetleşir karılarla kızlarla ben bu tarafta çay içiyorum. Kaç kere yakaladım. Yakaladığımda ise kesinlikle kabul etmezdi. İnkâr ederdi.” (KE5).

“Şimdi evli erkeklerin çoğu sorunlu oluyor. Aile yaşantıları olmadığı için buraya geliyorlar. Burada birkaç tane kızla takılınca sevgili oluyorlar falan.” (KM2).

“Size eşlerinde de bahsediyorlar mı böyle?

Tabi canım. Mesela eşi polis kendisi de gelir pavyona. Diyorum ki oğlum nasıl karın anlamıyor konuşsana. İstese öğrenemez mi gelip? Diyor ki, yok ben ona güven veriyorum. Ulan nasıl güven veriyorsunuz. Ya nasıl güven veriyorsunuz hani. Ben yapamam ya.” (KM3).

“Adam benimle oturuyor karısı mesaj yazıyor, karısına cevap veriyor: aşkım arkadaşlarla içiyoruz diyor. Ama masayı da nasıl çekiyor biliyor musun? Işıklandırmayı öldürüyor, kadehi çekiyor ışıklandırma yok, sadece restoran şeklinde çıkıyor ve kadına gönderiyor. Kadın da buna kanyor.” (KM4).

“Ben sözlüken karımı aldattım. İşte gece çalışırdım gündüz gelir evde yataardım. Bir gün pavyonda bir tane karı yaptım. Sabah eşim beni uyuyor biliyor. Tabi bende gelir bir iki fotoğraf atardım hani evdeyim uyuyorum diye. Ama bir gün -tabi beni evde biliyor- işten izin almış gelmiş beni görmeye (sözlüken). Geliyor bakıyor beni basıyor. Sonra tabi hızla çıktı gitti arabayla bende onu yakalamaya çalıştım sonra araya bir iki araç girdi yakalayamadım. Sonra bir yerde kaza yaptı. Neyse sonra bende o pişmanlıkla evlenme teklif ettim evlendim. Şimdi işte böyle oldu (gülüyor).” (M3).

Yukarıdaki alıntılara göre, müdavimlerin pavyona gitmeyi alışkanlık haline getirdiği için süreklilik arz eden bu durumu eşlerinden saklayamadıkları, yakalandıkları ve bunun da aile içi huzursuzluğa sebebiyet verdiği, bazılarının eşlerini evlenmeden önce evliliğe ikna etmek için bir daha pavyona gitmeyeceklerini veya orada çalışamayacaklarını söyledikleri halde evlendikten sonra bekarken ki hayatlarına aynen devam ettikleri, müdavimlerin eşlerinin onları aldattığını sık sık yakaladıkları ve hatta aldatıldıkları kadınlarla (konsomatrislerle) muhabbet etme seviyesine

geldikleri ve aynı zamanda onlarla kocaları hakkında tartışmalara girdikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında eşleri tarafından pavyona gittikleri bilindiği halde müdavimlerin bu durumu inkar ettikleri, sürekli yalana başvurdukları ve bundan dolayı da sık sık aile içi kavgaların yaşandığı diğer bir bulgudur.

Ayrıca konsomatrislerle yapılan görüşmelerden anlaşılacağı üzere pavyona gelen müdavimlerin genellikle sorunlu kişiler oldukları, pavyondaki kadınlarla özellikle sevgili olarak ilişki yaşadıkları ifade edilmektedir. Konsomatrislerin müdavimleri iyi tanınması ve asıl yüzlerini bilmeleri sebebiyle onların eşlerini aldatma taktiklerini iyi analiz ettikleri, söyledikleri yalanları çok iyi bildikleri, hatta müdavimlerle sık sık eşleri hakkında konuştukları anlaşılmaktadır. Konsomatrislerle yapılan görüşmelerden çıkarılan bir diğer sonuç ise konsomatrislerin pavyona gelen müdavimlerle aile içi sorunlarını konuştukları, eşlerine anlatamadıkları birçok şeyi müdavimlerle konuşabildikleri, eşleri hakkında ince ayrıntıları dahi bildikleri, bir nevi kendilerini psikolog gibi hissettikleri ve bunun da müdavimlere kısmen iyi geldiği ve onları mutlu ettiği bilgileridir. Konsomatrislerin bu durumda hem müdavimlerin eşlerini aldattıkları kadın hem de aldatanın derdini dinleyen ve ona para karşılığı göstermelik bir dert dinleyicisi rolünde işlev üstlendiği analiz edilmektedir.

6.2.1.2.2. Maddi Sorunlar

Aileyi etkileyen en büyük problemlerden maddi sorunların ikinci olarak en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle maddi sorunların aileyi çok daha derinden etkilediği ve bu konuda mülakat veren kişilerin muzdarip olduğu problemlerin başında da bu sorunun geldiği ifade edilmektedir. Bu ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

“Ya bu önceden çalışmayı çok severdi. İçki ortamı vardı yine içerdi ama bizim kültürel olarak içkimiz var hani. Tokatlıyız biz aleviyiz. Hani aleviler içer diye bir şey yok tabi de işte kendi rakılarını falan yapıyorlar. Erkekler içiyor oranın bayanları değil de. Öyle yani içiyordu ama yine sabah 6 da kalkar işine giderdi. Ne zamanki biz Etimesgut 'a (Ankara'nın orta halli bir ilçesidir) taşındık o pavyon ortamına alıştıktan sonra bıraktı. Tembelliğe alıştı yani sorumsuzluğa. İş alıp veriyordu (inşaat işi) ama şimdi boşta evde. Geçimimizi ben işte temizliğe gidiyorum bazen.” (KE2).

“Tabi o zamanda eşimin para durumu çok çok iyiydi. Bir günde düşünsene 97’de falan cebinde milyarlar geziyordu. O parayı götürüp oraya bayılıyordu. Ben sadece günlük yirmi liramı bilirim. Ben başka bir şey görmüyordum.” (KE5).

“-Ne zaman aranız kötüleşti?

-Yani batana kadar. Bütün parayı pavyonda kumarda yedim. Bir sene de 60 bin lira batırdım. Sonra aramız iyice kötüleşti.” (M3).

“-Nerden getirdi bu paraları peki?

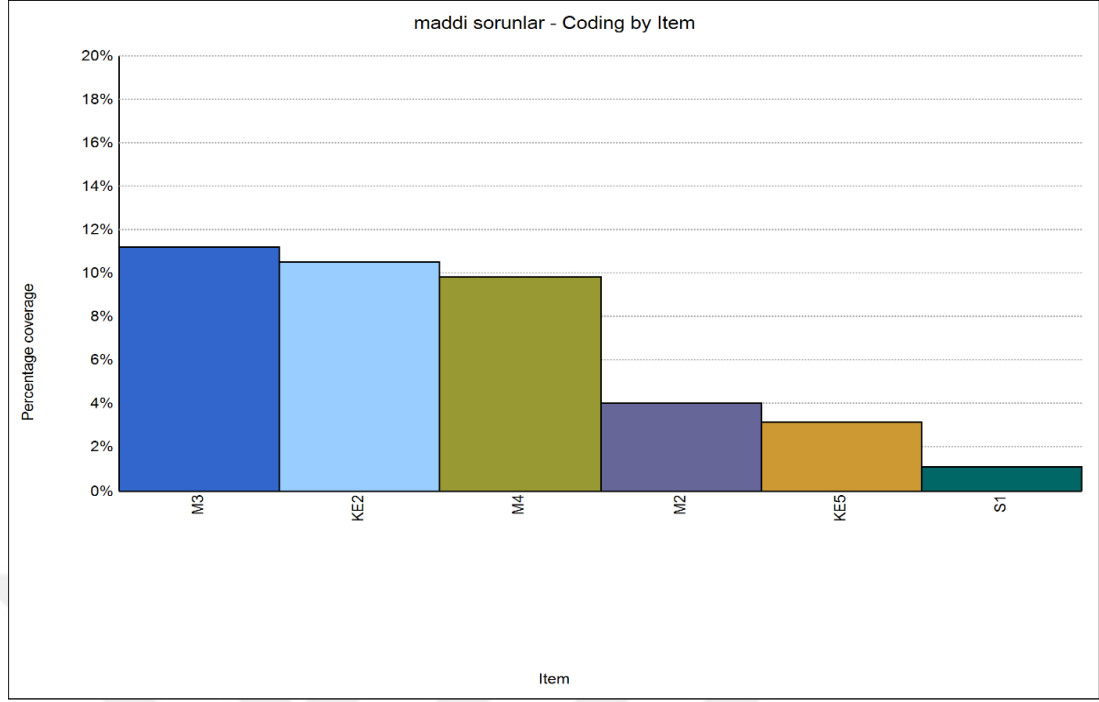
-İşte kazanıyordu. İnşaat yapıyor ya. Daire satıyor falan. Dairelerin parasını yedi mesela.

-Yaklaşık olarak ne kadar yemiştir?

-Yani 350 den 250 den düşünsek (1 daire parasını hesaplıyor) 1 trilyon yemiştir yani oralarda (acı bir gülümsemeyle).” (KE2).

“Misal dediğim gibi adamın cebinde para var pavyona gidiyor parayı yiyor. İşte evinin kirasının günü kirayı ödedim diyor karısına ya da birine. Ev sahibine yalan söylüyor.” (M2).

Yapılan görüşmelere göre, bir kısım müdavimlerin pavyona alıştıktan sonra sürekli buralara gidip gelme durumundan dolayı maddi açıdan devasa paraları pavyonda kaybettikleri, bundan dolayı ailenin geçiminin sıkıntıya girdiği ve yine bu sebepten dolayı aile geçiminin kısmen kadınlar tarafından üstlenildiği, müdavimlerin paralarının neredeyse hepsini pavyonda yemeleri sebebiyle kendi ev ihtiyaçlarını alma konusunda sıkıntıya girdikleri ve bu sebebe istinaden de eşleriyle sürekli kavga ettikleri, yukarıdaki alıntılardan anlaşılmaktadır. Bunun yanında eşinin maddi olarak çökmesinden dolayı bir görüşmecinin, elektrik ve doğalgaz sayaçlarının söküldüğü, tekrar açtırmak için yakın çevresinden maddi destek aldığı bir diğer bulgudur. Ayrıca belirtmek gerekir ki maddi açıdan kötü durumda olan kişilerin maddi açıdan iyi olup ta pavyona gitme durumu olan kişilere göre aile içi problemlerinin çok daha fazla olduğu, hatta boşanma problemlerinin yaşandığı veya yaşanma seviyesine geldiği yapılan görüşmelerin analizi neticesinde ortaya çıkarılan bulgulardır. Yani maddi açıdan aileyi etkileme durumu eşler arasındaki sorunlu mevzuların son kertesi olabilmektedir.

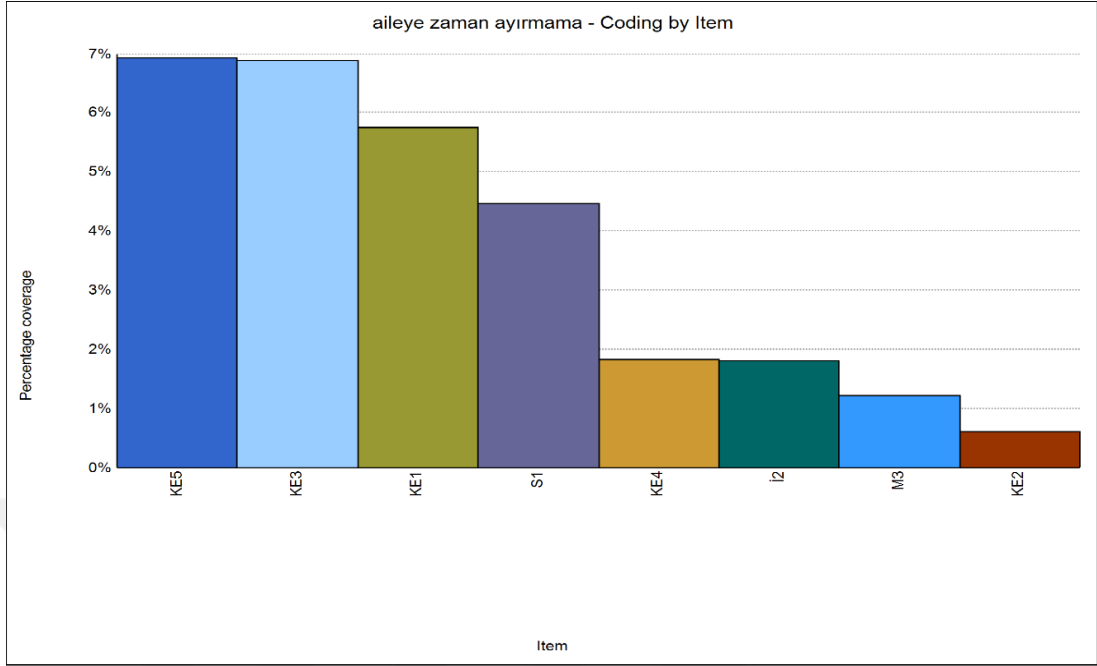

Şekil 6.18. “Maddi Sorunlar” ile İlgili Katılımcı Görüşlerinin Yüzelik Grafiği

Yukarıda görüldüğü gibi aile içi sorun çeşitlerinden olan maddi sorunları en çok yaşayan katılımcıların M3 ve KE2 olduğu görülmektedir. Bu katılımcılardan M3, neredeyse bütün parasını pavyonda yiyip battıktan sonra eşiyile şiddetli kavgalara girip daha sonrasında ise boşanma aşamasına gelmiştir. Benzer şekilde KE2'nin eşinin inşaatta çalışıp yaklaşık 1 milyon lirayı pavyonda yemesi sonucu aile içerisindeki sorunları daha da büyümüş ve en sonunda evi terk etme durumu meydana gelmiştir. Maddi sorunların, eşleri boşanma aşamasına getirdiğini ve şiddetli geçimsizlik durumunun son kertesini oluşturduğunu kanıtlamak adına bu yüzelik analizi önem arz etmektedir.

Maddi sorunların, aile içerisindeki çatışmaların en büyük sebeplerinden birisi olmasını *çatışmacı yaklaşım*la ele alırsak; K. Marx'ın ekonomik sistemlerin (*alt yapı*) tüm üst yapıları olduğu gibi aileyi de belirlediği ve ekonomik sistemin çökmesi halinde ailenin de çökeceği görüşüne dayandırmak, mantıklı bir çıkarım sunmaktadır.

6.2.1.2.3. Aileye Zaman Ayırmama

Şekil 6.19. “Aileye Zaman Ayırmama” ile İlgili Katılımcı Görüşlerinin Yüzdeler Grafiği

Bir diğer önemli problem ise müdavimlerin/pavyon çalışanlarının gece pavyona gidip/çalışıp gündüz uyumaları sebebiyle aileye yeterince vakit ayıramadıklarıdır. Özellikle görüşülen müdavimlerin eşlerinin diğer görüşmecilere göre bu konuda çok daha fazla şikayetçi oldukları Şekil 6.19’da görülmektedir. Bu soruna dair bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Sürekli gelmesi yanlış. Şimdi çocuğu var çocuğu var. Sürekli oralarda gezse bir de para harcarsa. Sabah yarı sarhoş biçimde. Çocuğu okula giderken evine girenler var. Oraya takılanların çoğu öyledir mesela.” (İ2).

“Çünkü benim eşim gece çalışıyor yani. Evet sabaha kadar çalışıyor. Sabah 4 te geliyor bir saat kalıyor sonra tekrar normal işine gidiyor. Çocuklar her şeylerini bana söylerler ben babalarına söylerim. Babalarını fazla görmedikleri için devamlı bana söylerler.” (KE1).

“Çok içerd. İlk oğlumu iki hafta görmediğini hatırlıyorum. Gece giderdi sabaha doğru gelirdi.” (KE2).

“Kocam bir alıp dışarıya çıkarmıyordu. Bir yemeğe gidemiyordum. Ne bileyim çocuğumuzu tutup bir parka götürüyordum. Koca, gece pavyonda gündüz uyuyordu iş yerinde. Yeri geliyor ben üç gün kocamı görmüyordum.” (KE5).

“Pavyona gittiğinde eve kaçta geliyordun?”

Kafama ne zaman eserse. Bazen gider iki saat sonra gelirdim bazen de sabaha kadar gelmezdim.” (M3).

“Hiç ayıramıyorum. Nadir yani. Yani görüyorum çocuklarımı o konuda sıkıntı yok ama dört dörtlük bir ilgilenme yok. Şimdi ben beşte kalktım (akşam) işte kahvaltı yaptım çıktım yanına geldim. Yaz sezonu olsaydı düğündeydim orada burada işte klip falan. Hiç boşluk yani. Yüzde on diyelim yani.” (S1).

Yukarıdaki alıntılardan anlaşılacağı üzere müdavimlerin ve pavyon çalışanlarının eşlerinin hepsinin ortak görüşüne göre erkeklerin eşlerine ve çocuklarına yeterince zaman ayırmadığı, kadınların eşleriyle ortak vakit geçirmekte sıkıntı yaşadıkları, babanın evde olmamasından dolayı çocukların sorumluluklarının neredeyse tamamını kendilerinin üstlendiği, çocukların bazen günlerce veya haftalarca babalarını göremedikleri, tüm bu sebeplerden dolayı özellikle eşler arasında sorunların baş gösterdiği ortaya çıkarılmaktadır. Özellikle müdavimlerin iş dışı serbest zamanlarının önemli bir kısmını pavyonda eğlenmeye ayırdıkları için ailelerine yeterli zamanı ayıramadıkları ve ailevi sorumlulukların tek eşin sırtına binmesinden dolayı da aile içinde sorunların meydana geldiği anlaşılmaktadır.

6.2.1.2.4. Kabullenme

Aile içi sorunlardan bir diğeri ise pavyona giden veya pavyonda çalışan erkeklerin eşleri ya da yakın çevresi ile yaşadıkları sıkıntıları kabullendirme ve zamanla normal hale getirme çabalarıdır.

“Bir iki gidince. O da işte ben şuraya (müzişyen olarak pavyonda çalışmaya) başladım dedi. Bende sen kendin bilirsin dedim. Nasıl uygun görürsen öyle olsun dedim. Böyle oldu. Sonra da bunun devamının geleceğini tahmin edemedim. Ondan sonra devamı geldi. Sorun çıkarabilirdim ama bir şey demek istemedim. Sustum sadece.” (KE1).

“-Kabullenme durumu var mı? Yani normal görme alışma?”

-Bence ekonomik bağımsızlığını elde edememiş kadınlar kabullenmek zorunda kalıyor. Bile isteye gidiyorlarsa işte “ben gidiyorum” diyorlarsa işte bunun yüzündendir. Kendi gücü olan kadın işte “hadi güle güle pavyona git kocacığım” demez yani. Hiçte görmedim etrafımda öyle birini. Benim için kabul edilemez bir şey.” (KE3).

“-Peki abinizin pavyondaki kişilerle bir ilişkisi ya da aile kurma durumu var mı? -Oldu tabi zaten benim abim iki evli. İkinci yengem mekandan (pavyondan) tanışmalar. Mekanda tanıştırlar görüştüler. Yaklaşık beş yıldır evliler. Başka bir ev açtı ona imam nikahlı evli.

-Bu durum daha öncesinde sorunlara sebep oldu mu peki?

-Tabi sorunlar oldu. Biz annem ve babamla çok sıkıntılar yaşadık ama şuan her şey rölantide sıkıntı yok. Herkes neyin ne olduğunu biliyor ama kimse kimseye karışmıyor şuanda. Zamanla alışıyor herkes.” (M4).

“Tabi. Üç tane ablam var üçü de hoca. Öğrencileri falan var. Ama gel görelim zamanla kabullendiler.” (S1).

Bu konuda yapılan görüşmelere göre pavyon çalışanlarının ilk başlarda eşleriyle sorunlar yaşadıkları fakat zamanla eşlerinin bu durumu kabullendikleri, müdavimlerin eşlerinin kabullenip kabullenmeme durumunun kadının ekonomik özgürlüğüne bağlı olduğu, kabullenen kişilerin ise kabullenmek zorunda kaldıkları fakat yine de kadınların bu durumu içlerine sindiremedikleri, ebeveynlerin tepkilerinin ise bir süre sonra tepkisizliğe dönüştüğü anlaşılmaktadır. Kabullendirme çabalarının ileri bir boyutu kuma getirme durumudur. Kuma getirme olayında aile içi büyük sorunların yaşandığı fakat kadın eşin dayanağı olmadığı için bu durumu kabullenip mecburi olarak sindirmek zorunda kaldığı ortaya çıkmaktadır. Burada pavyon kültürünün aileye yerleşmesinden bahsetmek mümkündür. Fakat kadınlardan ziyade erkekler arasında bu kültürün normal görüldüğü kadınların ise daha çok kabullenmek zorunda kaldıkları bir olgu mevcuttur. Kabullendirme çabasının başarısız sonuçlarının ise diğer başlıklarda verileceği üzere boşanma, tehdit ve şiddet gibi daha ileri aile içi sorunlara yol açtığı görülmektedir.

Kadınların erkeklerin emirlerine ve isteklerine boyun eğme ve kabullenme durumunu, *feminist kuramcılar*ın aileyi, ataerkil sistemdeki kadının sömürsünün ve kadına karşı ayrıştırıcı politikaların devam ettirilmesini sağlayan bir kurum olarak görmesine dayandırabiliriz. Nitekim kabullenme durumunun daha çok ekonomik özgürlüğünü elde edememiş kadınlarda görülmesini, ataerkil sistemin geçerli olduğu toplumlarda (ekonomik tekelin erkekte olması) erkek kurallarının kadına zorla kabul ettirilmesi mevzuuyla aynı çerçevede değerlendirmek gerekir.

6.2.1.2.5. Boşanma

Pavyon kültürünün aile hayatına en büyük etkisi boşanmaların veya boşanma aşamasına gelmelerin yaşanmasıdır. Aile içerisindeki sorunların çözülmez hal aldığı durumlarda ya boşanma gerçekleşmekte ya da boşanma sınırından dönülmektedir. Bunu kanıtlayan bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Peki gitme durumunuz olsaydı yani maddi olarak sizin kendinize yetecek bir paranız olsaydı boşanmayı düşünür müydünüz?”

-Düşünürdüm (çok emin bir şekilde).” (KE2).

“-Peki, yaşadığınız sorunlar sizi nasıl etkiledi? Yalnızlaşmak, içine atmak, boşanmayı istemek, evi terk etmek, isyan etmek gibi...”

-Ben eğer işte “ben gidiyorum sana ne” tarzı bir tavırla karşılaşsam boşanırım. Gidiyorsa da gizli saklı işte ayyuka çıkmadığı için haberim yok. Ama işte az önce bahsettiğim gibi kabullenen kişiler gibi “ ben başımı aldım gidiyorum, sana ne ben giderim” şeklinde olsa ben boşanırım.” (KE4).

“Şuanda ben iki sene oldu boşanalı. Tabi bu boşanmak sebebiz ta ilk evliliğimizden olan hasarlar. Yani ilk evlendik benim kocam pavyona gazinoya başladı. Zaten bu evliliğin bitmesinin sebebi de onun pavyona gitmesiydi.” (KE5).

“E tabi adam fazla telefon kullanmayı bilmediği için akşam sarhoş olup uyuyunca eşi falan alıyor telefonunu. Böyle olunca örneğin bugün bir kadınla oturan erkek eğer başka kadınla oturursa (pavyonda farklı bir konsomatrisle muhabbet ederse) -ben yapmıyorum ama yapanlar var-adamın eşine mesaj atıyorlar resim gönderiyorlar (konsomatris kadınlar yapıyor bunu). Bu şekilde çok boşanma oldu. Boşanma aşamasından dönen oldu.” (KM2).

“-Sadece sevdiğin için mi boşanmak istemiyorsun?”

-Yani (biraz kekeleyi duraksadı)... Belki de diğerleri gibi düzgün bir aile kuramadığım için onlara hasret kaldığım için boşanmak istemiyordum.

-Peki, zorla boşansa senden ne yaparsın?

-Boşanamaz ki. Ben hakime söylerim karımı seviyorum. Bırakmam. Hatta derim eğer boşanırsa öldürürüm. Ne yaparlar ki amina koyayım. Alırlar içeri birkaç gün sonra bırakırlar (pişkince bir gülümseme).” (M3).

Bu konuda yapılan yorumlara bakıldığında; aile içerisinde eşleriyle sorunlar yaşayan kadınların çoğunun dayanağı olmadığı için boşanamadıkları, ellerinde yeterince maddi

imkan olduğu takdirde boşanmaya emin bir şekilde karar verebilecekleri, ekonomik özgürlüğü elinde olup ta eşinin pavyona gitmesinden dolayı sorun yaşayan kadınların ise bu durumun ileri boyuta gittiği takdirde boşanmaya karar verebilecekleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında bir görüşmecinin ise eşinin sürekli pavyona gitmesinden dolayı evliliğin ilk aşamasından beri yıllarca sorun yaşadıklarını ve bu sorunların neticesinde de boşanmaya karar verdiklerini ifade etmiştir. Bazı kadınların ise ayrılmak istedikleri takdirde eşleri tarafından tehdit ve şantaj ile boşanmaktan vazgeçirildiği görülmektedir. Nitekim yukarıda bir müdavimin (M3) ifadesi ve görüşmenin diğer kısmı dikkate alındığında, bu kişinin eşi tarafından terk edildiği halde (kişi ayrı yaşamaktadır) boşanmak istemediği, eğer eşi boşanmaya kalkışırsa öldürmeye varabilecek tehditlere ve yaptırımlara başvurabileceğini belirtmesi, kadınların boşanmayı her zaman gerçekleştiremediklerinin ve mecburi evliliği kabullenmenin kanıtıdır.

Ayrıca eşlerin boşanmasına veya boşanma aşamasına gelmesine sebep olan bir diğer durumun ise konsomatrislerin pavyonda samimi oldukları erkekleri başka bir kadınla muhabbet ederken gördüklerinde (pavyonda kendisini değil de başka bir kadını masaya çağırmasından bahsedilmektedir) bu müdavimlerin eşlerine -telefon üzerinden- kendilerini aldattıklarına dair fotoğraf veya mesaj göndermeleri mevzudur. Yukarıda konsomatrisin ifadesinde okunduğu üzere bu gibi durumlar, boşanmalara veya ailenin ciddi yaralar almasına sebep olmaktadır.

6.2.1.2.6. Destek Bulamama ve Mecburiyet

Aile içi sorunlar yaşayan kadınların maruz kaldığı ve boşanmaktan kendilerini vazgeçiren bir diğer sorun ise çevreleri tarafından ve maddi bakımdan desteklerinin olmaması ve bundan dolayı istemedikleri bir evliliği devam ettirmeleridir. Bu sorunu dile getiren bazı görüşmecilerin ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Benim ailem mesela kabul ediyor tamam ama diyor ki bir yerde iki çocuğun var. Bana yardım edecekler ama sen O’na (eşine) verirsin o sigara içer içki içer diyorlar mesela. Yani boynu bükük kalıyorsunuz. Ayrıca evi terk edip annemlere gittiğimde belli bir süre sonra gitmemi istediklerini hissettim. Çünkü iki tane çocuk var hani.” (KE2).

“Düğüne iki hafta falan kalmıştı. Belki bu kadar yakın olmasaydı ben nişanı bile atardım. Belki demiyim düşündüm o dönem. Yani evlenmek istemediğimi hissettim. Ama işte bu kadar az kalmışken işte pavyona gittiğini öğrendiğimden dolayı nişanı attığımı insanlara açıklamak için düşünecek zamanın çok kısa olması. Hani belki iki üç ay falan olsaydı düşünebilirdim ama iki haftada neyi düşünüp neye karar verebilirsin ki? Her şey hazırlanmış, düğün dernek kurulmuş.” (KE3).

“Gideceğim yerim yoktu. Çünkü kendime bakabilecek gücüm yoktu. Elimde mesleğim yok. Benim babam iki sene önce Martın üçünde vefat etti. Babam vefat ettikten sonra babamın aylığı (ölüm aylığı) bana bağlandı. Hani babamın aylığı da olunca dedim ki artık yeter. Bari belirli bir yaştan sonra kafamı dinleyeyim. Gerçekten şimdi huzurluyum rahatım. Zaten elimde mesleğim olsaydı bunun kahrını çekmezdim.” (KE5).

Kadınların eşlerinden ayrılamamalarının bir sebebi ise daha önce de belirtildiği üzere desteklerinin olmaması ve bundan dolayı mecburi olarak evliliklerini devam ettirmeleridir. Yukarıdaki alıntılardan anlaşıldığı gibi kadınların bazılarının eşlerinden ayrılmak için evi terk ettikleri veya terk etmek istedikleri fakat kendi aileleri tarafından yeterli desteği görmedikleri için vazgeçtikleri ve mecburiyetten ötürü evliliği devam ettirdikleri, bir görüşmecinin maddi desteği eline aldıktan sonra boşanmaya karar verdiği, diğer bir görüşmecinin ise yakın çevresinin vereceği tepkilerden çekindiği için mecburen evlenmek zorunda kaldığı bulguları elde edilmiştir.

6.2.1.2.7. Eşler Arası Münasebet

Ele alınması gereken kayda değer diğer bir husus ise eşlerin ev içerisinde birbirileriyle olan özel münasebetleridir. Bu münasebetlerin niteliği evliliğin yıpranıp yıpranmadığını göstermek için kanıt sunmaktadır. Bu kanıtların bazıları aşağıdaki verilmiştir.

“-Peki bu durum başka nasıl etkiledi sizi (evi terk etmek, isyan etmek, yalnızlaşmak, içine kapanmak gibi)?

-Hepsi. Hepsi bir bedende toplanıyor. Mesela şimdi bütün bunların neticesinde karı koca ilişkisi kalmıyor. Konuşacak dertleşecek birisi olmuyor. Tahammülsüzleşiyorsun. Evde iki saat kalsa hemen gitsin gibi bakıyorsun. Tamamen soğuksun.” (KE4).

“Zaten biz onunla hiç şakalaşamayız. Onunla ciddi anlamda bir konuşma yapamam. Çünkü beni o kadar karşısında küçük görüyor ki.

Ben onun için bir şey ifade etmiyorum ya. Evde hizmetçi gibiyim, çocuklarına bakıyorum. Ha benle biraz ilgileniyorsa gözüüm dışarı kaymasın diye. Yani ilgi dediğim de yatakta. Kusura bakmayın bunu açıkça söylüyorum. Ben ondan tatlı bir söz duymadım.” (KE5).

“Yani eşinin huyunu bilen bir insan ona göre davranıyor. Ben sabah kalkıyorum hiçbir şey olmamış gibi devam ediyorum (hafif pişkin bir gülümseme). Çünkü suçluyum. Ne bok yediğimi biliyorum çünkü.” (M2)

Yukarıdaki alıntılara göre eşlerin sürekli sorun yaşamasından dolayı zamanla birbirlerine karşı soğudukları, tahammülsüzleştikleri, ev içerisinde birbirleriyle muhabbetlerinin azaldığı, karı koca ilişkisinin zedelendiği, aile olma ruhunun kaybolduğu, eşlerin birbirlerine karı koca gibi davranma özelliklerinin yok olduğu, bazısının ise sorunların üstünü örtmeye çalıştığı ve bu şekilde eşyle olan muhabbetini devam ettirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

6.2.1.2.8. Tehdit, Korku ve Şiddet

Aile içerisinde yaşanan sorunların ileri aşamalara geldiği noktada bazı tehdit, korku ve şiddet durumlarının meydana geldiği görülmektedir. Bunu kanıtlayıcı bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Zaten eylül de geldim ben okullar açıldığında (evi terk edip sonra tekrar gelmesinden bahsediyor). Gidip geldim çünkü evden kovdu bizi. Çok sarhoştum, tahammül edilmeyecek seviyedeydi.” (KE2).

“Şimdi benim Gizemim yani ikinci kızım ilk defa konuşuyor. Onu unutamıyorum çünkü. İki elini birleştirip -benim babam nerede?- diye soruyor bana. Bende aradım babasını. Hani küçük kıızı seviyor onunla ilgileniyor ya. Dedim ki “gideceğin yer senin için önemli değilse senin için değeri yoksa gel kızının başında dur”. “Kızının ilk konuştuğu cümle bu, gel bugün başında dur” dedim. Bu geldi önce benimle bir ağız tartışması yaptı gitti. Sonra saat bir gibi geldi inanır mısınız artık vicdan azabı mı çekti ne bilmiyorum. Evin camları, vitrinler, sandalyeler havada uçtu. Vallahi sadece o kelimeyi söylediğim için. Hem biraz da sarhoştum ya. Ertesi günde bende onun yaptığının aynısını yaptım. Dedim ki, sen sarhoştun anlamadın o öyle değil de böyle yapılır, dedim.” (KE5).

“-Bu yaşadığınız sorunlar sizi nasıl etkiledi? Evi terk etmek, yalnızlaşmak, isyan etmek, umudu kesmek gibi...”

-Yeri geliyordu hayal kuruyordum. Onu öldüreceğim şöyle yapacağım böyle yapacağım diye.” (KE5).

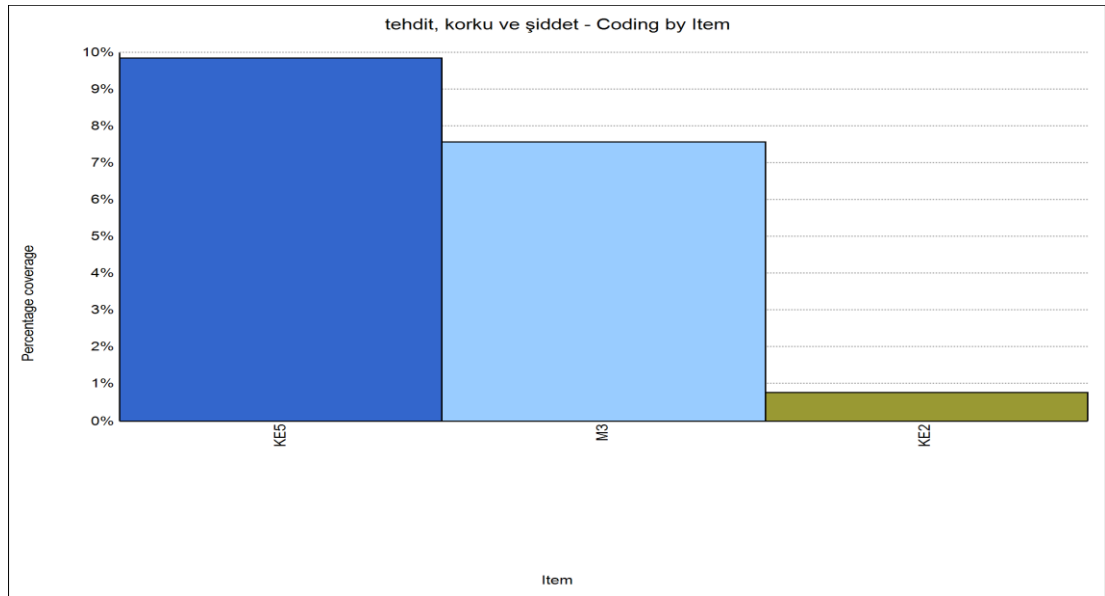
“-Peki zorla boşansa senden ne yaparsın?

-Boşanamaz ki. Ben hakime söylerim karımı seviyorum. Bırakmam. Hatta derim eğer boşanırsa öldürürüm. Ne yaparlar ki amına koyayım. Alırlar içeri birkaç gün sonra bırakırlar (pişkince bir gülümseme).”

-Yani bunu caydırmak için mi söylüyorsun yoksa gerçekten yapar mısın?

-Benim kafam atarsa bir anda yapabilirim (şüpheli bir bakış ve gülümseme). Bende her şey bir anda oluyor (eliyle kafasını işaret ederek).” (M3).

Bu konuda yapılan görüşmelere göre bazı görüşmecilerin aile içerisinde şiddetli kavgalar ve tartışmalar yaşadıkları ve bunun neticesinde evi terk etme (eşi tarafından kovulma) gibi olayların meydana geldiği, bir görüşmecinin söylemine göre eşiyle yaşadıkları şiddetli sorunlardan dolayı kocasını öldürmeyi bile göze aldığı ve çoğu sefer bunun hayalini kurguladığı ifade edilmektedir. Bunun yanında bir müdavimin ifadesinden anlaşıldığı üzere; şiddetli kavgalar dolayısıyla evi terk eden karısına boşanmasın diye ölüm tehdidinde bulunmaya varan söylemlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 6.20. “Tehdit, Korku ve Şiddet” ile İlgili Katılımcı Görüşlerinin Yüzdelik Grafiği

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere tehdit, korku ve şiddet ifadelerini en çok kullanan ve aile içi sorunların bu çeşidini en çok yaşayan kişilerin KE5 ve M3 olduğu

anlaşılmaktadır. Her iki görüşmecinin de aile içerisinde çok büyük sorunlar yaşadktan sonra birisinin boşandığı ve birisinin ise boşanma aşamasında olduğu dikkat çeken verilerdir. KE5'in 30 yıllık evlilik hayatında başta aldatılma, maddi sorunlar ve psikolojik şiddet olmak üzere birçok sorunu yaşadktan sonra boşandığı, M3'ün ise özellikle eşini aldattıktan ve maddi sorunlar yaşadktan sonra eşiyile şiddetli tartışmalara girdiği, eşinin kendisinden boşanmaması için ölüm tehdidine varana dek eşine tehdit ve tacizlerde bulunduğu ve tüm bunların sonucunda eşinden ayrı yaşamaya başlayıp boşanma aşamasında olduğu, bu iki görüşmecinin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla boşanmaya karar verme noktasına gelene kadar kadınların tehdit, şiddet ve korku gibi yaptırımlara maruz kaldığı, elde edilen verilerden ve Şekil 6.20.'den anlaşılmaktadır.

Kadına karşı korku, tehdit ve şiddetin meşru hale gelmesi, özelde *feminist kurama* genelde *çatışmacı kurama* göre, aile ve diğer toplumsal kurumlar tarafından sağlanmaktadır (Altunsu Sönmez, 2019:136). L. Althusser'in, *devletin ideolojik aygıtları* içerisinde aileyi de alması ve bu meşruluğu sağlama aracı olarak ailenin kullanılması bahsi geçen duruma teorik kanıt sunmaktadır.

6.2.1.2.9. Yıpranma ve Umudu Kesme

Aile içerisinde yaşanan sorunlardan ele almamız gereken bir diğer önemli husus ise eşlerin yaşadıkları sıkıntılardan dolayı yıpranmaları ve sorunlu giden hayatlarının düzeleceğinden umudu kesmeleri mevzusudur. Bazı kanıtlayıcı veriler bu hususu doğrulamaktadır.

"-Daha önce çekip gittiniz mi evden?"

-Evet, iki kere.

-Niye peki?"

"Çok küfürlü konuşuyordu. Hem maddi hem manevi çok yıpratmıştı." (KE2).

"Çünkü ben ne gençliğimi yaşayabildim ne kadınlığımı anlayabildim. Ne özgürdüm ne kapalıydım. Çok tuhaf bir şeydim. Hayattan bir tat almadan bu yaşıma geldim oğlum. Ben uzun bir süre taa boşanana kadar beni sevmesini bekledim. Hani gözünün içine bakıyordum. Adam beni son gün bile takmadı. Küçük kızım bana dedi ki babasının yanında:

“anne allah aşkına yeter artık bu kadar küçülme, bu adam seni siklemiyor boşa bu adamı, kendine yazık” dedi.” (KE5).

“Ya ne bileyim şimdi yaşadıklarımızdan dolayı. Böyle hiç evle de huzurum yok. Hiçbir şey görüldüğü gibi değil. Sen bekar mısın? (-“Ben yeni evlendim.”, diye cevap verdim). Bak işte bende öyleydim. Yeni başladık her şey iyi güzel gibi görünüyor ama sonradan cılkı çıkıyor. Hiçbir şey öyle gitmiyor. Yani o şeyi evliyken yakalayamıyorsun.” (M2).

Yukarıdaki alıntılara göre aile içerisinde sorun yaşayan bazı kadınların eşleri tarafından aşırı derecede yıpratıldıkları ve bu dayanılmaz durum karşısında evi terk etmek veya boşanmak zorunda kaldıkları, bir görüşmecinin ise son ana kadar eşinin düzeleceğini beklediği fakat durumun düzelmeyeceğini anlayınca umudu kesip boşanmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Bir müdavim ise eşiyile sorun yaşadıklarından dolayı ev içerisinde huzurunun kalmadığını ve ruhsal olarak yıprandığını ifade etmiştir.

Tüm bu sorunların ileri boyutta yaşanmasından dolayı özellikle kadınlarda psikolojik problemlerin meydana geldiğini de belirtmek gerekir. Nitekim başta verilen aile içi sorunların çeşitleri arasında psikolojik problemlerin de mevcut olduğu görülmektedir. Görüşmeye katılan iki kadının hali hazırda anti-depresan ilaç kullandıkları da eldeki veriler arasındadır. Bu ilaçları ise yaşadıkları sorunların acısını dindirmek için kullandıklarını ifade etmişlerdir.

6.2.1.2.10. Suçu Eşine Atma

Son olarak değinilmesi gereken önemli bir aile içi sorun ise pavyona gitme konusunda yaşanan tartışmalarda sorunun kaynağı olarak eşlerin birbirlerini suçlamalarıdır. Özellikle kadın görüşmecilerin eşleriyle olan tartışmalarda pavyona gitme sebebi olarak hedef gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu durumu kanıtlayıcı bulgular aşağıda verilmiştir.

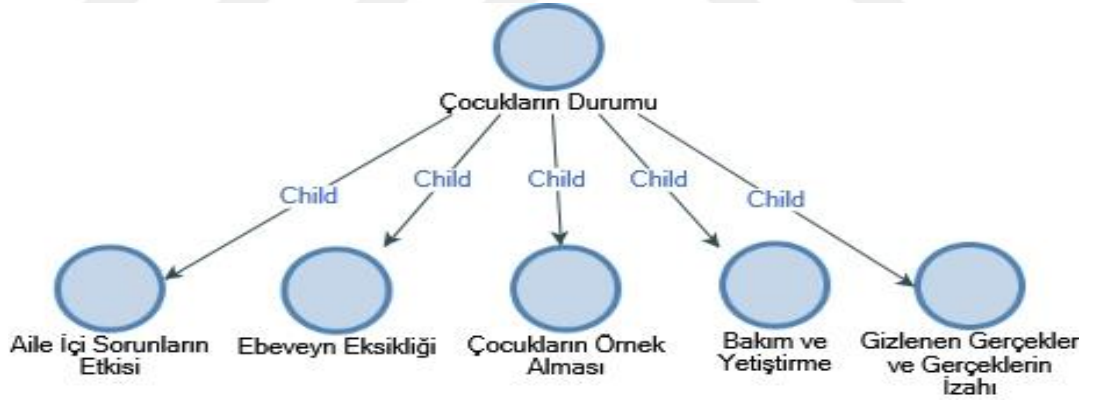
“Ben konuşuyorum hani dırđır ediyorum mesela o yüzden gidiyormuş. Ama o da bana eziyet yani hem maddi hem manevi yokluk çektiriyor. Hani bayanlar da mı gitsin? Onların yani benim eşimin kaçış şeyi o. Sen gönderdin beni sen, diyor.” (KE2).

“Çünkü biz onunla neyi paylaşırsak paylaşalım hep kavga ettik. Sonradan kendi de söyledi. Benim kocamın bir huyu var. İnsanın arkasından konuşmayı beni kötüleremeyi çok sever. Beni o pavyondaki kadınlara kötülüyordu.” (KE5).

“Kadın da sahip çıksın kocasına gözü dışarı gitmesin. Adamın belki sorunları vardır. Huzuru yoktur. Huzursuz adam gelir buraya (pavyona).” (M3).

Yukarıdaki alıntılara göre müdavimlerin pavyona gitme sebebi olarak eşlerini suçladıkları, sorun kaynağı olarak eşleriyle yaşadıkları sorunları bahane olarak gösterdikleri, kadınların ise bu durum karşısında suçlamayı kabul etmediği ve tepki gösterdikleri, bir görüşmecinin söylemine göre ise eşinin kendisini çevreye ve pavyondaki konsomatrislere karşı kötilediği anlaşılmaktadır. Bir müdavim ise erkeklerin pavyona gitme sebebini kadınların kocasına sahip çıkmamasına bağlamış ve bu şekilde eşini suçlamıştır. İlk başlıkta da değinildiği üzere müdavimlerin pavyona gitme sebebi olarak aile içi sorunları ileri sürmeleri, bu bulguyu tamamlar ve doğrular niteliktedir.

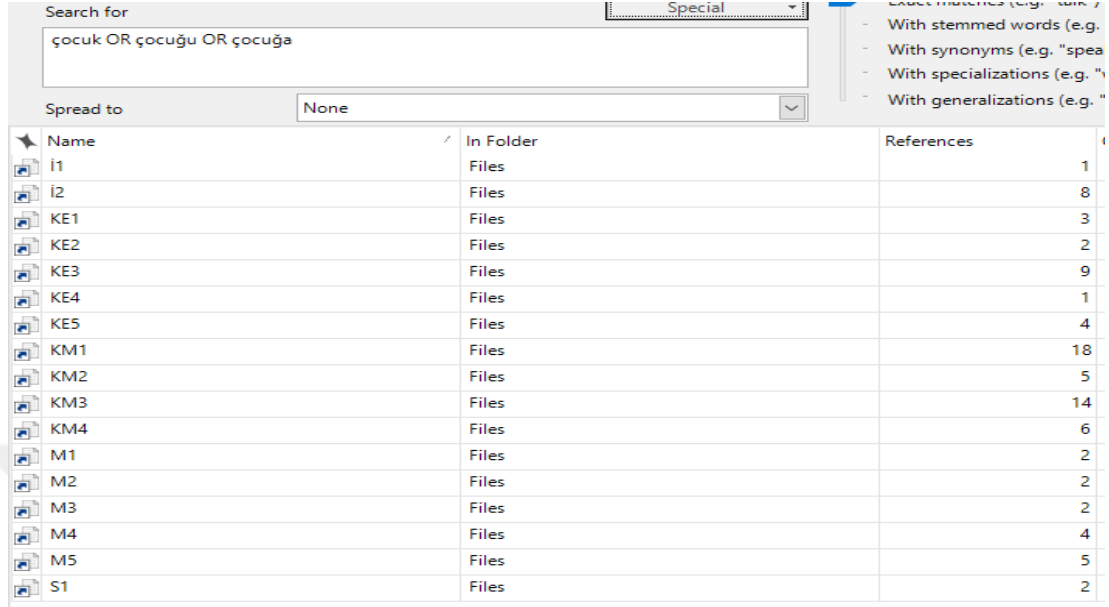
6.2.1.3. Çocukların Durumu

Şekil 6.21. “Çocukların Durumu” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu başlık altında pavyon kültürünün aile hayatına etkisi konusunda çocukların durumu ele alınmıştır. Beş alt boyut altında ele alınmış olan çocukların durumu, etkilenme biçimlerine göre başlıklara ayrılmıştır. İlk olarak aile içi sorunların ve ebeveyn eksikliğinin çocuklara etkisi, daha sonrasında ise çocukların ebeveynleri örnek alma durumu, görüşmecilerin çocukların bakım ve yetiştirilmesi konusundaki görüşleri, en

son olarak ta konsomatrislerin icra ettikleri mesleği çocuklarından gizleme durumu ve bu gerçekleri çocuklarına izah etme biçimleri analiz edilmiştir.

The screenshot shows a search interface with the query "çocuk OR çocuğu OR çocuğa" and a "Special" filter. Below the search bar is a table with columns: Name, In Folder, and References. The table lists 20 participants with their respective reference counts.

Name	In Folder	References
i1	Files	1
i2	Files	8
KE1	Files	3
KE2	Files	2
KE3	Files	9
KE4	Files	1
KE5	Files	4
KM1	Files	18
KM2	Files	5
KM3	Files	14
KM4	Files	6
M1	Files	2
M2	Files	2
M3	Files	2
M4	Files	4
M5	Files	5
S1	Files	2

Şekil 6.22. Kullanılan Kelime Referans Sayıları-Text Search Query Result Preview

Bu konu başlığı açıklanmadan önce belirtilmesi gereken bir nokta, çocuklara olan hassasiyetin kısmen ölçülmesidir. Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi, yapılan görüşmelerde “çocuk” kelimesini en çok kullanan kişilerin referans sayıları verilmiştir. Burada konsomatrislerin çocuklarla ilgili bahisleri daha sık yaptığı verisi, dikkat çeken bir veridir.

6.2.1.3.1. Aile İçi Sorunların Etkisi

Aile içi sorunların çocukları nasıl etkilediği ve çocukların ebeveynlere tepkileri bu başlık altında analiz edilmiştir. Bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“-Ne diyor mesela?

-“Sen işini daha çok önemsiyorsun yani biz o kadar önemli değiliz bizi sevmiyorsun. Bizim annemiz var diyor.”. Öyle söylüyor oğlum.” (KE1).

“-Peki eşinizle kavga ettiğinizde çocuklarınızın yanında mı oluyor nasıl etkileniyorlar?

-Yani onun ayarı yok bağırabiliyor bazen. O durumda çocukları alıp başka yere gidiyorum. Mümkün olduğunca uzak tutmaya çalışıyorum.” (KE2).

“Peki eşinizle tartışma veya kavgalarınız olduğunda çocuklarınız nasıl etkileniyor?”

Etkileniyor. “Bağırmanın” falan diyor mesela. Küçük olan 2 yaşındaki bile “susun susun” falan diyor. İşte bende de o var. Sinir dediğim o. Gözüm kararıyor. O an çocukları düşünemiyorum. Çocuklarım etkileniyor. İşte susayım çocuklarım uyusun onlara etki etmesin gibi bir şey yok bende. Fevriyim biraz. Bu sıralar biraz daha dikkat etmeye çalışıyorum. Benim büyük olan çocuk bana “işte babam seni hafta sonları üzüyor demi? Seni ağlatıyor. Bence babama küs” falan diyor.” (KE3).

“Mesela benim küçük kızla çok iyi ilgilendi bak. Sinemimle ilgilenmedi ama Gizemle ilgilendi. Çocuklar bahçeye inerdi yola gider bakkala giderdiler. Kızım benden o kadar soğuk büyüdü ki (kocasının kendisini kızına kötülediğinden ve böylece ona karşı doldurduğundan bahsediyor). Bana anne demiyordu biliyor musun? Onun her şeyi babasıydı. Bir gün durdu durdu bana dedi ki: sen babamın anlattığı kadar kötü birisi değilsin ki neden babam hep seni kötülüyor?” (KE5).

“Peki eşiniz pavyona gittiği durumlarda çocuklarınız herhangi bir tepkisi oluyor muydu?”

Onlar ne yapıyordu biliyor musunuz? Babaları eve geldiğinde her biri uyuma moduna geçiyordu. Çünkü gelecek oturacak konuşacak artık ağzından ne çıkacak Allah bilir. Çocukları uyutmayacak dinlettirecek kendini. O yüzden onlar da uyku moduna geçiyordu. Onunla konuşmamak için.” (KE5).

Yukarıdaki alıntılara göre eşi pavyonda çalışan görüşmecinin çocuğunun, kendilerini yalnız bırakıyor diye babasına tepki gösterdiği ve bu tepki sonucunda çaresiz olarak annesine sarıldığı, aile içi kavgalarda annenin çocuklarını etkilenmesinler diye uzaklaştırmaya çalıştığı, bazısının ise çocuklarını önemsemeyip onların yanında eşliyle kavga ettiği anlaşılmaktadır. Çocukların aile içi kavgalar karşısında babalarına tepki gösterdikleri, annelerini korumaya ve teselli etmeye çalıştıkları ya da onunla muhatap olmamak için uzaklaşmaya ve görmezden gelmeye çalıştıkları analiz edilen bulgular arasındadır. Bir diğer bulgu ise eşler arasındaki husumet yüzünden anne ya da babanın eşlerini çocuklara kötülemesidir. Nitekim bunu kanıtlayan veri KE5’in alıntısında mevcut olup, KE5, kızının kocası tarafından kendisine düşman edildiğini ve bundan dolayı da belli bir süre kızının gözünde kötü bir izlenime sahip olduğunu dile getirmiştir.

6.2.1.3.2. Ebeveyn Eksikliği

Çocukların mağdur olduğu ve etkilendiği bir diğer husus ise ebeveyn eksikliğidir. Anne ya da babalarının olmamasından veya onlarla az vakit geçirmelerinden dolayı çocukların kötü yönde etkilenmesi, bu başlık altında analize tabi tutulmuştur. Bu konuda bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Tabi bütün sorunlarını bana açtıkları için fazla babayla şey değil (babayla pek iletişimleri yok) ama benle öyleler içli dışlılar yani. Her şeylerini bana söylerler ben babalarına söylerim. Babalarını fazla görmedikleri için devamlı bana söylerler.” (KE1).

“Evet alkollüydü. Çok içerdi. İlk oğlumu iki hafta görmediğini hatırlıyorum. Gece giderdi sabaha doğru gelirdi.” (KE2).

“Şöyle söyleyeyim. Biz evlendik altı ay gerçekten iyiydi güzeldi. Gene bu pavyonlara başladığı zaman benim Sinem'im (çocuğu) baba yüzü görmedi. Babasından o kadar uzak büyüdü ki biz babayı görmedik. Ben evde kızımınla yalnız büyüdüm.” (KE5).

“-Gelip görüyor. Ben bunu kısıtlamam hiç. Öyle saçmalık olur mu?

-Kendileri istiyor mu görmeyi?”

-Tabi. Arıyor Nazlı (gerçek adı) müsait misin diye. Mesela geliyorlar çocukları görüyorlar gidiyorlar. Onda yasak yok.” (KM1).

“Aramaz sormaz hiçbir şekilde desteği olmaz. Öyle bir şansızlık var çocuklarımın babalarından yana. İki babamızdan da ne ilgi ne alaka görmüyoruz.” (KM3).

“-Çocuğunuz var mı?

-Var. Bir kızım bir oğlum var. Birisi 13 yaşında birisi 9 yaşında.

-Şuan onlarla mı yaşıyorsunuz?

-Hayır, ben çocuklarımı 4-5 yıldır göremiyorum. Babası hiçbir şekilde göstermiyor.” (KM4).

Yukarıdaki alıntılara göre çocukların babalarının eksikliğini anneleriyle giderdikleri, çocukların sorumluluğunun anne tarafından üstlenildiği, müdavimlerin gece boyu pavyonda vakit geçirip eve gelmedikleri için çocukların günlerce veya haftalarca babalarını görmedikleri ifade edilmektedir. Konsomatrislerle yapılan görüşmelere göre ise konsomatris çocuklarının genellikle annelerinin veya bakıcılarının yanında oldukları ve babaları tarafından terk edildiği, çok azı dışında babalarıyla görüşen çocukların olmadığı, görüşme yapılan bir konsomatrisin ise kocası tarafından yıllardır

çocuklarını görmesine izin verilmediği elde edilen bulgular arasındadır. Görüşülen iki konsomatris, çocuklarının farklı babalardan olduklarını ve bu çocukların en az birisini resmi olmayan evlilik sonucunda doğurduklarını, bu durumda çocuklarını tek başlarına büyüttüklerini dile getirmişlerdir.

6.2.1.3.3. Çocukların Örnek Alması

Çocukların ebeveynleri kendilerine *rol model* olarak büyümesi, gelecek neslin de aynı kültürle ve anlayışla yetişmesine sebebiyet verdiği için bu alt başlık önem arz etmektedir. Bundan dolayı pavyon kültürünün aile hayatına bir etkisi de ailelerinin *kültürel sermayesini* devralan çocuklar üzerinden olmaktadır. Bununla ilgili olarak bazı doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Yani ailesinden öyle gören çocuğa da normal geliyor. Mesela babası gidiyor (pavyona) çocuk görüyor. Annesi çaresiz bir şey yapamıyor. Bu da o çocuğa normal geliyor o şekilde yetiştiği için. Ailesi öyle olmayan birisi içinde arkadaş çevresinin etkili olduğunu düşünüyorum.” (KE3).

“Peki, çocuğunuzun eşinizi örnek aldığı davranışları var mı? Fark edebiliyor musunuz?”

Var tabi. Oğlumda daha çok var. Ben tavrı var. Ben yapabilirim. İşte ben gidebilirim. Ben erkeksen yapabilirim gibi bir şey. Onda da aynı ego. Bir şey söylediğinde hemen ben yapabilirim. Dışarı çıkamazsın diyorum, O da, ben büyüdüm çıkarım kendi başımın çaresine bakabilirim, diyor.” (KE4).

“E atıyorum 16-17 yaşındaki çocukta görüyor, işte pavyona gittiğini biliyor, içtiğini biliyor. Daha sonrasında “beni ne zaman pavyona götürecez” diyorlar. Böyle gelen çok çocuk var. Küçük çocuklar var yani 17-18 yaşında. Mesela ben babasıyla oturuyorum oğluyla da oturuyorum. Yani 18 yaşını pavyonda kutlatıyor babası. Sanki onlar için bir gurur tablosu. Pavyon gurur sanki. Pavyonda doğum günü pastası kesiyor. Görüyorlar yakınlarından örnek alıyorlar. Sonra arkadaşlarına anlatıyorlar. Ben babamla pavyona gittim diye. Resim çekiyor, video çekiyor paylaşıyor instagramda. Benim çok öyle müşterim var baba oğul. Sohbet muhabbet ettiğim.” (KM2).

“Tabi şuanda daha çocuk oldukları için öyle bir durum yok. Ama ailemizde diğer yeğenlerimiz olsun kuzenlerimiz olsun 13-14 yaşında çocuklar ufak ufak bizi örnek almaya başlıyorlar.” (M4).

“Eşinizi örnek almasını nasıl engelleyebilirsiniz?”

Engel olamazsın çünkü babası. Zaten kendisi de onu pavyona götüreceğim diye söylüyor bana (hafif içten olmayan bir gülümsemeyle). Erkek adam. Gitsin görsün. Ona göre pavyon, erkek adamın gidip görmesi gereken bir yer. Gitsin görsün ortamı bilsin, diyor.” (KE4).

Yukarıdan alıntılardan anlaşılacağı üzere, çocukların genellikle babalarını örnek aldıkları, babasının pavyona gitmesini zamanla normal olarak algıladığı, kadınların küçük yaştaki çocuklarında kocalarını andıran davranışları sezdikleri, sadece aile içerisinde değil akrabalar vasıtasıyla da çocukların yakın çevresinde pavyona giden müdavim erkekleri örnek aldıkları ifade edilmektedir. Bunun yanında müdavimlerin, erkek çocuklarını pavyona götürme ve onlara göre erkekliklerini bu sayede ispatlama yoluna gittikleri ve bu şekilde de çocukların babalarını örnek almasını sağladıkları anlaşılmaktadır (bunu kanıtlayan veriler ayrıca, “kültürel sermaye” alt başlığında verilmiştir). Bu durumlar karşısında her ne kadar kadınlar çocuklarının kocalarını örnek almasına engel olmaya çalışsalar da çoğu kez bunu başaramadıkları bir diğer bulgudur. Ayrıca konsomatrisin ifadesine göre erkeklerin çocuklarıyla beraber pavyona geldikleri, birlikte aynı masada kendileriyle oturdukları, hatta çocuğunun doğum gününü pavyonda kutlama gibi ileri seviyelere gittikleri, daha sonrasında buraları gören çocukların babaları gibi pavyona gitmeyi kendileri için marifet olarak gördükleri, pavyona gittiklerini arkadaşlarına anlattıkları ve bu şekilde çevresini de teşvik ettikleri, genç neslin pavyon ortamını sosyal medya aracılığıyla çekip paylaştıkları ve bu şekilde de pavyonu cazip hale getirdikleri anlaşılmaktadır.

6.2.1.3.4. Bakım ve Yetiştirme

Çocukların babalarını veya annelerini örnek almasını istemeyen ebeveynlerin çocuklarını yetiştirmek için farklı şekillerde çabalar sarf ettikleri analiz edilen bir diğer bulgudur. Bunu kanıtlayan verilerin bazıları aşağıda verilmiştir.

“Peki, çocuğun büyüdüğünde bu işi yapmasını ister misin?

Hayır. Çünkü sosyal hayat yok. Onlar okusun. Daha iyi işler yapsın. Ben zaten okuması için gerekli şartları sağlıyorum. Onun için çalışıyoruz.” (İ1).

“Ya zaten şu anda söylüyorum aşıliyorum onlara. Çocuklar ilk yedi yaşına kadar daha iyi bilincine yerleştiriyor ya onu yerleştiriyorum şu

anda. Bazı şeylerin kötü bazı şeylerin iyi olduğunu. Aşladığımı düşünüyorum. Büyüyünce tabi ki ne olur bilemem ama şu anda sigara içildiğinde mesela tepki gösteriyor. Büyüyünce içer mi içer belki ama ben onun kötü etkilerini, insanlara nasıl maddi ve manevi zarar verdiğini anlatıyorum.” (KE2).

“Peki, çocuğun büyüdüğünde böyle mekanlara gitmesine izin verir misin?

Asla. Engel olabilir miyim bilmiyorum ama yani biraz arkadaş çevresine dikkat ederek frenlenebileceğine inanıyorum. Ya oturduğum muhiti değiştiririm bu şekilde engel olurum.” (KE3).

“Bağlıca gibi bir yerde oturuyorum. Çocuk yetiştiriyorum. Erkek çocuğu yetiştirdiğim için biraz ortamdaki uzak tutmaya çalışıyorum ki beni gördüklerinde “aa Tuana (sahte ismi)” demesinler. Benim çocuklarım var ve çocuk değiller artık büyüdüler. ...İki dedin mi ayaktaym (Öğlenden sonra. Gündüz uyuyorlar gece çalışıyorlar). Çok alkol almadıysam ya da o gün çok yorulmadıysam mutlaka 2’de uyanırım. Evde iki tane yardımcım var. Biri çocuklarıma bakan. Evde yemekleri kesinlikle ben yaparım. Mutfağıma hiç kimse giremez. O akşam o evde çocuklarla beraber yemek yemeden evden dışarı çıkmam. Çocuklar okuldan gelir. Bir yarım saat sohbet ederiz. Sofraya geçer yemek yenir. Ondan sonra ben işe giderim. Yani aile düzenim çok sağlamdır.” (KM1).

“Nasıl engel olmayı düşünüyorsunuz?

Burada olmayacağı için Ankara’da olmayacağı için. Ben evde Ankara oyun havaları müzik hiç açmam. O tarz şeyleri de izlemem izletmem. Doğru dürüst ellerine tablet telefonda vermiyoruz. Normal bir aile hayatımız var. Hafta sonu ata binmeye gideriz. Satranç oynarız. Bugün mesela sirke götürdüm onu. Annemle hep beraber. Yani normal bir yaşantı sunuyorum ben ona. Fazlasını da değil her istediğini almam mesela.” (KM2).

“Peki, sizin çocuğunuz olsa -veya abinizi de düşünerek cevap verebilirsiniz- pavyona gitmesine izin verir misiniz?

Ya tabi gitmesi gerekir. Niye çünkü bizim çevremizdeki insanlar hep yırtık insanlar. Yani şimdi erkek çocuğunu bi kız gibi yetiştirmek var bir de erkek gibi yetiştirmek var. Yani çevresindeki insanlar nasılsa o da öyle gider.” (M4).

Yukarıdaki ifadelerle göre gazino işletmecisinin çocuğunun kendisiyle aynı mesleği yapmasını istemediğini ve bunu engellemek için de çocuklarını okutmaya çalıştığı, kadın eşlerin ise çocuklarının müdavim olan eşlerini örnek almaması için özel olarak çaba sarf ettikleri, bazısının küçükken iyi ve kötü olan şeyleri çocuğa aşılama

çalıştığı, bazısının ise oturduğu muhiti değiştirerek bu duruma engel olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bir müdavimin ise çocuğu olduğu takdirde çocuğunun ya da çevresindeki erkek çocuklarının kendileri gibi yetişmesi gerektiğine, bu şekilde ayakta kalabileceklerine inanması dikkat çeken bir diğer noktadır. Bunun yanında konsomatrislerin ise babaları olmadığı için çocuklarının bakım ve yetiştirme işini tamamen kendilerinin üstlendiği, mesleklerini ve pavyon çevresini öğrenmemeleri için farklı taktikler geliştirdikleri, bazısının oturduğu evi çalıştığı mekana olabildiğince uzak bir yerde tutarak, bazısının ise evde Ankara oyun havalarını açmayarak ve tamamen yaptığı işi sezdirmeden çocuklarını yetiştirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca görüşülen iki konsomatrisin, çocukları büyümeden ve yaptıkları işi fark etmeden bu işi bırakıp Ankara'yı terk etmeyi düşündükleri diğer bir bulgudur. Bunun yanında görüşülen konsomatrislerde dikkat çeken bir nokta çocuklarını lüks içinde ve belli bir disiplin çerçevesinde yetiştirmeye çalışmalarıdır. Kimisinin evinde en az bir tane bakıcı bulundurarak kimisinin ise annesi vasıtasıyla çocuklarının bakımını ve yetiştirilmesini sağladıkları ve çocuk yetiştirme konusunda çok hassas oldukları anlaşılmaktadır.

Fakat konsomatrislerin bu durumunun genellenebilir bir veri olmadığını yine konsomatrisin yorumlarına bakarak söyleyebiliriz.

“Bir de çocuğunu bakıcıya bırakıp üç hafta görmeyen insanlar var. Aynı şehirde. Düşünebiliyor musun? Yani mesela ben bakıcıyım sen getiriyorsun çocuğunu bana bırakıyorsun. Ama gece çalışıyorsun. İşte yoruluyorsun, uyanamadım falan. Ha bugün ha yarın bir bakıyorsun aradan bir ay geçmiş çocuktan haberin yok. En çok bakıcı aradı. Ben dinliyorum şahit oluyorum ya kuaförlerde (burada bakım yaparken geçen zaman diliminden bahsediyor). Annelik yönünden çoğu sıkıntılı. Benim gibi ailesine düşkün olan çok nadir yani.” (KM1).

Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere konsomatrislerin çoğunun çocuklarını sağlıklı yetiştiremediği, babasız olan bu çocukların annelerinden de ayrı kaldıkları, annelik yönünden çoğu konsomatrisin sıkıntılı oldukları ifade edilmektedir.

6.2.1.3.5. Gizlenen Gerçekler ve Gerçeklerin İzahı

Değınilmesi gereken son husus konsomatrislerin mesleklerini çocuklarından nasıl sakladıkları ve öğrenmeleri durumunda ise onlara nasıl açıklama yaptıklarıdır. Aşağıdaki bazı alıntılar bunu açıklar niteliktedir.

“Mesela güzel bir günlük bırakacağım onlara. Yazıyorum yaklaşık 11 senedir yazıyorum. Öldüğüm zaman onlara verilecek. Okuyacaklar benim hayatımı. Onlar için neler yaptığımı. Şuan gece kuaförü olarak biliyorlar.” (KM1).

“Peki, işe gittiğinizde sorun oluyor mu?”

Yok olmuyor. İşe gittiğimi biliyor. Bir işim var gideceğim gelince senin yanına gelir uyurum diyorum. Yani okulda falan benim burada çalışıyor demesini istemem. ...Büyüyünce tabi ki de saklanmaz. Tamam, youtube de videolarım var ama orada maske takıyorum yüziime çoğunda. Tanıyorlar büyük ihtimal ama maske takmamın sebebi de çocuğum büyüdüğünde fark etmesin diye. İleride çocuğum büyüdüğünde niye ellerinde koz olsun ki. Sonra bak senin annen şu derler yani. İnşallah o büyümeden benim temennim bir an önce bu işi bırakmak. Zaten ben çalışmak istemiyorum bıktım bunaldım bu ortamdan. ” (KM2).

“İşte demişler bir tane “Kara Ceylan” (kişinin alemdeki lakabı. Youtube da videoları var bu isimle) filmi var. Samet açta izle internetten, demişler. Çocuğu youtube sokuyorlar. Anne diyor açıyorum hep sen varsın, diyor. Ben ona hastanede çalıştığımı, hasta baktığımı söylemiştim. Ondan sonra iki gün boyunca, anne sen nerede çalışıyorsun, anne hangi hastane, sen hasta mı bakıyorsun? Bu elbiseleri ne yapacaksın? diye soruyordu. Kafan niye yaş gidiyorsun (kişi her gün duş alıp çıkıyor) diyordu, niye her gün kuaföre gidiyorsun diye sormaya başladı.” (KM3).

“Ki bilseler de ben çocuklarıma bunu izah ederim. Psikolojileri bozulur mu bozulur. Çünkü bilmezler ki onlar. Bu nedir bu nasıl yapılır. Ama ben onlara izah ederim. Psikolojileri bozulursa bile yardım alırım zaten. Mesela küçük anlamaz ama büyük pedagoğ yaşını geçti ama mutlaka bir psikoloğla oturup ona anlatırım.” (KM1).

“Sonra aldım bunu dedim ki sen gel bakayım buraya. Sen ne öğrenmek istiyorsun benden açıkça söyle bana Sametçim dedim. Fark ettim hissettim bir şeyleri öğrendiğini ama nasıl öğrendiğini bilmiyorum. Dedi ki anne sen nerede çalışıyorsun. Dedim ki söyle bakayım Samet ne öğrendin nasıl öğrendin? O benden öğrenmeye çalışıyor bende onun lafı nereden öğrendiğini öğrenmeye çalışıyorum. Ona göre söyleyeyim. Anne dedi işte bana böyle böyle yaptı Caner, dedi. Videoda gördüm

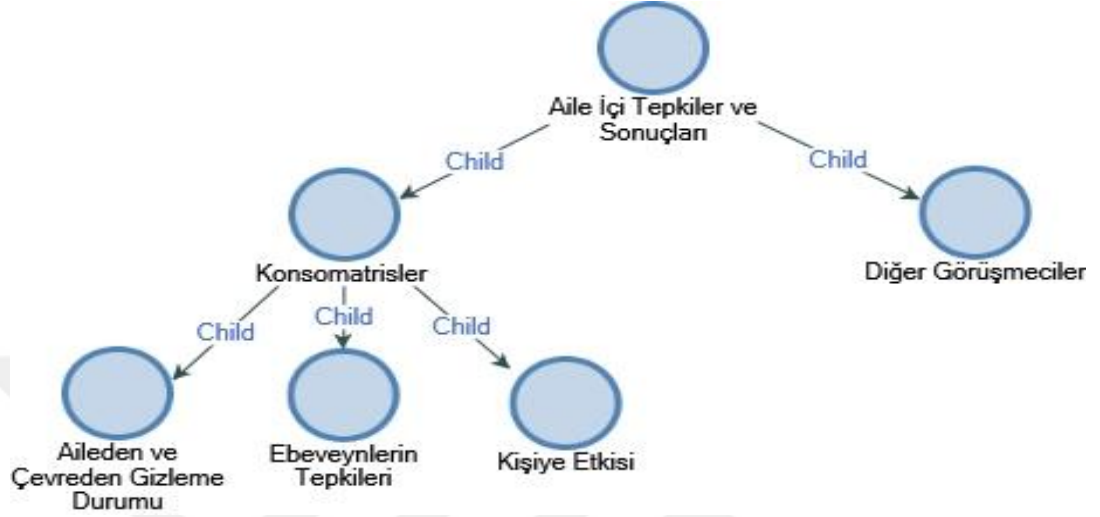
seni oynuyorsun, dedi. Bende dedim oğlum görüyorsun bak elinde İphone 11 var. Hangi birinin elinde telefon var dedim. Senin Beşiktaş formalarının var, dedim, hepsi marka. Ayakkabıların 400-500 lira. Hangi arkadaşının var. Önce bunlarla girdim. Hani bu kadar seni parayla okuttum. Özel okullarda falan. ...Sana dedim bu para nereden geliyor dedim. Dedi ki: ben zannettim hastanede çalışıp getiriyorsun, hastalar sana fazla para veriyor sanmıştım. Hayır, dedim, oğlum öyle değil. Baban bakmıyor ikizlerinin babası da bakmıyor. Para vermiyorlar. Biliyorsun dayılarının da bana bir hayrı yok. Anca bizden istiyorlar. Onun için bu şekilde çalışıyorum ben. Gidiyorum oynuyorum oyunumu -tabi masada oturduğumu (müşterilerin masasına gidip onlarla muhabbet etme zorunluluğu) söylemedim de- alıyorum paramı, geliyorum yatıyorum evimde, dedim. Sonra biraz ağlaştık. O ağladı ben ağladım. Dedim oğlum ben senden bir şey istemiyorum. Okuluna git, çalış meslek sahibi ol, bak ben çalışmak istemiyorum sen bize bak kardeşlerine bak. Bu şekilde onu okuluna yönlendirdim bir tık daha.” (KM3).

Yukarıdaki alıntılara göre bu konuda görüşleri alınan konsomatrislerin hepsinin yaptıkları meslekleri çocuklarından gizledikleri, sorgulayacak yaşta çocuğu olan konsomatrislerin çocuklarına farklı meslekler yaptıklarını söyleyerek onları inandırmaya çalıştıkları, çocuğu küçük olan konsomatrisin ise sorgulayacak yaşa gelmeden bu işi bırakmayı düşündüğü anlaşılmaktadır. Konsomatrisler özellikle çocuklarından yaptıkları meslekleri saklamak için farklı taktikleri geliştirdikleri, kimisinin arkadaşının iş yerini kendi iş yeri olarak çocuklarına tanıttığı (görüşülen iki konsomatrisin söylemine göre), kimisinin ise pavyonda oyun oynadığında ifşa olmamak için yüzüne maske takarak ileride çocuğunun öğrenmesini bu şekilde engellemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Fakat bazen gizlenen gerçeklerin ortaya çıktığı durumlar da meydana gelmektedir. Yukarıda KM3’ün ifadesinde de anlaşıldığı üzere konsomatrisin çocuğunun arkadaş çevresi vasıtasıyla mesleğini öğrendiği, annesinin videolarını izleyen çocuğun derin bir şekilde etkilendiği ve annesini yaptığı iş konusunda sorgulamaya başladığı, daha sonrasında ise annesinin bu durumu saklayamayıp en sonunda izah etmek zorunda kaldığı, ona yaptığı fedakarlıkları öne sürüp tepkisini azaltmaya çalışarak bu izahı yaptığı, annenin çocuğuyla duygusal ve zor anlar yaşadktan sonra çocuğu kabullendiği ifade edilmektedir. Konsomatris annelerin çocuklarından kendi mesleklerini saklamalarının sebebini, hem kendilerinin

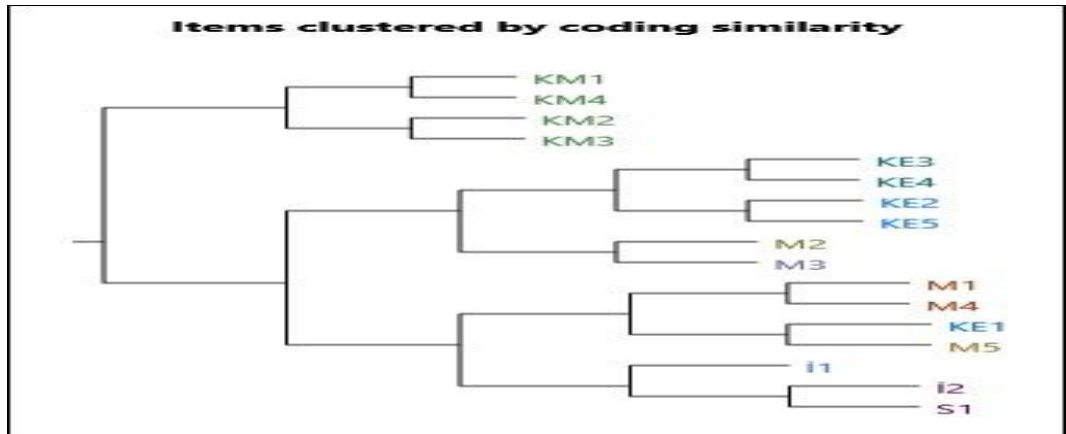
çocuklarının gözünde hem de çocuklarının diğer çocuklar içerisinde *damgalanması* engelleme çabalarına bağlayabiliriz.

6.2.1.4. Aile İçi Tepkiler ve Sonuçları

Şekil 6.23. “Aile İçi Tepkiler” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

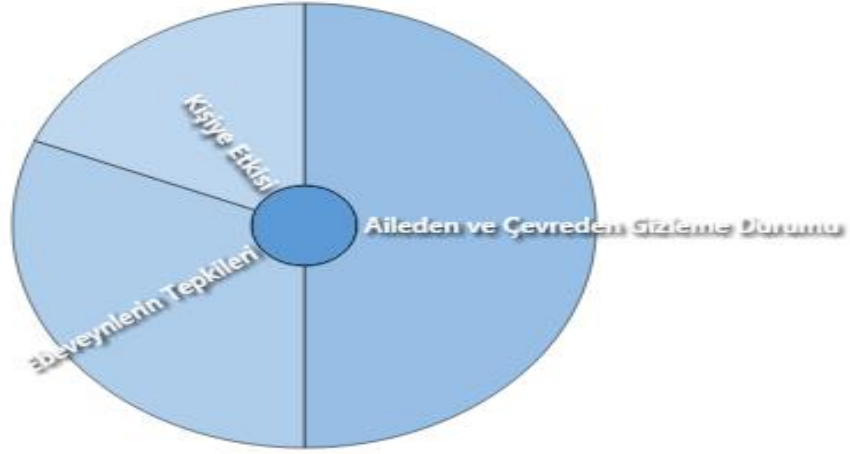
Bu başlık altında, pavyona gittiği için veya pavyonda çalıştıkları için aile içerisinde kişilere gösterilen tepkiler ve bu tepkilerin sonuçları analiz edilmiştir. Bu kategori altında iki alt kategori oluşmuş ve bu kategoriler üzerinden bulgular açıklanmıştır. Bu başlık altında görüşmecilerin konsomatrisler ve diğerleri olarak bölünmesinin sebebini ifadelerin ve görüşmecilerin yaşadıkları sorunların benzerliğine bağlayabiliriz. Nitekim bu şekilde bir ayrımın oluşmasını, aşağıdaki Nvivo programında yapılan kod benzerliği analizine dayandırabiliriz.

Şekil 6.24. Kod Benzerliğine Göre Kümelenme Durumu-Cluster Analysis

6.2.1.4.1. Konsomatrisler

Bu başlık altında konsomatrislerin pavyonda çalıştıkları için ailelerinin kendilerine karşı takındıkları tutum ve davranışlar analiz edilmiştir. Aynı zamanda bu tutum ve davranışlar konsomatrislerin yaşadıkları sorunları ve bu sorunların kendilerine olan etkilerini yansıtmaktadır.

Şekil 6.25. "Konsomatrisler" Alt Kategorisinin Hiyerarşik Karşılaştırmalı Grafiği

Yukarıdaki daire grafiğe göre aile içi tepkiler konusunda konsomatrislerle yapılan görüşmelerin içeriğini, en çok "aileden ve çevreden gizleme durumu" alt kategorisi, daha sonrasında ise sırasıyla "ebeveynlerin tepkileri" ve "kişiye etkisi" kategorileri oluşturmaktadır.

6.2.1.4.1.1. Aileden ve Çevreden Gizleme Durumu

Bu alt başlık altında konsomatrislerin yaptıkları meslekleri, ailesi ve çevresinden gizleyip gizlememe durumları analiz edilmiştir. Bu konuda görüşmecilere, hem kendilerinin hem de aynı sektörde çalışan diğer konsomatrislerin mesleklerini gizleme durumlarıyla ilgili sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplardan bazıları aşağıda verilmiştir.

"Önce ses çıkarırlar. İlk etapta amaann rezil olduk falan oldu filan oldu. Kendileri saklar zaten etraftan sağ sol duymasın bilmesin. Saklarlar söylemezler sır gibi kalır. Aradan birkaç sene geçer kız çok

para kazanır. Zaten kız ailesine olan ezikliğini giderebilmek için para vermeye başlar (ailesine). Aile önce bir ters görür ondan sonra o paraya onlar da alışır. Kardeşi der abla 3 bin lira lazım annesi der kızım babanın şöyle bir şeyi var 5 bin lazım. Dışarıdan saklarlar mesela amcasının oğluna bile söylemezler. Sadece kendi ailesine. Kardeşleri annesi ve babası.” (İ2).

“Ya gizleyen çok ama bence hepsinin haberi var. Mesela bazen bizi videoya alıyorlar. Kız diyor almayın benim ailem bilmiyor diyor. Ben iffet oluyorum ona. Ailen bilmiyor diye bir şey yok. Herkesin ailesi biliyor. Dedim ya hani bu kızdan sürekli para isteniyor ve bu kız sürekli para gönderiyor. Yanlış anlama da bi bin liralık cüzdan taşımak var bir de elli liralık cüzdan taşımak var. Bu kız parayı bulunca –her kadın öyledir- en iyisini alayım ister. Hani şunu demez ki: ya nerden bilecekler amannn. Değil işte. Herkes biliyor ama parası güzel olduğu için herkes susuyor.” (KM1).

“Benim ailem zaten benim çalıştığımı bilse benim annem kalp krizi geçirir Allah korusun. Namazında niyazında insanlar. Babam öyle, yengem öyle, kardeşlerim öyle.

-Peki çoğunun ailesi biliyor mu yoksa bilmeyenler daha mı çok?

-Tabi canım çoğunun biliyor. Herhalde yüzde yirmisi anca bilmiyor. Benim çevremdeki çoğu biliyor evet.” (KM4).

Yukarıdaki alıntılara göre konsomatrislerin çoğunun nerede ve nasıl çalıştıklarını ailelerinin bildiği fakat yakın çevreleri dahil saklamaya çalıştıkları, ailelerin ilk başta verdikleri tepkilerin konsomatrislerin fazla para kazanmaya başlamasıyla zamanla azaldığı, konsomatrislerin kazandıkları parayla aile fertlerine destek verdiği, konsomatrislerin kazançlarının iyi olması ve lüks yaşamaları sebebiyle mesleklerini ailelerinden gizleme imkanının olmadığı ifade edilmektedir. Görüşülen bir konsomatris ise bu sektörde uzun süre çalışmasına rağmen ailesinden mesleğini gizlediğini, ailesinin kendisini kuaför dükkanı işletmecisi olarak bildiğini, muhafazakar bir aileye sahip olduğu için ailesinin öğrenmesi durumunda aile içinde ciddi sorunların meydana gelebileceğini belirtmiştir. Fakat aynı kişinin diğer görüşmecilerle ortak fikir beyan etmesi dikkat çeken bir veridir.

Konsomatrislerin çoğunluğunun ailesi tarafından meslekleri bilindiği halde ailenin özellikle yakın çevrelerinden bu durumu saklamalarını, toplumsal bakış açısı karşısında *damgalanma* korkusuna ve çekincelerine dayandırabiliriz. Yine aynı teori içerisinde ele alabileceğimiz sapkınlığın gizlenmesini ifade eden Gofmancı yaklaşımla

itibarsızlaştırılabilir birey ile Beckercı yaklaşımla gizli sapkın olma durumu burada görülmektedir.

6.2.1.4.1.2. Ebeveynlerin Tepkileri

Bu konu başlığı altında konsomatrislerin meslekleri dolayısıyla aile ve akraba fertlerinin verdikleri tepkiler analiz edilmiştir. Konuya dair bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Ondan sonra Ankara’ya geldik işte annemin yanına geldim. Söyledim direkt. Gazinoda çalışıyorum ben dedim. İlk üç gün yüzüme bakmadı. O zaman 500-600 falan kazanıyorduk geceliği. Baktı para güzel tamam dedi. Hatta evden çıkarken hayırlı işler kızım derdi. Allah kaza bela vermesin der. Şuanda da öyle. Bana tepki gösteren var şöyle var. Para istediklerinde para gönderiyorum. Para göndermediğimde pavyon kadını oluyorum. Yani parayı verirsen iyisin. Özellikle annemden bu cümleyi çok duymuşumdur.” (KM1).

“-Peki, ailenizin akrabalarıyla nasıl bir durumu oldu? Onlara etkisi nasıl oldu?”

-Ya kötü oldu tabi. Babam bir süre dışarı çıkmadı. “Bizi rezil ettin” falan dedi. Bir de küfür etti. E baba tabi ki. Rencide oldu tabi. Benimle bir süre küs kaldı sonra barıştı. Yani ailem zaten çok üzüldü. Sonra bizim sülaleden olan kişilerin tepkileriyle de çok karşılaştım ama hiç kimseye de laf vermedim. Sizi ilgilendirmez deyip geçtim.” (KM2).

“-Peki, burada çalıştığınız için yakın çevrenizin verdiği tepkilerden bahsedebilir misiniz biraz?”

-E tabi hep işte çalışma etme yapma diyorlar ama kimse demiyor al bu parayı bir ihtiyacını gider. Anca istiyorlar.

-Desteği kestiğinizde size karşı tavırları değişti mi?

-Değişmez olur mu? Görüşmeler falan kesiliyor. Aramalar kesiliyor. Dünya menfaat üzerine kurulmuş.” (KM3).

Yapılan görüşmelere göre konsomatrisler mesleklerini ailelerine söylediklerinde ailelerinin ilk başta aşırı bir tepki verdiğini fakat zamanla bu duruma -özellikle fazla para kazanma dolayısıyla- razı oldukları, parasal yönden destek verdikleri sürece aile ve yakın çevrelerinin ses çıkarmadığı ama bu parayı kestikleri durumda toplumsal tepkileri vermeye devam ettikleri anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan konsomatrisler,

aileleriyle görüşmeye devam ettiklerini fakat tepki veren akrabalarıyla iletişimi ve bağlantıyı kestiklerini ifade etmişlerdir.

Konsomatrislerin yakın çevreleri tarafından verilen tepkilerin çıkara göre değişmesini, aile kuramlarından *sosyal mübadele kuramına* dayandırabiliriz. Sosyal mübadele kuramına göre yarar sağlandığı ölçüde ilişkiler devam etmekte, yani konsomatris maddi yararada bulunduğu ölçüde aile bireyleriyle ilişkisi sürmektedir.

6.2.1.4.1.3. Kişiyeye Etkisi

Tüm bu aile içi tepkilerin kişiyeye etkisi ise bu başlık altında analiz edilmiştir. Konsomatrislere, mesleklerinden dolayı yakın çevrelerinden gelen tepkiler karşısında nasıl etkilendiklerine dair sorular sorulmuştur.

“Beni çağırıldılar (pavyonda). Bende “ben o kişi değilim siz beni başka biriyle karıştırıyorsunuz” dedim. O şekilde mesela. Sonuçta hoş bir durum değil. Başından kaynar suyun dökülmesi gibi bir şey oluyor. Ama yapabileceğim bir şey yok yani ben onlar için yaşantımı değiştiremem. Onlar benim kazancımı sağlamıyor ben kendi kazancımı kendim sağlıyorum.” (KM2).

“Abimler İstanbul da oturuyor. Çağırıldı abim gelir misin dedi benim için. Biraz üzüldüm ama gitmedim. Şimdi ne konuşuyorum ne bir şey. Bağlantımı kestim. Biz beş erkek iki kızız. Bir ablam da çalışıyor alemde. İşe başladığımdan beri konuşmuyorum onunla da.” (KM3).

“Peki, öğrenirlerse (ne iş yaptığınızı) siz ne yapmayı düşünüyorsunuz? Yok, öğrenmesinler ya. Öğrenirlerse ben telefonların hepsini falan iptal ederim herhalde. Ankara dışına giderim yani o derece (korku dolu gülümsemeye). Benim ölmem demek ya. Allah korusun öyle deyip durmayın lütfen (benden şüphelendi. Tedirginlik halleri sardı). Yani benim psikolojik olarak sıfırlanmam demek. Yani ne bileyim ya yok öğrenmesinler kesinlikle. Ben ailemi de kaybedemem öyle söyleyeyim. Zaten çocuklarımı göremiyorum bir de onları kaybedersem herhalde yaşamak için bir nedenim kalmaz.” (KM4).

Bu konuda görüşülen bir konsomatris, akrabaları tarafından pavyonda rencide edildiğini, kendisinin bu durum karşısında derinden etkilenmesine rağmen tepkisiz kaldığını veya görmezden geldiğini ifade etmiştir. Yine başka bir konsomatris, aile içerisinde kendi mesleğinden kaynaklı husumet yüzünden kardeşleriyle bağlantısını ve iletişimini kestiğini belirtmiştir. Bir diğer konsomatris ise ailesinden gizli olarak bu işi

yaptığını ve muhafazakar bir ailesi olduğu için tepkilerinden aşırı derecede çekindiğini, öğrenmeleri halinde psikolojisinin alt üst olacağını, böyle bir durum karşısında izini kaybettirip kaçacağını ve hatta intihara bile kalkışabileceğini söylemiştir. Bu konuda görüşülen konsomatris, ailesinin öğrenmemesi için yakın tanıdıkları dahil herkese kuaför dükkkanı olduğunu ve bu işte çalıştığını, ayrıca yine ailesinin öğrenmemesi için aile bireylerine aylık belli bir miktarın üzerinde para göndermediğini ifade etmiştir. Görüşülen konsomatrislerin bu işi yaptıkları genellikle aileleri tarafından bilinmektedir. Fakat bazı muhafazakar ailelerden gelen konsomatrislerin ise yaptıkları mesleği ailelerinden gizlemek için büyük çabalar sarf ettikleri görülmektedir. Kendilerini korumak için türlü stratejiler geliştiren bu kişiler, hem ailevi tepkilerden hem de özellikle yakın çevrelerinin vereceği *toplumsal tepkilerden* aşırı derecede çekindikleri elde edilen bulgular arasındadır.

6.2.1.4.2. Diğer Görüşmeciler

Bu başlık altında, pavyon çalışanlarına ve müdavimlere eşleri tarafından verilen tepkilerin analizi yapılmıştır. Görüşmecilere aile içi tepkilerin ve bu tepkilerin sonuçlarının nasıl ve neler olduğuna dair sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Tabi maddi olarak ta bide ben hani gittim (evi terk ettiğinden bahsediyor). Yokluk falan. Bu sefer daha çok, kimse aramadı sormadı.” (KE2).

“Çocuklarla iletişimi her geçen yıla göre daha iyiye gitti. O pavyon yıllarında ilk evlendiğimiz yıllarda daha berbattı. Düzelmesi için çok kavgalar ettik, çok tartışmalar yaptık. Şimdi birazcık iyileşme gösterdi çocuklarına karşı. Sorumluluklarını bilmeye başladı. Bir şeylerin farkına vardı. Sınır koymalardan (karı koca arasındaki) sonra oldu bunlar. Biraz da yaşının verdiği bir şey. Zamanla bir şeylerden anlamaya başladı.” (KE4).

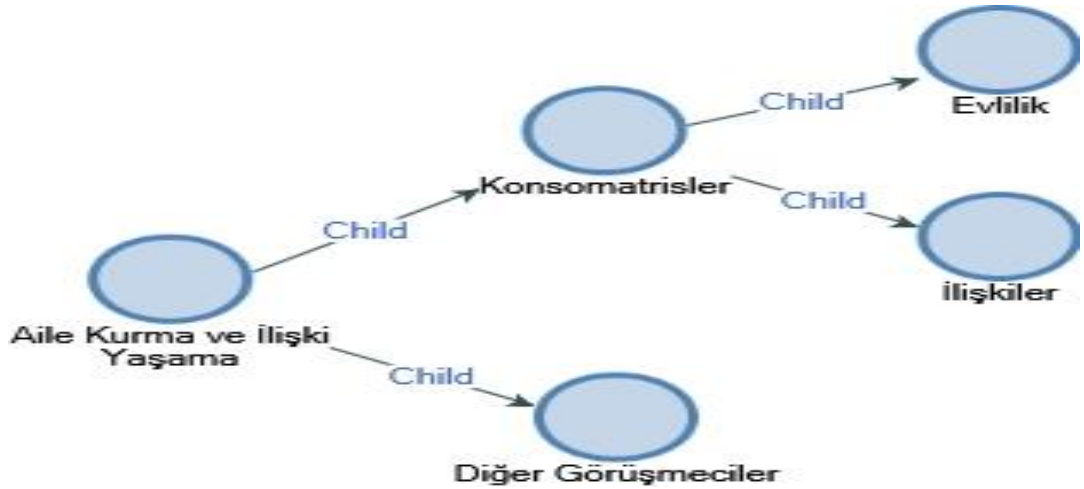
“Peki, aileniz ilk öğrendiğinde tepkileri oldu mu?”

Tabi ki benim ablalarım hep hoca mesela. Ailemle de çok sıkıntı yaşadık eşimle. Zaten ablalarım ailem çok karşı geldiler. Niye çünkü hepsi hacı hoca yani. Eşim işte kıskançlık falan oluyordu baya bir anlaşmazlık oldu ilk zamanlar. Ondan sonra baktı sıkıntı yok şuan gitmesem kendi gönderiyor mesela öyle yani. Çok şükür öyle. Sıkıntımız yok şuan

ailede. O da anladı yani sonuçta oradan ekmek kazanıyorum ben. Geçimimiz ordan yani anladın mı?” (S1).

Yukarıdaki alıntılara göre kadın görüşmecinin müdavim olan eşiyle yaşadıkları sorunlardan dolayı evi terk ettiği ve belli bir süre yalnız kalan eşinin biraz olsun kıymetini anladığı, diğer bir kadın görüşmecinin ifadesine göre ise eşinin ilk evlendiklerinde çok daha kötü durumda olduğu, pavyona gitme sıklığının çok daha fazla olduğu fakat kendisinin verdiği tepkilerden dolayı belli bir süre sonra bu sıklığın biraz olsun azaldığı ve ailesine önem vermeye başladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca pavyon sanatçısından alınan bilgilere göre kişi, pavyonda çalışmaya başladığı ilk zamanlarda ailesi ve eşi tarafından aşırı tepkilerle karşılaştığını fakat geçimlerini buradan kazandıkları parayla sağladıkları için zamanla diğer aile bireyleri ve eşinin kabullendiğini ve bu konuda artık herhangi bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Daha önceki bulgulardan da anlaşıldığı gibi pavyon çalışanları (konsomatrisler, işletmeciler, pavyon sanatçısı) bu mekanlardan ciddi para kazandıkları için aileleri tarafından belli bir süre sonra tepkiyle karşılanmamaktadırlar. Fakat müdavimlerin eşleriyle olan problemleri genellikle devam etmekte ve bu kişilerin eşlerinin kabullenme durumu ise çok daha sancılı geçmektedir. Bunu, önceki bulgularda da verilmiş olan aile içerisindeki tepkiler sonucu ortaya çıkan sorunlardan anlamaktayız.

6.2.1.5. Aile Kurma ve İlişki Yaşama

Şekil 6.26. “Aile Kurma ve İlişki Yaşama” Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu alt kategori altında konsomatrislerin ve diğer görüşmecilerin pavyon ortamında tanıştıkları kişilerle yaşadıkları ilişkiler ve evlilikler analiz edilmektedir. Bu alt

kategori altında görüşmecilerin verdikleri yanıtlara göre iki alt başlık ve konsomatris başlığı altında da iki farklı başlık ortaya çıkmıştır. İlk olarak konsomatrislerin yaşadıkları ilişki ve evlilik durumları analiz edilmiştir.

6.2.1.5.1. Konsomatrisler

Bu alt başlık altında konsomatrislerin pavyonda yaşadıkları ilişkiler ve bu mesleği yapma süreçlerinde geçirdikleri evlilikler analiz edilmiştir. Konsomatrisler, genellikle pavyondaki müşterilerle ilişki yaşadıklarını ve bu müşterilerin bazılarıyla da resmi veya gayri resmi evlilik geçirdiklerini ifade edilmiştir. Bu konuda dört konsomatrisin görüşleri çerçevesinde analiz yapılmıştır.

6.2.1.5.1.1. Evlilik

Bu konu başlığı altında konsomatrislerin çalışma süreçleri içerisinde yaşadıkları evliliklerin özellikleri analize tabi tutulmuştur. Geçirdikleri evlilikler, aile kurmayı düşünüp düşünmedikleri ve pavyondaki müşterilerine bu konuda yaklaşımları ele alınarak sorular yöneltilmiştir. Alınan cevapların bazıları aşağıda verilmiştir.

“Benim tabi bir erkek arkadaşım oldu orda (Diyarbakır'da). Takıntılı biriydi ama çok sahipleniciydi. Zaten küçük oğlumun babası o. Sonra işte psikopatlık derecesine gelince biz ayrıldık. Hamileliğimin 4. ayında falan oldu. 20-21 yaşındaydım.” (KM1).

“Mesela benim oğlumun babası da farklı bir mekanda çalışıyor. Hiç aynı mekanda çalışmadık biz bunca yıl. Ne ben gittim onun çalıştığı yere ne de o geldi benim çalıştığım yere. Çünkü bizim iki senelik bir evliliğimiz oldu ve şimdi ondan 12 yaşında bir oğlum var. Tamam, belki gazinoda çalışmak arsızlıktır ama ben orada ar yaptım ya. Düşünsene çocuğumun babası orada çalışacak, bende orada oynayacağım.” (KM3).

“Ya bir kere beni pavyonda tanıdı. İki gün sonra kavga ettiğimizde pavyonda soluğu alacak. Ben pavyon pavyon gezip onu mu arayacağım. Yemin etse de inanmam. Çünkü çoluğu çocuğu üzerine yemin edip te aynı şeyleri yapan erkekler tanıdım ben burada.” (KM2).

“-Peki burada çalışan veya buraya sürekli gelen müşterilerle aile kurmayı düşündünüz mü hiç?

-Şöyle yani aşık olduğum insan oldu birlikte olduğum insan oldu ama onlar için bir heves bir hafta bir on gün falan sonra işte bir şekilde kendilerini belli ettikleri için ben bir daha öyle bir hayali kurmadım.

Bir iki kere oldu, olmadı değil. Sonra dedim ki hani beni bir heves olarak görmeleri, göremezler yani o bir kere olur ikinciye kanmam.” (KM4).

“Mesela bu alemde evlenenler zaten en vahimleri. Hani şöyle, evleniyorlar ya. Hani paraya alışmış kız. Yapamıyor, bir sene sonra geri geliyor (evlendikten sonra işi bırakıyor ama paraya alıştığı için tekrar pavyonda çalışmak için geliyor). Çünkü o yapamaz yani. ...İşte bu yüzden geri göndermeye çalışıyoruz gelenleri (genç kadınları). Çünkü evlenip giden çok nadir diyorum ya. O da evlenenler kim biliyor musun? Yaşı kırk olmuş kırk iki olmuş. Yavaş yavaş alemin son noktalarına gelmiş. Öyle evlenip gidiyorlar yani. Onlar da geri dönmüyorlar. Zaten o yaştan sonra kim ne yapsın seni. Otur torun bak yani.” (KM1).

Bazı konsomatrislerin pavyondaki kişilerle yaşadıkları evliliklerden çocukları olduğu fakat bu ilişkileri devam ettiremeyip kısa sürede ayrıldıkları, yapılan evliliklerin gayri resmi evlilikler olduğu, bazılarının müşterilerle bazılarının ise başka bir pavyonda çalışan kişilerle evlilik yaşadıkları anlaşılmaktadır. Diğer konsomatrislerin ise pavyona gelen müşterilerle kesinlikle aile kurmayı düşünmedikleri, arkadaş çevrelerinde gözlemledikleri kötü sonuçlanan evliliklerden veya kendi tecrübelerinden dolayı pavyon ortamından birisiyle aile kurmaya sıcak bakmadıkları ifade edilmektedir. Ayrıca konsomatrislerin hepsinin ortak görüşü, bu mekanlarda tanışılan kişilerle yapılan evliliklerin uzun sürmediği yönündedir. Gerek pavyonda fazlaca para kazanmaya alışmış konsomatrislerin lüks yaşantısı gerekse pavyon müdavimlerinin evlendikten sonra da pavyona olan bağımlılıklarını sürdürmeleri sebebiyle evliliklerin kısa sürdüğü bilgisi, elde edilen bulgular arasındadır. Konsomatrislerin pavyonda hem çok para kazanmaları dolayısıyla evlendikten sonra az paraya tama edememeleri hem de pavyonda birçok erkeğin onu elde etmesi için servetler dökmesi ve bundan dolayı da ulaşılmaz bir konumda olması sebebiyle evlilikleri sürdürmeleri imkansız bir hal almaktadır. Bunun dışında yukarıdaki KM1’in ifadesine göre de konsomatrislerin bazılarının ancak belli bir yaşa (40 lı yaşlardan sonra) geldiklerinde evlenip pavyondan ayrılmayı tercih ettikleri, zaten bu yaştan sonra pavyondaki albenisinin ve cazibesinin de düştüğü anlaşılmaktadır. Burada aile olmanın değişen anlamını, aileden değerli olan bazı sembollerin aşınmasını ve ailede meydana gelen sorunların boyut değiştirmesini, aile kuramlarından *sembolik etkileşim kuram* çerçevesinde değerlendirebiliriz.

6.2.1.5.1.2. İlişkiler

Bu başlık altında konsomatrislerin özellikle pavyona gelen müşterilerle ve bunun yanında pavyon çalışanlarıyla yaşadıkları ilişkiler analiz edilmiştir. Pavyonda müşterilerin konsomatrislerle yaşadıkları ilişkilerin nasıl gerçekleştiği ve hangi durumlara yol açtığıyla ilgili görüşmecilere sorular yöneltilmiştir. Bununla ilgili olarak bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Böyle beyefendi akıllı oturmasını kalkmasını bilen biri olursa tabi ki de dışarıda şey yapıyoruz (görüşüyoruz) ve emin olun mesela çok evlenme teklifi geliyor oradan (müşterilerden) mesela. Ya soruyorum diyorum ki ya okumuşsun avukat olmuşsun hani hakim olmuşsun savcı olmuşsun. Ne bileyim mesleğin var. Mesela müteahhitler çok geliyor en çok. Galeriler mesela. Geçen evlenme teklifi etti arkadaşşıma. Arkadaşım ve biz bizzat sorduk. Yani dışarıda bir sürü bayan var ailen var çevren var niye buradan bayan alıyorsun? Diye konuştuk. Dedi ki: ben dışarıdakilerin ne olduğunu bilmiyorum. Nasıl yani dedik? Siz öyle dışarıyı çok masum mu sanıyorsunuz dedi. Esas masumlar sizsiniz çünkü saklamıyorsunuz. Ben buradan evlenmek istiyorum diyor. Mesela diyor, buradaki kadın daha çok ailesine sahip çıkar.” (KM1).

“Ya direkt olarak demiyorlar ben öyleyim ama biz duyuyoruz müşterilerden. Mesela diyor şu kız (konsomatrisi) benden 3 bin lira aldı benimle üç gün boyunca gezdi, üç gün boyunca onu bilmem ne yaptım falan. Ama gizli yapıyorlar. Çünkü dükkan (mekan sahipleri) bir duyarsa onlara ceza veriliyor. Öyle yapmaları daha iyi. Başa çıkamazlar yoksa. Mekanın bir disiplini var da kızlar anlamıyor ki.” (KM2).

“Ama dün sabah orada bir şey öğrendim ben. Bizim sazıcı bir arkadaş alemden bir kızla birlikte oluyor çocuk oluyor falan. Tamam inkar ediyorlar ama ben sonra öğrendim ki o kız da aynı dükkanda çalışıyormuş. İnanamadım bu nasıl çalışıyor burada (normalde pavyonda çalışanlar arasında ilişki yasaktır). Kadını da bir gör adamların kucığına oturuyor ona (ilişkisi olan kişi) nispet yapmaya çalışıyor. Adamların kucığına oturuyor öpüşüyor falan. Düşünsene çocuğum var benim ya. Ben kadın olarak çok kötü oldum ya.” (KM3).

“Ama şöyle bir tecrübem de oldu. Gerçekten şu dünyada –sizi bilmiyorum tanımıyorum- babam dahil erkek milleti kadar iğrenç midesiz insan tanımıyorum ben bu dünyada. Ve hayatıma kimseyi alamıyorum. Almak dahi istemiyorum çünkü artık sabaha kadar onları göre göre tiksiniyorum ya.” (KM4).

“Bir de alemde dost hayatı diye bir şey var. Bazı bayan arkadaşlarımız ne oluyor biliyor musun? Boşluğa düşüyor bir şeyler arıyor. E tabi

kendini beğenen çok sikten tipler var affedersin ben kendi yorumumca söyleyeyim. Kendini nimetten sanan bazı ibneler var. O kızlara kendini bir şekilde iyi gösteriyor, kendine aşık ediyor. Sonra o kızla birlikte yaşamaya başlıyor. Bazı kız arkadaşlarımız da mal gibi çalışıp kazandığı parayı erkeğe yediyor.” (KM4).

Yukarıdaki yorumlardan anlaşılacağı üzere konsomatrislerin müşterilerle kurdukları muhabbetin ileri seviyeler gittiği, müşterilerden bazılarının konsomatrislere evlenme teklifine dahi buldukları, bazı konsomatrislerin müşterilerle para karşılığı dışarıda birliktelik yaşadıkları fakat bunu, mekandan kovulmamak için pavyon işletmecisinden sakladıkları, bir konsomatrisin ise pavyon çalışanıyla ilişkisinden çocuğu olduğu ve bunu da aynı şekilde saklamaya çalıştığı ifade edilmektedir. Bunun yanında bir konsomatris, mekandaki erkeklerle çokça muhatap olduğu için artık onlardan soğuduğunu ve tiksindiğini, bundan dolayı da erkeklerle ilişki kurmakta sıkıntı çektiğini dile getirmiştir. Ayrıca bazı konsomatrislerin pavyonda tanıştıkları müşterilerle aynı eve çıkarak dost hayatı yaşadıkları, daha sonrasında erkeklerin, konsomatrisleri kullanarak onların pavyonda kazandıkları parayla geçinmeye çalıştıkları ve böylece kadının kendisine bir gelecek kurmasına engel oldukları ifade edilmektedir.

Bu hususta kayda değer ve aynı zamanda ilginç olan bir diğer bulgu ise konsomatris kadınların pavyonda evli erkeklerle yakın ilişkileri sebebiyle bu erkeklerin eşleriyle de muhatap olmak zorunda kalmalarıdır.

“Mesela eşleri arıyor bazen ilk yakalanıyoruz. Şimdi mesela illaki o kişinin telefonunu alıyoruz. Benim telefonumda bin tane adam var. Eşi yakalıyor. Beni arıyor (eliyle telefon konuşması yapmış gibi hareketlerde bulunarak) ilk on beş dakika onun küfürlerini dinliyorum. Orospu, kahpe, pavyon kadını, kocamın yakasından düş (hafif küçümseyici bir gülümsemeyle). Dinliyorum dinliyorum dinliyorum, “bitti mi” diyorum “bitmedi” diyor (gülerek). ...Öyle böyle konuştuk. Aynı böyle sohbet eder gibi sohbet ettik kanka olduk sonra. Beni arıyor şimdi mesela diyor ki “Tuanacığım Emrah gelecek bugün arkadaşlarıyla aman senden başka kimse masaya oturmasın”. Bu dönemdeyiz yani. Böyle de bir muhabbetimiz var artık.” (KM1).

“Benim mesela sitemde bulabilirsem gönderirim sana. Çok öyle eşinin resmini atıp tanıyor musun” diye soran. “Senden rica etsem sizin oraya gelirse bana söyler misin? diye. “Sende bir annesin” falan filan diye yazan çok oluyor. Bazısı tanımadan yazıyor mesela adamın resmini

gönderiyor. Bazısını biliyorum ama bir şey söylemiyorum. Tanımıyorum diyorum. Ben bu konulara girmiyorum deyip geçiştiriyorum yani. Ortak arkadaşın mı buluyorlar nereden buluyorlar bilmiyorum ama bir şekilde buluyorlar. “Senden rica etsem bu kişi oraya geliyor mu?” İşte “çocuklarımın babası” diyor. “Ben evliliğimin bozulmasını istemiyorum ama benim bir bilgim olsun” diye mesajlar alıyorum yani.” (KM2).

Bu alıntılardan da anlaşılacağı üzere konsomatrislerin pavyonda tanıştıkları erkeklerin eşleriyle de muhatap olma durumlarının olduğu, bu münasebette kadınların eşleriyle ayrılmamak için konsomatris kadınlar aracılığıyla kocalarından haber ve onları takibe aldıkları, konsomatrislerin müdavimlerin eşleriyle arkadaş olma seviyesine bile gelebildikleri, müdavim eşlerinin sosyal medya aracılığıyla konsomatrislere ulaştığı ve kocalarının isimlerini söyleyerek veya resimlerini bu kişilere göndererek eşleri hakkında bilgi edinmeye çalıştıkları, bunları yaparak evliliklerini kurtarmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Müdavim eşlerinin kendi evliliklerini kurtarmaya çalışmalarını, kadınların ailelerinin dağılmasını önleme işlevini üstlenmeleri sebebiyle aile kuramlarından *yapısal işlevselci kuramla* açıklamak mümkündür.

6.2.1.5.2. Diğer Görüşmeciler

Aile kurma ve ilişki yaşama konusunda konsomatrisler dışındaki diğer görüşmecilerin görüşleri bu başlık altında analiz edilmiştir. Görüşmecilere, pavyonda çalışan kadınlarla aile kurmayı veya ilişki yaşamayı nasıl karşıladıkları hakkında sorular sorulmuştur. Alınan cevapların bazıları aşağıda verilmiştir.

“Yaşıyorsun bazılarıyla mesela evli gibi yaşıyorsun. 3 sene 5 sene. Öyle yaşantılarım oldu benim. Olmaz mı ya. 3 seneler 5 seneler 4 seneler 7 seneler hep var yani. Yani bir adam bir kere evlenir boşanır biz elli kere evlendik boşandık. O stresi o gerginliği. Düşün bizim ruh halimizi şimdi. Bir tanesini insanlar kaldıramıyor kafasında.” (İ2).

“Pavyonda çalışan bir kadınla tabi ki aile kurmam. Onun bunun altında yatan biriyle aile kurmam. Normal insanlar değil. Ben sikmesem garson siker o sikmezse patron siker. Öyle biriyle aile kurmam. Ha kuranlar da çok azdır. Yüz kişi de bir iki tane falan belki.” (M1).

“Pavyonda çalışan bir kadınla aile kurmayı nasıl karşılırsın?”

Kurmam. Niye çünkü o kadınlar da normal bir evlilik kuramazlar. Şimdi mesela o tarzda bir insanla evlenmesi lazım. Şimdi ben desem ki pavyonda çalışan bir kadına gel benle evlen. Tamam dese kabul etse bile o kadın o işe almış (pavyon işine), kadın o işe yine gidecek. Ben düzgün bir insanım ben kabul etmeyeceğim.” (M2).

“Yani aile kurma düşünceniz olabilir mi ya da oldu mu hiç?

Tabiki niye olmasın insan olsun da yani. Tamam oradan aile kurarsın birisiyle kurmasına da kurduktan sonra da orada devam ettiremezsin işini. Çünkü senin çevren de gidiyor oralara. E biz dar bakış açısı olan bir milletiz yani. Şimdi sen kalkmışsın pavyondan birisiyle evlenmişsin e çevrendeki insanlar da tanyor onu. Diyecekler falancanın karısı pavyondan çıktı. Yani o da hoş bir tabir olmuyor yani. Evlenmesine evlenirsin de ama o mekan bitecek o işler bitecek yani evlenme olduktan sonra.” (M4).

“Mesela günde bin liraya yakın para alıyor. Parayı da geç yüzlerce insan geliyor. İş adamları geliyor mafyası geliyor galericisi geliyor yakışıklısı geliyor. Şimdi kadın istediği zaman yüzde doksan dokuzunu elde etme şansı var. Yani kadın orada padişah bu alemde. Ben ne dersem o yani. Öyle olduğu için işte onu gördüğü için kadın işte erkeklerden üst seviyede olduğu için karşıdaki insan hep eziliyor ve dengeler hep bozuluyor. Evlilik olmuyor yani. Gene oraya dönüyor yani kadın. Kadın orayı görüyor orayı benimsiyor. İsterse köşkte otursalar bile yok tatmin olmuyor bir şekilde dönüp buraya geliyor. Onun için evlilik yüzde sıfır.” (S1).

Yukarıdaki alıntıları göre bazı işletmecilerin, her ne kadar mekan kuralları gereği kadın erkek ilişkileri yasak olsa da bu yasağı gizli olarak deldikleri, kadınlarla evlilik dışı fakat evli gibi dost hayatı yaşadıkları ifade edilmektedir. Müdavimlerin bazılarının konsomatrislerle evlilik konusuna sıcak bakmadıkları, onları pavyonda çalışan cinsel obje olarak gördükleri, bazısının ise toplumsal tepkilerden dolayı ayıplanmamak adına konsomatrisin pavyondaki işini tamamen sonlandırması şartıyla evliliği kabul edebileceği, anlaşılmaktadır. Fakat gerek pavyon çalışanları gerekse müdavimlerin genel ortak görüşü, pavyonda çalışan konsomatrislerle bir aile kurmanın ve evliliği devam ettirmenin çok zor bir ihtimal olduğu yönündedir. Bunun sebebini ise konsomatrislerin pavyonda kazandığı para sayesinde alıştıkları lüks yaşama ve pavyona gelen birçok erkeğin gözünde ulaşılması zor bir yerde olması sebebiyle bu biricikliğe alışmalarına, bundan dolayı da tek bir erkeğin ilgisi ve parası ile tatmin olamamalarına bağlamışlardır. Yine de yapılan birçok görüşmenin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla müdavimlerin, her ne kadar pavyondaki kadınları cinsel obje

olarak görseller de onları elde etmenin gayreti içerisinde olduklarını ve sadece cinsellik için bile olsa birçok erkeğin konsomatrislerle ilişki kurmanın peşinde olduğunu belirtmek gerekir. Müdavimlerin bu mekanlara bağımlı olmalarının en büyük sebebi pavyonda çalışan konsomatrislerin varlığıdır. Onlarla kurdukları yapay ilişkiler, her ne kadar evlilikle sonuçlanmasa da içlerindeki bazı tatmin edilmemiş duyguları okşamaktadır ve tam da bu yüzden müdavimler, ellerinde olan devasa paraları konsomatrislerle ilişki kurmak ve gerek onlara gerekse diğer hemcinslerine erkekliklerini ispatlamak uğruna harcamaktadırlar. Bu şekilde müdavimlerin birçoğunun iflasa sürüklendiği de elde edilen bulgular arasındadır.

6.2.1.6. Ailevi Eksiklikleri Giderme

Pavyon kültürünün aile hayatına bir diğer etkisi ise gerek pavyon çalışanlarının gerekse müdavimlerin pavyon ortamında kurdukları ilişkilerin, ailevi eksiklikleri giderip gidermediği mevzusudur. Bu konuda görüşmecilere, kurdukları ilişkilerin aile hayatlarıyla olan bağlantısını irdeleyen sorular yöneltilmiştir.

“Adaletli hareket ederim. Bulduğum yerde adaletli hareket ettirirdim. Kimseyi kimseye ezdirmezdim yani. Öyle bir abiliği oynardım ben gazinoda. Çalıştığım yerlerde abilik yapardım. Yani patron hariç abiliği ben yapardım.” (İ2).

“Hani onları söylemiyor konuşmuyor ama artık bunun bilincine vardı. Evdekinin daha farklı olduğunu (kendinden bahsediyor). Çünkü her kahrını evdeki bayan çekiyor.” (KE2).

“-Burada çalıştığınız insanlarla kurduğunuz bağ ailenizdeki eksikleri gideriyor mu? Nasıl?”

-Çok yakın arkadaşlarım da var burada. Bana abi olan var mesela. Hani bir abim olsa onun gibi olsun isterdim. Belki de bir dayım olsa. Mesela arar “bir şeye ihtiyacın var mı?” diye sorar. “Sizi rahatsız eden var mı? Bir derdin sıkıntı var mı kardeşim?” diye sorar. Bazılarını telefonda açarım “ooo ablam benim” der. Öyle genç çocuklar var youtube de beni izliyor biliyor. Yani şimdi arayayım belki inanmayacaksın ama 5 bin kişi gelir. Başıma bir iş gelse. Öylesine sahip çıkıyorlar. Askerler, bu yeni polis olmuşlar, hayran olanlar. Aile gibisin. Bizim müdürlerimiz mesela patronlarımız. Adam bu işi yapıyor ama bir baba gibi yanında.” (KM1).

“Peki bu mekanda birlikte çalıştığınız kişilerle kurduğunuz bağ ailenizdeki eksikleri gideriyor mu?”

Tabi gidermez mi? Bak benim ablam var konuşmuyorum. Mesela dükkanda bir kız var 30 yaşında hani benden 10 yaş küçük. Çok seviyorum onu ben. Beraber çalışıyoruz. Şuan başka mekana geçti ama yine beraberiz. Çıkar bana gelir. Beraber uyuruz uyanırız. İşlerimiz varsa onları birlikte hallederiz.” (KM3).

“Peki bu sektörde çalıştığınız kişilerle kurduğunuz bağ ailenizdeki eksikleri gideriyor mu?

Yok canım ya hepsi sahte. Ben alemde tanıştığım hiç kimseye güvenmiyorum hiç kimseye inanmıyorum. Dostluklar var arkadaşlıklar var bazı yerlerde ama çıkarlar var güven yok. Yok yani.” (KM4).

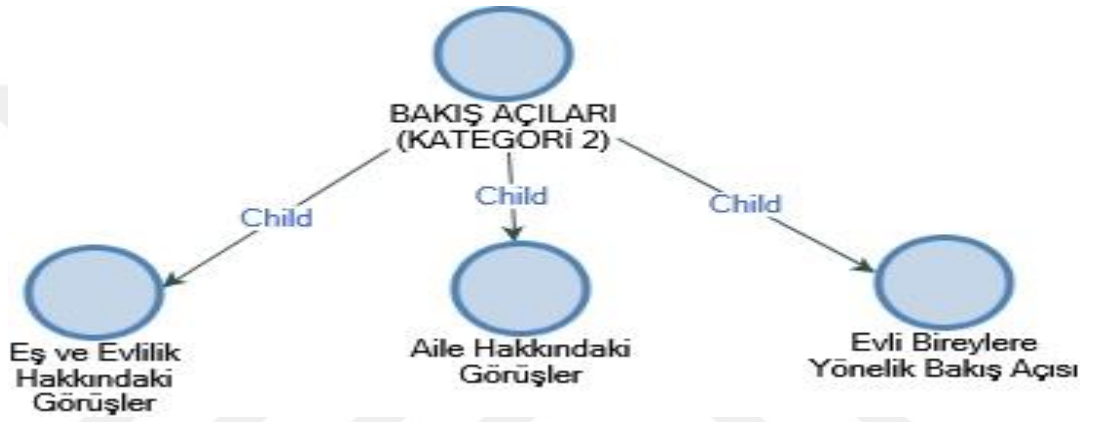
“Peki, orada birlikte çalıştığınız kişilerle kurduğunuz bağ ailenizdeki eksikleri gideriyor mu?

Yani öyle onların vermediği mutluluk gibi. Yok, öyle bir şey yok. Tabi onlarla daha çok zaman geçiriyorum (iş arkadaşlarıyla) ama öyle bir şey yok.” (S1).

Yapılan görüşmelere göre mekan sahiplerinin özellikle konsomatrislere sahip çıktığı, görüşmecilerin tabiriyle onlara bir abi veya baba gibi davrandıkları, başlarına gelebilecek tehlikelere karşı korumaya çalıştıkları, bazı konsomatrisler arasında ya da bazı konsomatrislerle müşteriler arasında aile bağı gibi bir bağın meydana geldiği, fakat bazı konsomatrislerin görüşlerine göre ise bu sektörde çalışan kişilere özellikle konsomatrislere hiçbir şekilde güven olmayacağı ve tamamen çıkararak dayalı bir bağın mevcut olduğu ifade edilmektedir. Görüşülen konsomatrislerden bazılarının sosyal medyadaki takipçi sayısının binlerce olması sebebiyle bu kişilerin sadece pavyon ortamında değil sosyal medyada da tanınırlığı oldukça fazladır. Bundan dolayı da pavyonda ve sosyal medyada ünlü olan bu kişiler, medya aracılığıyla da bazı kişilerle kişisel bağlar geliştirmekte ve onlarla iletişim halinde olabilmektedir. Bu konuda yapılan analizlere göre görüşülen kişilerden aile bağları kuvvetli olmayan (görüşülen konsomatrisler KM1 ve KM3’ten birisinin baba tarafından kimsesi yok ve aynı zamanda annesiyle de pek bağları yok, birisinin de aile bireyleriyle pek bir iletişimi yok) kişilerin pavyon ortamında tanıştıkları kişilerle aile bağı kurmaya meyilli oldukları, fakat tam tersi aile bağları kuvvetli olan bazı görüşmecilerin ise (pavyon sanatçısı ve iki konsomatris KM2 ve KM4’ten bahsedilmektedir) sektörde tanıştığı kişilerle aile bağı kurmadıkları kendi söylemlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca görüşülen bir müdavimin eşi, kocasının pavyonda tanıştığı konsomatrisleri daha çok

önemseyip onlara devasa miktarda para yedirmesine rağmen onların gözünde kıymetsiz olduğunu fakat önem vermediği evdeki eşinin ise kocasının gözünde kıymetsiz olmasına rağmen onun tüm zahmetine ve kahrına katlandığı ya da katlanmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bahsi geçen kişinin aile içi sorunlardan dolayı evi terk etmesinden sonra kocasının biraz olsun evdeki eşinin kıymetini anladığı, görüşmeden elde edilen bir diğer çıkarımdır. Ailevi eksikliklerin giderilmeye çalışılmasını, ailenin işlevsel yönüne dikkat çeken *yapısal işlevselci kuram* açısından değerlendirebiliriz.

6.2.2. Bakış Açıları

Şekil 6.27. "Bakış Açıları" Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Pavyon kültürünün aile hayatına doğrudan etkilerinin ikinci kategorisi "Bakış Açıları" kategorisidir. Bu kategori altında üç başlık oluşturulmuş ve görüşmecilerin eş ve evlilik, aile ve evli bireyler hakkındaki görüşleri analiz edilmiştir.

6.2.2.1. Eş ve Evlilik Hakkındaki Görüşler

Bu başlık altında görüşmecilerin eşleri hakkındaki görüşleri analiz edilmiştir. Eşlerine karşı ne düşündükleri, evlilik çağına tekrar dönmeleri halinde aynı kişiyle evlenmeyi düşünüp düşünmediklerine dair sorular yöneltilmiştir. Alınan bazı yanıtlar aşağıda verilmiştir.

"-O zaman eşinizle kaynaklı bir şey mi?

-Yok. Eşim de bu işi yapmasaydı da evlilik gerçekten çok zor. Ben öyle düşünüyorum. Çünkü her şey kadınların üzerine bindiği için yani her şeyi kadınlar üstlendiği için ben evliliği tavsiye etmem." (KE1).

“-Peki, evlilik çağına tekrar dönseydiniz tekrar evlenmeyi düşünür müydünüz?”

-Düşünürdüm ama bu kişiyle değil. Tabi ki her evlilik zordur ama sorumluluğunu bilen bir kişi olurdu. Dışarıdaki insanlara değil de evine daha çok önem veren birisi olsun isterdim.” (KE2).

“-Evlilik çağına tekrar dönseydiniz evlenmeyi düşünür müydünüz?”

-Düşünmezdim. Evliliğin sorumluluğu çok fazla. Eşin seninle o sorumluluğu paylaşmadığı zaman çok yoruluyorsun. Çok yıpranuyorsun. Yani evlenmeyi istesem de çok geç yaşlarda isterdim. 35 lerde falan. Ertelerdim. Baya bir ertelerdim.” (KE3).

“-Evlilik çağına tekrar dönseydiniz evlenmeyi düşünür müydünüz?”

-Yok. Ben aynı kişiyle asla tövbeler olsun evlenmem. Çünkü ben ne gençliğimi yaşayabildim ne kadınlığımı anlayabildim. Ne özgürdüm ne kapalıydım. Çok tuhaf bir şeydim. Hayattan bir tat almadan bu yaşıma geldim oğlum.” (KE5).

“Yok, herhangi biriyle. Bu kişiyle alakası yok. Yani bu kişi (eşini kastediyor) belki hayatta tanıdığım en iyi insanlardan biri. Ona karşı bişey diyemem ama evlilik düşünmezdim yani çok geç düşünürdüm.” (M2).

Görüşme yapılan kişilerden; kadın eşlerin neredeyse tamamı tekrar aynı eşleriyle evlenmeyi kesinlikle düşünmeyeceklerini, bazılarının ise daha anlayışlı bir eş olması şartıyla başka birisiyle evlilik düşünebileceklerini, bazıları ise evlilikte kadınların daha çok yıprandığını ileri sürerek evliliğin zor yanlarından dolayı herhangi birisiyle evlenmeyi düşünmeyeceğini veya çok daha geç yaşlarda evlenebileceğini, bir görüşmeci ise boşandığı eşinin kendisine yaptıklarını göz önünde bulundurarak çektiği acılar sebebiyle eski eşine düşmanca bir bakış açısı geliştirdiğini ifade etmiştir. Görüşülen müdavimlerden ise eşlerinden kaynaklı olmamakla birlikte bazılarının evliliğe karşı antipatik bir bakış açısı geliştirdiği, bazılarının ise tekrar evlilik çağına dönmeleri halinde aynı kişiyle evlenmeyi düşünebilecekleri, yaptıkları yorumlardan anlaşılmaktadır.

6.2.2.2. Aile Hakkındaki Görüşler

Bu başlık altında görüşmecilerin evlilik ve aile hakkındaki düşünceleri analiz edilmiştir. Aile ve evliliklerini önemseyip önemsemedikleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Bu konudaki bazı yorumlar aşağıda verilmiştir.

“Aile olmak senin için ne anlam ifade ediyor?”

Yani önemli tabi. Ailemi önemsiyorum. İşte uykudan feragat edip onlara zaman ayırıyorum.” (İ1).

“Peki hala daha aileye sıkı sarılıyor musunuz?”

Tabi canım eşim olsun çocuklarım olsun onların her zaman arkasındayım. Çocuklarım var eşim var eşimi sevdiğim için yoksa hiç katlanmam.” (KE1).

“-Aile olmanın sizin için anlamı nedir?”

-Tabi aile olmayı önemsiyorum. Yani şöyle anlatayım: ben çok geçimsiz bir ailede büyüdüğüm için bazı şeyleri görmezden gelecek kadar ve çocuklarım uğruna katlanabilecek kadar önemsiyorum. Küçüklüğümde çok sıkıntı yaşadığım için aynı sıkıntıları çocuklarıma yansıtmamak adına aileme sahip çıkıyorum.” (KE4).

“Yani şöyle söyleyeyim. Şimdi üç tip bayan var bizim bu ortamlarda çalışan. Bir tanesi bizim gibi muhabbetçi (pavyonda müşterilerle masaya gidip muhabbet etme) ve ailesine düşkün olanlar. Mesela ben çocuklarıma çok düşkünüm. Tek başıma olsam bu işi asla yapmazdım. Hani ben bir kasiyerlik te yapabilirim ya da ne bileyim çocuk bakabilirim. Kendi mesleğim var bir kuaförün yanında çalışabilirim. Ama çocuk olunca ve tek başına olunca olmuyor.” (KM1).

“Önemsiyorum tabiki. Çünkü ben burada çalışsam da benim ailem hala benim arkamda. Desteklerini çekmiyorlar.” (KM2).

“-Aile olmanın sizin için anlamı nedir?”

-Tabiki önemsiyorum. Dikkat ederseniz ben hep bir aile olmanın peşine düştüm. Bir ailem olur. Evlenirim çocuklarım olur. Çocuklarımla yaşarım. Hep bu yüzden işi (pavyonda çalışmayı) bıraktım ama olmadı.” (KM3).

Görüşmecilerin aile hakkındaki görüşlerine bakıldığında genel olarak aile olmayı önemsedikleri, kadın eşlerin özellikle çocuklarına olan hassasiyetlerinden dolayı ailelerine sahip çıkmaya çalıştıkları, bazı görüşmecilerin aileleri dağılmasın ve kendi geçmişlerinde yaşadıklarını çocukları yaşamamasın diye ailelerine daha sıkı sarıldıkları anlaşılmaktadır. Görüşülen konsomatrislerin dikkat çeken yönü ise çocuklara olan düşkünlüklerinin ve hassasiyetlerinin fazla olmasıdır. Konsomatrislerin bazıları, çocuklarını daha iyi şartlarda yaşatmak için pavyonda çalıştıklarını, aksi takdirde bu işi yapmayacaklarını belirtmişlerdir. Bir konsomatris ise pavyonda çalışmasına rağmen anne ve babasından halen destek gördüğünü ve onların kendisine sahip

çıkıldığını öne sürerek aileyi önemsemediğini belirtmiştir. Bir konsomatris ise sırf aile olmak için defalarca yaptığı mesleği bırakıp gittiğini fakat düzenli bir hayatı ve evliliği olmayınca tekrar pavyonda çalışmaya başladığını ifade etmiştir.

Sonuç olarak kadın eşlerin çoğunluğunun görüşü, evlilik çağına tekrar dönmeleri halinde aynı eşle evlenmeyi düşünmeyecekleri fakat şuanda ailelerine sahip çıkmaya çalıştıkları yönündedir. Konsomatrislerin ise babaları olmayan çocuklarına sahip çıkarak diğer ebeveynin eksikliğini yaşatmamak adına aileleri için daha fazla çaba sarf ettikleri, aile olmayı daha fazla önemsedikleri anlaşılmaktadır. Fakat yine görüşülen konsomatrislerin söylemlerine göre bu durumun kendilerine özgü olduğu, bu sektörde çalışan konsomatrislerin çoğunun düzenli bir ailesi ve aile yaşantısı olmadığı, çoğunun çocuklarının sağlıksız şartlarda büyüdüğü ifade edilmektedir.

6.2.2.3. Evli Bireylere Yönelik Bakış Açısı

Görüşmecilerin evli bireylere yönelik bakış açıları bu başlık altında analiz edilmiştir. Görüşmecilere, evli bireylerin pavyonda çalışmasını ve pavyona gitmesini nasıl karşıladıklarına dair sorular yöneltilmiştir. Alınan bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

“Evli birinin pavyona gitmesini nasıl karşılıyorsunuz?”

Yani bence etik dışı.” (KE3).

“Evli birinin pavyona gitmesini nasıl karşılıyorsunuz?”

Ya doğru bulmuyorum tabi ki de. Orada olmaması gerekiyor. Evli birisi pavyona gidiyorsa sorumsuz, kişiliksiz (hafif gülümseyerek), tamamen kendini seven, egoist, bencil birisi derim.” (KE4).

“Evli birinin bu sektörde çalışmasını nasıl karşılıyorsunuz?”

Ya hoş olmaz yani. Öyle sıkıntılı olanlar oldu. Kocasını geldi pavyonu bastı bir tanesi öldü. Eski eşi geldi burada öldürdü falan. Hoş karşılanmaz sonuçta evli olmamak gerekir. Ben evli bir kadın olsam burada çalışılmaz ya uğraşılmaz. Zaten evli bir kadının kocası kocaysa eğer karısını bu tarz bir yerde çalıştırmaz. Eğer çalıştırıyorsa da karı parası yiyen pezevenktir o yani.” (KM2).

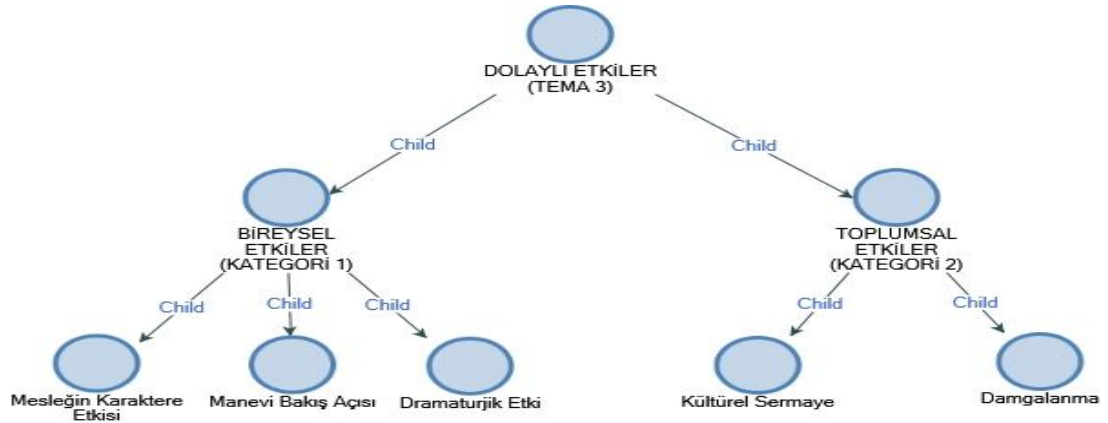
“Yani böyle de var. Ekmek parasını kazanıyordur. Kimseye bakmıyordur. Çalışır sabaha kadar sabah ta çıkar karısının yanına gider. Hiç kimse de karışmaz etmez. Öyle düzenli bir evlilikleri varsa devam eder.” (KM3).

“Peki, evli birinin pavyona gitmesini nasıl karşılıyorsunuz?”

Evli birisi pavyona gidebilir niye gidemesin. Bizim toplumun bakış açısına bakarsan evli birisi evden de çıkmasın diyorlar. Yani evli birisi pavyona gidebilir arkadaşlarıyla eğlenebilir. Bu pavyon haddini aşmadığın sürece kötü bir yer değil ki zaten.” (M4).

Yukarıdaki alıntılara göre müdavim eşlerinin erkeklerin pavyona gitmesine kesin bir şekilde karşı oldukları, müdavimlerin bir kısmının görüşüne göre ise gayet normal olduğu ve evli birisinin de pavyona gidip eğlenebileceği anlaşılmaktadır. Konsomatrislere yöneltilen soruların yanıtlarına göre ise evli birisinin erkek olması halinde pavyonda çalışmasının normal görüldüğü fakat evli olup konsomatris olarak pavyonda çalışılmasının hoş görülmediği ve kişinin kocası da işin içine katılarak ayıplandığı anlaşılmaktadır. Görüşülen konsomatrisler, genel olarak normal ve düzgün hayatı olan kadınların pavyonda çalışmasına kötü gözle bakmakta ve karısını pavyonda çalıştıran erkeklere (pezevenk tabiriyle) şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Konsomatrislerin bu tutumu, pavyon ortamında da toplumsal bakış açısının geçerli olduğunu ve *toplumsal olguların* bireyleri değerlendirmede belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu görüşe göre pavyonda çalışan evli konsomatrisler ve onların eşleri *sapkın* olarak damgalanmaktadır.

6.3. Dolaylı Etkiler

Şekil 6.28. “Dolaylı Etkiler” Temasının Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

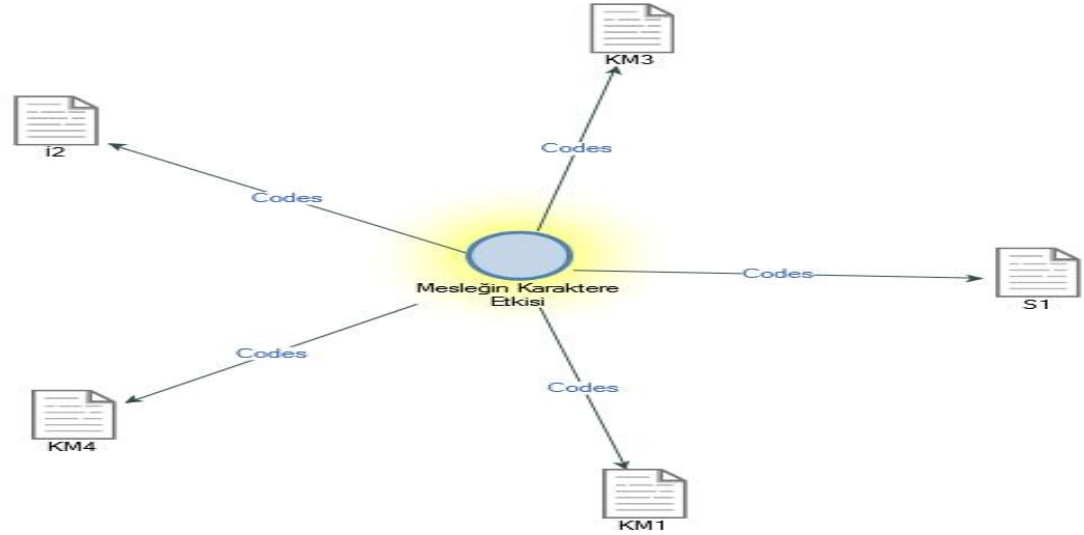
Pavyon kültürünün aile hayatına dolaylı yönden etki edebilecek bazı bulguları, “Dolaylı Etkiler” teması altında analiz edilmiştir. Bu tema altında iki ana kategori

(“Bireysel Etkiler” ile “Toplumsal Etkiler”) ve bu kategorilerin ise kendi içlerinde alt kategorileri oluşturulmuştur.

6.3.1. Bireysel Etkiler

Bu kategori altında pavyon kültürünün bireye olan etkileri analiz edilmiştir. Kodlamaların ortak yönleri dikkate alınarak oluşturulan bu kategori altında ayrıca üç farklı alt kategori olan “Mesleğin Karaktere Etkisi”, “Manevi Bakış Açısı” ve “Dramaturjik Etki” kategorileri meydana gelmiştir.

6.3.1.1. Mesleğin Karaktere Etkisi

Şekil 6.29. “Mesleğin Karaktere Etkisi” Alt Kategorisine Yanıt Veren Görüşmeci Türleri-Explore Diyagram

Bu alt başlık, yapılan mesleğin pavyon işletmecilerinin ve çalışanlarının karakterlerine nasıl bir etkide bulunduğunu ortaya koymaya yönelik analizin verilerini kategorize etmektedir. Yukarıdaki diyagramda da görüldüğü gibi pavyon çalışanları olan işletmeci, konsomatris ve pavyon sanatçısı görüşmeci türlerinin görüşleri dikkate alınarak bu alt boyut oluşturulmuştur. Bununla ilgili bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Bu sektörde çalışa çalışa insanların hal ve hareketlerinden her şeyi anlardım. Bir yerde mekanı süzer hemen insanların ne yaptıklarını ve ne yapacaklarını tahmin ederdim.” (İ2).

“İlk iki üç sene psikolojim çok bozuktu mesela. Hani girdim hamileyim. Altı aya kadar çalıştım son üç ayımı çalışmadım. Çocuk doğdu tekrar işe girdim. Psikolojim bozuldu. O kadar para ödedim. Aileden destek

yok büyüyemiyorsun. Etrafında kimse yok. Hiçbir şey bilmiyorsun. Şimdi rahat konuşuyorum ama o zamanki hallerimi bir görse her gün ağlayarak gidiyordum eve. İki senem böyle geçti mesela. Niye benim ailem böyle? Niye kimse sahip çıkmıyor diye. Öyle yapa yapa şimdi vicdansızlaştım. Merhamet duygularım var ama vicdanım hiç yok. Çok gaddarlaştım. Sadece kendi çocuklarıma işte etrafta gördüğüm insanlara samimiyetine inandığım insanlara karşı vicdanım var. Mesela oraya (pavyona) gelen hiç kimseye yok.” (KM1).

“Ben yapamam ya. Ben sevgilim olan kişinin bile af edersin inciğini cinciğini araştırırım, güvenmem, inanmam. Niye? Çünkü ben o yalan içerisinde yalan üretiyorum. Benim sermayem yalan. Bu ortamda olduğum için ben hiç kimseye inanmıyorum.” (KM3).

“Ama şöyle bir tecrübem de oldu. Gerçekten şu dünyada –sizi bilmiyorum tanımıyorum- babam dahil erkek milleti kadar iğrenç midesiz insan tanımıyorum ben bu dünyada. Ve hayatıma kimseyi alamıyorum. Almak dahi istemiyorum çünkü artık sabaha kadar onları göre göre tiksiniyorum ya.” (KM4).

“Çünkü o kadın oranın şeyini almış tamam mı? Mesela günde bin liraya yakın para alıyor. Parayı da geç yüzlerce insan geliyor. İş adamları geliyor mafyası geliyor galericisi geliyor yakışıklısı geliyor. Şimdi kadın istediği zaman yüzde doksan dokuzunu elde etme şansı var. Yani kadın orada padişah bu alemde. Ben ne dersem o yani. Öyle olduğu için işte onu gördüğü için kadın işte erkeklerden üst seviyede olduğu için karşıdaki insan hep eziliyor ve dengeler hep bozuluyor. Evlilik olmuyor yani. Gene oraya dönüyor yani kadın. Kadın orayı görüyor orayı benimsiyor. İsterse köşkte otursalar bile yok tatmin olmuyor bir şekilde dönüp buraya geliyor. Onun için evlilik yüzde sıfır.” (S1).

Yukarıdaki alıntılara bakıldığında pavyon çalışanlarının genel olarak yaptıkları iş dolayısıyla kazandıkları tecrübelerin başka insanları değerlendirmelerinde etkili olduğu ve kendi karakterlerinin de yaşadıkları ve edindikleri bu tecrübeler çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Pavyon işletmecisi, oraya gelen müşterilerin nasıl ve ne şekilde davranacaklarını tahmin ede ede ve buraya gelen insanların tarzlarını ve tiplerini ölçer biçer normal hayatta da insanlara bu şekilde yaklaştığını ve onlar hakkında değerlendirmelerde bulunduğunu ifade etmiştir.

Konsomatrislerin ve pavyon sanatçısının görüşüne göre ise konsomatrislerin bu mesleği yaptıkları için farklı fakat bu kişiler için genellenebilmesi muhtemel bazı etkilerin olduğu anlaşılmaktadır. KM1’in ifadesine göre bu etkilerden birisi; mesleğe ilk girerken ailevi ve mesleki zorluklardan dolayı kişinin vicdanının taşlaşması ve bu

yüzden normal hayattaki insanlara karşı duyarsızlaşması ve merhamet duygusunun azalması, bundan dolayı da pavyona gelen müşterilerin canını yakmak için onlara büyük hesapları ödettirmesi, KM3'ün ifadesine göre bir diğer etki; pavyon ortamında müdavimlerle yapılan muhabbette konsomatrisin sürekli yalan söylemesi dolayısıyla kendi hayatına giren diğer erkeklere güveninin azalması ve bundan dolayı hayatına giren kişilerin her şeyini incelemesi, KM4'ün ifadesine göre başka bir etki; konsomatrislerin pavyonda sürekli erkeklerle muhabbet etmesi ve bu muhabbetin içeriğinin çoğunlukla kaba ve cinsel içerikli sohbetler olması dolayısıyla artık erkeklerden tiksilmesi ve sırf bu yüzden kişinin hayatına hiçbir erkeği sokmak istememesi, S1'in ifadesine göre ise bir diğer etki; pavyonda erkekler tarafından elde edilmek için sürekli savaşımlar verilen konsomatrislerin pavyon aleminde ulaşılması zor insanlar olarak görülmesi dolayısıyla konsomatrislerin zamanla karakteristik olarak kendilerini değerli, önemli ve aynı zamanda birden çok erkek tarafından paylaşılması zor olan birisi olarak hissetmesi ve bundan dolayı da tek bir erkekle yaşama biçiminde gerçekleşen bir evliliği kaldıramayıp tekrar pavyona dönmesi ve bu konsomatrislerin çoğunun bu sebepten ötürü de aile kurmalarının imkansızlaşması, etkileridir.

Goffman'ın sembolik etkileşim kuramı içerisinde ele alınan Dramaturji teorisinde insanların girilen sosyal etkileşimde (sahne önü) kendi kişiliklerini sahne arkasında bıraktıkları ve farklı bir benlikle seyirci önüne çıktıkları ifade edilmektedir. Aynı mantıkla dramaturjinin yaşandığı pavyon ortamında konsomatrislerin ve pavyon işletmecilerinin sahne önü olan pavyonda oynadıkları rollerin zamanla kendi asıl karakterlerini (benliklerini) etkilediği görülmektedir.

6.3.1.2. Manevi Bakış Açısı

Bireysel etkiler içerisinde değerlendirebileceğimiz bir diğer dikkat çekici etki ise pavyonla alakalı olarak görüşülen kişilerin olayları değerlendirmede manevi bakış açısına sahip olmalarıdır. Bununla alakalı olarak bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Ben vicdani olarak hep rahatsız oluyordum. Çünkü günahını düşünüyordum. Şimdi insanlar gelirdi içerdi. Kendi kendime derdim: hadi ben kendi içtiğimin neyse de bu kadar kişinin içmesine vesile olduğum için bunun hesabını nasıl vereceğim (olaylara dini yönden bakıyor ve bazen de vicdani yönden).” (İ2).

“Orda karının biriyle konuşuyoruz. Kadının boynunda bir tane dua gördüm yani cevşen tarzında bir dua. Dedim ki, hem burada çalışıyor hem bira içiyor hem cevşen takıyor. Ondan sonra mevzusunu anlattı. Sonra laf lafi açtı. Sonra ben ona bir konuyu açtım. Mesela ben o kadının bir yardımını gördüm. Duayı aldığı yere gönderdi beni (hocadan bahsediyor). İşimi çözdüm (çözülen şeyin ne olduğunu söylemek istemiyor). Yani çok değişik şeyler de olabiliyor öyle. Düşün ya pavyonda bira içiyor alkol içiyor boynunda cevşeni görünce dikkatimi çekti. Anlat dedim anlattı. Benim de eşimle bir sıkıntım vardı. Ben de anlattım. Bana bir hoca numarası verdi. İşte dua okuyan muska okuyan hocalar var ya onun numarasını verdi. Kendi gitmiş gidiyormuş daha doğrusu. O işimi gördüm dedi bende gittim bende işimi gördüm.” (M2).

“Normalde hiç aklımdan hayalimden bile geçmedi bu sektörde çalışmak. Ben 9 sene önce GATA da çalışıyordum temizlik şirketinde. Ha düğünlere falan gidiyordum saz çalıp söylüyordum ama hiç aklımda bile yoktu. Hayalim bile değildi. İşte rabbim nasip etti (bu gibi konulara manevi yönden bakıyor). Şuan buradayız yarın neredeyiz Allah bilir. ...Sonuçta kurban olduğum Allah her şeyi yaratmış bu dünyada. Çok özür dilerim orospuluğu da yaratmış kahpeliği de yaratmış hırsız da yaratmış imanı hocayı da yaratmış. Bunlar yeryüzünde var yani bunları saklayamayız ki (kendisine haklı bir gerekçe bulmaya çalışıyor). Anladın mı? Ben orada çalışıyorum diye kötü de değilimdir belki de Allah'ın nezdinde (işin günah kısmından korkma durumu var), belki iyimdir.” (S1).

Yukarıdaki bazı görüşmecilerin alıntılarına göre, gerek işletmecinin gerekse pavyon sanatçısının pavyonda çalıştıkları için kendilerini içten içe rahatsız hissettikleri, işin günah kısmını düşündükleri, başlarına gelen olayları özellikle dini açıdan manevi bakışla değerlendirdikleri, hatta pavyon sanatçısının bu sektörde çalışmaya atılmasını bile nasiple ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında bir müdavimin ise pavyonda oturup muhabbet ettiği konsomatrisin boynundaki cevşeni görüp sorgulayarak cevşenin sırrını çözmeye çalıştığı, sorunlarını çözmek için hocaya (dini bir kişilik) giden, daha sonrasında sorunların çözümü için hoca tarafından kendisine cevşen verilen konsomatris gibi müdavimin de bu kişinin tavsiyesi üzerine hocaya gidip eşiyile olan sorunlarını çözmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Buradan gerek müdavimin gerekse konsomatrisin başlarına gelen olaylara manevi yönden yaklaştıkları çıkarımı yapılabilir. Ayrıca diğer görüşmeciler hakkında da aldığım notlara göre genel olarak manevi bakış açısının ortak bir özellik olduğu söylenebilir. Örneğin gerek aldığım notlarda gerekse konsomatrislerin kullandıkları sosyal medya

paylaşımlarının incelenmesi dolayısıyla elde edilen bilgilerde bu kişilerin özellikle dini açıdan hassas oldukları ve arada bir bu hassasiyeti gösteren paylaşımlarda buldukları görülmektedir. Yani manevi bakış açısının görüşmecilerin çoğunda sezilen bir durum olduğunu söylemek kayda değer bir çıkarımdır.

Muhafazakar bakış açısı yönünden tasvip edilmeyen davranışlar sergileyen pavyon çalışanları ve pavyon müdavimlerinin *sapkın* olarak nitelendirilmesi sebebiyle bu kişilerin günahkar *damgasını* kendi üstlerinden atma çabası burada görülmektedir.

6.3.1.3. Dramaturjik Etki

Goffman'ın teorisinden esinlenerek adı konulan bu alt başlık, pavyon ortamındaki insanların kendi dışlarında oluşan ama onları derinden etkileyen sosyal etkileşimlerini analiz etmek için oluşturulmuştur. Bunu kanıtlayıcı veri olarak bazı görüşmecilerin yorumları aşağıda verilmiştir.

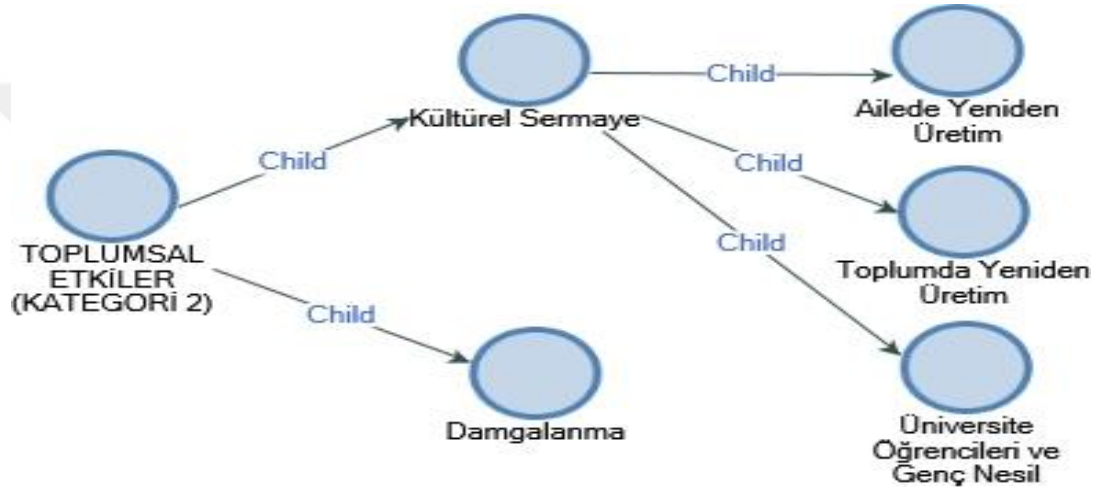
“Orada herkes avcıdır. Pavyon çalışanları ve işletmeciler para koparacakları bir av arar. Oraya gelen müşteri de bir kadını düşürmek için aranır. Kadın da ondan nasıl para koparacağını yollarını arar. Garsonda aynı şekilde. İşte sonra bu müşteriler gider evde yatar sonraki gün tekrar o kadını düşürme hevesiyle pavyona gelir. Bunun sonu yok bir gelen bir daha gelir ve kolay kolay vazgeçemez.” (İ2).

“Mesela ben. Yalancının daniskasıyım mesela. Bazen söylediğime ben bile inanıyorum. Hakikaten böyle miydi ya diyorum (gülüyor). Aynı senaryoyu elli kere okuyorsun. Şimdi oturup herkese hayat hikayeni anlatamazsın ki. Sana bu anlattıklarımı oturup masada anlatsam bir 70 lik o açmıştı bir 70 lik ben açmışım anlata anlata içerdim. Ben orada Tuana'yım. Anlatabildim mi? Çoğu çocuğum olduğunu bile bilmez. Nerede oturduğumu nereden geldiğimi hiçbir şeyi bilmezler. Tamamen farklı bir hayatı anlatıyorum onlara. Annen var mı? Yok. Baban var mı? Yok. Bir senaryo kuruyoruz ve o senaryoyu oynuyoruz biz aslında oyuncularız yani. Ben orada kendi kişiliğimle çalışmış olsam her gün birini vururum (hafif gülümsemeyle). Sinirli bir insanım yani Karadenizliyim yani. Ama oyunculuk işte.” (KM1).

Bu yorumlara bakılarak, pavyondaki insanlar arasında Goffman'ın bahsettiği gibi *simgesel etkileşimci* bir ortam meydana geldiği, oraya gelen müşterilerin kadınları elde etmek için, kadınların ise onlara yalan muhabbetler eşliğinde erotik vücutlarını sunarak müşterilerin para harcamalarını teşvik etmek için pavyon ortamında rollerini oynadığı yorumu yapılabilir. Pavyon ortamında kendilerinin kontrol edemediği bu

etkileşim, müdavimleri derinden etkilediği için bu etkinin tesirini tekrar yaşamak ve aynı şekilde kadınları elde etme rollerini tekrar oynamak uğruna pavyona zamanla bağımlı oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca konsomatrislerin müdavimlerle olan muhabbetlerinin tamamen yalan olması ve kendilerini tamamen farklı bir kişilik olarak sunmalarını, yine Goffman'ın bahsettiği dramaturjik etkileşimdeki ön sahne (pavyon ortamı) ve arka sahnede (pavyon dışı ortam) oynanan rollerin farklı benliklerle ifade edilmesine bağlayabiliriz.

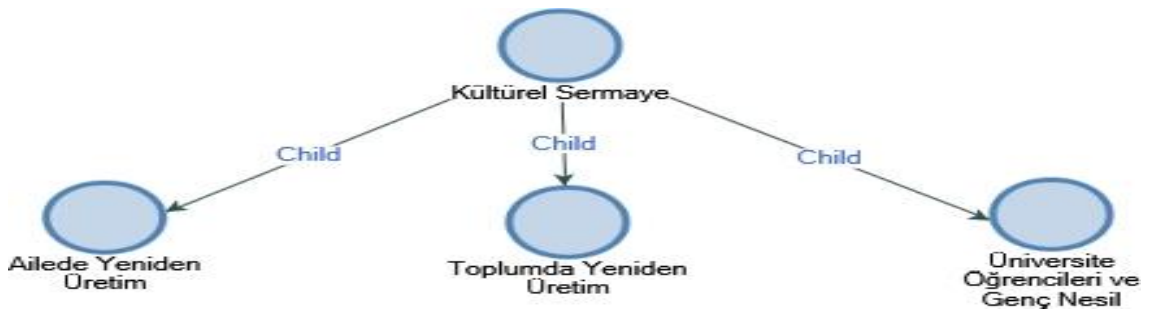
6.3.2. Toplumsal Etkiler

Şekil 6.30. "Toplumsal Etkiler" Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu kategori altında pavyon kültürünün toplumsal etkileri analiz edilmiştir. Yukarıda görüldüğü gibi bu kategori, "Kültürel Sermaye" ve "Damgalanma" olarak iki farklı alt kategoriye ayrılmıştır.

6.3.2.1. Kültürel Sermaye

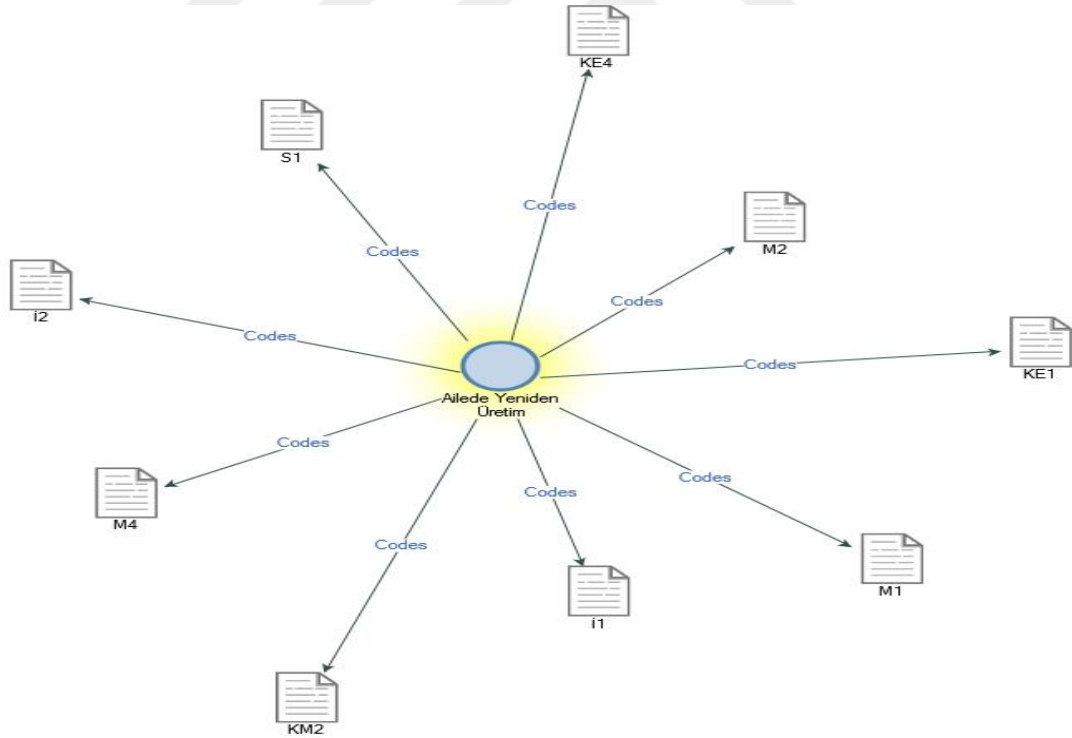

Şekil 6.31. "Kültürel Sermaye" Alt Kategorisinin Hiyerarşik Dağılımı-Project Map.

Bu başlık altında pavyon kültürünün ailede ve toplumda yeniden üretiminin nasıl gerçekleştiğine dair görüşler analiz edilmiştir. Üç başlık altında incelenecek olan kültürel sermaye kategorisi, “Ailede Yeniden Üretim”, “Toplumda Yeniden Üretim” ve “Üniversite Öğrencileri ve Genç Nesil” başlıklarından oluşmaktadır. Bu başlık altında incelenen konular, Pierre Bourdieu’nun *kültür*, *sermaye* ve *habitus* teorileri göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

6.3.2.1.1. Ailede Yeniden Üretim

Pavyon kültürünün ailede yeniden üretimine dair görüşler bu başlık altında analiz edilmiştir. 17 görüşmecinin 9’unun görüşleri alınarak elde edilen bu alt kategori, pavyon müdavimi veya pavyon çalışanı kişilerin ailelerinde aynı durumda olan kişilerin ve pavyon kültürünün mirasçısı olarak yetişen bireylerin olup olmadığı sorgulanarak oluşturulmuştur. Görüşmecilerin çoğunluğunun görüşleri, analiz sürecine dahil edilmiştir.

Şekil 6.32. “Ailede Yeniden Üretim” Alt Kategorisine Cevap Veren Görüşmeci Türleri-Explore Diyagram

Yukarıdaki diyagramda görüldüğü üzere bütün görüşmeciler türlerinin (konsomatris, işletmeci, müdavim ve kadın eşler) görüşleri alınarak analiz yapılmıştır. Bu görüşlerden bazıları aşağıda verilmiştir.

“Ben zaten istemiyordum hiç. O işi zaten meslek olarak hiç görmedim. Aile sebep oldu. Benim rahmetli babam eskiden o programlı gazinoda çalışıyordu.” (İ2).

“-Peki, en çok teşvik eden kişiler kimlerdi?

-Yakınları. Annesinin kardeşleri yani dayıları. Dayıları pavyon işletiyor. O da orada alıştı.” (KE4).

“Bu Ankaralı erkeklerin genelde ortamı oluyor yeri oluyor, herkes oynuyor. E atıyorum 16-17 yaşındaki çocukta görüyor, işte pavyona gittiğini biliyor, içtiğini biliyor. Daha sonrasında “beni ne zaman pavyona götürecez” diyorlar. Böyle gelen çok çocuk var. Küçük çocuklar var yani 17-18 yaşında. Mesela ben babasıyla oturuyorum oğluyula da oturuyorum. Yani 18 yaşını pavyonda kutlatıyor babası. Sanki onlar için bir gurur tablosu.” (KM2).

“-Büyüklerinizden ve yakın çevrenizden pavyona giden var mıydı?

-Gardaş biz kalecikliyiz. Herkes gider pavyona. Bizim düğünlerimiz bile alkollü olur. Babam akrabalarım hep giderdi.” (M1).

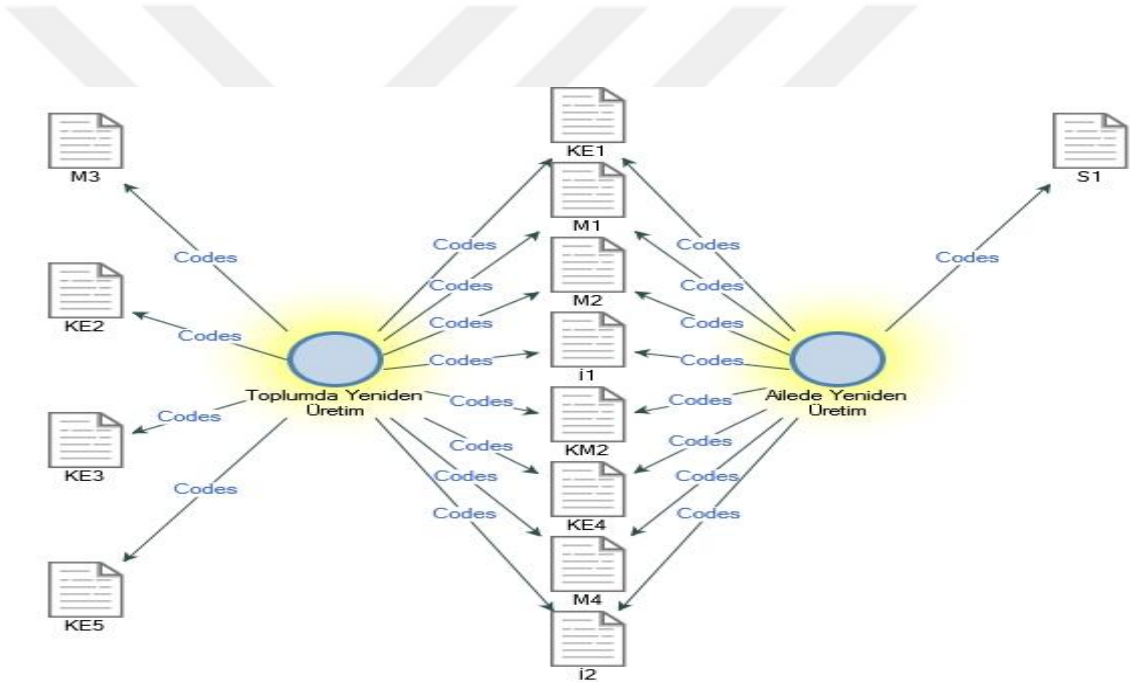
“-Peki, çevrenizde pavyona gitmek normal bir durum olarak kabul ediliyor mu?

-Ya bizim aileden artık erkeklerin çoğu gittiği için artık üstüne düşmüyorlar. Lafını yapıp geçiyorlar. Fazla bir yorum yapmıyorlar fazla bir eleştiri yapmıyorlar.” (M4).

Yapılan görüşmelere göre pavyonda çalışan veya pavyona giden kişilerin neredeyse hepsinin ailesinde kendilerinin örnek aldığı veya esinlendiği birilerinin olduğu anlaşılmaktadır. İşletmecilerin her ikisi de, daha önce ailelerinde bu işi yapan kişilerin olduğunu, kendilerinin böyle bir ortamda olmaları sebebiyle aynı işi yapmak zorunda kaldıklarını ve yaptıkları işten memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Ankara’da pavyona gitmenin kültürleşmesinden dolayı KM2’nin ifadesine göre gelen Ankaralı kişilerin çocuklarını da kendileriyle birlikte getirmeleri, onları pavyona gitmeye teşvik edici hareketlerde bulunmaları, bu şekilde gören çocukların ise aynı şekilde büyüdüklerinde pavyon müdavimi olmaları, pavyon kültürünün ailede yeniden üretildiğini gösteren kanıtlardır. M1’in ve M4’ün ifadelerine göre ise kendi ailelerinde ve çevrelerinde herkesin pavyona gitme kültürüne sahip olduklarını söylemeleri, bahsi

geçen kişilerin de bu kültürün mirasçısı olarak yetiştiğini göstermektedir. Genel olarak görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında işletmecilerin kendi mesleklerini benimsemedikleri ve çocuklarının bu işi yapmalarını kesinlikle istemediklerini, bu durumun aksine görüşülen müdavimlerin ve müdavim eşlerinin görüşleri dikkate alındığında ise müdavimlerin çoğunluğunun çocuğunun pavyona gitmesine izin verebileceği veya çocuğunu kendisinin pavyona götürebileceğini ifade etmelerine ve kendi ailelerinde özellikle erkekler arasında pavyona gitmenin normal bir durum olduğunu belirtmelerine dayanarak, pavyon işletmecilerinden ziyade müdavimlerin pavyon kültürünü ailelerinde yeniden ürettikleri yorumunu yapabiliriz.

6.3.2.1.2. Toplumda Yeniden Üretim

Şekil 6.33. “Toplumda Yeniden Üretim” ve “Ailede Yeniden Üretim” Alt Kategorilerinin Karşılaştırmalı Diyagramı

Bu başlık altında pavyon kültürünün toplumsal olarak nasıl yeniden üretildiği analiz edilmiştir. Bu konuda görüş bildiren kişilerin önceki başlıkta görüş bildiren kişilerle benzerlik gösterdiğini yukarıdaki karşılaştırmalı diyagramda görebiliriz. Buradan yola çıkarak aslında pavyon kültürünün ailede ve toplumda yeniden üretimin birlikte gerçekleştiği yorumunu yapabiliriz. Bu konuda görüş bildiren bazı kişilerin yorumları aşağıda verilmiştir.

“-Yakın çevrende bu işi yapan var mıydı?”

-Tabii ben Ulus’un hepsini tanırım (oradaki pavyon sahiplerini). Hepsi köylüm olur. Bizim köyde okumayan iş bulamayan direk bu sektöre girerdi. Akrabalar köyden insanlar hep tanırım. Bu alemde herkes birbirini tanır.” (İ1).

“Ankara’da bu kültür ilk önce bekarlığa veda partisi şeklinde yapılırdı. Küçük odalarda bekar erkekler gece kendilerine eğlence düzenler alkol alırlardı. Oradaki eğlence anlayışı daha sonra pavyonlara taşındı. Ankara da pavyona gitmek normal görülür. Kadını erkeği, çocuğu herkes normal olarak görülür. Aileye çok büyük maddi zarar vermediği sürece eşleri de bir şey demez.” (İ2).

“-Arkadaş ortamından olduğunu mu düşünüyorsunuz?”

-Evet, çünkü arkadaşları Caner, Erdal, Yüksel. Onlar da hep bu yolda.” (KE2).

“-Peki, erkekler arasında yerleşmiş bir kültür var mı?”

-Yani yüzde yüz diyemem ama bence çoğunluğunda var. Bak ben Ankara’nın yerlisiyim. Özellikle yerlilerde çok fazla var. Yerlisi ve buranın kültürüyle yetişen. Sonradan gelenler hakkında öyle bir gözlem yapamadım ama.” (KE3).

“-Yani bu durumun Ankaralıların bir kültürü olduğunu mu söylüyorsunuz?”

-Evet evet. Yani ben şunu söylüyorum senelerdir. Bu kadar zamandır gözlemlediğim. Mesela ben İstanbullu erkeklerin kahveye gittiğini falan görüyordum onu bile yadırgıyordum. Buradakiler için de pavyona gitmek kahveye gitmek gibi bir kültür yani. Çoğu zaten her gün geliyor. Ya da haftada iki geliyorlar ya da iki günde bir geliyorlar.” (KM2).

Yukarıdaki alıntılara göre Ankara’da pavyona gitmenin veya pavyonda çalışmanın kültürel olarak kabul gördüğü, pavyon kültürünün kültürel köklerinin eskiye dayandığı ve alkollü düğün dernek fasılları vasıtasıyla kırsaldan kente taşınan bir özellik gösterdiği, Ankara’da pavyon kültürünün yerleşik bir kültür olduğu ve pavyona gitmenin gerek aile içerisinde gerekse toplumda normal karşılandığı, bir konsomatrisin ifadesine göre (kendisi İstanbul’da doğmuş büyümüştür) Ankara’da pavyona gitmenin kahve kültürü gibi bir şey olduğu ve kahveye gider gibi insanların sıklıkla bu mekanlara gittiği, ifade edilmektedir. Bunun dışında Ankara’nın yerlisi olmayıp Ankara’da uzun süre yaşayan kadın görüşmecilerin söylemine göre eşlerinin Ankara’ya geldikten sonra arkadaş çevresi vasıtasıyla pavyona gitmeye başladıkları

ve bu şekilde müdavim oldukları görüşü, pavyon kültürünün Ankara'ya özgülüğünü kanıtlayan başka bir veridir. Ayrıca Ankara'da yaptığım gözlemler ve görüşmelerle dayanarak ister Ankara dışı ister Ankara'nın yerlisi olsun pavyona giden ve buraya müdavim olan kişilerin genel olarak kültürel sermayelerinin yani geldikleri toplum yapısının ve kişisel olarak karakteristik yapılarının benzerlik gösterdiğini söylemenin yerinde bir analiz olacağı kanısındayım. Diğer bir deyişle pavyon kültürünü icra eden bireylerde aynı *habitusun* izlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür.

6.3.2.1.3. Üniversite Öğrencileri ve Genç Nesil

Bir başka husus ise pavyon kültürünün konsomatrislik ayağını oluşturan kısmında üniversite öğrencileri ve genç kadınlar arasında konsomatrislik yapmanın özendirici ve özellikle parasal yönden cezbedici hale gelmesidir. Bu konuya dair bazı görüşler aşağıda verilmiştir.

“Sadece keyif için gelen kızlar var mesela. Annesi onu burada Gazi Üniversitesi'nde okuyor zannediyor. Ama o gazinoda çalışıyor. Evet tabi keyfine yapan var. Bak soruyorum bazen bir abla olarkten. Soruyorum bakıyorum hiçbir derdi yok. Haha ha hiihihi. Kızım diyorum neden yapıyorsun bu işi? Ya diyo abla günde 700 lira bana kim veriyor diyor. Tü allah cezani versin senin diyorum çıkıyorum kulisten (hafif gülümsemeye). Mesela çoğu zaman bizim patronlarımız üniversitelileri almıyor. Git kızım diyor git diyor yani. Yoksa havada kapması lazım. Çünkü genç daha 18-19 yaşlarında. Ciddi anlamda manken gibi. Bir giyiniyorlar kuşanıyorlar.” (KM1).

“Genç kız, küçük kız çok. Eskiden pek yoktu ama şimdi çok geliyorlar. Ben anlamadım yani. Daha 18 e bastığı gibi buraya gelip çalışanlar var. O kadar rahatlar ki ve hiç korkmuyorlar. Zaten alışkınlar. Sürekli seks şu bu yaptıkları için çok rahatlar. Ben ona çok şaşırıyorum. Ben bu yaşta kadını benim kimseyle öyle bir şeyim olmadı. Ama şimdiki nesil hiç korku morku yok. Şimdi diziler falan “Pavyon” diye bir dizi var oradan görüyorlar. E sosyal medyada da çok var. Zaten eskort ta çok.” (KM2).

“Şöyle bir şey var bak. Üniversiteye giden kızlar var. Aileleri üniversiteye gönderiyor onlar burada biraz daha rahat para var diye 3 gün okula gidiyor 5 gün gelip pavyonda çalışıyor.” (KM4).

Konsomatrislerin bu konudaki görüşlerine göre; özellikle üniversite öğrencileri arasında pavyonda konsomatrislik yapmanın yaygınlaştığı, burayı kolay kazanç kapısı olarak gördükleri, yeni yetişen nesilde korku ve utanma duygusunun daha az olması

sebebiyle pavyonda çalışmaya daha çabuk karar verdikleri, konsomatrislik yapmak için gelen genç kadınların yaş olarak 18-19'lara kadar indiği ve bu yaştakilerin özellikle daha fazla olduğu, genç nesil kadınlardan çok fazla iş başvurusu alan bazı işletmecilerin bu başvuruları kabul etmeyip geri gönderdikleri, üniversite öğrencilerinin pavyonda çalışmak için ya hiç üniversiteye gitmediği ya da birkaç gün okula gidip geri kalan zamanını buralarda çalışarak geçirdiği, genç nesil arasında özellikle sosyal medya vasıtasıyla pavyonda çalışmanın özendirici hale geldiği, ayrıca eskortluk yapan genç kadınların bir kısmının da bu işi bırakıp pavyonda çalışmaya başladıkları, anlaşılmaktadır. Özellikle üniversite öğrencilerinin pavyonda çalışmasını ailelerinin bilip bilmediği konusunda konsomatrislerin bir kısmı bildikleri, bir kısmı ise ailelerinden gizli yaptıkları yönünde yorum yapmışlardır. Ailelerinin bildiği yönünde görüş bildiren bir konsomatrisin, çocuklarının lüks yaşadığını gören (pavyonda günlük çok fazla kazandıkları için) ailelerin bilmemesinin imkansız olduğu yönünde görüş bildirmesi, dikkat çeken bir veridir. Bu konuyla alakalı olarak Goffman'ın ve H. Becker'in damga teorilerinde bahsettikleri *itibarsızlaştırılabilir damgalı* ile *gizli sapkın* yakıştırmaları, burada bahsi geçen üniversite öğrencilerini nitelendirmede kullanılabilir.

6.3.2.2. Damgalanma

Pavyon kültürünün toplumsal etkilerinden bir diğeri ise pavyonla alakalı kişilerin damgalı bireyler olarak kodlanmalarındadır. Özellikle pavyonda çalışan kişilerin kendilerini bu konuda rahatsız hissettiklerine dair veriler bu başlık altında analiz edilmiştir. Bunu kanıtlayıcı bazı alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Oturduğum yerde çoğu kişi beni orda lokantam var diye biliyor. Yani söyleyemiyorum gazino işlettiğimi. Farklı bakıyorlar buna. Halbuki biz de burada ter döküyoruz çalışıyoruz. Ama onlara göre günah. O yüzden söylemem. Çok yakın tanıdıklarım bilir sadece (işletmeci arkadaşı: bunlar hep cahillikten. Bizim milletin cahilliğinden.)” (İ1).

“Bir de zaten toplumda bir sıfır mağlupsun. Adliyeye gidiyorsun bir sıfır mağlupsun. Ne iş yapıyorsun gazino. Tamam işte bitti orda. Bürokrasi seni kesin yafta görür yani. Devlet dairelerine gittiğimde yaptığım işi söylemekten çekiniyordum. Bende gazino işletiyorum demek yerine kahvehane işletiyorum diyordum. Yani o görüş açısı

düşmesin diye. Toplumun gözünde düşük bir iş (mimikleriyle pis bir iş olduğunu ima ederek).” (İ2).

“Ya şimdi şöyle bir şey var. Orada ben “Masal” diye bilirim ötekisi Evla, Sevda, Hayal, Leyla veya Seda. Kimse kimsenin gerçek ismini bilmez. Hani çok yakın bir arkadaşı olursa bilir. Bayanlar dahil. Çünkü hiç kimse kendisini deşifre etmek istemiyor.” (KM4).

Yukarıdaki alıntılara göre pavyon çalışanlarının toplumsal çevrelerine karşı genellikle mesleklerini sakladıkları, özellikle işletmecilerin çevresindeki insanların gözünde küçük düşmemek için meslekleri hakkında yalan söyledikleri, toplumsal tepkiden çekindikleri için gerçekleri gizledikleri, ayrıca konsomatrislerin deşifre olmamak için pavyon aleminde gerçek isimlerini kullanmadıkları, anlaşılmaktadır. Toplum tarafından *sapkın* olarak *damgalanmamak* için pavyon işletmecileri mesleklerini ve konsomatrisler de gerçek isimlerini gizlemektedir. Goffman’ın ve H. Becker’in damga kuramlarına göre bu bireyler damgaları açığa çıkmadığı sürece *itibarsızlaştırılabilir damgalı* veya *gizli sapkın* olarak var olmaktadır.

Bunun yanında özellikle konsomatrislerin üzerlerindeki damgalarını atmak adına mesleklerini ve kendilerini, toplumsal bakış açısıyla normal olarak görülen diğer meslek grupları ve insanlarla kıyasladıkları, dikkat çeken bir diğer veridir.

“Ünlüler mesela geçen Tuba Özay geldi. Ondan sonra Ziyet Sali geldi ondan sonra Yıldız Tilbe zaten Mega Show’dan (Ankara da bir pavyonun ismi) çıkmıyor. Anlatabiliyor muyum yani (gülümsüyor). Sadece bu cahil toplum bizi pavyon kadını olarak değerlendiriyor. Halbuki onlar çıkıyor bizimle sohbet ediyor. Ya düşünsene ünlülerin mankenlerin gazinoda pavyonda ne işi var.” (KM1).

“Çünkü biz milletvekilinden bile fazla para kazanıyoruz. Aylık ortalama 30-40 bin lira. Daha düşük alan da var daha yüksek alan da var. Bu sebeple buradayız yani.” (KM2).

“Ha ben çocuğumun çalışmasını istemem. Çünkü bir kız ne olursa olsun bak dışarıda ne diyorlar: pavyonda çalışıyor, orospu. Yanlış anlamayın da en kral namuslu diyen kadınlardan daha namusluyuz. Ben gözümlle neler görüyorum neler neler. Mesela kadın evli görüyorum burada. Geçen markete gittim hemen yanında kuru yemişçi var. Kadın resmen adamla cilveleşiyor ya böyle bir şey olur mu? Evlisin bir de tesettür var başında ama özünde orospu bu ne olacak? Dışarıda aa pavyon, orospu. Orospu değiliz biz çalışanız sadece. Toplumun gözünde pavyonda çalışıyorsan bitmiştir. Hayat sönmüştür.” (KM4).

Yukarıdaki alıntılarda da anlaşıldığı üzere konsomatrislerin yaptıkları mesleği değil de kazandıkları parayı öne sürerek genellikle saygın meslekler olarak görülen diğer mesleklerle kıyas yapmaları, ayrıca toplumsal bakış açısıyla kendilerine reva görülen bazı sıfatları (orospu tabiri gibi) kabul etmeyip normal insanlarla kendi kişisel özelliklerini kıyaslamaları ve bu kıyasa dayanarak kendilerini üste çıkarmaya (damgalarını üstlerinden atmaya) çalışmaları, konsomatrislerle ilgili dikkat çeken diğer verilerdir.

Bunların dışında konsomatrislere “pavyona gelen müşterilerin genellikle hangi meslek guruplarından olduğu” sorusu sorulduğunda; öncelikle pavyona çok nadir gelen ve saygın olarak görülen hakim, savcı, avukat, doktor gibi meslek guruplarını söylemeleri, en sonda ise bu kişilerden çok daha sık pavyona gelen işçi ve köylülerden, esnaflardan, kumarhane ve kulüp sahiplerinden, galericiler ve müteahhitlerden bahsetmeleri, damgalarını üstlerinden atmanın bir diğer yolu olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen durumların pavyon çalışanlarında mevcut olmasını, bu kişilerin *damgalı kimliklerini* üstlerinden atmaya ve kaybolan *itibarlarını* tekrar kazanmaya çalışmalarına dayandırabiliriz.

DEĞERLENDİRME/ SONUÇ

İnsanların boş zamanlarının önemli bir kısmını dolduran ve kapitalist düzende gün boyu çalışmanın verdiği stresi atmanın yolu olarak görülen gece hayatı mekanları, kentleşmenin artmasına paralel olarak gelişmiş ve bu mekanlardaki eğlenme tarzı, modern insanın kendisine meşgale olarak gördüğü aktiviteler haline gelmiştir. Fakat eğlenmenin özgürlüğü andıran yönü, bu mekanlardan neredeyse tamamen silinmiştir. Çünkü karşılığında para verilerek elde edilen yapay ve anlam bakımından boş içeriğe sahip eğlence, özgürlüğü değil tutsaklık, bağımlılık ve çaresizliği ifade etmiştir. Nitekim ilk anlam olarak eğlence, zorba iktidarlar tarafından belli bir kalıba sığdırılmış insan hayatını özgürleştirme ve ruhun kalıba sığmazlığını ifade etme misyonunu üstlenmiştir. Ancak *serbest zamanın* Antik Yunan’dan modern zamana geçirdiği dönüşüm gibi eğlence kavramı da içerik olarak boşalmıştır. Kapitalist düzenin her şeyi tekdüzeleştirilen ve kültür endüstrisinin çarkları arasında yoğurarak farklılıkları yok eden anlayışı, eğlence hayatında da direkt olarak kendini göstermiştir. Artık eğlenmek,

sınır tanımayan alanlarda ruhu özgürleştirmeyi değil, sınırlandırılmış kapalı mekanlarda kişinin cebindeki paranın miktarıyla ölçülen standart zevklerin öngörölmüş tatminini gerçekleştirmeyi ifade eder vaziyettedir.

Eğlencenin anlam kaymasının ifadesini bulduğu yerlerden birisi de pavyonlardır. Kapitalist bir işletme şeklinde çalışan ve tamamen maddi, duygusal, ruhsal ve cinsel sömürü karşılığında para kazanan bu sektör, müşterilerin iç dürtülerini ve açlıklarını hedef alarak kendini yeniden üretmektedir. İnsanları kısa sürede sarhoş edip cinsel güdülerini konsomatris kadının bedeniyle ve ortamın loş ışıklarıyla şaha kaldırarak *cinsel sömürüyü*, pavyona giden müşterilerin paralarını son damlasına kadar ceplerinden çeşitli bahanelerle alarak *maddi sömürüyü*, muhabbete ve sevgiye muhtaç ruhu erginleşmemiş kişileri konsomatris kadınların yalan muhabbeti ve sevgi sözcükleriyle avutmasıyla *duygu sömürüsünü* gerçekleştirmektedir. Tamamen para odaklı çalışan bu mekanların diğer eğlence mekanlarından farkı sadece maddi sömürüyü değil bahsi geçen diğer sömürüleri de fazlasıyla gerçekleştirmesidir. Fakat diğer sömürülerin de tek hedefi daha çok para kazanmaktır. Yani pavyonun içerisinde atılan her adım ve yapılan her hareket paraya çevrilmektedir. Nitekim pavyon müdavimleri, konsomatrislerin yalan muhabbetini dinlemek ve biraz olsun kendilerinin kaba ve erkeklik kokan muhabbetlerini onlara dinletmek için bu konsomatrislere ve mekana devasa paralar dökmektedirler. Pavyonlar konsomatrislerin erotik bedenini sergileyerek ve satarak karşılığında para kazanan bir işletme konumundadır ve konsomatrisin bedeni olmadan pavyonlar tamamen işlevsizdir.

Müdavimlerin pavyonlara bu kadar para dökmelerinin ana sebeplerinden birisi, ataerkil toplumun yüzyıllardan beri erkeğe atfettiğı üstün ve güçlü olma değerlerinin modern dünyada yıkılmasıyla erkekliklerini tekrar inşa etmek adına pavyon çalışanlarından sahte itibar görmek, ikincisi ise zamanında yaşayamadıkları açık seçik cinsel ve duygusal ilişkileri pavyondaki konsomatrislerle yaşamak istemeleridir. Bu tipte muhafazakar ve modern hayatın yaşam şekline ayak uyduramayan erkeklerin kendilerini ifade edeceği başka bir eğlence mekanı olmadığı için ruhlarına ve duygularına yani yere düşürmek istemedikleri erkekliklerine hitap eden pavyonlara

bağımlı olmaktadır. Pavyon işletmecileri ise, kaba ve muhafazakar tipteki bu erkeklerin açlıklarını iyi bildiği için bu noksanlıklara göre muamele eden bir ortam yaratmışlardır. Pavyon işletmecilerinin bu açlıkları iyi analiz etmelerinin sebebi ise kendilerinin de bir zaman aynı yollardan geçmiş olmalarıdır. Neticede bahsi geçen işletmeci ve müşteriler aynı kültürel sermayenin ve habitusun ürünleridirler. Nitekim Alkan (2008:118) çalışmasında, pavyon işletmecilerinin büyük bir kısmının müteahhit kökenli olmasından bahsetmiştir. Araştırmanın bulgularında geçtiği üzere, aynı zamanda pavyonlara gelen müşterilerin de önemli bir kısmının müteahhit mesleğini icra eden kişilerden oluşması, işletmeci ve müşterilerin aynı kültürel sermayenin ürünleri olduğunu ortaya koyan kanıtlardan sadece biridir. Son yetmiş yıldır pavyonların/gazinoların bu erkeklik tipleri tarafından istila edilmesinin sebebi ise bu noktaya dayanmaktadır.

Araştırmamızın içeriği itibarıyla odaklandığımız husus, yıllardır farklı kalıplar içerisinde şekillenerek süregelen pavyon kültürünün aile hayatına etkilerinin tartışılmasıdır. Bu tartışmanın içeriğini dolduran etkilerin net şekilde hissedildiği yer olan Ankara’da pavyon kültürünün aile hayatına tesirlerinin nasıl ve neler olduğu, bulgular kısmında ortaya konmuştur. Özellikle evli erkeklerin gün boyu çalışarak kazandıkları paralarının büyük bir kısmını pavyonda harcamaları ve konsomatris kadının erotik bedenini elde etmek için savaşılan erkeklerin çoğu kez maddi iflasa uğramaları (Özarlan da (2016:75) yaptığı çalışmada harcama ile kendini imal eden *paralı* müşterilerin bir süre sonra iflasa uğradığından bahsetmiştir), ekonomik olarak aileyi derinden etkilediği için aile içi sorunları da beraberinde getirmektedir. İkinci bir husus ise, aynı zamanda müdavimlerin pavyona müptela olmasının en büyük sebebi olan konsomatrislerle cinsel ve duygusal ilişkileri neticesinde aldatma olaylarının yaşanması ve bundan dolayı da yine aile içerisinde boşanmaya varan sorunların vuku bulmasıdır. Bir diğer önemli husus ise müdavim erkeklerin ailelerine ayırmaları gereken zamanlarının çoğunu pavyonlarda geçirmeleri nedeniyle eşlerinin ve çocuklarının ilgi eksikliğine maruz kalmaları ve bu durumun da yine aile içerisinde ciddi problemlere yol açmasıdır. Nitekim pavyon müdavimlerinin aileleriyle yaşadıkları en büyük sorunların “yalan söyleme ve aldatma”, “maddi sorunlar” ve “aileye zaman ayırmama” gibi problemler olduğu, bulgular kısmında ortaya

çıkarılmıştır. Gerek kadın eşlerin gerekse müdavimlerin yorumlarından çıkarılan bu sonuçlar, Ankara'da pavyon kültürünün aile yapısına ciddi zararlar verdiğini kanıtlamaktadır.

Kadın eşlerle yapılan görüşmelerde kadınların hiçbirinin erkeklerin pavyona gitmesini normal karşılamadığı anlaşılmaktadır. Ekonomik bağımsızlığı ve çevresel desteği olmayan kadınların aile içerisinde birçok sorun yaşamalarına rağmen kocalarının pavyona gitme durumlarını daha kolay kabullendikleri (mecburiyetten), ekonomik bağımsızlığı ve çevresel desteği olan kadınların ise bu durumu kolay kolay kabullenmeyip aile içerisinde çok daha şiddetli kavgalara ve hatta boşanmalara maruz kaldıkları, araştırmamız sonucu elde edilen bir diğer önemli bulgudur. Son olarak kadın eşlerle ilgili belirtilmesi gereken bir husus ise aile ve evlilik hakkındaki görüşleridir. Kadın eşlerin hepsi, evlilik çağına tekrar dönmeleri halinde kesinlikle aynı kişiyle evlenmeyeceklerini belirtmişlerdir. Kadınların desteği olması halinde boşanmayı düşünebilecekleri, çocuklarının hatırına evliliklerini sürdürmeye çalıştıkları, eşler arasındaki karı koca ilişkisinin kalmadığı, hepsinin eşleri tarafından aldatıldıkları ve bu durumun kendilerini yıprattığı, bu husustaki diğer bulgularımız arasındadır.

Ankara'da pavyon kültürünün aile hayatına etkisini çocuklar üzerinden de okumak gerekir. Çocuklara etkisini üç şekilde değerlendirebiliriz. Birincisi eşler arasında süreklilik arz eden sorunların, çocukları farklı yönlerden olumsuz etkilemesidir. İkincisi, pavyon müdavimlerinin/çalışanlarının çocuklarına çok az vakit ayırmaları ve babası olmayan konsomatris çocuklarının babasız büyümesi (aşağıdaki paragrafta da bahsedilmiştir) sebebiyle çocukların ebeveyn eksikliği yaşamasıdır. Üçüncüsü ise özellikle erkek çocuklarının pavyon müdavimi veya çalışanı olan babalarını örnek almalarıdır (özellikle müdavimleri). Yapılan görüşmelerden de anlaşılacağı üzere pavyon müdavimlerinin erkek çocuklarını büyüdüklerinde pavyona götürmeleri, konsomatrislerin ifadesine göre bazılarının çocuğunun doğum gününü bile pavyonda kutlaması ve aynı masada konsomatrislerle birlikte baba oğul eğlenilmesi, babalarının her gece sabaha doğru pavyondan eve gelmesi, yaşları büyüdükçe babalarının pavyon müdavimi veya pavyon çalışanı olduğunu sezmeye başlamaları, çocukların pavyon

kültürünü içselleştirmelerine ve normal görmelerine sebep olmaktadır. Babadan oğula geçen bir kültürün izlerinde, çocukların büyüyüp aile kurduklarında aynı mevzulardan dolayı aileleriyle sorun yaşamalarının muhtemel olacağını tahmin etmek zor değildir.

Pavyon kültürünün bir etkisi de konsomatrislere ve bu kişilerin ailelerine olmaktadır. İlk olarak belirtilmesi gereken, konsomatrislerin aileleri hakkındaki bazı önemli bilgilerdir. Konsomatrislerle yapılan görüşmelerde hepsi ortak olarak, konsomatris olarak pavyonda çalışan kadınların ailelerinin büyük çoğunluğunun bu durumu bildiklerini fakat parası iyi olduğu için sustuklarını ve yakın çevrelerinden saklamaya çalıştıklarını, ifade etmişlerdir. Konsomatrislerin pavyonda çalışmalarının neredeyse tek sebebi ise temelde paraya dayanmaktadır. Çünkü gecelik para kazancı en iyi olan pavyon çalışanı (aylık yaklaşık 20-30 bin arası) konsomatrislerdir. Ayrıca konsomatrislerin ailelerinin çoğunun sorunlu veya dağılmış aileler olduğu, bazı ailelerin konsomatris olan evlatlarını reddettikleri, bazı konsomatrislerin aileleriyle kısmen iletişim kurdukları, çoğunluğunun ise parasal olarak ailelerine destek verdikleri, ortaya çıkardığımız bulgular arasındadır. İkinci olarak belirtilmesi gereken husus ise konsomatrislerin aile kurma ve ilişki yaşama mevzusudur. Görüşme yapılan konsomatrislerin hepsinin en az bir evlilik yaptıkları, en az bir çocuğa sahip oldukları ve erken yaşta evlendikleri, dikkat çeken verilerdir. Çocuğu olan konsomatrislerin çok fazla olduğu ve bu çocukların babaları olmadığı için ebeveyn eksikliği yaşadıkları, ayrıca her ne kadar görüşülen konsomatrisler çocuklarına iyi bir hayat yaşattıklarını belirtse de yine kendi ifadelerine göre konsomatrislerin çocuklarının çoğunluğunun sağlıksız koşullarda ve ebeveynleri olmadan büyüdüğü, konsomatrislerin pavyon müdavimleri veya dışarıdan birisi vasıtasıyla gayri resmi ilişki yaşamaları sebebiyle babasız doğan çocukların fazlalıkta olduğu, bu konudaki önemli bulgulardır. Konsomatrislerin neredeyse hiçbirinin pavyon müdavimi birisiyle aile kurmak veya ilişki yaşamak istemediği, konsomatrislerin zamanla çok fazla para kazanmaya ve lüks yaşamaya alışmaları sebebiyle dışarıda normal bir evlilik yapmalarının mümkün olmadığı, evlilik yapıp pavyondan ayrılan konsomatrislerin ise bu sebepten ötürü kısa süre içerisinde boşanıp tekrar pavyona döndükleri, ayrıca konsomatris geçmişi olduğu için toplumsal bakış açısının da buna müsaade etmediği, tüm bunların neticesi olarak

pavyonda çalışan konsomatrislerin aile kurmalarının neredeyse imkansız olduğu, yaptığımız araştırmanın bulguları arasındadır.

Son olarak bahsedilmesi elzem olan husus ise pavyon kültürünün ailede ve toplumda yeniden üretilmesi mevzusudur. Ailede yeniden üretildiğini yukarıda bahsedildiği üzere çocukların babalarını örnek almasından anlayabiliriz. Babalarının veya yakınlarının sürekli pavyona gittiğini veya burada çalıştığını gören çocukların zamanla bu durumu içselleştirmeleri, tıpkı onlar gibi belli bir yaşa geldiklerinde hemen pavyon ortamını merak etmeleri ve ilk fırsatta kendi istekleriyle veya babaları aracılığıyla pavyona gitmeleri, pavyon kültürünün ailede yeniden üretildiğini kanıtlamaktadır. Ankara'da yerleşik olan bu kültürün erkek mensuplarına göre çocuklarının pavyona gitmesi, erkekliklerini ispatlama şeklidir. Yani onlara göre pavyon erkek adamın gidip görmesi gereken bir yerdir. Bundan dolayı da çocuklarının pavyona gitmesine izin vermeleri ve hatta bizzat kendilerinin götürmesi, bu kültürün devam etmesine sebep olmaktadır. Aslında pavyon kültürünün ailede üretilmesi demek aynı zamanda toplumda da üretilmesi anlamında gelmektedir. Çünkü neticede toplumu oluşturan en küçük yapı taşının aile olması sebebiyle aile içerisinde normal karşılanan şeylerin zamanla toplumda da normal hale geldiği görülmektedir. Özellikle Ankaralılık üzerine kurulu olan pavyon kültürü, erkekler arasında yerleşmiş olan ve toplum içerisinde normalleşmiş bir kültürdür. Ankara'da kahve kültürü şeklinde kendini gösteren pavyon kültüründe insanların kahveye gider gibi ve kahveye gitme sıklığıyla pavyona gittikleri anlaşılmaktadır. İç Anadolu kültürüyle yetişmeyip Ankara dışından gelen ve pavyona gidenlerle genellikle aynı habitusu paylaşan kişilerin de bir zaman sonra bu kültürü içselleştirdiği ve aynen devam ettirdiği görülmektedir. Ayrıca toplumda yeniden üretildiğine dair bir diğer çıkarımı ise konsomatrislik mesleği üzerinden yapabiliriz. Konsomatrislerin ve diğer bazı katılımcıların görüşlerine göre özellikle son zamanlarda genç bireylerin ve üniversite öğrencilerinin kolay para kazanmak için pavyonda konsomatrislik yaptıkları, böylece genç kadınlar arasında da konsomatrislik yapmanın normalleşmeye başladığı, bunun sebeplerini ise daha çok sosyal medya aracılığıyla gençlerin bu konu hakkında bilgi edinmelerine ve mahremiyetin gençler arasında düşmesine dayandırdıkları, elde ettiğimiz önemli ve dikkat çeken bulgulardır.

Pavyon kültürünün aile hayatına etkisini incelediğimiz bu çalışma, daha önce benzeri pek bulunmayan ve literatürde çok fazla yeri olmayan bir araştırma olduğu için diğer araştırma bulguları ile desteklenememiştir. Bundan dolayı araştırmanın hem avantaja hem de dezavantaja sahip olduğunu söylemek gerekir. Avantajı, daha önce çalışılmadığı için literatüre katkı sunacağı kanısıdır. Dezavantajı ise benzer çalışmaların noksanlığından dolayı bulguların daha da güçlendirilmesi için kıyas yapma imkanının olmamasıdır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2005). *The Culture Industry: Selected essays on mass culture*. New York: Routledge.
- Akşam. (2017, Mart 29). *Akşam Gazetesi*. www.aksam.com.tr: <https://www.aksam.com.tr/yasam/pavyonda-ask-cinneti/haber-609505> adresinden alındı
- Alkan, H. (2008). Popüler Kültür ve Eğlence Hayatı, Ankara'nın Eğlence Hayatı Üzerine Sosyo-Kültürel Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları (Çev. A. Tümertekin)*. İstanbul: İthaki.
- Altunsu Sönmez, Ö. (2019). Aile İçi Kadına Yönelik Şiddet ve Kadınlara Düşündürdükleri. Ö. Altunsu Sönmez, & G. Aksan içinde, *Aile Kurumuna Farklı Bakışlar* (s. 129-168). Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Anderson, B. (2004). Time-stilled space-slowed: how boredom matters. *Geoforum*, 739-754.
- Arboleda-Flórez, J. (2002). What Causes. *World Psychiatry*, 25-26.
- Arikan, A. (2018). Ailenin Tarihsel, Kuramsal ve Toplumsal Temelleri. *Aile Eğitimi* (s. 2-31). içinde Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Aristotle. (1924). *Metaphysics (trans. by W. D. Ross)*. Oxford: Clarendon Press.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, S. (2011). Serbest Zaman Kullanımı: Sıradan Serbest Zaman Etkinlikleri ve Sistemli Serbest Zaman Etkinlikleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-10.
- Atay, T. (2004). "Erkeklik" En Çok Erkeği Ezer. *Toplum ve Bilim*, 10-30.
- Atay, T. (2012). *Çin İşi Japon İşi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ateş, A., & Şahin, M. (2019). Alkollü Eğlence Mekânları Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyleri: Konya İli Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1118-1132.
- Ayan, D. (2012). Aile ve Hukuk. A. Kasapoğlu, & N. Karkıner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 212-236). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Aydoğan, F. (2000). *Medya ve Serbest Zaman*. İstanbul: Om Yayınevi.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 231-260.
- Aytaç, Ö. (2005). Kapitalizm ve Boş Zaman. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-22.

- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve Metalaşma Kıskaçında Boş Zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27-53.
- Bakhtin, M. (1984). *Rabelais and His World*. Indiana: Indiana University Press .
- Baudrillard, J. (1991). *Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya da Toplumsalın Sonu* (Çev. O. Adanır). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Baudrillard, J. (1995). *Simulacra and Simulation* (Trans. S. F. Glaser). Michigan: University of Michigan Press.
- Baudrillard, J. (2005). *Baştan Çıkarma Üzerine* (Çev.: A. Sönmezay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu* (Çev. H. Deliceçaylı ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile . *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 102-129.
- Becker, H. S. (1953). Becoming a Marihuana User. *The American Journal of Sociology*, 235-242.
- Becker, H. S. (2017). *Outsiders (Hariciler)* (Çev.:L. Ünsaldı). Ankara: Heretik.
- Bernburg, J. G. (2009). Labeling and Secondary Deviance. H. Copes, & V. Topalli içinde, *Criminological Theory: Readings and Retrospectives* (s. 1-25). New York: McGraw Hill Publishing.
- Bernburg, J. G. (2009a). Labeling Theory. M.D. Krohn et al içinde, *Handbook on Crime and Deviance, Handbooks of Sociology and Social Research* (s. 187-207). Reykjavik: Springer Science+Business Media.
- Bhattacharya, K. (2006). Non-Western Traditions: Leisure in India. C. Rojek, S. M. Shaw, & A. J. Veal içinde, *A Handbook of Leisure Studies* (s. 75-93). London: Palgrave Macmillan.
- Bircan, U. (2016). Kierkegaard'dan Baudrillard'a Baştan Çıkarma. *Karadeniz*, 60-82.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (Trans. R. Nice). Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler-Eylem Kuramı Üzerine* (Çev.: H. Tufan). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, İ. (2013). Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını. M. Aydın içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 65-93). Konya : Çizgi Kitabevi.

- Cordes, K. A. (2013). *Application in Recreation and Leisure (For Today and The Future)*. Urbana: Sagamore Publishing.
- Coşkun, İ. (2003). Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 45 - 70.
- Crocker, J. (1998). Social Stigma and Self-Esteem: Situational Construction of Self-Worth. *Journal of Experimental Social Psychology*, 89–107.
- Crocker, J., Cornwell, B., & Major, B. (1993). The Stigma of Overweight: Affective Consequences of Attributional Ambiguity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60-70.
- Çabuk Kaya, N. (2012). Aile ve Çocuk. A. Kasapoğlu, & N. Karkıner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 106-134). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Çapcıoğlu, İ. (2018). Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile. *Turkish Studies*, 19-34.
- Çelik, E. (2018). Modern Toplumda Serbest Zamanın İşlevi ve Planlanması. *Akademik Hassasiyetler*, 77-92.
- Çetin, E. (2017). *Gündelik Hayata Sosyolojik Bakmak*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çinici, A. (2006, Semptember). An Architectural Investigation of Leisure Spaces In The Roman Domestic Context: The Case of Ephesus. Thesis of Master. Ankara.
- de Grazia, S. (1962). *Of time, work, and leisure*. New York: The Twentieth Century Fund.
- Defleur, M. L. (2015). Goffman's Stigma: Book Reviews. *Social Forces*, 141-142.
- Dinler, D. Ş. (2018). *İşçinin Varlık Problemi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Duman, M. Z. (2012). Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 19-51.
- Dumazedier, J. (1974). *Sociologie Empirique du Loisir*. Paris: Editions du Seuil.
- Durkheim, E. (2015). *İntihar (Çev.: Z. İlkelen)*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Durkheim, E. (2016). *Ahlak ve Toplum (Çev. D. Çenesiz)*. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Dursun, H. (1997). Damgalama Teorisi ve Suç. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 309-322.
- Elpidorou, A. (2017). The Moral Dimensions of Boredom: A Call for Research. *Review of General Psychology*, 1-19.

- Engels, F. (2015). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (çev.: S. Kirgeç). Ankara: Melisa Matbaası.
- Erdem, T. (2013). Feodaliteden Sanayi Toplumuna. T. Erdem içinde, *Feodaliteden Küreselleşmeye* (s. 31-69). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Erdoğan, D. (2018). Ankara Pavyon Kültüründe Erkekliklerin İnşası. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Eurostat. (2019, June). *Crude marriage and divorce rates, EU-28, 1965-2016*. ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics adresinden alındı
- Evkuran, M. (2003). Ortaçağ Paradigması ve Siyasal Düşüncenin Evrimi. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37-58.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geçer, H., & Kartopu, S. (2017). Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Geleneğinden Tüketim Kültürüne. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 676-687.
- Geçmiş Gazete. (1985, Ocak 25). *Geçmiş Gazete*. www.gecmisgazete.com: <http://www.gecmisgazete.com/haber/ayni-gece-pavyona-gelince-14372> adresinden alındı
- Gençosmanoğlu, A. (2015). Etkileşimci Kuramda Sapkınlık Çalışmaları: Haricîler Üzerine Bir Değerlendirme. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 121-125.
- Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1-29.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji* (Çev. C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* (Çev.:Ş. Geniş-L. Ünsaldı-S.N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (Çev.: B. Cezar). İstanbul : Metis Yayınları.
- Gökçe, B. (2012). Türk Toplumunda Aile Yapısı. A. Kasapoğlu, & N. Karkıner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 50-84). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Yayınları.
- Göksu, T., & Karakaya, M. (2009). Polisin Sapma Davanışının Etiketleme Kuramı Açısından Değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 27-43.

- Görgün Baran, A. (2013). Postmodernizm. T. Erdem içinde, *Feodaliteden Küreselleşmeye* (s. 381-399). Ankara: Lotus.
- Grazian, D. (2007). The Girl Hunt: Urban Nightlife and the Performance of Masculinity as Collective Activity. *Symbolic Interaction*, 221-243.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., & Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Güler, D., & Ulutak, N. (1992). Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile. *Kurgu Dergisi*, 51-76.
- Gültekin, A. K. (2013). İnsanlar ve Olaylar, Antropolojik Bir Bakış. *Bilim ve Ütopya - Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi*, 81-86.
- Gümüşgöl, O. (2016). Futbol Seyircilerinde Saldırganlık, Şiddet ve Holiganizme Yönelik Davranışların Önlenmesinde Serbest Zaman Etkinliklerine Katılım Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi. Kütahya.
- Güneş, F. (2012). Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane. A. Kasapoğlu, & N. Karkıner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 28-50). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Güngör, A. İ. (2005). Hıristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri. *Dini Araştırmalar*, 7-26.
- Gürhan, N. (2018). Simüle Edilen Toplumsal Mekân/Kentsel Mekân: Çocuk Şehri Temalı Eğlence Merkezleri. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 701-732.
- Haber3. (2009, Eylül 26). www.haber3.com: <https://www.haber3.com/guncel/3-sayfa/bir-konsomatrisin-itiraflari-haberi-468051> adresinden alındı
- Haberler.com. (2019, Kasım 08). www.haberler.com: <https://www.haberler.com/ankara-da-hesabi-fazla-bulan-5-kisi-pavyona-12597600-haberi/> adresinden alındı
- Heidegger, M. (1995). *The Fundamental Concepts of Metaphysics (Trans.: W. McNeill and N. Walker)*. Indiana: Indiana University Press.
- Henslin, J. M. (2015). *Sociology: A Down-to-Earth Approach Core Concepts*. Edwardsville: Pearson.
- Hilton, M. (2002). Leisure, Politics, and the Consumption of Tobacco in Britain since the Nineteenth Century. R. Kosar içinde, *Histories of Leisure* (s. 319-337). New York: Berg.
- Hinshaw, S. P. (2007). *The Mark of Shame: Stigma of Mental Illness and an Agenda for Change*. New York : Oxford University Press.

- Horzum, Ş. (2018). Erkek ve Erkeklik Çalışmaları: Sorunsaldan Kuramsala. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-101.
- Huberman, L. (1982). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (Çev. M. Belge). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- İçli, G. (1997). Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşım. *PAÜ. Eğitim Fak.Dergisi*, 59-68.
- İş Yeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik*. (2005, Ağustos 10). www.tarimorman.gov.tr:
https://www.tarimorman.gov.tr/TADB/Belgeler/%C4%B0lgili%20Y%C3%B6netmelikler/ilgili_yonetmelik_25902.pdf adresinden alındı
- Jameson, F. (1997). *Postmodernism, Or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press.
- Juniu, S. (2000). Downshifting: Regaining the Essence of Leisure. *Journal of Leisure Research*, 69-73.
- Kalimtzis, K. (2013). Aristotle on Scholē and Nouthesis as A Way Of Life. *Organon*, 35-41.
- Kant, İ. (1997). *Lectures on Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kara, F. M. (2015). Serbest Zamanda Sıkılma Algısının Yaşam Kalitesi ve Evlilik Doyumu Üzerine Etkisinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Ankara.
- Kara, S. (2014). Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki. *Bilig*, 169-182.
- Karabıyık, M. S. (2016, Aralık). *Heretik*. <http://heretik.com.tr>:
<http://heretik.com.tr/erving-goffmanin-damga-kitabi-uzerine-bir-degerlendirme/> adresinden alındı
- Karaduman, T. (2019). Haricîler (Outsiders) Kitap Değerlendirmesi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 227 - 229.
- Karğın, V. (2016). Damgalama & Sosyal Reaksiyon Teorileri. E. Muş içinde, *Kriminoloji: Suç Teorileri ve Uygulamalar* (s. 143-171). Ankara: Karınca Yayınevi.
- Karkıner, N. (2013). Kadın, Aile ve Toplum. N. Suğur içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 126-150). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Web-Ofset Tesisleri.
- Kasapoğlu, A. (2012). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları. A. Kasapoğlu, & N. Karkıner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 2-28). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.

- Kierkegaard, S. (2010). *Baştan Çıkarıcının Günlüğü* (Çev.:S. Sertabiboğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kıral, E. (Yöneten). (2014). *Gece* [Sinema Filmi].
- Kitapçı, İ. (2019). Gösterişçi Tüketim Örneği Olarak Potlaç Kültürü ve Günümüzün Kapitalist Dünyasındaki Yansımaları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 603-622.
- KKTC Resmi Gazete. (2000, Ocak 18). Gece Kulüpleri ve Benzeri Eğlence Yerleri Yasası. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
- Köse, H. (2010). *Medya ve Tüketim Sosyolojisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space* (trans.: D. Nicholson-Smith). Oxford: Basil Blackwell.
- Major, B., & O'Brien, L. (2005). The Social Psychology of Stigma. *Article in Annual Review of Psychology*, 394-421.
- Marx, K., & Engels, F. (1995). *Din Üzerine* (Çev. K. Güvenç). Ankara: Sol Yayınları.
- Mason, T., Carlisle, C., Watkins, C., & Whitehead, E. (2001). *Stigma and Social Exclusion in Healthcare*. London: Routledge.
- Mattelart, A., & Mattelart, M. (2017). *İletişim Kuramları Tarihi* (Çev. M. Zillioğlu). İstanbul: İletişim.
- Mauss, M. (1990). *The Gift* (Trans.: W.D.Halls). London: Routledge.
- McLean, D. D., Hurd, A. R., & Rogers, N. B. (2008). *Recreation and Leisure in Modern Society*. Massachusetts: Jones and Bartlett Publishers.
- McRobbie, A. (2005). *Postmodernity and Popular Culture*. London and New York: Routledge.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma (Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber)* (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2016). *Nitel Veri Analizi* (Çev. S. Akbaba Altun, A. Ersoy). Ankara: Pegem Akademi.
- Molatik. (2018, Ekim 25). Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/gazino-kulturu--60-lardan-90-lara-turkiye-de-eglence--molatik-9787/> adresinden alındı
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I* (Çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Ögel, K. (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları.

- Öncü, F., Ögel, K., & Çakmak, D. (2001). Alkol kültürü-1: Tarihsel Süreç ve Meyhane Kültürü. *Bağımlılık Dergisi*, 133-144.
- Önder, D. (2012, Ağustos). Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kentsel Eğlence-Dinlence Coğrafyasının Değişimi: Toplumsallaşmanın Mekânından Tüketimin Mekânına. *TUCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu* (s. 245-255). Ankara: Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi. Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kentsel Eğlence-Dinlence Coğrafyasının Değişimi: Toplumsallaşmanın Mekânından Tüketimin Mekânına: http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem7_30.pdf adresinden alındı
- Önen, S. (2018). Toplumsal Tarih Çerçevesinde İstanbul'daki Modernleşme ve Eğlence Hayatı. *İletişim*, 301-305.
- Özarslan, O. (2015). Masculinities at Night in the Provinces. Master Thesis. İstanbul.
- Özarslan, O. (2016). *Hovarda Alemleri: Taşrada Eğlence ve Erkeklik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özmen, S., & Erdem, R. (2018). Damgalamanın Kavramsal Çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 185-208.
- Özsöz, C. (2013). Pratik, Kültür, Sermaye, Habitus ve Alan Teorileriyle Pierre Bourdieu Sosyolojisi. S. Suğur, & A. Görgün Baran içinde, *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler* (s. 2-22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Öztürk, S. (Yöneten). (2019). *Pavyon* [Sinema Filmi].
- Pieper, J. (1998). *Leisure, the Basis of Culture*. South Bend: St. Augustine's Press.
- Rakı Ansiklopedisi. (2018). İstanbul: Overteam Yayınları.
- Reik, T. (2009). *Aşk ve Şehvet Üzerine 2* (Çev.: A. Kılıçlıoğlu). İstanbul: Say Yayınları.
- Ritzer, G. (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları* (Çev.: H. Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Rojek, C. (2005). *Leisure Theory-Principles and Practices*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rousseau, J. J. (2018). *Toplum Sözleşmesi* (Çev. E. Cengiz). Kocaeli: Olympia Yayınları.
- Sağlık, C. (2019). Emile Durkheim'ın Metodolojisi ve Sosyolojisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 449-480.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkansız İktidar (Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler)*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

- Sarioğlu, E. B., & Özgen, E. (2018). Z Kuşaağının Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1068-1081.
- Satır, Ö. C. (2014). Yeni Ankaralı Müzik Anlayışı ve Eğence Geleneğinin Dönüşümü: Metâlaşma ve Tüketim Kültürü Bağlamında Bir İnceleme. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 204-214.
- Satır, Ö. C., & Karahasanoğlu, S. (2015). Küresel Kültürel Akış Bağlamında Yeni Ankaralı Müzik Anlayışı. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 145-164.
- Sayers, S. (1998). *Marxism and Human Nature*. London: Routledge.
- Selçuk, G. (2010). Serbest Zaman Etkinlikleri İçerisinde Televizyonun Konumu. Doktora Tezi. İzmir.
- Sevim, K. (2017). Sosyal Çalışma Perspektifinden Damga ve Kadın. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 469-479.
- Simmel, G. (1950). *The Sociology of Georg Simmel*. New York: The Free Press.
- Stebbins, R. A. (2017, March 28). *The Role of History in Leisure Studies*. Leisure studies Association: <https://leisurestudies.org/leisure-reflections-no-44-the-role-of-history-in-leisure-studies/> adresinden alındı
- Suğur, S. (2013). Sosyolojide Temel Yaklaşımlar. N. Suğur içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 34-54). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Tabanlı, K. (2018). Zihinsel Zanaatçılık Bağlamında Yeni Medyada Çalışma ve Serbest Zaman. Doktora Tezi. İstanbul.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., & Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşaağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1033-1048.
- Tel, M. (2007). Öğretim Üyelerinin Bos Zaman Etkinlikleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma:Dogu Anadolu Örneği. Doktora Tezi. Elazığ.
- Tellan, D. (2016). Mekân, Eğence ve Popüler Kültür İlişkisini Değerlendirmek. *TRTAkademi*, 138-153.
- Tezcan, M. (1989). Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 29-36.
- Timurturkan, M., Demez, G., Kart, E., Ertan, C., Cankurtaran, S., & Aktin, S. (2017). "Hükümlü" Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 138-157.

- Turan, F. (2012). Aile ve Değişme. A. Kasapoğlu, & N. Karkıner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 236-253). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Turğut, F. (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar. *Medeniyet ve Toplum*, 93-117.
- Ulutaş, E., & Özpınar, A. (2013). Toplumumuzun Aile Yapısı. M. Aydın içinde, *Sistemik Aile Sosyolojisi* (s. 379-394). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Usta, M., Doğan, M. S., & Amman, M. (2000). Eğitimli Dindarın Serbest Zaman Kurumu. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 35-75.
- Üstün, Ü. D. (2016). Ergenlerde Rekreatif Faaliyetlere Katılmaya Motive Eden Unsurların Ciddi Serbest Zaman Perspektifi Açısından Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Kütahya.
- Veal, A. J. (2004). A Brief History of Work and Its Relationship to Leisure. J. T. Haworth, & A. J. Veal içinde, *Work and Leisure* (s. 15-34). New York: Routledge.
- Veblen, T. (1934). *The Theory of the Leisure Class*. New York: MacMillan.
- Veblen, T. (1995). *Aylak Sınıf* (Çev. İ. User). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2018). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (Çev.:L. Elburuz ve M. R. Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev. Z. Gürata). Ankara: Ayraç.
- Whitehead, E., Carlisle, C., Watkins, C., & Mason, T. (2001). Historical Developments. T. Mason, C. Carlisle, C. Watkins, & E. Whitehead içinde, *Stigma and Social Exclusion in Healthcare* (s. 17-29). London: Routledge.
- Wilson, J. (1980). Sociology of Leisure. *Annual Review of Sociology*, 21-40.
- Yaman, E., & Güngör, H. (2013). Damgalama (Stigma) Ölçeği'nin Geliştirilmesi, Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 251-270.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, Z. S., & Arpaguş, F. (2018). Bilim ve Bilimsel Yönteme Giriş. Ö. Güngör içinde, *Bilimsel Araştırma Süreçleri* (s. 21-49). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Žižek, S. (2012). *Less Than Nothing: Hegel and The Shadow of Dialectical Materialism*. New York: Verso.
- Zorlu, A. (2016). *Üretim ve Tüketim Teorileri*. Ankara: Altınordu.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı-Soyadı: Coşkun SAĞLIK

Uyruğu: TC

Doğum Yeri ve Tarihi: MUŞ / 01.04.1992

Tel: 05422188036

E-posta: csaglik49@gmail.com

EĞİTİM:

Derece	Kurum ve Bölüm	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Kocaeli Üniversitesi- Sosyal Hizmet Bölümü	08.06.2017
Yüksek Lisans	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi- Sosyoloji	10.07.2020

İŞ DENEYİMLERİ:

Yıl	Kurum	Görev
2014-2019	Nevşehir HBV Üni.	Memur
2019-Halen	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Memur

YABANCI DİL: 78,75 (İngilizce)

YAYINLAR

- Sağlık, C. (2018). Suriye’den Türkiye’ye Gelen Göç Dalgasının Sosyokültürel Yapıya Etkilerine İlişkin Akademisyen Görüşlerinin İncelenmesi. 2 nd

International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress, 09-11 November 2018, Cappadocia.

- Sağlık, C. (2018). Postmodern Görüşler Bağlamında Tüketim Toplumuna Genel Bir Bakış. *2 nd International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress, 09-11 November 2018, Cappadocia.*
- Sağlık, C. (2019). Suriye'den Türkiye'ye Gelen G Dalgasının Sosyokültürel Yapıya Etkilerine İlişkin Akademisyen Görüşlerinin İncelenmesi. *2. International EMI Entrepreneurship and Social Sciences Congress FULL TEXTE-BOOK.* <http://www.emissc.org/files/E-Book/2.EMI%20FULL%20TEXT.pdf>
- Sağlık, C. (2019). Emile Durkheim'in Metodolojisi ve Sosyolojisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 449-480.

EK

GÖRÜŞME SORULARI

A- Erkek eş (müdavimler) için sorular:

Kendinizden ve hayatınızdan biraz bahseder misiniz?

1- Aileniz hakkında bilgi verir misiniz? (Evlenme tarzı: görücü mü severek mi, çocuk sayısı ve nitelikleri, geçim durumu, çalışma durumu, geniş aile-çekirdek aile)

2- Aile olmanın sizin için anlamı nedir? (aile olmayı önemsiyor musunuz?)

3- Evlilik çağına tekrar dönseydiniz evlenmeyi düşünür müydünüz?

- Evet? (-aynı kişiyle mi? Neden? -farklı bir kişiyle mi? Neden?)

- Hayırsa neden?

4- Pavyona gitmek sizin için ne anlam ifade ediyor?

5- Pavyona gitmeyi bir ihtiyaç olarak görüyor musunuz?

- Evetse nasıl bir ihtiyaç?

- Hayırsa neden gidiyorsunuz?

6- Evinizde olmayıp ta pavyonda sizi mutlu eden/tatmin eden neler var? Bahseder misiniz?

7- Pavyonda çalışan bir kadınla aile kurmayı kabul eder misiniz? Evet? Hayır?

8- Evli birinin pavyona gitmesini nasıl karşılırsınız?

9- Pavyona gittiğiniz için ailenizle sorun yaşadınız mı ya da yaşıyor musunuz?

- Evetse ne gibi sorunlar?

- Bu sorunlar sizi nasıl etkiledi? (evi terk etmek, tekrar pavyona gitmek, boşanmak, isyan etmek, yalnızlaşmak vs.)

- Bu sorunların kimden kaynakladığını düşünüyorsunuz? Neden?

- Hayırsa neden? (normal olarak mı görüyor? Neden?)

10- Çocuğunuzla (varsa) iletişiminiz nasıl?

- Ona yeterince vakit ayırıp ayıramadığınız hakkında düşünceleriniz nelerdir?

- Çocuğunuzun sizi örnek aldığı davranışları var mı? Evetse nasıl, hangileri?

Hayırsa neden sizce?

- Çocuğunuz sizin pavyona gitmenize tepki gösteriyor mu? Evetse nasıl tepkiler? Hayırsa niçin? (alternatif: normal olarak mı görüyor yoksa kendisi için bir sorun olarak mı görüyor?)

- Eşinizle pavyon konusunda tartışma veya kavgalarınız olduğunda (böyle bir şey varsa) çocuklarınız bu durumdan nasıl etkileniyor?

11- Büyüklerinizden ve yakın çevrenizden pavyona giden var mıydı?

- Kimler?

- Pavyona gitmenizde sizi teşvik eden kişiler özellikle kimlerdi?

- Size cazip gelen tarafları nelerdi?

12- Ailenizde veya yakın çevrenizde pavyona gitmek normal bir durum olarak karşılanıyor mu?

- Evet?

- Hayırsa neden bu kadar çok giden var? Onları bu sektöre çeken şey nedir?

13- Çocuklarınız büyüdüğünde (yoksa olduğu halde) onların pavyona gitmesine izin verir misiniz?

- Evet?

- Hayırsa sizi örnek almasına nasıl engel olmayı düşünüyorsunuz?

B- Kadın eşler için sorular:

Kendinizden ve hayatınızdan biraz bahseder misiniz?

1- Aileniz hakkında bilgi verir misiniz? (Evlenme tarzı: görücü mü severek mi, çocuk sayısı ve nitelikleri, geçim durumu, çalışma durumu, geniş aile-çekirdek aile)

2- Aile olmanın sizin için anlamı nedir? (aile olmayı önemsiyor musunuz?)

3- Evlilik çağına tekrar dönseydiniz evlenmeyi düşünür müydünüz?

- Evet? (-aynı kişiyle mi? Neden? -farklı bir kişiyle mi? Neden?)

- Hayırsa neden?

4- Eşinizin pavyona gitme sebepleri hakkında görüşleriniz nelerdir?

5- Eşinizin evde kalmak yerine pavyona gitmeyi tercih etmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

6- Evli birinin pavyona gitmesini nasıl karşılırsınız?

7- Eşiniz pavyona gittiği için onunla sorunlar yaşadınız mı ya da yaşıyor musunuz?

- Evetse ne gibi sorunlar?
  - Bu sorunlar sizi nasıl etkiledi? (evi terk etmek, boşanmak, isyan etmek, yalnızlaşmak, umudu kesmek)
  - Bu sorunların kimden kaynakladığını düşünüyorsunuz? Neden?
  - Hayırsa neden? (normal olarak mı görüyorsunuz? Neden?)
- 8- Çocuğunuzla (varsa) iletişiminiz nasıl?**
- Eşinizin ona yeterince vakit ayırıp ayıramadığı hakkında düşünceleriniz nelerdir?
  - Çocuğunuzun eşinizi örnek aldığı davranışları var mı? Evetse nasıl, hangileri?
- Hayırsa neden sizce?
- Çocuğunuz eşinizin pavyona gitmenize tepki gösteriyor mu? Evetse nasıl tepkiler?
- Hayırsa niçin? (alt: normal olarak mı görüyor yoksa kendisi için bir sorun olarak mı görüyor?)
- Eşinizle pavyon konusunda tartışma veya kavgalarınız olduğunda (böyle bir şey varsa) çocuklarınız bu durumdan nasıl etkileniyor?
- 9- Büyüklerinizden ve yakın çevrenizden pavyona giden var mıydı?**
- Kimler?
  - Eşinizin pavyona gitmesinde onu teşvik eden kişiler özellikle kimlerdi?
  - Pavyonu gitmenin cazip hale gelmesi hakkında düşünceleriniz nelerdir?
  - Ailenizde veya yakın çevrenizde pavyona gitmek normal bir durum olarak karşılanıyor mu? Evet? Hayırsa neden bu kadar çok giden var?
- 10- Çocuklarınız büyüdüğünde (yoksa olduğu halde) onların pavyona gitmesine izin verir misiniz?**
- Evet?
  - Hayırsa eşinizi örnek almasına nasıl engel olmayı düşünüyorsunuz?

C- Pavyon çalışanları (işletmeciler ve pavyon sanatçısı) için sorular:

Kendinizden ve hayatınızdan biraz bahseder misiniz?

- 1- Aileniz hakkında bilgi verir misiniz? (eş ve çocukları (varsa), anne baba eğitim durumu, geçim durumu, meslekleri)
- 2- Aile olmanın sizin için anlamı nedir? (aile olmayı önemsiyor musunuz?)
- 3- Neden bu sektörde çalışmayı tercih ettiniz?

- Büyüklerinizden veya yakın çevrenizden bu sektörde çalışan kişiler var mıydı?
Kimler ve ne gibi işler?

4- Pavyonda çalıştığınızı aileniz biliyor mu?

- Biliyorsa tepkileri ne oldu? Bu tepkilerin size etkileri? Ailenize etkileri?

- Bilmiyorlarsa neden ve nasıl saklıyorsunuz?

5- Burada/bu sektörde sizin gibi çalışanların aile yapıları hakkında bildiklerinizi anlatır mısınız?

6- Sizce evli erkeklerin buranın müdavimi olmasının sebepleri nelerdir?

7- Evli birinin bu sektörde çalışması uygun mudur?

- Evetse neden?

- Hayırsa neden?

8- Pavyonda çalışan biriyle aile kurmayı nasıl karşılırsınız?

9- Ailenize yeterince vakit ayırıp ayırmadığınız hakkında düşünceleriniz nelerdir?

- Pavyonda çalıştığınız için onları ihmal ettiğinizi düşündünüz mü hiç? Evet? Hayır?

10- Burada birlikte çalıştığınız kişilerle kurduğunuz bağ ailenizde olmayan eksikleri gideriyor mu? Evetse nasıl? Hayırsa çalışanlarla nasıl bir ilişkiniz var?

11- Bir gün bu sektörden ayrılıp başka bir yaşam tarzı (hayat/iş/aile) kurmayı düşündünüz mü hiç?

- Evetse neden?

- Hayırsa neden?

12- Çocuğunuzun (varsa, yoksa olduğu halde) bu sektörde çalışmasına izin verir misiniz?

- Evetse neden?

- Hayırsa neden?

D- Pavyon çalışanları (konsomatrisler) için sorular:

Kendinizden ve hayatınızdan biraz bahseder misiniz?

1- Aileniz hakkında bilgi verir misiniz? (eş ve çocukları (varsa), anne baba eğitim durumu, geçim durumu, meslekleri)

2- Aile olmanın sizin için anlamı nedir? (aile olmayı önemsiyor musunuz?)

3- Neden bu sektörde çalışmayı tercih ettiniz?

- Burada çalışmaya nasıl başladığınızı anlatır mısınız?
- Sizi zorlayan ya da burada çalışmaya iten sebepler nelerdir?
- 4-** Burada kazandığınız parayı daha çok nerelerde harcıyorsunuz? (aile geçindirme, kredi ödeme, özel bakım vs)
- 5-** Pavyonda çalıştığınızı aileniz biliyor mu?
  - Biliyorlarsa verdikleri tepkilerden bahsedebilir misiniz?
  - Bu tepkilerin size etkileri (kendini yalnız hissetme, evi terk etme, iletişimi ve bağlantıyı kesme, kabullenme vs)?
  - Ailenize etkileri (reddetme, kötü davranma, iletişimi ve bağlantıyı kesme, utanma, ses çıkarmama veya kabullenme, bu durumu çevrelerinden saklama vs)?
  - Bilmiyorlarsa neden ve nasıl saklıyorsunuz?
- 6-** Burada/bu sektörde sizin gibi çalışanların aile yapıları hakkında bildiklerinizi anlatır mısınız?
- 7-** Sizce evli erkeklerin buranın müdavimi olmasının sebepleri nelerdir?
- 8-** Evli birinin bu sektörde çalışmasını nasıl karşılıyorsunuz?
- 9-** Pavyonda çalışan veya pavyon müdavimi olan biriyle aile kurmayı hiç düşündünüz mü?
  - Evetse neden?
  - Hayırsa neden?
- 10-** Bu sektörde çalıştığınızdan dolayı ailenize yeterince vakit ayırıp ayırmadığınız hakkında düşünceleriniz nelerdir? (ihmal etme, az iletişim kurma, unutma vs)
- 11-** Burada birlikte çalıştığınız kişilerle kurduğunuz bağ ailenizde olmayan eksikleri gideriyor mu?
  - Evetse nasıl?
  - Hayırsa çalışanlarla nasıl bir ilişkiniz var (dışarıda görüşüyor musunuz, mesafeli misiniz? vs)?
- 12-** Bir gün bu sektörden ayrılıp başka bir yaşam tarzı (hayat/iş/aile) kurmayı düşündünüz mü hiç?
  - Evetse neden?
  - Hayırsa neden?

13- Çocuğunuzun (varsa, yoksa olduğu halde) bu sektörde çalışmasına izin verir misiniz?

- Evetse neden?
- Hayırsa neden?

E- Katılımcılara Yönelik Demografik Bilgi Soruları

Cinsiyet:

Kadın ( ) Erkek ( )

Medeni durum:

Evli ( ) Bekâr ( )

Meslek:

Çalışmıyor ( ) Ev Hanımı ( ) Emekli ( ) Memur ( ) İşçi ( ) Diğer ( )

Yaş:

20-24 yaş ( ) 25-29 yaş ( ) 30-34 yaş ( ) 35-39 yaş ( ) 40 ve üzeri yaş ( )

Eğitim Durumu:

Okuryazar Değil ( ) Okuryazar ( ) İlköğretim ( ) Ortaöğretim ( ) Yükseköğretim ( )

Çocuk sayısı:

Yok ( ) 1 ( ) 2 ( ) 3 ( ) 4 ( ) 5 ( ) 6 ( ) 7 ve üzeri ( )

Aylık geliri (Lira):

1000 ve altı ( ) 1000-2000 ( ) 2000-3000 ( ) 3000-4000 ( ) 4000 ve üzeri ( )